

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — **LXXXIV**
Issue

Херсон — 2020
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019.
Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1)
Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)
Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 7 від 21.12.2020)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Штепенко Олександра Геннадіївна – доктор філологічних наук, завідувач відділом аспірантури та докторантури, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Висоцький Андрій Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Херсонського державного аграрного університету.

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної, соціально-гуманітарної роботи та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Заболотська Ольга Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кузнецов Ілля Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії театру, літератури та музики Новосибірського державного театрального інституту, Новосибірськ, Росія.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської, Люблін, Польща.

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова, перший проректор Херсонського державного університету.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць.

Випуск LXXXIV. – Херсон: ХДУ, 2020. – 170 с.

© ХДУ, 2020

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795ПР, registered on 26.04.2019.

Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 7, December 21, 2020)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Shtepenko Oleksandra Hennadiivna – Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of Postgraduate Education, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Vysotskyi Andrii Anatoliiovych – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bokshan Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Kherson State Agrarian University.

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Vice Rector for Scientific-Methodological, Social-Humanitarian Affairs and Leadership, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasyliivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World Literature, the Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zabolotska Olha Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of the English Language and Methods of Teaching, Kherson State University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Comparative Literature Studies, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of German Languages and Foreign Literature, Kamianets-Podilskyyi Ivan Ohienko National University.

Kuznetsov Illia Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of History of Theater, Literature and Music, Novosibirsk State Theater Institute, Novosibirsk, Russia.

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Industry Specific Translation, Kherson National Technical University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland.

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, First Vice-Rector of Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Literature, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue LXXXIV. –

Kherson: Kherson State University, 2020. – 170 p.

© KSU, 2020

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Величковська Ю. Ф. АНТИКОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ КОМЕДІЙ ГРИГОРІЯ КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА.....	8
Дашко Н. С. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В РОМАНІ «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ» В. ДРОЗДА.....	14
Жураківська О. О. ПОЕТИЧНІ ГРАНІ БОГДАНА КРАВЦІВА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОСРІДНІСТЬ.....	21
Кулінська Я. І. НЕОРЕАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ПРОЗІ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ ТА ВІЙНУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	28
Куравська Н. Ю., Тиха У. І. МЕНАСИВ У СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ.....	36
Ліхоманова Н. О. РОДИННИЙ НАРАТИВ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ».....	42
Яременко Н. В., Коломієць Н. Є. ЕСКАПІЗМ ЯК ВИХІД «ЗА МЕЖІ» В ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	47

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Заярна І. С. СЮЖЕТ «ПОРИ РОКУ» У РОСІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	54
Шестакова Э. Г. ПОЭТИКА АДЮЛЬТЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ И. А. БУНИНА.....	61

3. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Бойко І. І. СИНОНІМІЯ, АНТОНІМІЯ І ПАРОНІМІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ.....	70
Веремчук Е. О. ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЛІНГВОЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ DIGNITY.....	76
Глушенко О. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ДИФТОНГІВ НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ХРОНІКА ІМПЕРАТОРІВ» («DER KAISERCHRONIK»).....	80
Мелешенко О. О. РУЙНУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ОПОНЕНТА ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ТВІТІНГУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	84
Приходько А. М., Семьонова Н. В. КОНЦЕПТОСИСТЕМА ІДІОДИСКУРСУ РОБЕРТА БЕРНСА.....	91

4. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Крижановська О. О. ХУДОЖНІ ПРИНЦИПИ АКМЕЇЗМУ В ПОЕТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ С. ПЛУЖНИКА ТА Д. ФАЛЬКІВСЬКОГО.....	98
---	----

5. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Буранова А. В. НАБУТТЯ НАЗВАМИ АРТЕФАКТІВ ПЕРЕНОСНОГО ЗНАЧЕННЯ ЗА МЕТОНІМІЧНОЮ МОДЕЛЛЮ «ЧАСТИНА – ЦІЛЕ».....	104
Высоцкая Т. Н., Короткова С. В. НОМИНАЦИЯ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ОБЩЕТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ.....	109
Корягина А. Ю. ЗАВИСИМОСТЬ ЛЕКСИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И АРТИКУЛЯЦИИ.....	114
Кучер А. С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИГУКОВИХ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ.....	118
Сивак О. Б., Шадура В. А. ТИПОЛОГІЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ.....	124

6. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Гриців Н. М., Кулина О. І. ПАРАЛЕЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОРПУС: ПЕРЕВАГИ ТА ПРИКЛАД ЗАСТОСУВАННЯ В АНАЛІЗІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	134
---	-----

7. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ільченко О. А., Бондар Д. В. МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАГОЛОВКИ В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ).....	146
---	-----

8. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Гальчук О. В. МІФОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КІНОГЕРОЯ-БОКСЕРА РОККИ БАЛЬБОА	152
Жвава О. А. НОМІНАЦІЯ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В ГОВІРКАХ БУЗЬКО-ІНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ	158
Микитюк О. Р. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (ЗА ЖУРНАЛОМ «АВ ІМПЕРІО»).....	164

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Velychkovska Y. F. ANTI-COLONIAL PROBLEMS OF HRYHORIY KVITKA-OSNOVIANENKO'S SOCIAL-HOUSEHOLD COMEDIES.....	8
Dashko N. S. FEATURES OF THE NATIONAL LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN THE NOVEL "LEAVES OF THE EARTH" BY V. DROZD.....	14
Zhurakivska O. O. THE POETIC FACETS OF BOHDAN KRAVTSIV: GENRE-STYLE PECULIARITY.....	21
Kulinska Y. I. NEOREALISM IN MODERN PROSE ABOUT THE REVOLUTION OF DIGNITY AND THE WAR IN EASTERN UKRAINE.....	28
Kuravska N. Y., Tykha U. I. MENACE IN THE SEMANTIC AND SYNTACTIC STRUCTURE OF THE SENTENCE.....	36
Likhomanova N. O. THE FAMILY NARRATIVE IN THE NOVEL "BUKOVA ZEMLYA" [BEECH LAND] BY MARIYA MATIOS.....	42
Yaremenko N. V., Kolomiets N. Y. ESCAPISM AS A WAY OUT "OVER THE EDGE" IN THE PROSE OF UKRAINIAN WRITERS OF THE MID-TWENTIETH CENTURY.....	47

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Zayarna I. S. THE PLOT "SEASONS" IN THE RUSSIAN POETRY OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	54
Shestakova E. G. THE POETICS OF ADULTERY IN THE ARTISTIC WORLD OF I. A. BUNIN.....	61

3. ROMANIC, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Boiko I. I. TERMINOLOGICAL SYNONYMY, ANTONYMY AND PARONYMY IN THE ENGLISH TERMS OF COSMETOLOGY AND AESTHETIC MEDICINE.....	70
Veremchuk E. O. IMAGE COMPONENT OF THE ENGLISH LANGUAGE LINGUOETIC CONCEPT DIGNITY.....	76
Hlushchenko O. V. FUNCTIONING OF MIDDLE HIGH-GERMAN DIPHTHONGS ON THE EXAMPLE OF THE WORK "IMPERIAL CHRONICLE" ("DER KAISERCHRONIK").....	80
Meleshchenko O. O. TARNISHING THE IMAGE OF A POLITICAL OPPONENT AS A COMMUNICATIVE STRATEGY OF DONALD TRUMP'S TWITTING.....	84
Prykhodko A. N., Semonova N. V. THE CONCEPTOSYSTEM OF THE ROBERT BURNS'S IDIODISOURSE.....	91

4. COMPARATIVE LITERATURE

Kryzhanovska O. O. ARTISTIC PRINCIPLES OF ACMEISM IN THE POETIC PRACTICE OF E. PLUZHNYK AND D. FALKIVSKYI.....	98
--	----

5. GENERAL LINGUISTICS

Buranova A. V. ACQUISITION OF PORTABLE ARTIFACTS BY NAMES ACCORDING TO THE PART-WHOLE METONYMIC MODEL.....	104
Vysotska T. M., Korotkova S. V. NAMING OF THE MINING INDUSTRY ARTIFACTS: GENERAL TECHNICAL TERMS.....	109
Koriahina A. Y. THE DEPENDENCE OF LEXICAL PLANNING AND ARTICULATION.....	114
Kucher A. S. THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH OF EXCLUSIVE INSONMINATED SENTENCES.....	118
Syvak O. B., Shadura V. A. TYPOLOGY OF ELECTRONIC DICTIONARIES.....	124

6. THEORY OF TRANSLATION

Hrytsiv N. M., Kulyna O. I. PARALLEL TRANSLATION CORPUS: ADVANCES AND APPLICATION EXAMPLE IN THE ANALYSIS OF FICTION.....	134
---	-----

7. LANGUAGE AND MASS MEDIA

Ilchenko O. A., Bondar D. V. MANIPULATIVE HEADLINES IN THE MODERN MEDIA SPACE
(ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN-LANGUAGE ONLINE PUBLICATION)..... 146

8. INTERCULTURAL COMMUNICATION

Halchuk O. V. MYTHOLOGICAL PARAMETERS OF THE BOXER PROTAGINIST ROCKY BALBOA..... 152
Zhvava O. A. NAMING OF WEDDING CEREMONY IN THE DIALECTS
OF THE REGION BETWEEN BUH AND INHUL RIVERS 158
Mykytyuk O. R. VERBALIZATION OF THE ESSENCE OF UKRAINIAN IDENTITY
(BASED ON THE MAGAZINE «AB IMPERIO»)..... 164

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

АНТИКОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ КОМЕДІЙ ГРИГОРІЯ КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

Величковська Юлія Федорівна,

аспірантка

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

y.velychkovska@ukr.net

orcid.org/0000-0003-4560-6447

Мета. Метою розвідки є дослідження специфіки формування та розвитку антиколоніальних проблем у національній літературі у першій половині XIX століття, втілених у соціально-побутових комедіях Григорія Квітки-Основ'яненка «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе», «Дворянские выборы», «Шельменко – волостной писарь», «Ясновидящая» та «Шельменко – денщик».

Методи. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, спостереження, добору та систематизації матеріалу. Елементи історико-літературного підходу сприяли дослідженню колоніальної політики імперського уряду в Україні, що спричинила вплив на формування життєвих поглядів митця, а також особливості розвитку соціально-побутової комедії як жанру в національній літературі. Проблемно-тематичний, філософський та психоаналітичний підходи були використані у дослідженні відображених автором антиколоніальних проблем у змісті соціально-побутових комедій.

Результати. У статті проаналізовано особистий підхід Г. Квітки-Основ'яненка до творення соціально-побутових комедій, що ґрунтувався на неоднозначності світосприйняття митця. Світогляд драматурга характеризується поєднанням патріархальних ідей із просвітницьким реалізмом, зверненням до християнського гуманізму. Аналіз жанрових і стилістичних особливостей драматичних творів, світосприйняття автора, сприяли з'ясуванню ідейно-проблемного змісту комедій. Доведено, що традиції класицистичної сатири (Мольєра та Нікола Буало) та принципи художнього узагальнення символічних образів були застосовані автором задля художнього зображення української еліти, котра, формуючись під впливом колоніальної політики імперії часів Катерини II, перетворилася на новий суспільний клас, що отримав назву «нові дворяни». Сатиричне зображення реалістичних картин життя стало об'єднуючим елементом соціально-побутових комедій митця. Двомовність п'єс презентувала звернення автора до своїх співвітчизників з метою осмислення наслідків московського колоніального впливу на їхнє життя. Автор прагнув пробудити у «нових дворян» бажання корегувати власну «втрачену національну свідомість» через загострення їхньої уваги на руйнівних колонізаторських засобах.

Висновки. Системний аналіз соціально-побутових комедій Григорія Квітки-Основ'яненка надав змогу виявити як індивідуально-авторські погляди на колонізацію України (втрата людської гідності новими дворянами, їхня розбещеність, підлість і забобонність), так і тенденції розвитку антиколоніальних ідей у національній драматургії (зв'язок романтизму із просвітництвом та гуманістичними ідеями Мольєра, Нікола Буало, Ж.-Ж. Руссо) першої половини XIX століття, що засвідчили процес розбудови антиколоніального спротиву по всій території тодішньої України.

Ключові слова: колоніальна система, просвітництво, гуманізм, двомовність, анекдот, нові дворяни.

ANTI-COLONIAL PROBLEMS OF HRYHORIY KVITKA-OSNOVIANENKO'S SOCIAL-HOUSEHOLD COMEDIES

Velychkovska Yuliia Fedorivna,

Postgraduate Student

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

y.velychkovska@ukr.net

orcid.org/0000-0003-4560-6447

Purpose. The task of this article is to study the specifics of the formation and development of anti-colonial problems in the national literature of the first half of the XIX century, embodied in the social-household comedies of Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko “A visitor from the capital, or the Bustle in the county town”, “Noble elections”, “Shelmenko – volost clerk”, “Clairvoyant” and “Shelmenko – batman”.

Methods. The research is based on general scientific methods of analysis, synthesis, observation, selection and systematization of material. Elements of the historical and literary approach contributed to the study of the colonial policy of the imperial government in Ukraine, that impressed the formation of the artist's life views, as well as the development of social comedy as a genre in national literature. Problem-thematic, philosophical, figurative and psychoanalytic approaches were used in the study of the author's reflected anti-colonial problems in the content of social-household comedies.

Results. The article analyzes the special approach of G. Kvitka-Osnovyanenko to the creation of social-household comedies, which was based on the ambiguity of the artist's worldview. The playwright's worldview is characterized by a combination of patriarchal ideas with enlightenment realism, which is addressed to christian humanism. The analysis of genre and stylistic features of dramatic works, the worldview of the author, helped to clarify the ideological and problematic content of comedies. It is proved that the traditions of classicist satire (Moliere and Nicolas Boileau) and the principles of artistic generalization of symbolic images were used by the author to show the formation of the Ukrainian elite, which, formed under the influence of the empire colonial policy of the time of Catherine II, turned into a new social class, called the “new nobles”. Realism in a satirical image has become a unifying element of the artist's social-household comedies. The bilingual play presented the author's appeal to his compatriots to understand Moscow's colonial influence to their lives for the sake of future fixes their own “lost national consciousness” and sharpening their focus on destructive colonial means.

Conclusions. A systematic analysis of Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko's social-household comedies made it possible to detect both individual and authorial views to the colonization of Ukraine (loss of human dignity by new nobles, their corruption, meanness and superstition) and trends in the development of anti-colonial ideas in the national drama (connection of romanticism with enlightenment and humanistic ideas of Moliere, Nicolas Boileau, J.-J. Rousseau) of the first half of the XIX century.

Key words: colonial system, enlightenment, humanism, bilingualism, anecdote, new nobles.

1. Вступ

Творчість Григорія Квітки-Основ'яненка (1778–1843) відіграла важливу роль у процесі творення національної літератури. Увесь його творчий доробок є свідченням «нової, чисто народної русько-української літератури» (Франко, 1980, Т. 26: 352), який, поставши на основі національного фольклору і народних традицій, привернув до себе увагу таких дослідників, як Н. Буторіна, Я. Вільна, О. Гончар, М. Марков, І. Франко, І. Ярошевич та інші. Поряд із дослідженням взаємозв'язку творчості письменника із національними традиціями набирають актуальності питання впливу європейського Просвітництва на його естетичні та літературні уподобання. Я. Вільна, С. Єфремов, Ю. Кириченко, М. Сумцов, О. Федута звертають свою увагу на те, що саме ця літературна течія послугувала для митця орієнтиром і взірцем побудови культури та доповнила його промонархічні погляди. «Патріархальна поміркованість, християнський гуманізм, роялізм і просвітницький практицизм» (Історія української літератури, 2016, Т. 3: 612), позначившись на художній спадщині Григорія Квітки-Основ'яненка, посприяли створенню жанру соціально-побутової комедії, особливістю якої стало висвітлення соціальних і національних проблем тогочасного суспільства Російської імперії. Ці проблеми вже довгий час залишаються поза належною увагою дослідників і вимагають нового прочитання. Тому метою розвідки є дослідження змісту соціально-побутових комедій («Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе», «Дворянские выборы», «Шельменко – волостной писарь», «Ясновидящая» та «Шельменко – денщик») Г. Квітки-Основ'яненка на вміст антиколоніальних проблем.

2. Жанр соціально-побутової комедії у творчості Г. Квітки-Основ'яненка

Історико-літературний підхід у дослідженні творчості письменника дає змогу з'ясувати, що у 20–30-х рр. XIX століття з-під пера засновника соціально-побутової повісті в нашій новій літературі виходять драматичні твори «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе», дилогія «Дворянские выборы», «Турецкая шаль», «Шельменко – волостной писарь», «Ясновидящая» та «Шельменко – денщик», котрі заклали в національній літературі жанр соціально-побутової комедії, пов'язаної зі зростанням реалістичних тенденцій у європейському класицизмі. Близькість до програмних принципів класицизму мольєрівського типу засвідчила розуміння драматургом складності та суперечностей московських імперських життєвих явищ, які він зображував «с натуры, без всякой прикрасы и оттушовки» (Зеров, 1960: 214). Задля цього Квітка «основательно изучалъ и бытъ дворянь» (Сумцов, 1884, № 6: 201). М. Сумцов зауважив, що драматург «внимательно всматривался въ окружавшую его общественную среду, изучалъ ее, опредѣлялъ существенныя стороны современной ему дѣйствительности ...» (Сумцов, 1884, № 6: 201), що допомогло викрити вади козацьких нащадків відповідно до класицистичних принципів Нікола Буало. Основним завданням для митця стало «стремление показать, отчего у нас зло» (Квітка-Основ'яненко, 1981, Т. 7: 219) з метою усвідомлення та виправлення сучасниками недоліків Російської імперії.

Для втілення своєї мети Г. Квітка-Основ'яненко вдався до експерименту: переплетення російської та української мов у текстах комедій. Мовна тактика дозволила йому зорієнтуватися на широке коло читачів і глядачів. У листі до П.О. Плетньова від 15.03.1839 р. він пояснив: «Вы видите, что я не могу по-нынешнему писать очищенным слогом, подобранными выражениями и всегда буду сбиваться на свой тон малороссийский ...» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 4). Зауваження Квітки-Основ'яненка, з одного боку, продемонструвало нерозривний зв'язок митця з його Батьківщиною, а з іншого – підтвердило мовні цензурні вимоги тодішніх видавництва (публікація творів російською мовою). Дотримуючись цензурних вимог, митець створив соціально-побутові комедії з часів власного сьогодення, переплівши їх з недавнім історичним минулим українців, зокрема часами імператриці Катерини II.

3. Осмислення колоніальних проблем драматургом

Соціально-побутові комедії Г. Квітки-Основ'яненка варто співвіднести з історичним феноменом формування національної свідомості в нашого народу. Точною відліку автор узяв добу Катерини II з усіма її абсурдними колонізаторськими діями в Україні. Саме цей період, на його думку, найактивніше відбився на свідомості українців. «Історичний час» імператриці відкрито презентують дві п'єси: «Дворянские выборы» та «Шельменко – волостной писарь». Зміст творів розкрив політичні проблеми формування «нового дворянства», втрату людської гідності українською шляхтою, котра заповзято вислужувалася перед колонізаторами, визиск нею власного народу як вірними прихильниками імперського уряду в Україні.

У комедії «Дворянские выборы» драматург ненав'язливо зауважив, що значна частина української шляхти поповнила ряди російського дворянства: «<...> новыми помещиками сделались выгнанные из службы приказные, крючкотворством своим награвившие большие деньги и происками получившие дворянское звание» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 112). Перехід, який з сарказмом відобразив митець, призвів до втрати людської гідності та формування антигуманності серед колишніх козацьких шляхтичів. Відповідно до ідей Ж.-Ж. Руссо, Г. Квітка-Основ'яненко співвідносить героїв «із «природним» та «неприродним» (Кириченко, 2017, № 1: 133). Свідченням визиску українців у творі є образ центрального негативного персонажа – Кожедралова: «Ваш Кожедралов без ума <...>. Он без сердца, без правил: сколько, по его же словам, он отнял земли у бедных соседей, сколько разорил взысканием должных ему денег!» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 101). Цей образ стає символом вікової колоніальної політики сусідів-москвитів в Україні.

Варто припустити, що основою для сюжету цієї комедії стали вибори від ніжинського та батуринського шляхетства, зафіксовані у рукописі «Сбори № 593», що сколихнули тодішнє суспільство державною недоброчесністю (Щербина, 1896, № 7: 21-22). Промонархічність поглядів письменника не стала йому на заваді в показі проблеми «закривання очей» імперської влади на підлість та розбещеність «нових дворян». Надання шляхтичам «Грамоти дворянству» (1785) підтвердило колоніальну політику імперії, котра в їх особі вирощувала своїх однодумців і прихильників Катерини II, сприяючи їхній аморальній всездозволеності: «*Да кнутом не высекут! Грамота меня защищает <...>*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 109). Як личить справжній комедії, твір відзначився глибоким суспільним змістом і політичною тенденційністю, презентованими образами «нових дворян».

Проблема рекрутчини зазвучала у п'єсі «Шельменко – волостной писарь», що стала продовженням теми збагачення «новими дворянами» та нехтування ними національними принципами за часів Катерини II. Г. Квітка-Основ'яненко ставить у центр конфлікту постать українця – писаря Шельменка, який прагне збагатитися коштом вдови, сина якої віддав на довічну рекрутську службу (до 1793 р. термін служби був довічним): «*Один рекрут по нашей волости в недоборе; так мы с очередными уладив, нашли-та сироту. А мать, тово вона, дюже богата. Так мы сына-то отдадим, а ее Шельменко принимает <...> с землей и всею недвижимостью*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 269). Аналіз системи образів дав змогу з'ясувати, що сарказм, як один із видів художнього відображення дійсності, сприяв засудженню негативних рис характеру та вчинків писаря. Образ героя мимовільно презентував жахливе колоніальне становище наших тогочасних селян. Із вуст Микити пролунало національно свідоме запитання від усіх українців, яке, до речі, було вилучене С. Лебедевим із тексту під час першого рецензування п'єси: «*<...> за что именно меня отдают, за что, как скотину на убой, ведут на явную погиль?*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 273).

Це перша комедія Квітки-Основ'яненка, в якій головний герой розмовляє українською мовою. О. Буторіна зауважила, що митець вважав, що «найбільший успіх буде мати той твір, який написано про реальний народ його ж народною мовою» (Буторіна, 2005, № 6: 79). Такий підхід відкрито продемонстрував поняття опозиційної пари: «Україна – Великоросія», що не відповідало засадам імперської політики. Введенням української мови у зміст комедії митець підтвердив свій «*Ответ г. Тихорскому*», в якому, як вважає М. Яценко, рішуче «виступив на захист достоїнств української літератури й демократичного героя» (Історія української літератури, 1995, Кн. 1: 156). Адже «літературна творчість – це творчість на матеріалі мови» (Федута, 2016, № 9: 99).

Поряд з названими проблемами драматург відбив вади сколонізованого суспільства, які постали за умов втрати Україною своєї самостійності та власного державного апарату під впливом колоніальної політики імперії. «Нові українські дворяни», пристосовуючись до імперських умов життя, зневажливо ставляться до свого історичного минулого, забувають національні народні звичаї та традиції: «*Теперь мы и пьем аккуратнее, и смеемся над стариною*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 286). Суспільство починає втрачати своє ество, забуває про Заповіді Божі, а, покоровившись багатству, – свідомо продає себе у вічне рабство. У п'єсі «Шельменко – волостной писарь» Г. Квітка-Основ'яненко вустами Шельменка констатує: «*Писаніє глаголетъ: з пісні слово не викидається; і паки другое писаніє: нанявсь – продавсь!* [виділення моє. – Ю. В.]» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 281). Використання народних фразеологізмів «нанявсь – продавсь» дозволило письменникові винести на обговорення проблему пристосування значної частини панства й підпанків з-поміж тогочасних українців, що потрапили під вплив колоніальної політики великоросійського уряду, сподіваючись на власне збагачення.

Проблему пристосування до обставин та середовища митець продовжує опрацьовувати у п'єсі «Ясновидящая», в котрій задля відтворення наслідків колоніальної політики імперії в Україні змусив самовикриватися різних представників тодішнього суспільства. Г. Квітка-Основ'яненко продовжив і розвинув «традиції етико-гуманістичного напрямку українського просвітництва XVIII ст.» (Історія української літератури, 1995, Кн. 1: 153), котрі передбачали морально-етичне виховання, моральне самовдосконалення, духовне життя людини та відмову від тілесних благ. Просвітницькі ідеї останнього представника бароко Г. Сковороди, якими збагатився письменник, допомогли йому глибше розкрити антинародну сутність «новоствореного дворянства». Засудження безвідповідальності та користолюбства «нових дворян» звучить із вуст героїні комедії «Ясновидящая» Маргарити: «*Сладость житейская, объедание, пресыщение – есть лютейший враг наш*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 327). Пошуки автором позитивного героя серед поміщиків, чиновників та офіцерства завершилися нічим. Стає зрозумілим, що під впливом імперських колонізаторських різнобічних заходів формується психологія «нового дворянина», шляхетські привілеї якого були обмежені розпорядженнями імперського уряду. Героїня комедії згадує, що вона є «*урожденная княжна*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 312), чим автор опосередковано звертає увагу на давні права та привілеї українців, котрі втрачають свою цінність у часи колонізації України імперським урядом. Варто вказати, що драматург провину за нищення української державності та суспільства покладав на нашу продажну шляхту, яка втрачала свою національну гідність, пристосовуючись до нових колоніальних вимог та умов життя. Психологічний підхід до образів тогочасного міщанина і шляхтича дає змогу побачити передумови формування їх суспільної свідомості. Колонізаційні заходи Російської імперії в Україні, на думку О. Юрчук, «відбувалися не лише за рахунок агресивних дій російського колонізатора, а й через інспірування колабораціонізму» (Юрчук, 2013: 37), котрий поширювався в осередках української шляхти.

Відголос колабораціонізму, що призвів до «застоя провінціальної життя» (Марков, 1883, № 6: 204), відчутний у соціально-побутовій комедії «*Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе*» (1827). Власне ця п'єса розкриває перед читачем і глядачем імперське життя авторових часів, за яких вчать «*с русскими говорить по-русски всегда и везде; на другом языке – где нужда потребует*» (Квітка-Основ'яненко, 1978, Т. 1: 32).

Літературним та науковим працям не дають змоги розвиватися, споглядаючи на відмінність від імперських ідей: «Я писав о сем диссертацию, но от зависти ее не напечатали даже и в «Телеграфе» (Квітка-Оснoв'яненко, 1978, Т. 1: 39). Г. Квітка-Оснoв'яненко звертає увагу на те, що його співвітчизники не сприймають чиновників як належить, боячись виступити проти власноруч створених образів своїх кривдників: «Вы сами всему причиною, выставили его за величайшего вельможу <...>» (Квітка-Оснoв'яненко, 1978, Т. 1: 92). Проблема страху, що сформувалася під впливом колоніальної системи імперського уряду в Україні, на думку письменника, заважала українцям належно оцінити власні сили та задумуватися над потребами виправляти своє колоніальне становище.

За сюжетом і кількістю персонажів твір «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе» наближається до «Ревизора» (1835) М. Гоголя. І. Лімборський зауважує, що «існує версія, згідно з якою рукопис комедії Квітки був відомий у 30-ті роки петербурзькій читацькій публіці і з ним міг ознайомитися Гоголь» (Історія української літератури, 2016, Т. 3: 617). Проте варто також зазначити, що наприкінці 1820-х рр. серед інтелігенції був поширений анекдот про удаваного ревизора, який, напевне, і вплинув на творчий доробок обох митців (Історія української літератури, 2016, Т. 3: 617). Історію творення самого анекдоту варто пов'язати із підготовкою українського міста Кременчука до приїзду імператриці Катерини II. Інформація про цю подію, котру подано у статті «Какъ готовили Кременчугъ къ вѣдѣрчѣ имп. Екатерины II» автором, що підписався ініціалами *Θ. Ни-кѣ*, співзвучна з сюжетними деталями творів Г. Квітки-Оснoв'яненка та М. Гоголя. Із тексту статті дізнаємося, що місцевий городничий секундмайор Чичеров «предписалъ немедленно всѣмъ жителямъ города Кременчуга, чтобъ непременно всѣ дома были обмазаны и выбѣлены мѣломъ, или самою лутчею бѣлою глиною, а такъ-же старатъся выравниать вездѣ въ фасадахъ кривизны, и улицы привесть въ самое лутчее состояніе, засыпать и уравниать повсюду низменныя мѣста, а по необходимости, гдѣ нужно, сдѣлать канавы <...>» (*Θ. Ни-кѣ*, 1883, № 2: 461). Отже, варто припустити, що ревизором, якого зобразили обидва автори, виявилася сама Катерина II. Г. Квітка-Оснoв'яненко, так само як і М. Гоголь, саркастично висміяв українське провінційне чиновництво, яке намагалося прислужитися своєму колоніальному керівництву в часи його «асиміляції імперською культурою та службою» (Субтельний, 1991: 202). Такий задум п'єси цілком «узгоджувався з популярним жанром «комедії нравів» (Історія української літератури, 2016, Т. 3: 617) просвітительського реалізму. Отже, проблема пристосування місцевої злодійсько-скорумпованої влади у переплетенні з проблемою страху перед такою ж центральною імперською владою нагадали про себе знову.

Відображення суспільних і політичних проблем свого часу Г. Квітка-Оснoв'яненко завершує у циклі творів про Шельменка двомовною соціально-побутовою комедією «Шельменко – денщик», котрій надає тематично-стильової новизни любовною інтригою. Центральними персонажами зображені Кирило Петрович Шпак і закоханий у його доньку капітан Іван Семенович Скворцов. Прізвища головних героїв відтворюють задум автора – і старше, і молоде покоління паничів є одним і тим самим аморально-байдужим, але гоноровим панством: «<...> у того Шпака, що співав під вікнами у темниці гетьмана, та було два сини: один Шпак повів рід Шпаків, от як і ви є, а другий Шпак пішов у москалі і став зватися по-московському Шкварцов <...>» (Квітка-Оснoв'яненко, 1978, Т. 1: 116). Різниця між ними проявилася лише в наслідуванні молодшим поколінням (сучасниками Г. Квітки-Оснoв'яненка) петербурзького самозакоханого дворянства (прізвище російського походження), а старшим – дотримання певних національних традицій (мова, культура) у часи знищеної української державності.

Прізвища головних героїв також акцентують увагу на діяльності герольдії, яка після затвердження Катериною II «Грамоти дворянству» «не вникнула въ особливия права, обыкновенія, привилегія, вольности, свободы и преимущества» (Полетика, 1893, № 1: 4) українців. У першому десятилітті XIX ст. Василь Полетика, коментуючи діяльність герольдії, зауважив, що «между малороссійскимъ же и россійскимъ дворянствомъ различіе только состояло въ одномъ имени <...>» (Полетика, 1893, № 1: 8). Зауваження історіографа, очевидно, вплинули на світогляд Г. Квітки-Оснoв'яненка та примусили його висвітлити проблему нищення станових прав і привілеїв української шляхти як крах національної самобутності в змісті комедії.

На образі Шельменка позначилися риси спритного слуги-крутія, подібного до героїв комедій Мольєра, що засвідчило зв'язок поетики твору із європейською поетикою крутієвського роману. І. Франко зазначив, що «ся комедія Квітки є, може, найменше оригінальним його твором: уся її основа і будова взята з італійської комедії Гольдоні «Un curioso accidente» (Франко, 1981, Т. 29: 316). Однак образ героя-крутія, що створений засобами комізму, послугував маскуванню національної доктрини в просторі колоніалізму імперії. Сатира спрямувала своє вістря на суспільно-політичну обмеженість українського панства з його самовдоволенням невіглаством у гонитві за титулами, що було притаманним добі Катерини II. Порівнюючи минуле (часи перед укладанням Переяславської угоди) зі своїм сучасним, Г. Квітка-Оснoв'яненко нагадав «новим дворянам» про їхні доблесні часи у ролі панства на власній землі: «Чи думаєш ти, пан Шельменко, об палках, як був при волості писарем?.. <...> Тоді не тільки уся волость трепетом мене трепетала, не тільки голова прийдіте поклоніться, та й сам засідателъ не знав, на яку ступити перед Шельменком. А тепер не можна Шельменку і пари з уст пустити, та усе по артикулу: і ходи, і говори, і дивися усе по артикулу» (Квітка-Оснoв'яненко, 1978, Т. 1: 66). Це порівняння утвердило проблему започаткування втрати Україною своєї незалежності з моменту підписання Переяславської угоди Б. Хмельницьким у 1654 р., що завершилася утвердженням колоніальної політики імперським урядом Катерини в межах підросійської України.

На відміну від попередніх комедій, ця п'єса характеризується еволюцією художнього мислення письменника. Варто погодитись із думкою Я. Головацького, який наголосив, що Г. Квітка-Оснoв'яненко своїми «посмішками, жартами повалив дряблий будинок класицизму <...>» (Федченко, 1996: 169), перекресливши державотворчість української магнатерії її державозрадлиством.

4. Висновки

Отже, об'єднуючим елементом комедій Г. Квітки-Основ'яненка стало реалістичне зображення недоліків і вад суспільного життя в тогочасній Російській імперії. Попри те, що погляди митця сформувалися на основі патріархальних ідей, все ж він потрапив під вплив просвітницьких ідей, які зумів теоретично осмислити й застосувати в своїй драматичній практиці задля критики пристосуванства, корупції, невігластва, забобонності, прагнення до збагачення та втрати людської гідності. Г. Квітка-Основ'яненко використав традиції класицистичної сатири, представлені комедіями Мольєра та Ніколя Буало, а також принципи художнього узагальнення образів із уживанням прізвищ-самохарактеристик з метою дослідження особливостей формування світогляду та діянь української еліти «катерининських часів» і свого сьогодення, що сприяло розкриттю заходів колоніальної політики імперії. Такі проблеми, як нищення станових прав і привілеїв української шляхти, втрата людської гідності, захопленість визиском власного народу, пристосуванство до імперських умов життя, підлість і розбещеність «нових дворян», що проживали в постійному страху перед урядом імперії, збагатили жанр соціально-побутової комедії антиколоніальними проблемами. Подальші перспективи дослідження пов'язані з поглибленням вивчення антиколоніальної проблематики у творчості Г. Квітки-Основ'яненка.

Література:

1. Буторіна Н. Національні мотиви у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. *Слово і Час*. 2005. № 6. С. 76–79.
2. Вільна Я. Роль українських приказок та прислів'їв у гумористичних мініатюрах Г. Квітку-Основ'яненка «На пушчання – як зав'язано» та «Підбрехач». *Українське літературознавство*. 2012. Вип. 75. С. 169–175.
3. Гончар О.І. Григорій Квітка-Основ'яненко. Життя і творчість. Київ, 1969. 366 с.
4. Записка о малароссійскомъ дворянствѣ маршала Роменскаго повѣта Василя Полетики 1809 г. *Киевская старина*. Т. LX. № 1. Київ, 1893. С. 1–14.
5. Зеров М. Нове українське письменство: історичний нарис. Мюнхен : Інститут Літератури, 1960. 306 с.
6. Історія української літератури. ХІХ століття: У 3 кн. / За ред. М. Т. Яценка. Київ : Либідь, 1995. Кн. 1. 368 с.
7. Історія української літератури у 12 т. Т. 3. : Література ХІХ століття (1800-1830). / За ред. М. Бондара, Ю. Кузнецова. Київ : Наукова думка, 2016. 748 с.
8. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори у 8 т. Т. 8 / підготовка текстів та примітки О. І. Гончара. Київ : Дніпро, 1970. 380 с.
9. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів у 7 т. Т. 1 : Драматичні твори / гол. ред. П.М. Федченко. Київ : Наукова думка, 1978. 496 с.
10. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів у 7 т. Т. 7 : Історичні, етнографічні, літературно-публіцистичні статті, листи. Київ, 1981. 567 с.
11. Кириченко Ю.С. Ідейно-естетичні передумови формування усноподібної манери української прози Г. Квітки-Основ'яненка. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2017. № 1. С. 132–140.
12. Марковъ Н.Г. Квитка-Основьяненко. Историко-литературный очеркъ. *Киевская старина*. Т. V. № 6. Київ, 1883. С. 193–211.
13. Ни-къ Ѳ. Какъ готовили Кременчугъ къ встрѣчѣ имп. Екатерины II. *Киевская старина*. Т. V. № 2. Київ, 1883. С. 460–464.
14. Субтельний О. Україна. Історія / Вступна стаття С. В. Кульчицького. Київ, 1991. 512 с.
15. Сумцовъ Н. Слободско-украинское дворянство въ произведеніяхъ Г. Ѳ. Квитки. *Киевская старина*. Т. VIII. № 6. Київ, 1884. С. 201–209.
16. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга перша: Навч. посібник / Упоряд. П.М. Федченко, М.М. Павлюк. Т.В. Бовсунівська; за ред. П.М. Федченка. Київ : Либідь, 1996. 416 с.
17. Федута О. Автор-білінгв у пошуках читача (колізія Г. Квітки-Основ'яненка). *Слово і час*. 2016. № 9. С. 97–103.
18. Франко І. Zarysu ruchu literackiego Rusinow. *Зібрання творів : у 50 т.* Т. 26. Київ : Наукова думка, 1980. С. 350–354.
19. Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси). *Зібрання творів : у 50 т.* Т. 29. Київ : Наукова думка, 1981. С. 293–336.
20. Щербина В. Епизодъ при выборахъ въ законодательную комиссію 1767 г. *Киевская старина*. Т. LII. № 7. Київ, 1896. С. 20–24.
21. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ : «Академія», 2013. 224 с.
22. Ярошевич І.А. «Олітературення» фольклорних жанрів в оповіданнях Г. Квітки-Основ'яненка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. 2014. № 1107, вип. 70. С. 234–238.

References:

1. Butorina N. (2005). Natsionalni motyvy u tvorchosti Hryhoriia Kvitky-Osnovianenka. [National motives in the works of Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko]. *Slovo i Chas – Word and time*. (№ 6). P. 76–79.
2. Vilna Ya. (2012). Rol ukrainskykh prykazok ta prysliviv u humorystychnykh miniaturakh H. Kvitku-Osnovianenka “Na pushchannia – yak zaviazano” ta “Pidbrekhach”. [The role of Ukrainian proverbs and sayings in the humorous miniatures of G. Kvitka-Osnovyanenko “On the release – as tied” and “The liar”]. *Ukrainske literaturoznavstvo – Ukrainian literary criticism*. (№ 75). P. 169–175.

3. Honchar O. I. (1969). Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. Zhyttia i tvorchist. [Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko. Life and work]. Kyiv. 366 p.
4. [Vasylii Poletyka] (1893). Zapyska o malarossiiskom dvorianstve marshala Romenskaho poveta Vasyliia Poletyka 1809 h. [The note about the Little Russian nobility of Marshal of Romensky district of Vasyl Poletika in 1809]. *Kyevskaia staryna – Kyiv antiquity*. (Part 1–12. Part 1.). Kyiv. P. 1–14. [in Russian]
5. Zerov M. (1960). Nove ukrainske pysmenstvo: istorychni narys. [New Ukrainian literature: a historical essay]. Munich : Instytut Literatury. 368 p. [in Ukrainian]
6. Yatsenko M.T. (Ed.). (1995). Istoriiia ukrainskoi literatury. XIX stolittia. Navch. Posibnyk. [History of Ukrainian literature. XIX century. Textbook]. (Part 1-3. Part 1.). Kyiv : Lybid. 368 p. [in Ukrainian]
7. Istoriiia ukrainskoi literatury. Literatura XIX stolittia (1800–1830). [History of Ukrainian literature. Literature of the XIX century (1800–1830)]. (2016). (Vol. 1-12; Vol. 2). Kyiv : Naukova dumka. 748 p. [in Ukrainian]
8. Kvitka-Osnovianenko H.F. (1970). Tvory. [Works]. (Vol. 1-8; Vol. 8). Kyiv : Dnipro. 380 p. [in Ukrainian]
9. Kvitka-Osnovianenko H.F. (1978). Zibrannia tvoriv: Dramatychni tvory. [Collection of works : Dramatic works]. (Vol. 1-7; Vol. 1). Kyiv : Naukova dumka. 496 p. [in Ukrainian]
10. Kvitka-Osnovianenko H.F. (1981). Zibrannia tvoriv: Istorychni, etnografichni, literaturno-publitsystychni statii, lysty. [Collection of works: Historical, ethnographic, literary and journalistic articles, letters.]. (Vol. 1-7; Vol. 7). Kyiv. 567 p. [in Ukrainian]
11. Kyrychenko Yu. S. (2017). Ideino-estetychni peredumovy formuvannia usnoopovidnoi manery ukrainskoi prozy H. Kvitky-Osnovianenka. [Ideological and aesthetic preconditions for the formation of the oral narrative style of Ukrainian prose by G. Kvitka-Osnovyanenko.]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelja. Serii : Filolohichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Series: Philological Sciences*. (№ 1). P. 132–140.
12. Markov N.H. (1883). F. Kvitka-Osnovianenko. Istoryko-lyteraturnyi ocherk. [Historical and literary essay]. *Kyevskaia staryna – Kyiv antiquity*. (Part 1-12. Part 6.). Kyiv. P. 193–211 [in Russian]
13. Ny-k F. (1883). Kak hotovyly Kremenchuh k vstreche ymp. Ekateriny II. [How Kremenchuk was prepared for the meeting of empress Catherine II]. *Kyevskaia staryna – Kyiv antiquity*. (Part 1-12. Part 2.). Kyiv. P. 460–464. [in Russian]
14. Subtelnyi O. (1991). Ukraina. Istoriiia. [Ukraine. History]. Kyiv. 512 p. [in Ukrainian]
15. Sumtsov N. (1884). Slobodsko-ukraynskoe dvorianstvo v proyzvedeniakh H.F. Kvitky. [Slobodsko-Ukrainian nobility in the works of H. F. Kvitka]. *Kyevskaia staryna – Kyiv antiquity*. (Part 1-12. Part 6.). Kyiv. P. 201–209. [in Russian]
16. Fedchenko P. M. (Ed.). (1996). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi krytyky ta literaturoznavstva. Khrestomatiia. [History of Ukrainian literary criticism and literary criticism. Reader]. (Part 1-3. Part 1.). Kyiv : Lybid. 416 p. [in Ukrainian]
17. Feduta O. (2016). Avtor-bilinhv u poshukakh chytacha (kolizii H. Kvitky-Osnovianenka). [Bilingual author in search of a reader (G. Kvitka-Osnovyanenko collision)]. *Slovo i chas – Word and time*. (№ 9). S. 97–103.
18. Franko I. (1980). Zarysy ruchu literackiego Rusinow. [Records of the Rusyn literary movement]. *Zibrannia tvoriv – Collection of works*. (Vol. 1-50; Vol. 26). Kyiv : Naukova dumka. P. 350–354. [in Ukrainian]
19. Franko I. (1981). Rusko-ukrainskyi teatr (Istorychni obrysy). [Russian-Ukrainian Theater (Historical Outlines)]. *Zibrannia tvoriv – Collection of works*. (Vol. 1-50; Vol. 29). Kyiv : Naukova dumka. P. 293–336. [in Ukrainian]
20. Shcherbyna V. (1896). Epyzod pry vyborakh v zakonodatelnuiu kommysiiu 1767 h. [Episode during the election to the Legislative Commission in 1767]. *Kyevskaia staryna – Kyiv antiquity*. (Part 1-12. Part 7.). Kyiv. P. 20–24. [in Russian]
21. Iurchuk O. (2013). U tini imperii : Ukrainska literatura u svitli postkolonialnoi teorii: monohrafiia. [In the shadow of the empire: Ukrainian literature in the light of postcolonial theory : a monograph]. Kyiv : VTs “Akademiia”. 224 p. [in Ukrainian]
22. Iaroshevych I. A. (2014). “Oliteraturrennia” folklornykh zhanriv v opovidanniakh H. Kvitky-Osnovianenka. [“Literature” of folk genres in the stories of G. Kvitka-Osnovyanenko]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. : Filolohiia – Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University. Ser. : Philology*. (№ 1107, Part 70). P. 234–238.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2020
The article was received October 8 2020

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В РОМАНІ «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ» В. ДРОЗДА

Дашко Наталія Станіславівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії
та митної ідентифікації культурних цінностей
Університету митної справи та фінансів
dashko_ns@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5415-4983

Мета. Метою статті є аналіз роману «Листя землі» В. Дрозда, виявлення особливостей художньої реалізації національно-мовної картини світу в ньому, зважаючи на його своєрідну оповідну структуру.

Методи. Дослідження здійснено за допомогою описового, зставного, типологічного методів, компонентного, контекстуального комунікативно-дискурсивного аналізу, з використанням елементів психоаналітичної та семіотичної методологій.

Результати. У процесі дослідження було виявлено, що національно-мовна картина світу в романі «Листя землі» В. Дрозда реалізується як світобачення кожного з героїв зокрема й етносу загалом. Вона постає як результат сприйняття й осмислення навколишнього світу та людини в ньому, відображених у мові. Завдяки своєрідній структурі оповіді з одночасним включенням багатьох рівноправних, невідпорядкованих одна одній думок, що зумовлює явище багатоголосся, діалог різних світоглядних позицій, національно-мовна картина світу у творі позначена багатогранністю. Її основними репрезентантами є забарвлені суб'єктивною експресією дієслова, дієслівні метафори з домінуванням концептів «серце», «душа», що притаманні українській мовній картині світу; порівняння (найчастіше людей із тваринами, рослинами, явищами природи), що передають національний колорит, відображають український характер; поліська говірка, прислів'я та приказки, фразеологізми як засіб зберігання та трансляції знань, уявлень, образів українського народу, стереотипів його етносвідомості, передачі системи ціннісної орієнтації. Загалом у творі простежується тенденція до використання специфічних засобів фольклорної поетики, серед яких найбільш уживані синонімічні пари, тавтології, слова зі зменшувальними суфіксами, постгійні епитети та прями фольклорні формули. Нерідко автор за зразком народнопоетичних творить свої оригінальні пари, поєднує в них слова різних смислових і емоційних відтінків, орієнтованих на реальну дійсність.

Висновки. Отже, національно-мовна картина світу в романі «Листя землі» В. Дрозда постає крізь призму світоглядів багатьох мовців і характеризується розмаїтістю.

Ключові слова: оповідь, оповідач, герой, мовець, мовлення, поліфонія, метафора, порівняння, фольклор, фразеологізм.

FEATURES OF THE NATIONAL LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN THE NOVEL “LEAVES OF THE EARTH” BY V. DROZD

Dashko Nataliia Stanislavivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanitarian
Training, Philosophy and Customs Identification
of Cultural Values
University of Customs and Finance
dashko_ns@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5415-4983

Purpose. The aim of the article is to analyze the novel “Leaves of the Earth” by V. Drozd and to identify the peculiarities of the artistic realization of the national linguistic picture of the world in it, taking into account the peculiar narrative structure of the work.

Methods. The study was conducted using descriptive, comparative, typological methods; component, contextual and communicative-discursive analysis, using elements of psychoanalytic and semiotic methodologies.

Results. In the course of the research it was revealed that the national-linguistic picture of the world in V. Drozd’s novel “Leaves of the Earth” is realized as the worldview of each of the heroes in particular and the ethnos as a whole. It appears as a result of perception and comprehension of the world around and the person in it, reflected in language.

Due to the peculiar structure of the story with the simultaneous inclusion of many equal, non-subordinate points of view, which determines the phenomenon of polyphony, dialogue of different worldviews, national linguistic picture of the world in the work is marked by versatility. Its main representatives are verbs colored by subjective expression, verb metaphors dominated by the concepts of “heart”, “soul”, which are inherent in the Ukrainian language picture of the world; comparisons (most often of people with animals, plants, natural phenomena) that convey the national color, reflect the Ukrainian character; Polissya dialect, proverbs and sayings, phraseology as means of storing and translating knowledge, ideas, images of the Ukrainian people, stereotypes of its ethnic consciousness, the transfer of value orientation. There is a tendency in the work to use specific means of folk poetics. The most used among them are synonymous pairs, tautology, words with diminutive suffixes, constant epithets and direct folklore formulas. Often the author, following the example of folk poetry, creates his original pairs, combining words of different semantic and emotional shades in them, focused on reality.

Conclusions. Thus, the national linguistic picture of the world in the novel “Leaves of the Earth” by V. Drozd is realized through the prism of the worldviews of many speakers and is characterized by diversity.

Key words: narrative, narrator, hero, speaker, speech, polyphony, metaphor, comparison, folklore, phraseology.

1. Вступ

Володимир Дрозд належить до покоління шістдесятників, яке, за словами самого письменника, «у своїх спробах ішло не від закостенілих догм, а від реального, невигаданого життя» (Дрозд, 1989: 9). Розпочавши літературну діяльність як новеліст, В. Дрозд поступово утвердився як майстер великої епічної форми. Зокрема, його повісті «Маслини», «Семирозум», «Ірій», «Балада про Сластиона», «Музей живого письменника», романи «Катастрофа», «Вовкулака», «Спектакль», «Злий дух. Із житієм», «Пришестя», «Убивство за сто тисяч американських доларів», «Острів у Вічності» є вагомим надбанням української літератури 60-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.

Вершинним досягненням у творчості прозаїка став роман «Листя землі», перша частина якого вийшла окремою книгою в 1992 р. і була відзначена Державною літературною премією імені Т.Г. Шевченка, а також нагородою Фондації Омеляна й Тетяни Антоновичів. Наступні розділи «Листя землі» друкувалися на сторінках журналів «Основа», «Світовид» (1995 р.), «Дзвін» (1996 р.), «Криниця» (1997 р.), «Березіль» (1998 р.), газети «Літературна Україна» (14 січня 1999 р.). За розділ «Книга страху» В. Дрозду було присуджено премію журналу «Березіль» (1998 р.). Наприкінці 2003 р. друга частина епосу вийшла окремою книгою, але, на превеликий жаль, письменник уже не застав цієї події, бо в жовтні того ж року пішов із життя.

Об'єктом нашого дослідження є роман В. Дрозда «Листя землі». Предмет аналізу – національно-мовна картина світу в ньому призму своєрідної оповідної структури.

Мета статті – проаналізувати роман «Листя землі» В. Дрозда й виявити особливості художньої реалізації національної мовної картини світу в ньому, зважаючи на його специфічну оповідну структуру. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) звернутися до історії вивчення поняття «національно-мовна картина світу» та дати його визначення, виокремивши теоретичні засади дослідження; 2) розглянути своєрідність художньої оповіді в романі «Листя землі»; 3) окреслити доміанти національної мовної картини світу в романі «Листя землі».

Про творчість В. Дрозда написано чимало статей, останнім часом захищено не одну дисертацію. Звичайно, і роман-епос «Листя землі» як твір самобутній і багатогранний був високо поцінований літературознавцями М. Жулинським, Н. Колощук, М. Павлишиним, Л. Яшиною та іншими. У своїх дослідженнях вони наголошували насамперед на глибокому міфологізмі твору. Зокрема, Н. Колощук у розвідці «Про поетику роману В. Дрозда «Листя землі»» відзначає наявність у творі мотивів міфу, притчі, фольклору (Колощук, 1996). М. Павлишин у статті «Чому не шестистить «Листя землі»» відає належне міфологізмові роману «Листя землі», окреслює три методологічні принципи (мікркосму, колективності, мітичності), якими, на його думку, керується В. Дрозд, коли зображує дійсність (Павлишин, 1997). М. Жулинський аналізує «Листя землі» та наголошує на створенні В. Дроздом образів, «загорнутих в алегорію, у метафору чи у міфообраз» (Жулинський, 1999). У монографії Л. Яшиної «Проза Володимира Дрозда: міфопоетичний дискурс» частково простежується авторська модифікація біблійного тексту в «Листі землі», концепція світу в ньому (Яшина, 2003).

Протягом останнього десятиліття з'явилися дослідження «Проблемно-стильовий поліфонізм роману-епосі «Листя землі» В. Дрозда» (Дашко, 2010), «Експресіоністичний вимір роману «Листя землі» В. Дрозда» (Яструбецька, 2013), «Міфосценарій віднаходження раю як одна з реалізацій космогонічного міфу» (на матеріалі роману Володимира Дрозда «Листя землі») (Вишницька, 2014) та інші. Проте, усе це дослідження літературознавчого характеру. Вивчення роману «Листя землі» в окресленому нами ракурсі відсутнє, проте твір характеризується мовним багатством, багатоголоссям, стильовою поліфонією, що зумовлює багатогранність національно-мовної картини в ньому й актуальність цієї розвідки.

Дослідження здійснено за допомогою описового, зіставного, типологічного методів, компонентного, контекстуального, комунікативно-дискурсивного аналізу, з використанням елементів психоаналітичної та семіотичної методологій.

2. Вивчення національно-мовної картини світу в лінгвістиці

Вивчення національної мовної картини світу має глибоку традицію й сягає досліджень німецького лінгвіста Вільгельма фон Гумбольдта, який уважав, що «різні мови є для нації органами її оригінального мислення й сприйняття» (Гумбольдт, 1986: 253). На його думку, «кожен народ по-своєму сприймає багатоманітність світу і по-своєму називає окремі фрагменти світу, а своєрідність створеної ним картини світу визначається тим, що в ній виражається індивідуальний, груповий та національний вербальний та невербальний досвід» (Калмук, 2014).

Ідеї В. фон Гумбольдта розвинув у своїх працях український мовознавець О. Потебня, який створив власну філософію мови, пов'язавши мову й мислення. Учений першим на вітчизняному ґрунті зацікавився питаннями взаємовідношення націй і мов, досліджував проблеми двомовності та багатомовності. На особливу увагу заслуговує праця «Мова і народність», у якій він детально розглянув різні аспекти мовної картини світу. Щоправда, мовознавець не вживає термін «мовна картина світу», а натомість використовує поняття «система зображення». Ключовою є теза, що різні мови – це різні системи прийомів мислення. На думку науковця, мова, якою володіє й користується людина, має визначальний вплив на формування її мислення та сприйняття реальності, отже, і світобачення (Потебня, 1976). Національно-мовна картина світу, притаманна як кожній окремій особистості, так і суспільству загалом, є однією з концептуальних умов цілісного сприйняття світу. Ідеї О. Потебні стали основою для всіх подальших досліджень національно-мовної картини світу.

У сучасній лінгвістиці, лінгвокультурології національно-мовна картина світу вивчається під різними кутами зору. Зокрема, О. Калмук розглядає національно-мовну картину світу в її зв'язку з пареміологічним фондом, бо саме прислів'я й приказки містять інформацію про той чи інший етнос та його погляди на світ (Калмук, 2014). В. Сімонок досліджує іншомовну лексику в українській мовній картині світу як її органічну складову частину,

як засіб збагачення (Сімонок, 2014). Варто відзначити монографію І. Голубовської «Етнічні особливості мовних картин світу» (Голубовська, 2004), у якій дослідниця в результаті проведеного аналізу національно-мовних картин світу на матеріалі чотирьох мов (українська, російська, англійська, китайська) дійшла висновку, що «поняття мовної картини світу в сучасній антропологічній лінгвістиці має визначатися з того змісту, який В. фон Гумбольдт вкладав у поняття «форми мови» («сума всього мовного змісту, внутрішньої структури мови в цілому, глибинний принцип її породження») (Голубовська, 2009: 99). Співзвучну думку висловлює й Г. Вежицька, яка вважає, що національно-культурна специфіка ментальності та характеру етносу виявляється на різних рівнях мовної структури: лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному (Вежицька, 1996).

На чому сходяться всі дослідники, так це на розумінні суті поняття «національно-мовна картина світу». Найбільше нам імпонує визначення, дане І. Голубовською, що «національно-мовна картина світу є вираженням засобами певної мови світовідчуттям і світорозумінням певного етносу, вербалізованою інтерпретацією мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі» (Голубовська, 2004: 23). Тобто в будь-якій національно-мовній картині світу можна розрізнити колективне й індивідуальне і це досить яскраво простежується в романі «Листя землі» В. Дрозда, адже твір має своєрідну оповідну структуру.

3. Своєрідність художньої оповіді в романі «Листя землі»

Усі події буття українського народу протягом ста років, що становлять предмет зображення в романі «Листя землі», подані крізь призму сприйняття багатьох оповідачів-свідків, що підтверджується часто повторюваними синонімічними формулами, на зразок: «Се свідчу я, Нестор Терпило» (Дрозд, 1992: 46); «я свідчу для вас, хто після мене буде» (Дрозд, 1992: 49); «а було так, як я свідчу» (Дрозд, 1992: 149), де ключовою є фраза «я свідчу». Своєрідну манеру викладу зумовлює й архітектоніка твору: він композиційно розділений на частини таким чином, що в кожній із них події відтворюються з погляду якогось конкретного героя (наприклад, у «Книзі Нестора» – Нестора, «Книзі про любов і ненависть» – Марії Журавської й Івана Коляди тощо).

Оповідь, що ведеться то від одного, то від іншого з персонажів, час від часу переривається свідченнями безіменних, але реальних мовців (деякою мірою вони умовні, синтезовані з низки психологічних, соціальних і національних типів), які в тексті твору не набувають лінгвостилістичної конкретизації. Без опори на конкретне означення вони ніби декодуються автором, тому можуть бути сприйняті як узагальнений образ людини – мешканця Краю. Але ці безіменні голоси ніби підтверджують правдивість сказаного в тексті, і, за словами Л. Яшиної, «створюють відчуття історичної реальності його персонажів» (Яшина, 2003: 118).

Висловлювання безіменних мовців виділені у творі курсивом (переважно в першій книзі «Листя землі»). У курсивних текстах, за словами Б. Бойчука, звучать виразніше народні голоси і промовляють оповідачі, у яких живуть забобони, легенди та звичаї (Бойчук, 1993). Вищевикладене дає підстави говорити про множинність зорових позицій, що використовуються автором, тобто про множинність поглядів, які вступають у взаємозв'язок, утворюють таким чином складну оповідну структуру, отже, і багатогранну національно-мовну картину світу. Окрім того, висвітлення подій устами великої кількості персонажів створює ефект об'ємності, стереоскопічності зображення.

Завдяки складному взаємопроникненню багатьох голосів у романі вибудовуються оповідні конструкції «текст у тексті» та «текст про текст», що пов'язано з активною настановою автора тексту на діалогічність, яка дозволяє йому не обмежуватися лише сферою своєї суб'єктивної, індивідуальної свідомості, а вводити в текст водночас декілька суб'єктів висловлювання, які є носіями різних світоглядних позицій. Виникає явище багатоголосся, у якому кожен голос має самостійне значення й буттєве право звучати і яке можна окреслити поняттям «поліфонія», що сприяє повній свободі саморозкриття різних поглядів героїв на світ, розширює світосприйняття, пізнання багатоманітності буття. Водночас думка кожного персонажа є багатоаспектною: їй притаманні аксіологічні й ідеологічні, психологічні, часопросторові, внутрішні й зовнішні виміри.

Уведення в оповідь мовців твору біблійних цитат, філософських сентенцій, фольклорних елементів (на рівні як тексту, так і підтексту виявляються численні ремінісценції), міфологічних розповідей, що є алюзіями на стародавні міфи (які містять найбільш архаїчну правду про далеке минуле, зокрема про створення світу й людини) дає підстави говорити не лише про національну мовну картину світу у творі, але й про діалог різних текстів, різних культур (отже, і різних світоглядів – у глобальному масштабі), експлікованих у мовленні героїв (Дашко, 2010).

4. Домінанти національно-мовної картини світу в романі «Листя землі»

Національна мовна картина світу в романі «Листя землі» В. Дрозда реалізується як світобачення кожного героя й етносу загалом, вона постає як результат сприйняття й осмислення навколишнього світу та людини в ньому, відображених у мові. Завдяки багатоголосцю оповідачів національна мовна картина світу є багатогранною. Серед ключових мовних засобів її реалізації – емоційно забарвлена лексика, дієслівні метафори, порівняння, епітети, тавтології, поліська говірка, фразеологізми, прислів'я та приказки.

Уживання в оповідях персонажів твору забарвлених суб'єктивною експресією дієслів є формальною ознакою вираження їхньої внутрішньої думки, відтворення психічних станів: засміялася, заплакала, затремтіла, тривожилося, саяла, скрикнула, здригнулася, посмутніла тощо. Широко використовуються й дієслівні метафори: «тривожилося серце» (Дрозд, 1992: 57), «защеміло серце» (Дрозд, 1992: 57), «жорстокішало серце» (Дрозд, 1992: 76), «запеклося серце моє ненавистю великою і замкнулося до людей навіки» (Дрозд, 1992: 77), «кричала криком душа моя» (Дрозд, 1992: 155), «душа од тривоги та болю зайшлася» (Дрозд, 1992: 188), у яких домінують концепти «серце» й «душа», що є основними репрезентантами української мовної картини світу.

Невід'ємним елементом мовлення оповідачів і важливим засобом вираження спостереженого стану інших героїв є порівняння: «Уляна хапала повітря відкритим ротом, наче риба на березі» (Дрозд, 1992: 10), «Уляна впала на його руки, як підтятий косою заячий холодок» (Дрозд, 1992: 29), «Устим <...>, як молодий дубок, сокирою біля кореня підсічений» (Дрозд, 1992: 192), обличчя Оксани (коли вона побачила Устима), «як зоря, що падає з неба» (Дрозд, 1992: 189), «Христя зробилася, як ніч чорна» (Дрозд, 1992: 330).

У характеристиці героїв, їхнього становища в суспільстві найпоширенішими є порівняння людини із тваринами: «як вовки, жандарми» (Дрозд, 1992: 90), «люди, як собаки злі» (Дрозд, 1992: 46), Нестірко жив, «як пес бездомний» (Дрозд, 2003: 46), «як вовк у лігві» (Дрозд, 2003: 47); рослинами: «Оксана вродою <...>, як мак розквітлий у житі» (Дрозд, 1992: 187), «люди були внизу, як трава перестояна, що по косі скупає» (Дрозд, 1992: 40), «Кузьма <...> стоїть, як пень старий серед лісу молодого» (Дрозд, 2003: 11), стара жінка, «як корч сухий» (Дрозд, 2003: 21); предметами: «баронеса, як гербовий папір» (Дрозд, 1992: 28), «Уляна <...> з обличчя – як свічечка» (Дрозд, 1992: 32), «баба Оришка висока, худа, наче граблі» (Дрозд, 1992: 197); явищами природи: «Устим прочав <...>, наче вітер у полі» (Дрозд, 1992: 189), команда Громницького налетіла, «як смерч» (Дрозд, 2003: 262). Вони завжди мають певний емоційний відтінок, створюють інтонаційний лад оповіді, передають національний колорит і відображають український характер. Через порівняння автор фіксує не лише сприйняття людини людиною, але й сприйняття героями навколишнього світу, де «небо, як гігантський блакитний парашут» (Дрозд, 2003: 190), «сонце <...>, як задне колесо у воза» (Дрозд, 2003: 6), «сонце, наче крашанка» (Дрозд, 1992: 43) і «сонце, як яблуко» (Дрозд, 1992: 518), «місяць кругловидий, як решето» (Дрозд, 2003: 247) і «місяць-повня, наче ікона» (Дрозд, 1992: 326), «зорі, наче з кришталю різьблені» (Дрозд, 1992: 292), що проектується на відтворення їхнього внутрішнього стану, естетичної наповненості душі.

Специфіка індивідуального образного бачення світу героями зумовлює вибір тих стилістичних засобів, які дають можливість автору створити необхідний інтонаційний лад оповіді. Як зауважує О. Астаф'єв, «будь-який текст рідко постає в одній мовній манері. У літературних творах часто фіксується різномовність, тобто відтворюються різні манери (способи, форми) мислення і мовлення» (Астаф'єв, 2006: 11). Загалом оповідь орієнтована на усне мовлення – звідси притаманні їй особливості: використання відповідної лексики, інтонаційна й синтаксична побудова.

Будучи за структурою своєрідним поєднанням оповідей-свідчень, «Лістя землі», звичайно, відзначається уснорозмовними інтонаціями, завдяки чому оповідь мовців оживлюється і створюється атмосфера художньої ймовірності зображеного. Цьому передусім сприяє використання в мовленні оповідачів поліської говірки: дієслів (*гомоніти, візникувати, швендяти, гуртитися, раб'їть, вигищувать, горувати, чувати, одвітити, спужатися, стидатися, підгалдикувати* та інші); іменників (*заробки, людяки, маладьонка, мерлюки, почудка, пуддєвка, роботько* та інші); прислівників (*тади, только, досюль, досель, далей, болей, погодей, здавней, досель, раней*); слів, які відбивають вплив білоруської мови на мову Полісся, як займенникових форм *йон, яна, йоно, яни* та подібних.

З метою увиразнення мовлення героїв, посилення емоційності оповіді та створення необхідного інтонаційного ладу автор уводить у її плин фразеологізми. Як усталені вислови вони є засобами зберігання та трансляції знань, уявлень, образів українського народу, позначають стереотипи його етносвідомості, передають систему ціннісної орієнтації, іскрометний гумор. Наявні в мовленні оповідачів фразеологізми охоплюють різноманітні сфери їхнього буття. Найчастіше вони відображають площину людських стосунків, акцентують поведінку героїв і стають засобом характеротворення: «теревені теревенити» (Дрозд, 1992: 10), «постоли із слів плести» (Дрозд, 1992: 10), «найшла коса на камінь» (Дрозд, 1992: 63), «око покласти» (Дрозд, 1992: 101), «тримати язик на прив'язі» (Дрозд, 1992: 124), «сісти на голову» (Дрозд, 1992: 130), «стелитися травою» (Дрозд, 1992: 151), «зняти шкуру» (Дрозд, 1992: 191), «гострити п'яти» (Дрозд, 1992: 241), «заглядати у чарку» (Дрозд, 1992: 374), «лупити як Сидорову козу» (Дрозд, 1992: 497), «сала за шкіру залити» (Дрозд, 1992: 498) та інші. Іноді фразеологізми передають реалії часу й суспільного життя: «скласти зуби на полицю» (Дрозд, 1992: 21), «земельки кіт наплакав» (Дрозд, 1992: 26), «не бачили ще смаленого вовка» (Дрозд, 1992: 118), «опинимось там, де й Макар телят не ганяв» (Дрозд, 1992: 202) тощо.

У мовленні оповідачів використовуються народні паремії. Вони не лише задають ритм, відповідну експресію викладу, створюють ілюзію усномовності, але й підпорядковуються художньому задуму – правдиво та багатогранно відобразити народне буття. Серед них виділяються прислів'я кількох тематичних груп. Домінують ті, що передають риси людського характеру: «Якщо з тебе буде таке роботайло, як щибетайло, тобі у базарний день ціни не складуть» (Дрозд, 1992: 10), «Якою людяка вродиться, такою і помре» (Дрозд, 1992: 117), «Людина – як лоза, легко гнеться, але трудно ламається» (Дрозд, 1992: 168), «Людяма на роток не накинеш платок» (Дрозд, 1992: 336). Деякі паремії відображають певні життєві явища: «З вовками жити – по-вовчому вити» (Дрозд, 1992: 108), «На чужому нещасті щастя не збудуєш» (Дрозд, 1992: 355) тощо.

Прислів'я увиразнюють й індивідуалізують мову персонажів, а подекуди відображають світ крізь призму комічного: «Свини у сажі теж добре живеться, поки колій з ножем не прийде» (Дрозд, 1992: 72), «Всі ми баби горді, поки не дали по морді» (Дрозд, 1992: 138). Крім того, несуть у собі незаперечні істини як вираз мудрості віків: «Лучче синиця в жмені, аніж журавель у небі» (Дрозд, 1992: 10), «брехнею увесь світ обійдеш, але назад не повернешся» (Дрозд, 1992: 49). Органічний зв'язок із народнопоетичними зразками, з їхньою традиційною, яскраво вираженою тональністю, створює певну настроєвість оповіді.

Загалом у творі простежується тенденція до використання своєрідних засобів фольклорної поетики, серед яких найбільш уживані синонімічні пари («срібло-золото» (Дрозд, 1992: 42), «щастя-доля» (Дрозд, 1992: 202),

«ненька-Україна» (Дрозд, 1992: 441), «земля-матінка» (Дрозд, 1992: 52), «плакали-голосили» (Дрозд, 1992: 45), «просили-молили» (Дрозд, 1992: 165) та інші, тавтології («рида ридає» (Дрозд, 2003: 195), «літо літувало» (Дрозд, 2003: 39), «пекло печією пекучою» (Дрозд, 2003: 96), «криком кричати» (Дрозд, 2003: 378), «правда правдешня» (Дрозд, 2003: 82), «німа німота» (Дрозд, 2003: 283)), слова зі зменшувальними суфіксами («душечка» (Дрозд, 2003: 486), «батечко» (Дрозд, 2003: 273), «листочок» (Дрозд, 2003: 371), «товаришечки» (Дрозд, 2003: 421)). Трапляються в тексті й прямі фольклорні формули, наприклад: «моря-окіяни» (Дрозд, 2003: 195), «хліб-сіль» (Дрозд, 2003: 235), «мед-пиво» («Я там не була, мед-пиво не пила» (Дрозд, 2003: 235)) тощо. Нерідко автор за зразком народнопоетичних творить свої оригінальні пари, поєднує в них слова різних смислових та емоційних відтінків, орієнтованих на реальну дійсність: «церква-тюрма» (Дрозд, 2003: 234), «місяць-повня» (Дрозд, 2003: 247), «побито-погноєно» (Дрозд, 2003: 241). Часто В. Дрозд вдається до образної суфіксації. Здрібніло-пестливі форми типу *пташечка, листівочка, кісточка вісточка, дечочки, сироточка, голосочок, сердечко, оченята, свічечка, смертонька* (Дрозд, 1992) та подібні в устах героїв є засобом вираження їхнього ставлення до світу.

Ужиті в мовленні оповідачів постійні епітети передають людські уявлення, ідеї, почуття («гірке щастя» (Дрозд, 1992: 76), «чорні очі» (Дрозд, 2003: 340), «лиха година» (Дрозд, 1992: 449)). Водночас письменник творить і власні епітети з метою якнайточнішого відтворення внутрішніх станів героїв («божевільні думки» (Дрозд, 1992: 70), «застигле обличчя» (Дрозд, 1992: 80), «холодні обійми» (Дрозд, 1992: 118), «зимний сміх» (Дрозд, 1992: 146), «холодний голос» (Дрозд, 1992: 237)). Особливо вражає різноманіття епітетів на означення очей героїв: «лагідні очі» (в Івана Коляди) (Дрозд, 1992: 64), «пожадливі очі» (у Мартина Волохача) (Дрозд, 1992: 97), «дивні очі» (в Опанаса Журавського) (Дрозд, 1992: 101), «очі живі» (у Марусини) (Дрозд, 2003: 9), «весняні очі» (у молодій людини) (Дрозд, 2003: 49), «очі колочі» (Дрозд, 2003: 65), «очища чорні, гострі, вовчі» (у Нестірка Волохача) (Дрозд, 2003: 87).

Текст характеризується своєрідною побудовою речень (і цілих абзаців), коли вони розпочинаються сполучником «і»: «І розказав я все, що чув та бачив на довгім віку, що переживать довелось. І смеркатися стало на небі» (Дрозд, 1992: 17). Це наближає оповідь «Листя землі» до біблійної манери викладу й надає їй характерного піднесеного стилю. За словами В. Дрозда, «стиль роману – це стиль наших літописів, народних переказів, щось від стилю Біблії» (Дрозд, 1992: 16). Водночас слово кожного оповідача, який поставив собі за мету залишити для нащадків пам'ять про свій час і його людей, підноситься у творі до рівня голосу народного.

5. Висновки

Отже, національно-мовна картина світу в романі «Листя землі» В. Дрозда реалізується як світобачення кожного з героїв зокрема й етносу загалом, вона постає як результат сприйняття й осмислення навколишнього світу й людини в ньому, відображених у мові. Завдяки своєрідній структурі оповіді з одночасним включенням багатьох рівноправних, непідпорядкованих одна одній думок, у результаті чого виникає явище багатоголосся, діалог різних світоглядних позицій, що зумовлює поліфонізм оповіді, національно-мовна картина світу у творі позначена багатогранністю. Її основними репрезентантами є забарвлені суб'єктивною експресією дієслова, дієслівні метафори з домінуванням концептів «серце», «душа», що притаманні українській мовній картині світу, порівняння (найчастіше людей із тваринами, рослинами, явищами природи), що передають національний колорит, відображають український характер. Наявні в мовленні оповідачів фразеологізми охоплюють різноманітні сфери їхнього буття, відображають площину людських стосунків, акцентують поведінку героїв і стають засобом їх характеротворення. Вони зберігають і транслують знання, уявлення, образи українського народу, позначають стереотипи його етносвідомості, передають систему ціннісної орієнтації, містять іскрометний гумор. Використання в мовленні оповідачів поліської говірки, прислів'їв та приказок, специфічних засобів фольклорної поетики (серед яких синонімічні пари, тавтології, слова зі зменшувальними суфіксами, постійні епітети та прямі фольклорні формули) надає твору оригінального стильового забарвлення, створює різну тональність оповіді, розширює її межі в зображенні світу та розкритті внутрішнього світу героїв.

Література:

1. Астаф'єв О. «Чужий» стиль : семантика запозичених сенсів. *Філологічні семінари. Література як стиль і спогад*. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2006. Вип. 6. С. 11–20.
2. Бойчук Б. Від *Yokoparatawpha Country* до Пакуля, без дороги назад. *Світовид*. 1993. № 13. С. 32–38.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
4. Вишницька Ю. Міфосценарій віднаходження раю як одна з реалізацій космогонічного міфу (на матеріалі роману Володимира Дрозда «Листя землі»). *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2014. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_4_4 (дата звернення: 26.10.2020).
5. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.
6. Голубовська І. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2004. 38 с.
7. Голубовська І. Перспективи розвитку сучасної зіставної лінгвокультурології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 3. С. 98–102. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/holubovska.pdf> (дата звернення: 27.10.2020).
8. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 451 с.
9. Дашко Н. Проблемно-стильовий поліфонізм роману-епопеї «Листя землі» Володимира Дрозда : монографія. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2010. 208 с.

10. Дрозд В. Мої духовні мандрівки: від Пакуля до Мрина і знову – до Пакуля. Начерки літературного автопортрета. *Вибрані твори : у 2-х т / В. Дрозд*. Київ : Радянський письменник, 1989. Т. 1. С. 5–32.
11. Дрозд В. Листя землі. Київ : Український письменник, 1992. 559 с.
12. Дрозд В. До читача. *Березіль*. 1992. № 1. С. 5–16.
13. Дрозд В. Листя землі : нові книги роману. Київ : Український письменник, 2003. 514 с.
14. Жулинський М. Жорстока мудрість життя живого, або Євангеліє від Володимира. Спроба літературного портрета. *Літературна Україна*. 1999. 26 серпня. С. 3.
15. Калмук О. Національна мовна картина світу та її зв'язок із пареміологічним фондом. *Національний університет «Острозька академія». Науковий блог*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/natsionalna-movna-kartyna-svitu-ta-jiji-zvyazok-iz-paremiolohichnym-fondom-2/> (дата звернення: 27.10.2020).
16. Колощук Н. Про поетику роману В. Дрозда «Листя землі». *Літературознавство. Бібліографія. Інформатика : доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів*. Харків : Око, 1996. С. 154–156.
17. Павлишин М. Чому не шелестить «Листя землі»? *Канон та іконостас: літературно-критичні статті / М. Павлишин*. Київ : Час, 1997. С. 76–292.
18. Потебня А. Язык и народность. *Эстетика и поэтика / А. Потебня*. Москва : Искусство, 1976. С. 253–285.
19. Сімонок В. Іншомовна лексика в українській мовній картині світу. *Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2014. № 71. С. 64–68. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9671/1/Simonok_64_68.pdf (дата звернення: 28.10.2020).
20. Яструбецька Г. Експресіоністичний вимір роману «Листя землі» В. Дрозда. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3121/3/7243.pdf> (дата звернення: 27.10.2020).
21. Яшина Л. Проза Володимира Дрозда : міфопоетичний дискурс. Дніпропетровськ : Баланс-клуб, 2003. 176 с.

References:

1. Astafiev O. (2006) “Chuzhyi” styl : semantyka zapozychenykh sensiv. [Other’s style: the semantics of borrowed meanings]. *Literatura yak styl i spohad. Filolohichni seminary*. Kyiv : Taras Shevchenko National University of Kyiv, Vyp. 6, S. 11–20. [in Ukrainian].
2. Boichuk B. (1993) Vid Yokonapatawpha Country do Pakulia, bez dorohy nazad. [From Yokonapatawpha Country to Pakul, no way back]. *Svitovyd*, № 13. S. 32–38. [in Ukrainian].
3. Vezhbie’ka A. (1996) Yazyk. Kul’tura. Poznanie. [Language. Culture. Cognition]. Moscow : Russkie slovari, 416 s. [in Russian].
4. Vyshnytska Yu. (2014) Mifostenarii vidnakhodzhennia raiu yak odna z realizatsii kosmohonichnoho mifu» (na materialii romanu Volodymyra Drozda “Lystia zemli”). [The mythology of finding paradise as one of the realizations of the cosmogonic myth (based on the novel “Leaves of the Earth” by Vladimir Drozd)]. *Synopsys: tekst, kontekst, media*, № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_4_4. [in Ukrainian].
5. Holubovska I.O. (2004) Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu. [Ethnic features of linguistic pictures of the world]. Kyiv : Lohos, 284 s. [in Ukrainian].
6. Holubovska I.O. (2004) Etnospetsyficzni konstanty movnoi svidomosti. [Ethnospecific constants of language consciousness]. *Avto-ref. dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.15*. Taras Shevchenko National University of Kyiv, 38 s. [in Ukrainian].
7. Holubovska I.O. (2009) Perspektyvy rozvytku suchasnoi zistavnoi linhvokulturolohii. [Prospects for the development of modern comparable linguoculturology]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Vyt. 3*. S. 98–102. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/holubovska.pdf> [in Ukrainian].
8. Gumbol’dt V. (1985) Yazyk i filosofiya kul’tury. [Language and philosophy of culture]. Moscow : Progress, 451 s. [in Russian].
9. Dashko N. (2010) Problemno-stylovyi polifonizm romanu-epopei “Lystia zemli” Volodymyra Drozda : Monohrafiia. [Problem-style polyphony of the epic novel “Leaves of the Earth” by Volodymyr Drozd: Monograph]. Dnipropetrovsk : IMA-pres, 208 s. [in Ukrainian].
10. Drozd V. (1989) Moi dukhovni mandrivky : vid Pakulia do Mryna i zнову – do Pakulia. Nacherky literaturnoho avtoportreta. [My spiritual journeys: from Pakul to Mryn and back to Pakul. Sketches of a literary self-portrait]. *Droz V. Vybrani tvory : u 2 t*. Kyiv : Radianskyi pismennyk, T. 1. S. 5–32. [in Ukrainian].
11. Drozd V. (1992) Lystia zemli. [Leaves of the Earth: novel]. Kyiv: Ukrainskyi pismennyk, 559 s. [in Ukrainian].
12. Drozd V. (1992) Do chytacha. [To the reader]. *Berezil*, № 1. S. 5–16. [in Ukrainian].
13. Drozd V. (2003) Lystia zemli : novi knyhy romanu. [Leaves of the Earth: new books of the novel]. Kyiv : Ukrainskyi pismennyk, 514 s. [in Ukrainian].
14. Zhulynskyi M. (1999) Zhorstoka mudrist zhyttia zhyvoho, abo Yevanheliie vid Volodymyra. Sproba literaturnoho portreta. [The cruel wisdom of the living life, or the Gospel of Volodymyr. An attempt at a literary portrait]. *Literaturna Ukraina*, 26 serpnia. S. 3. [in Ukrainian].
15. Kalmuk O. (2014) Natsionalna movna kartyna svitu ta yii zviyazok iz paremiolohichnym fondom. [The national linguistic picture of the world and its connection with the paremiological fund]. *Naukovyi bloh. Natsionalnyi universytet “Ostrozka akademiia”*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/natsionalna-movna-kartyna-svitu-ta-jiji-zvyazok-iz-paremiolohichnym-fondom-2/>. [in Ukrainian].

16. Koloshchuk N. (1996) Pro poetyku romanu V. Drozda “Lystia zemli”. [On the poetics of V. Drozd’s novel “Leaves of the Earth”]. *Literaturoznavstvo. Bibliohrafiia. Informatyka: dopovidi ta povidomlennia III Mizhnarodnoho konhresu ukrainistiv. Kharkiv : Oko, S. 154–156.* [in Ukrainian].
17. Pavlyshyn M. (1997) Chomu ne shelestyt “Lystia zemli”? [Why doesn’t the “Leaves of the Earth” rustle?]. Pavlyshyn M. *Kanon ta ikonostas: literaturno-krytychni statii. Kyiv : Chas, S. 76–292.* [in Ukrainian].
18. Potebnya A.A. (1976) *Yazyk i narodnost’*. [Language and nationality]. Potebnya A. A. *Estetika i poetika. Moskva : Iskusstvo, S. 253–285.* [in Russian].
19. Simonok V.P. (2014) *Inshomovna leksyka v ukrainskii movnii kartyni svitu.* [Foreign language vocabulary in the Ukrainian language picture of the world]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. Karazina. Seriiia “Filolohiia”, № 71. S. 64–68.* URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9671/1/Simonok_64_68.pdf. [in Ukrainian].
20. Iastrubetska H. (2013) *Ekspresionistychnyi vymir romanu “Lystia zemli” V. Drozda.* [Expressionist dimension of the novel “Leaves of the Earth” by V. Drozd]. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3121/3/7243.pdf>. [in Ukrainian].
21. Iashyna L. (2003) *Proza Volodymyra Drozda: mifopoetychnyi dyskurs.* [Volodymyr Drozd’s prose: mythopoetic discourse]. *Dnipropetrovsk : Balans-klub, 176 s.* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.10.2020

The article was received 21 October 2020

УДК 821.161.2-1.09 Кравців
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-84-3>

ПОЕТИЧНІ ГРАНІ БОГДАНА КРАВЦІВА: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ

Жураківська Олеся Олександрівна,
учитель
Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка,
аспірант
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
olesya110719944@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2150-8458

Мета статті – розкрити специфіку художнього мислення Богдана Кравціва, представити сучасну інтерпретацію поетичного тексту митця, проаналізувати фольклорно-міфологічні образи-символи, пояснити їхню семантику, походження з урахуванням як народного світогляду, так і авторського індивідуального поетичного мислення; розглянути жанрово-стильову своєрідність лірики поета.

Методи. У дослідженні застосовано комплексний підхід, у який входять аналіз, синтез і узагальнення, герменевтичний та порівняльний методи, а також метод міфологічного аналізу. Комплексна методологія дозволила зіставити й узагальнити різні підходи до розуміння поетичного тексту.

Результати. У статті здійснено спробу схарактеризувати індивідуально-авторський стиль Богдана Кравціва, проаналізувати жанрово-стильову своєрідність лірики митця та її змістові пласти. Висвітлено фольклорно-міфологічну основу творчості Богдана Кравціва, багатство колористики поезії. Досліджено поезії мариністичної тематики, колоритні образи, насичені багатими асоціаціями. Образ – символ дороги є ключовим у ранній творчості Богдана Кравціва. Стилістика збірки «Дорога» представлена романтикою вітаїзму. Серед домінантних засобів особливу увагу звернено на фольклорну основу й асоціативне мислення митця. У книзі Богдана Кравціва «Глосарій : Сонети» представлено три цикли: історичний, родинно-побутовий, міфологічний. Автор обрав сонет як досконалу форму вірша, майстерно адаптував його до українського ґрунту. Варто зазначити, що творчість Богдана Кравціва наскрізь інтертекстуальна. Митець високо цінував неокласиків, однак канонізовані строфи адаптував до власного ідіостилю: поєднав сонетну форму з елементами фольклорного стилю.

Висновки. У статті вперше запропоновано аналіз художнього інструментарію, ідіостилю, жанрово-стильової матриці, що характеризують поетичну творчість Богдана Кравціва, яка насичена фольклорними мотивами та репрезентує міфологічний світогляд і водночас українську національну самобутність. Дослідження ідіостилю окремого митця дає панорамне бачення його творчості в літературному контексті загалом. Варто зазначити, що унікальним явищем індивідуального стилю Богдана Кравціва є використання оксиморона як домінантного художнього засобу, семіметафор, що репрезентують душевний стан митця в його екзистенційному пошуку енергії та творчих сил. Отже, творчість поета-емігранта багатогранна, адже увібрала в себе європейські й українські здобутки культури. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого наукового осмислення творчості Богдана Кравціва в контексті еміграційної літератури, а також під час написання статей, дипломних, магістерських та кандидатських робіт, у доповідях наукових конференцій.

Ключові слова: ідіостиль, сонет, колористика, евфонія, образ, символ, міф, фольклор.

THE POETIC FACETS OF BOHDAN KRAVTSIV: GENRE-STYLE PECULIARITY

Zhurakivska Olesia Oleksandrivna,
Teacher
Kalush Lyceum named after Dmytro Bakhmatyuk,
Postgraduate Student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
olesya110719944@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2150-8458

Purpose. The purpose of the article is to discover the specificity of Bohdan Kravtsiv's artistic thinking, to present modern interpretation of author's lyric poetry, to analyze the folklore-mythological image-symbols, to explain their meaning and etymology considering national outlook and individual poetic thinking; to highlight the genre-style peculiarity of Bohdan Kravtsiv's lyrics.

Methods. The integrated approach of the article includes analysis, synthesis and generalization, hermeneutic and comparative methods and also the method of mythological analysis. The complex methodology allowed us to compare and summarize different approaches to understanding poetic text.

Results. The article attempts to characterize Bohdan Kravtsiv's individual style, analyze the genres and the stylistic manner of his lyric poetry. The folkloristic and mythological background of Kravtsiv's poems and the variety of colours are highlighted. Marine poetry, colorful images, rich in associations, are analyzed. The image-symbol of the road is prevalent in the early poems of Bohdan Kravtsiv. The stylistics of the poetic book "The Road" is represented by the romantic of vitalism. Among the dominant means, special attention is paid to the folklore basis and associative thinking of the artist. Bohdan Kravtsiv's book "Glossary: Sonnets" presents three cycles: historical, family, mythological. The author chose the sonnet as a perfect form of poetry, skillfully adapted it to the Ukrainian basis. It is worth noting that Bohdan Kravtsiv's poems are thoroughly intertextual. The artist valued highly the neoclassicists, but adapted the canonized stanzas to his own individual style: he combined the sonnet form with elements of folk style.

Conclusions. The research presents the first attempt of the analysis of the artistic instruments, individual style, genre-style matrix, that characterize the poetic creation of Bohdan Kravtsiv, which is satiated with folk motives and represents mythological world outlook and Ukrainian national originality. Thus, the creation of the poet-emigrant is multifaceted, because it absorbed European and Ukrainian cultural achievements. The interpretation of the author's individual style gives the panoramic vision of his creation in the common literary context. It should be noted that a unique phenomenon of Bohdan Kravtsiv's individual style is the using of oxymoron as the dominant artistic means, semimetaphors representing the artist's emotional feelings during the existential search for energy and creative forces. The results of the scientific research could be used for further scientific comprehension of Bohdan Kravtsiv's creation in the context of émigré literature. These materials could be used for the report of scientific conference and for writing articles, diploma, master's and Phd works.

Key words: individual style, sonnet, colours, euphony, image, symbol, myth, folklore.

1. Вступ

Серед «когорти митців, що жили й творили «під чужим небом», але не загубили рідні традиції, не забули своє коріння, а внесли лепту в українську культуру, поєднали традиції і новаторство, етнічні риси та європейські» (Войтович, 2002) височіє постать Богдана Кравціва, поета, літературознавця, редактора, видавця, культурного діяча, талановитого сина рідної землі, глибинного патріота.

Мета дослідження полягає у ґрунтовному аналізі художнього мислення Богдана Кравціва, у сучасній інтерпретації поетичного тексту митця. З метою досягнення мети автор ставить перед собою такі **завдання**: розкрити фольклорно-міфологічні образи-символи, пояснити їхню семантику, походження з урахуванням як народного світогляду, так і авторського індивідуального поетичного мислення; розглянути жанрово-стильову своєрідність лірики поета. **Методологія** дослідження поєднує аналіз, синтез і узагальнення, герменевтичний та порівняльний методи, а також метод міфологічного аналізу. Комплексна методологія дозволила зіставити й узагальнити різні підходи до розуміння поетичного тексту.

2. Творчість Богдана Кравціва в рецепції літературознавців

Серед сучасних праць, присвячених творчості Б. Кравціва, варто виокремити розвідки Тараса Салиги (Салига, 1991) та Миколи Ільницького (Ільницький, 1992), присвячені творчості сонетарію та його генетичному зв'язку з відповідним циклом Івана Франка, енциклопедичне видання М. Ільницького (Ільницький, 2003–2019). Богдан Рубчак аналізує еволюцію творчого методу Б. Кравціва, велику увагу приділяє творенню метафори у статті «У колі Хорса» (Рубчак, 1985). Високу спроможність таланту вбачає у творчості Богдана Кравціва Є. Маланюк, вказує на досконалість сонета, конденсат думки в поетичному слові (Маланюк, 1934: 11). «Фольклорні» сонети Б. Кравціва аналізує Ю. Шерех і відзначає такі прикметні риси поетичного почерку митця, як: пластичність, малювання словом, насичення елементами фольклорної пісні (Шерех, 1998). «Елегантну вишуканість форми» убачав у творчості Б. Кравціва Богдан Бойчук (Бойчук, 1969). О. Тарнавський доводить поетичну спорідненість на формальному і тематичному рівнях Б. Кравціва та Максима Рильського (Тарнавський, 1977). Найповнішим є зібране видання «Богдан Кравців. Під рідними і зорями чужими» (Салига, Васишин, 2018).

ґрунтовного і всеохопного монографічного дослідження багатогранної творчості Б. Кравціва ще немає. Яскравою є еволюція творчого методу автора, однак окремі константи залишаються в кожній книзі. Це скрупульозний добір лексики, поєднання елементів різних напрямів, побудова твору навколо потужного енергетичного центру – України.

3. Опоектизований образ дороги в однойменній збірці Б. Кравціва

Рання творчість митця підписана псевдонімами «Граф, Остап, Самітній олень, Шевчик» (Ільницький, 2003–2019). У першій збірці поезій «Дорога» зримо постають такі образи: кораблі мрій, паперові човни, світлі острови, далекі країни. Без сумніву, неоромантичний стиль пронизує поезію митця, та згодом основні напрями поетичної дороги перегукуються із творчістю поетів «празької школи». Найбільш помітним явищем у поезіях Богдана Кравціва є неокласична стилістична спорідненість. На думку Богдана Бойчука, у збірці «Дорога» «виявляється многогранне багатство засобів: різномірна ритмічна конструкція, від вірша до вірша міняється строфічна будова, є тут навіть дуже цікавий цикл прозо-поезії «Казка вогню», яка, на відміну від його тодішніх регулярних строф, вирізняється органічністю і нескованістю та філософською вдумливістю» (Кравців, 1978: 8).

У поезіях «Я незнамому навстріч <...>», «Кораблі», «До островів світлих» Б. Кравців звертається до мариністичної тематики. «Богдану Кравціву не тільки імпонувала новітня поетика, розроблювана східноукраїнськими авангардистами, але були близькими і тематичні напрями, до яких вони щойно почали звертатися. Він і О. Влизько в українській поезії 20–30-х рр. були визнаними поетами-мариністами» (Бойчук, 1969: 5). Але якщо О. Влизько «оспівував Чорне море, де «тріпотять серця» і «суворий владар вікінг свій провадить корабель» (Кравців, 1938: 73), то Б. Кравців творить свої крилаті білі кораблі – поезії-дари:

*Я незнамому навстріч зряджаю удень кораблі:
лопотять так весело, мов крила, їх паруси білі
і до них розсипаються сонце і гомоном хвилі –
І несуть їх одважні вітри до чужої землі.*

*А як дні погасають й самотні ідуть вечори –
я не жду кораблів, що далеко-далеко на морі,
що без впину пливають, поринають в світи неозорі
і незнамому навстріч везуть завжди нові дари (Кравців, 1978: 27).*

Б. Кравців відшліфовував свій авторський почерк до досконалості форми, незвичності поєднання, на перший погляд, непоєднуваного, таланту поета-художника. На останньому акцентуємо увагу тому, що колористика стає одним із ключових засобів творення поетичного тла, набуває символічного змісту. Власне, поезія Б. Кравцева елітарна, бо синтезувала в собі риси талановитих сучасників, саме тому Остап Тарнавський підкреслив, що творчість Б. Кравцева – «вислід літературної начитаності» (Тарнавський, 1977: 22).

Автор майстерно володіє словесним живописом, асоціаціями. Його образи – рельєфні, гнучкі, колоритні:

*Полонила ось серце дорога,
Мов змія золотаста і линява!
(Вбік – село і струнки обороги,
а далеко – і курява й синява <...>)*

*Гей, це ти ж в далечинь закликала,
як втомляло життя, наче сплін,
коли снилися гори і скали,
п'янив очі ясний небосклін!* (Кравців, 1978: 31).

Вічна динаміка життя, шлях, що тягне в майбутнє, асоціюється із «золотастою» змією, тому митець – вічний мандрівник, чи то приречений, чи то обдарований. «Елегантна вишуканість форми і багатство поетичного словника поезії Кравціва мали, напевно, історичне значення в розвитку сучасної йому літератури Західної України» (Бойчук, 1969: 267). Б. Кравців зростив свої поезії на фольклорному ґрунті. Відтак українські давні символи місяця, сонця в його інтерпретації нашаровуються новими смислами:

*Тим, що в дорозі мають за друга
і за кохання тільки багаття,
в яким згоряють, як шлях бездомні,
їх сміле серце й одважні думи, –*

*всім тим в дорозі, місяцю ясен,
дай же багато золота-срібла,
світлого сяйва, хай воно душі
і бездоріжжя й шляхи освітить, –*

*то ізрадіють ті, що в дорозі,
ой, що в дорозі зимної ночі,
то ізрадіють, місяцю ясен,
поки їм зійде світле сонце!* (Кравців, 1978: 36).

Запозичені з фольклору художні засоби (рефрен, безсистемний повтор, специфічна лексика: «ясен», «ізрадіють», використання епіграфа з колядки «ой забарився місяць у крузі») не просто створюють народний колорит, а привертають увагу до філософських тем, апельшованих суто до українського народу, що, на жаль, приречений довго блукати й шукати сонце. Невипадково згадується сюжет твору Олександра Олеся «По дорозі в казку». Творчість Б. Кравціва взагалі наскрізь інтертекстуальна, тому її не можна сприймати поверхово: як переспів фольклорних жанрів чи як наслідування знаних майстрів. Б. Кравців, як відомо, високо цінував неокласиків, однак канонізовані строфи він адаптував до власного ідіостилу: «намагається поєднати сонетну форму і пластичність зображення з елементами фольклорного стилю, елементами фольклорної пісні, яка, як відомо, наставлена радше музично, магієно, ніж пластично» (Шерех, 1998: 232). Така ж особливість спостерігається в інтимній ліриці поета. Цикл «Три сонети» – це оспівування кохання до української Беатріче:

*Молитися тобі: цвісти, кохати –
Отак, як я молюсь зірниці ранній,
Коли душа росте, цвіте на грані
Дня й ночі – в тайни повних і багатих.*

*Імла світанком із низької хати
Виводить терем, криє стіни драпі, –
Кохання так на синьому екрані
У фільм вабливий, в казку розснувати! <...>*

*Засяє радість росами довкола, –
І затремтять пісні у серці мому,
І світ кудись в танках і ритмах рине!* (Кравців, 1978: 54).

Звертаємо увагу на потужну настроєвість поезії: кохання звучить молитовно, облагороджується духовним зростанням (уособлення «душа росте, цвіте на грані»); раптом – різка зміна: кохання порівнюється з добрим фільмом «на синьому екрані» (синій зазвичай у словниках символів трактується як щось нездійсненне, утопічне). Функцію передачі експресії кохання бере на себе евфонія, представлена алітерацією «з», що плавно переходить

у «с», асонансом «і». Б. Кравців чудово володіє засобом контрасту (день – ніч, синій – золотий), асоціативним мисленням (роси = танки = ритми = танки – глибока синестезія), тому поезія радше нагадує музику кохання, ніж класичний сонет. Настрій розвивається динамічно. Це доводить другий сонет :

Моя! <...> Й немає слів – слова в полоні,
Коли душа горить, дждавши жнива,
Цілує жниці стиглі груди нива,
Пестить колоссям, мов ніжні долоні.
Сп'яніла сонцем далеч небосклонів
Не квітне рожами – сталева, сива,
Не квітне ранками душа щаслива,
Коли досягнуть юні вина в лоні.
Спалиться сонце! Стопиться в зеніті!
На землю бризки, промені вогнями,
На груди золотом колосся житне.
Пісням в полудне сміхом не дзвеніти!
Жара жорстока, мовчанка над нами.

І тільки: Ти! – моє всевладне: жити! (Кравців, 1978: 54–55).

Тут, безумовно, кульмінація почуттів. Особливого художнього ефекту додає лексика на позначення вогню («душа горить», «сп'яніла сонцем далеч», «палиться сонцем», «промені вогнями», «жара жорстока»), однак автор ще підсилює її великою кількістю риторичних окликів, що надає поезії пафосу й особливого інтонаційного звучання. Можемо провести паралель зі збіркою Д. Рихтицької «Магія вогню»: «Але час також / Зменшує напругу / Шалених вогнів – / З бурхливого спалаху – / До ніжно притишеного / Запалу – / Жеврінням жару – / Незгасних надій / У собі <...> (Рихтицька, 2000: 147). Усе в житті, як і у природі, має свій розквіт і своє згасання, автор доводить це у третьому сонеті:

*Я сам <...> Корюся самоті нежданій,
павук нитки снує по синій стелі.*

*І десь в німому божевіллі скелі,
що вмерло сонце, згасло в океані* (Кравців, 1978: 55).

Відчувається кардинальна зміна настрою: ліричний герой залишається творити сам. Тепла гама плавно переходить у холодну. Замість золота – дзвінке срібло, синя стеля. Із великого кохання-натхнення народжуються вірші:

*І хтось простий сопілкою у полі
Дзвінке срібло піснями розсипає –*

І я різьблю свої сонети в тиші (Кравців, 1978: 55).

Емоційну складову частину сонетів Б. Кравціва Євген Маланюк назвав «одуховленою енергією мови» (Маланюк, 1934: 71). Власне, творчість Б. Кравціва зорієнтована передусім на молоде покоління: «Саме із середовища тієї молоді зможуть вийти і вийдуть нові письменники. Ця ж молодь переживає багато, куди більше за своїх батьків. Речевніше і поважніше за старше покоління вона дивиться на життя. Куди більше проблем ставить воно перед нею. Дійсності не вбирає ніякими прикрасами й ілюзіями, бере її такою, якою вона є» (Кравців, 1934: 90). Митець силу народу вбачає в єдності поколінь, дотриманні традицій, тому у своїй поезії звертається до давніх джерел, уживає слова зі словника народної поетики. Тому зовсім не випадково, як стверджують літературознавці, у творчості поета поєднуються «гармонійний класицизм, який має доцентричну спрямованість, та народні традиційні надбання, які є динамічні, барокові. Таке поєднання непоєднального – чи не найцікавіша стилістична властивість поезії Кравціва» (Кравців, 1978: 11). Справді, поезії митця пронизані філософською вдумливістю над призначенням людини та її сутності. «Тож маяв май, танковим плинув кроком, / тож червень червінню серця обмарив – / і вже тверді, роковані нам роки / одмірюють дні радощів і змарги. / І вже полукіпкі важкі на нивах / і серця щільники на мед багаті, / і щасним трудом і жагою жнива / ситнішає нам багаття» (Кравців, 1978: 12).

Збірка «Під чужими зорями» (1941 р.) написана в еміграції. Переважає мотив розлуки з Україною. Кажуть, що страждання має свою мову. Саме болем перейняті поезії Богдана Кравціва в цей період. Поет Б. Рубчак зазначає: «Збірка «Під чужими зорями» була характерною збіркою, вирваною із ґрунту людини і розхитаною психологічно новими і негуманними обставинами Другої світової війни» (Кравців, 1978: 13).

4. Поетична зрілість Б. Кравціва у книзі «Глосарій: Сонети»

Справжньою вершиною творчості поета вважається збірка «Глосарій: Сонети» (1974 р.), що складається із трьох циклів. Перший – історичний (міфологічна давнина, княжі міжусобиці, набіги татарських орд, доба козаччини, Коліївщина, згодом – Гуляй-поле). Історичні кола трагедій перетинаються з долями історичних осіб. Другий тематичний цикл складається з таких доміант, як: кохання, весілля, рід. Юність, залицання, любов, весілля синтезуються й доходять своєрідного апогею – господарського ритуалу випікання короваю: «Зберуть муки з семи стогів пшениці, / що Хорс її в сімох млинах молів, / і туку масла від семи коров, / з сімох криниць погожої водиці» (Кравців, 1978: 15).

Магія числа «сім» уособлює самодостатність українського роду (Бог творив світ 6 днів, а на сьомий відпочивав). Цикл праці й відпочинку дає щедрі плоди: достаток, гармонію, весілля і продовження роду. Поезія має виражене імпліцитне значення: сила українців – у традиціях, що сягають корінням язичницьких часів (слов'янський

бог Хорс). Хліб, випечений берегинею роду, обтуленого любов'ю pracowитих рук, – це давній культовий символ, що супроводжує людину в найвідповідальніші миті життєвої дороги.

Третій цикл – троїсті кола повір'їв, ритуалів і демонології. Для цих поезій характерні вишукані метафори, динаміка емоційної композиції сонета: «І зелен-зілля, й зеленяві клени, / і прозелень примхлива, наче мить. / Дитячі очі й зорі день зелений / прозорим зеленцем обзеленить» (Кравців, 1978: 16).

Зілля пам'яті одразу налаштовує читача на реєстр смутку. Богдан Кравців у поезії «Праосінь» вимальовує осінню меланхолію, що звучить алітерацією «з» у накопиченні спільнокоренових слів із семою відповідного кольору. Взавши за епіграф цитату М. Зерова зі збірки «Камена», автор підкреслює знаковість неокласика у формуванні світогляду та творчого методу. Однак унікальним явищем ідіостилю Б. Кравціва є використання оксимо-рона як домінантного художнього засобу: осінь спочатку асоціюється із зеленим кольором, розквітом, буянням, а згодом – із зеленою отрутою, що затьмарює зорі й зір:

*Промають маєм дні зеленкуваті,
нестиглих ягід спрагли і вина –
і молодість нестримна й захватна
порветься зазелень барвінок рвати.
Та сплинуть з плес вінки зелені рути,
любов гарячим процвіте жар-зіллям,
і в глеках літошніх досягне вмить
данням терпкавим прозелень отрути.
То праосінь, кмітлива ворожила,
зелінкою нам зорі й зір затьмить* (Кравців, 1978: 307).

«У поезії яскраво виражений «сонетний замок» (теза – антитеза – синтез), зміна настроїв завершується апогеєм в останньому терцеті, де образ осені демонізується» (Жураківська, 2020). Унікальність сонета спостеріг І. Качуровський, назвав його «королем строф» (Качуровський, 1938). Недаремно М. Слабошпицький іменує Богдана Кравціва «великим фаворизатором сонета» (Слабошпицький, 2006). Конденсація думок, вражень і почуттів, майстерність у звукописі рядків та оркестрації строф, блискуче опанування повторень і паралелізмів, осмислення вимог класичної форми та її модифікації репрезентують сонетарій митця серед інших творців цього жанру: «У першому ряді поетів – майстрів сучасної української літератури стоїть, безумовно, Богдан Кравців» (Рубчак, 1975: 28), творчість якого поєднала стриманість неокласиків, настроєвість імпресіоністів і глибoku задуму екзистенціалістів.

Своєрідний автопортрет поета вимальовує Богдан Кравців у вірші “Ars poetica”, назва вказує на зв'язок з одно-йменними творами Горація та Поля Верлена. Власне, імпресіоністичні віяння, задекларовані Верленом, знайшли яскраве відображення в поезії Б. Кравціва. Настроєвість та малювання моменту творяться за допомогою глибокої метафори: «І вже ось літо відтрубило сурмою. / Все менше чару, захвату і скрику – / і вривану мелодію зажу-рмою / Виводить вечір під осінню скрипку» (Кравців, 1978: 235).

Художній ефект досягається за допомогою евфонії поезії, звукові ефекти (алітеризовані *с, р*, асонансовані *і, о*) автор творить на основі асоціативних зв'язків. Ідейно-сміслові вістря поезії – семіметафора «*вривана мелодія зажу-р*» репрезентує душевний стан митця в його екзистенційному пошуку енергії та творчих сил. Цікаво, що вечір в уяві автора схожий на скрипала. Цей образ насичений потужним струменем ліризму, меланхолії. Образ-символ скрипала знайшов глибоке втілення в еміграційній літературі. Скажімо, Дарія Рихтицька роздумує над філософськими проблемами життя людини в чужому світі, серце ліричної героїні переповнене нотами ностальгії, туги, суму, щему: «Скрипалю! / Заграй / Мені / Сумної / Немов печаль / Мелодії, / Що полум'ям / Горить / В моїй душі / Заграй / Ще раз – / Щоб я почувала / Схлип / Скрипок <...>» (Рихтицька, 1998: 289).

Богдан Кравців звертається до свого творчого наставника – Миколи Зерова, бо відчуває спорідненість душ та мистецької долі:

*І тугу, й гострий біль, тривожних днів неспокій
розводив гоже ти в майстерності високій
сонетів різьблених, станких олександрин,
стоявши, наче жрець – між варварів один <...>* (Кравців, 1978: 133).

Майстерно зображено ідіостиль М. Зерова за допомогою епітетів «сонетів різьблених», «станких олександрин», порівняння «наче жрець». В українській міфології «жрець – людина, яка виконує функції посередника між віруючими і надприродними силами, а також здійснених релігійних обрядів. У давнину кожне плем'я чи поселення мало свого волхва. Усіх їх очолював головний волхв – Жрець вождя <...> Тільки жрець і волхви мали право входити до святилища храму» (Войтович, 2002: 179). Автор акцентує увагу на сакральності значення творчості митця в контексті культури.

5. Висновки

Творчий пошук митця розпочинався із символізму та неоромантизму, але в контексті неокласичних традицій сягнув апогею. Строгість форми та скрупульозність добору художніх засобів стали для Б. Кравціва творчим законом, автор дбав не лише про композиційну складову частину, а й про духовне вістря поезії, її емоційний темпоритм. Ідіостиль Б. Кравціва відмінний від творчості інших поетів порубіжжя. Митець зумів сконцентрувати у своїй творчості найкращі здобутки стилістики М. Рильського, досконалої форми М. Зерова, дух нездоланності І. Франка, міфологізм Б. Рубчака, однак відшліфував унікальний авторський почерк у творенні глибокої

метафори, звукових ефектів, символіки кольору. До того ж Богдан Кравців був «людиною двородиною, – другою родиною була Україна, і у творчому сенсі між цими двома родинами не було конфлікту, а було природне доповнення» (Кравців, 1978: 7).

Дослідження еміграційної літератури актуальне в сучасному літературознавстві, оскільки йдеться про повернені імена в історії української культури. Серед таких постатей – письменник, літературознавець, перекладач Б. Кравців. Ідіостиль митця полягає в переосмисленні українських міфів, повір'їв, обрядових дійств. Автор закодував у своїй творчості моральні уроки досвіду поколінь та глибоку ностальгію за можливістю творити на рідній землі.

Література:

1. Богдан Кравців. Під рідними і зорями чужими / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів : Світ, 2018. 648 с.
2. Бойчук Б. Богдан Кравців. *Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході* : у 2-х т. Нью-Йорк, 1969. Т. 1 : Сучасність. 372 с.
3. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
4. Жураківська О. Феномен творчості Богдана Кравціва в контексті еміграційної літератури. *Мова та культура : сучасні аспекти співвідношення*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 4 с.
5. Ільницький М. «І жмут цілющих слів» : Поетична творчість Богдана Кравціва. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 11/12. С. 33–39.
6. Качуровський І. Король-сонет. Сонет, його історія й теорія. *Генерика і архітектоніка*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 130–150.
7. Кравців Б. Завжди обличчям до бурі. *Дон Кіхот в Альказарі*. Львів, 1938. С. 83–84.
8. Кравців Б. Зібрані твори. Нью-Йорк : Вид-во Нью-Йоркської групи, 1978. Т. 1. 380 с.
9. Кравців Б. Слово від молодих. *Дажбог*. 1934. Ч. 7. С. 90.
10. Маланюк Є. Пісня пісень. *Вісник, місячник літератури, мистецького, науки й громадського життя*. Львів, 1935. Т. 4. Кн. 12. С. 930.
11. Маланюк Є. Сонети і строфи. *Вісник, місячник літератури, мистецького, науки й громадського життя*. Львів, 1934. Т. 1. Кн. 1. С. 71–72.
12. Рихтицька Д. Крижаний цвіт. Дітройт, 1998. 311 с.
13. Рихтицька Д. Магія вогню. Дітройт, 2000. 270 с.
14. Рубчак Б. В колі Хорса (про поезію Кравцева). *Сучасність*. 1975. Ч. 1.
15. Салига Т. З євшаном крізь долю. *Дзвін*. 1991. № 12. С. 131–138.
16. Слабошпицький М. Колекціонер : Богдан Кравців. *Двадцять п'ять поетів української діаспори*. Київ : Ярославів Вал, 2006. С. 323–337.
17. Тарнавський О. Поетичний шлях Богдана Кравціва. *Сучасність*. 1977. Ч. 11 (203). С. 22.
18. Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Харків : Фоліо, 1998. Т. 1. 431 с.
19. Ільницький М. Кравців Богдан-Юрій Миколайович. *Енциклопедія сучасної України* : у 30-ти т / ред. І. Дзюба ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Київ, 2003–2019.

References:

1. Bohdan Kravtsiv. Pid ridnymi i chuzhymy zoriamy. [Under native and alien stars] / order. T. Saliga, I. Vasilyshyn. Lviv: World, 2018. 648 p. [in Ukrainian]
2. Boychuk B. Bogdan Kravtsiv [Bogdan Kravtsiv]. Coordinates. Anthology of modern. Ukr. poetry in the West: in two books. V. 1. Modernity. New York, 1969. 372 p. [in Ukrainian]
3. Voitovich V. Bogdan Kravtsiv. [Ukrainian mythology]. K.: Lybid, 2002. 664 p. [in Ukrainian]
4. Zhurakivska O. Fenomen tvorchoosti Bohdana kravtsiva u konteksti emihratsiinoi literatury. [The Phenomenon of Bogdan Kravtsiv's Creativity in the Context of Emigration Literature]. Language and Culture: Modern Aspects of Relationship. Kherson: Helvetik Publishing House. 2020. 4 p. [in Ukrainian]
5. Pnitsky M. "I zhmут tsiliushchykh poetychnykh sliv" : (poetychna tvorchist Bohdana Kravtsiva). ["And the shred of healing words": (Poetic work of Bohdan Kravtsiv)]. UMLSH. 1992. № 11/12. Pp. 33–39. [in Ukrainian]
6. Pnytskyi. M. Kravtsiv Bohdan-Yurii Mykolaiovych. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy (Encyclopedia of modern Ukraine) : u 30 t / za red. I.M. Dziuba. NAN Ukrainy, NTSh, Koordynatsiine biuro entsyklopedii suchasnoi Ukrainy NAN Ukrainy. K., 2003–2019. [in Ukrainian]
7. Kachurovsky I. Korol-sonet. Sonet, yoho istoriia y teoriia. [Sonnet King. Sonnet, its history and theory]. Generics and architectonics. K.: Kind. House "Kyiv-Mohyla Academy", 2008. P. 130–150. [in Ukrainian]
8. Kravtsov B. Zavzhdy oblychchiam do buri. [Always Face the Storm]. Don Quixote in Alcazar. Lviv. 1938. P. 83–84. [in Ukrainian]
9. Kravtsiv B. Zibrani tvory. [Collected Works]. New York: A New York Group appearance. 1978. Vol. 1. 380 p. [in Ukrainian]
10. Kravtsov B. Slovo vid molodykh. [The word from the young]. Dazhbog. 1934. Part 7. P. 90. [in Ukrainian]
11. Malaniuk E. Pisia pisen. [Song of song]. Bulletin, lit.-moon, artist, science and community. life. Lviv, 1935. Vol. 4. Book. 12. P. 930. [in Ukrainian]

12. Malaniuk. E. Sonety i strofy. [Sonnets and stanzas]. Bulletin, Month of Months, Artists, Sciences and Communities. life. Lviv, 1934. Vol. 1.1, pp. 71–72. [in Ukrainian]
13. Rikhtytska. D. Kryzhanyi tsvit. [Ice Flower]. Detroit, 1998. – 311 p. [in Ukrainian]
14. Rikhtytska D. Mahiia vohniu. [The magic of fire]. Detroit, 2000. 270 p. [in Ukrainian]
15. Rubchak B. V koli Khorsa. [In the circle of Hors <...>] Modernity. 1975. Part 1. [in Ukrainian]
16. Saliga T. Z yevshanom kriz doliu. [With the yevshan through fate]. Bell. 1991. № 12. S. 131–138. [in Ukrainian]
17. Slaboshpitsky M. Koleksioner : Bohdan Kravtsiv. Dvadtsiat piat poetiv ukrainskoi diaspori. [Collector: Bogdan Kravtsiv // Twenty-Five Poets of the Ukrainian Diaspora]. K. : Yaroslaviv Val, 2006. pp. 323–337. [in Ukrainian]
18. Tarnavsky O. Poetychnyi shliakh Bohdana Kravtsiva. [The poetic path of Bohdan Kravtsiv]. Modernity. 1977. Part 11 (203). P. 22. [in Ukrainian]
19. Sherekh Y. Porohy i Zaporizhzhia. [Thresholds and Zaporozhye.] T. 1. Kharkov: Folio. 1998. 431 p. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020

НЕОРЕАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ПРОЗІ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ ТА ВІЙНУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Кулінська Яніна Іванівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри україністики
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця
yanbit@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8160-3203

У статті розглядаються твори, присвячені Революції Гідності та російсько-українській війні на сході України.

Мета. Метою пропонованого дослідження є аналіз романів українських письменників (А. Кокотухи, Р. Найди, С. Ухачевського, В. Івченка, В. Іваніни), написаних в естетиці неореалізму, схарактеризувати особливості такої прози та оцінити її в контексті творів аналогічної тематики.

Методи. Під час дослідження використано такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів персонажів і відстеження динаміки окремих образів); наявні елементи герменевтичного методу, нарративного та інтертекстуального аналізу тощо.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що серед масиву майданно-воєнних текстів з'явилися твори, написані в естетиці неореалізму. Їхні автори, прагнучи пізнати людину складної перехідної доби, показати різноманітні психоемоційні стани та розібратися загалом у соціальних метаморфозах під час зміни суспільного устрою, воєнних катаклізмів і особистісних криз, репрезентують у своїх творах героїв із різних соціальних верств в екстремальних обставинах (Революція Гідності та війна на сході України), розкриваючи через вчинки характерні риси персонажів, їхню психологію і мотивацію (часто ірраціональну сутність). При цьому зазначено, що історично-соціальний контекст у цих творах – насправді лише тло для аналізу письменниками різних проявів життя українців, а також для пошуку незалежних від соціуму чи індивідууму закономірностей буття. Акценти із соціальних картин-узагальнень зміщуються у творах на їхнє осмислення, мікросвіт особистості цікавить авторів як складник макросвіту буття соціуму. Зауважено, що поява в романах міфологем братовбивства, гріхопадіння та ін. надає творам філософського підтексту, а підкреслена увага до документальної достовірності та глибокий психологізм є рисами неореалізму в текстах.

Висновки. Дослідження неореалістичних творів, присвячених Революції Гідності та війні на сході України, дають змогу сформулювати повніше уявлення про сучасну українську літературу.

Ключові слова: реалізм, майданно-воєнна проза, теоретико-критичний дискурс, деміфологізація, типологія, герой-персонаж, ідейність, стильова манера, нарація.

NEOREALISM IN MODERN PROSE ABOUT THE REVOLUTION OF DIGNITY AND THE WAR IN EASTERN UKRAINE

Kulinska Yanina Ivanivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies
Bogomolets National Medical University
yanbit@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8160-3203

The article considers works devoted to the Revolution of Dignity and the Russian-Ukrainian war in eastern Ukraine.

Purpose. The purpose of the proposed study is to analyze the novels of Ukrainian writers (A. Kokotukha, R. Nayda, S. Ukhachevsky, V. Ivchenko, V. Ivanyna), written in the aesthetics of neorealism, to characterize the features of such prose and evaluate it in the context of works on similar topics.

Methods. The following methods were used during the research: descriptive, historical-biographical, comparative-historical (to compare different types of characters and track the dynamics of individual images), available elements of the hermeneutic method, narrative and intertextual analysis, etc.

Results. The research revealed that works written in the aesthetics of neorealism appeared among the array of Maidan-military texts. Their authors, seeking to get to know a person in a difficult transition period, show psycho-emotional changes and understand social metamorphoses in general during social change, military cataclysms and personal crises represent in their works heroes from different social strata in extreme circumstances (Revolution of Dignity and War), revealing through actions the characters of their characters, their psychology and motivation (often irrational essence). It is noted that the historical and social context in these works is really just a background for the analysis of writers of various manifestations of Ukrainian life, as well as for the search for independent of society or individual patterns of existence. Emphasis on social pictures-generalizations is shifted in the works to their comprehension, the microworld of the individual is of interest to the authors as a component of the macroworld of society. It is noted that the appearance in the novels of mythologists fratricide, the Fall, and others. give the works a philosophical connotation, and the emphasized attention to documentary authenticity and deep psychologism testify to the features of neorealism in the texts.

Conclusions. Studies of neorealist works dedicated to the Revolution of Dignity and the war in eastern Ukraine allow us to form a more complete picture of modern Ukrainian literature.

Key words: realism, Maidan-military prose, theoretical-critical discourse, demythologization, typology, hero-character, ideology, stylistic manner, narration.

1. Вступ

На думку більшості літературознавців, реалістичний тип творчості розвивається упродовж усієї історії літератури, а в XIX ст. втілюється в конкретно-історичний напрям (Жигун, 2016). Однак наприкінці XX – на початку XXI ст. в сучасному українській літературі «висока література» поступилася жанровій – полиці книгарень заповнили детективи, трилери, жіночі романи тощо. Про гостру потребу реалістичного/неореалістичного жанру у вітчизняному літпроцесі неодноразово зазначали літературознавці й критики, наголошуючи: сучасна українська проза та реальне життя існують у різних площинах. За словами Т. Трофименко, «навіть ті автори, чії тексти позірно претендували на соціальну значущість чи показ «життєвої правди», повсякчас зверталися до міфологізму, містики чи фантастики, або навпаки – стьобу, іронії та натуралістичного блазнювання, або – до того й іншого водночас. Аби лише нічим не нагадувати Панаса Мирного й Олеся Гончара» (Трофименко, 2015).

І лише переламні події новітньої історії – Революція Гідності та війна на сході України – змінили ситуацію: у літературі й книговидаванні з'явився цілий пласт фундаментальних творів, написаних саме в естетиці неореалізму. Найприкметніші серед них – романи А. Кокотюхи «Вогняна зима», Р. Найди «Редут», С. Ухачевського «Легенди нескореної зими», В. Івченка «2014», В. Іваніни «Брати» та ін.

Актуальність та наукова новизна одержаних результатів дослідження полягають у тому, що романи про Революцію Гідності та війну на сході України вперше стають предметом комплексного аналізу, тексти аналізуються на жанровому, стильовому, тематичному та нарративному рівнях, зокрема, в естетиці неореалізму.

Мета нашої роботи – дослідити найприкметніші романи сучасних українських письменників про Революцію Гідності й частково про перебіг російсько-української війни на Донбасі. Це романи «Вогняна зима» А. Кокотюхи, «Легенди нескореної зими» С. Ухачевського, «2014» В. Івченка, «Брати» В. Іваніни, написаних саме в естетиці неореалізму.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розкрити й проаналізувати основні концепти сучасної революційно-воєнної прози, осмислити використання світоглядних ідей авторів, визначити проблемно-тематичні пріоритети, дослідити особливості нарації оповіді та особливості неореалістичної авторської манери письма задля подальшого послідовного «вписування» поняття в новітню літературознавчу парадигму.

Робота ґрунтується на наукових принципах історії та теорії літератури, в ній поєднані описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для зіставлення різних типів персонажів та відстеження динаміки окремих образів), наявні елементи герменевтичного методу, нарративного та інтертекстуального аналізу тощо.

Основною методологічною стратегією роботи є теоретичні розробки проблем стилю (О. Білецький, М. Василюшин, Т. Гундорова, В. Дончик, Д. Затонський, Ю. Кузнецов, В. Мельник, З. Потапова, М. Руднев, Ю. Шерех, Д. Чижевський та ін.). Для з'ясування особливостей жанрової системи цінними були праці Н. Бернадської (Бернадська, 2005), О. Бровко (Бровко, 2011), І. Качуровського (Качуровський, 2005), В. Фащенко (Фащенко, 2005). Крім того, у роботі використано результати досліджень літературознавців, що спеціалізуються на вивченні літературного процесу 1920-х років (Л. Бойка (Бойко, 1991), Л. Кавун (Кавун, 2013), М. Сулими (Сулима, 2009), Я. Цимбал (Цимбал, 2019), М. Шкандрія (Шкандрій, 2006) та ін.).

Слід зазначити, що термін «неореалізм» досі далекий від кінцевого визначення. У сучасному літературознавстві не встановлено відповідності між поняттями «новий реалізм», «неореалізм», «постреалізм», «реалізм XX ст.» тощо. Тому деякі дослідники вживають усі ці терміни як синоніми (Н. Колошук), інші розмежовують їх, щоправда, за відсутності чітких критеріїв (Н. Лейдерман, М. Ліповецький, Р. Мовчан). Так, Д. Наливайко, Н. Крутікова, В. Фащенко, В. Мельник, Л. Пономаренко, М. Берберфіш, Л. Рева розглядають неореалізм у контексті розвитку реалізму, а В. Пахаренко, Р. Мовчан – як частину модерністського дискурсу. Дискусійним є питання про «статус» неореалізму: це напрям, течія чи стильова тенденція? Так, Н. Крутікова, О. Козій та Ю. Лаврісюк називають неореалізм «художнім напрямом», Л. Рева – «оновленим, збагаченим творчим методом», Л. Пономаренко – «стильовою течією», Ю. Ковалів – «стильовою хвилею XX ст.».

У нашому дослідженні неореалізм розглядаємо як стильову течію в межах реалістичного типу творчості, в якій нині поєдналися риси реалізму та модернізму.

2. Проблематика і типологія героїв романів

Серед художніх творів, присвячених буремним подіям в Україні 2013–2014 рр., на особливу увагу заслуговує роман письменника А. Кокотюхи «Вогняна зима» (2015). Тематично він спирається на події Революції Гідності, його герої – пересічні українці, з різних верств суспільства і по різні боки барикад. Їх поява на сторінках роману супроводжується натяками на приховану в кожного історію, згодом така акумуляція життєвих таємниць формує ґрунт для вчинків героїв. Майже всі персонажі психологічно виснажені життям, жито оцінюють дійсність за власними критеріями. Однак для автора головні не стільки події Революції, скільки українці під час переламних подій: самі протести на Майдані автор зображує в романі більше як тло, на якому розгортаються конфлікти та ситуації, а ось реакцію людини на суспільні зрушення письменник демонструє на емоційно-дієвому рівні. У «Вогняній зимі» на першому плані герой, який змінив себе й майбутнє, в індивідуальності якого концентруються типологічні ознаки людських характерів. І саме надскладні обставини допомагають авторові проявити риси характерів героїв чи показати психоемоційні зміни настроїв у суспільстві. А. Кокотюха резюмував в одному зі своїх інтерв'ю: «Крізь книгу проходить така тема, що люди вийшли на Майдан кожен за своє. Але їх об'єднала одна мета – не допустити ще однієї такої зими. Та кожен відчував замах не на права всієї країни, а на його особисті. Це була дуже особистісна революція» (Васильєва, 2015). Тому увага автора прикута до документалістики, хронології перебігу протестів і зміни свідомості головних героїв твору, викликаних Євромайданом.

Приміром, «тітушка» Сірій вважає себе важливою в соціумі людиною, такі, як він, потрібні для забезпечення громадського порядку, «бо міліції, виявляється, на всіх не вистачає» (Кокотюха, 2015: 19). І чому б не «допомогти», коли за це ще й годуватимуть і платитимуть. Заразом у ньому розпалюється гнів до «майданутих», бо вони не сприймають таких, як Сірій. «Побувши на Майдані лише півгодини, Сірій уже ненавидів тут усе. Кожного персонально й усіх загалом – за оцей спокій, упевнений, не награній, зовсім не штучний» (Кокотюха, 2015: 155).

Серед «темних героїв» і беркутівець Павло Коновал, майданівці для нього – «дрібна сволота», чоловік аж ніяк не сприймає їх за співвітчизників чи за мирне населення. Для Коновала зачищати середмістя від повстанців – передовсім обов'язок, його він виконує навіть із задоволенням. Причина – ненависть до протестувальників і психологічний момент: бажання показати свою перевагу. «Придурки в чорних масках кидають пляшки з бензином! Знаєш, скільки наших уже забрали з опіками? Мужики горять факелами, наші солдатики з «веве»! А ті радіють», – пояснює Коновал дружині Ользі (Кокотюха, 2015: 245).

Натомість серед «воїнів світла» постає Костя Стогов (Котя) – успішний підприємець, бізнес якого пов'язаний з Інтернет-продажами. Саме на прикладі цього героя автор показує, як «тітушки» полювали на активістів: викрадали, катували й убивали. Так сталося з Костею, він опинився у полоні, під час тортурів загинув. У частинах, присвячених Кості, «Вогняна зима» набуває гостросюжетності, письменник додає екшн, це пожвавлює сюжет.

Студент Птаха з Києво-Могилянської академії прийшов на Майдан із цікавості. Цей персонаж увібрив у себе риси значної кількості українців, які загалом і не проти протестів, однак, спрогнозувавши провальність таких виступів, залишаються осторонь. Та саме під час Революції Гідності у Птахи прокидається рішучість: хлопець остаточно переходить на бік Майдану, разом з іншими мітингарями боронить від беркутівців середмістя столиці.

Схожа трансформація відбувається і з Аллою Дорош, спершу потайки, потім відкрито вона підтримує протестувальників. Натомість її мати вважає майданівців винятково націоналістами й бандерівцями. У цій родині є і нейтральний герой – батько Алли, він волів би знайти точку примирення. Так А. Кокотюха на прикладі однієї сім'ї показав історію багатьох родин, які розпалися чи опинилися по різні боки барикад саме через Революцію Гідності.

Критик Яр Левчук слушно зауважив: «Вогняна зима» – це роман про зіткнення двох світоглядів, антагоністичних світів: тих, хто хоче жити серед «совка» й радянських міфів, де ковбаса й горілка дорожчі ніж свобода, й тих, у кого прокинулася європоцентричність і прагнення вирватися із замкнутого кола, де панують корупція, бюрократія, страх, відсутність культури та моралі. Це і є той «хомосовєтизм», «ген совковості», проти якого боролися (й борються) нові люди на Майдані» (Левчук, 2017).

У романі А. Кокотюхи читач по чергово знайомиться з персонажами, а історію кожного пізнає вже на Майдані. Композиційно «Вогняна зима» – це кілька сюжетів, нанизаних на загальну фабулу подій Революції Гідності. Разом із тим у творі немає розлогих описів і портретів, усі події і характери автор розкриває здебільшого за допомогою розмов і думок героїв.

Одразу слід зазначити, що монологи й діалоги героїв по обидва боки барикад подаються з реалістичною прямолінійністю, у більшості з них герої намагаються переконати у своїй правоті, зрештою сходяться на тому, що народ має сам вирішувати своє майбутнє.

Схожий авторський прийом (розкриття проблематики і характерів через динамічні діалоги) використав і Р. Найда. Він, на відміну від А. Кокотюхи, події на Майдані бачить винятково з позиції «воїнів світла».

Герої його твору – мужні козаки, готові до самопожертви – віддати життя за щасливе майбутнє свого народу. Їхні долі перетинаються на Редуті – одній із перших барикад, які обороняли підступи до Майдану. Так, письменник зібрав різних типажів, створив цікавих «живих» персонажів і об'єднав їх єдиною метою – боротьбою за правду. «Люблю я цих дядьків. Вони унікальні: добродушно-вдумливі, з протецькою, присмаченою гумором мовою, говірками всіх регіонів України так просто сидять собі і про Будду, і про цивілізацію розбалакують у двадцятиградусний мороз... А їхні очі, гострі, трохи нарвані, тільки підкреслюють такі ж гострі риси типажів усіх українських земель. Отакий козацький Редут» (Найда, 2014: 29), – так міркував один із найяскравіших персонажів роману Іван Притьма. Саме через його образ письменник відтворив складний психологічний момент, який переживала більшість учасників Революції Гідності, а саме про правильність вибору: ризикувати на Майдані чи дбати про сім'ю, яка потребує підтримки вдома. Та для героя нація, народ і рідна земля – вище за життя. «...До кінця треба довести цю революцію. Трагічна велич у повітрі – вона не просто так. Вічність дихає поруч, і скоро плинність життя відчувається, як ніколи...» (Найда, 2014: 114).

Важливість «Редута», зокрема, полягає в тому, що Найда торкається і низки питань, не висвітлених в інших творах про Революцію Гідності. Приміром, проблема постреволюційного синдрому, серед причин виникнення якого і зради декого з керівників протестів: «Не було там нікого ... Ні політиків, діячів, ні Свободи, ні Правого. Нікого. З балакучих. Ні вісімнадцятого в Маріїнці, ні вночі дев'ятнадцятого, ні при розстрілі на Інституцькій. Ні афганців» (Найда, 2014: 150).

І якщо у «Вогняній зимі» А. Кокотюха не акцентував на діях влади, то Р. Найда відверто на них наголошує – політична складова частина в «Редуті» поступово опиняється серед головних.

3. Наратологічний аспект текстів

Відрізняється й нарація двох романів. У «Редуті» Р. Найди авторська оповідь піднесена, з відчутним героїчним пафосом, особливо, коли письменник проводить паралель між Майданом і козацькою Січчю: «Майдан – яскравий приклад, що козацький ген незнищений. Майдан – це Січ. Це Редут, тобто оборона. Оборона найсвятішого» (Найда, 2014: 24). Натомість у «Вогняній зимі» текст позбавлений патетики, письменницька оповідь максимально

стримана. Автор додає лише трохи художності та живого чуття, «тож ті частини роману про Майдан, які не стосуються безпосередньо життя персонажів, геть не проймають і не збуджують емоцій» (Трофименко, 2015). Суха констатація перебігу подій зими 2013–2014 пожвавлюється, коли автор показує «іншу правду» голосом «тітушки», беркутівця та тітки з ЖЕКУ.

У «Легендах нескореної зими» С. Ухачевський так само передає хронологію Революції Гідності, разом із тим не оминає і залаштункові події. Роман починається з епізоду, коли політики, чиновники, бізнесмени намагалися втекти з України у лютому 2014-го. Тому першу частину твору Ухачевський сатирично називав «Еліта»: в ній світські дами «перли на собі все, що не встигли запакувати у валізи» (Ухачевський, 2016: 8).

Політики в «Легендах...» потрапляють до категорії «темних» персонажів. Опинився там і Єгор, син заможного бізнесмена, який фінансує Антимайдан, тоді як його батько підтримує Майдан, щоправда не щиро, а на майбутню політичну перспективу.

Р. Найда в «Редугі» зацентрував на сильних духом євромайданівцях, у «Вогняній зимі» А. Кокотюхи міліція, беркутівці, хоча й належать до протилежного табору, огиди не викликають. Натомість у «Легендах...» «тітушки» постають ще й надзвичайно жорстокими маргіналами – їхня мова, думки, вчинки – усе кардинально протилежне активістам і викликає гостре несприйняття.

Є в романі С. Ухачевського й майданівці-супергерої, перший з яких Сергій із позивним «Дід». Він – патріот, готовий до ризику і небезпеки заради майбутнього свого і своєї країни. Його кредо, як і більшості учасників Революції, лунає з уст Бачі: *«Ми хочемо жити по правді. Ми стояли на Майдані і не скорилися, щоб жити по правді. Щоб ворога не було у власті... І за це ми будемо воювати. І перемагати. По-другому ми не вміємо»* (Ухачевський, 2016: 285).

Загалом «Легенди нескореної війни» – роман, естетика якого наближена до кінематографу побудовою сюжетних перипетій: події, локації та емоції тут змінюються дуже швидко. Приміром, в Україні – Революція Гідності, у Росії шукають притулку політики-вигнанці. До Відня на зустріч із високопосадовцями прибуває Єгорка, та навіть там не полишає думок про знищення Майдану. А Сергій, «Дід», мусить терміново летіти в Париж. Але завдяки такому прийому дія в романі динамічна, а автору вдається добре грати на контрастах: *«Здивовано роззирнувшись у вікні авто побачив («Дід» – Я.К.) не вбогі майданівські намети, припорошені снігом, не чорну від каміння шин землю під ногами і заклопотаних повстанців, а мирне дощове місто, що прокидалося. Сонні ранкові кафе вздовж дороги привітно манили теплим світлом, приязними усміхненими офіціантами, парижанами, які піли першу ранкову каву»* (Ухачевський, 2016: 116).

Спільним для романів «Вогняна зима», «Редуга» і «Легенди нескореної зими» є майстерне поєднання цікавого, напруженого сюжету з психологічними студіями, а також з елементами детективу і бойовика. Окрім цього, автори висвітлюють у творах (*підтекстовий рівень – Я.К.*) і чимало соціальних, морально-етичних, філософських і політологічних проблем, найголовнішими з яких є проблема болісного пошуку людиною/громадянином/героєм гармонії між внутрішнім світом та соціумом, між свободою та обов'язком, почасти і відчуження індивіда в суспільстві, а також відносини «пересічний українець–центральна влада» (*визначення моє – Я.К.*). Персонажі романів часто балансують між категоріями добра і зла, їм доводиться переступати тонку моральну межу, це актуалізує питання гріховності людини.

Першу велику книжку про Майдан і війну презентував В. Івченко. У диалогії «2014» письменник зумів розгорнути справжню епопею. На сторінках роману немає одного центрального героя, дія зосереджується навколо десятка рівнозначних характерів, усі з різних соціальних верств, та є кілька сюжетних ліній.

За плечима кожного героя – плутані життєві дороги, начебто випадково вони зустрічаються на Майдані в листопаді 2013-го, згодом під час Революції у наметовому містечку 2014-го, потому на хвилях нових і нових загострень вже на Донбасі.

Разом із тим усіх цих розмаїтих персонажів об'єднує, по-перше, локус походження. Більшість із них – із міста Журби (вочевидь, йдеться про Суми, батьківщину письменника) та найближчих районів, по-друге, усі вони прагнуть суспільних змін і хочуть керувати своїм життям самостійно – егоцентрична аксіома більшості романів революційно-воєнного напрямку. А по-третє, не «завжди зовсім наочна, проте завжди присутня стратегія іронії та деміфологізації, часом аж до абсурду», – зазначає літературознавець О. Коцарев (Коцарев, 2015).

Усіх героїв диалогії В. Івченка можна згрупувати, передовсім, за світоглядними, ідейними та морально-етичними переконаннями. Сюди, приміром, належить Юрій Десятко, на Майдані юнак опинився під час розгону студентів. Побитий беркутівцями, зі струсом мозку він захищав барикади Революції, потому пішов добровольцем на схід. Також до цієї групи належать і Бухгалтер, Лісовик, Арні, Андрій, Інга, Калина, Поліна та ін., вони вийшли на Майдан саме через переконання. Ці українці нині представляють активну частину суспільства, що нерозривно пов'язує себе з державою, а головний меседж їхніх вчинків чітко апелює до національної пам'яті: ніхто, крім її народу, не захистить країну від ворогів.

Снайпера і бойовика Єфу теж варто зарахувати до цього переліку, попри те, що він воював проти Майдану, бо потерпає за правду і справедливість так, як це розуміє: коли командир спецпризначенців вимагає гроші за посаду, звільняється із загону, коли Інга потрапляє в полон до бойовиків, рятує дівчину від наруги й смерті, адже «не воює з бабами», водночас лупцює протестувальників на Майдані, бо вважає, що своїми діями вони тільки нашкодять державі. Єфа заслуговує на повагу як людина з переконаннями, військовий, для кого честь офіцера – не просто слова. Певно, це той герой, еволюція образу якого та розкриття характеру відбувається найтяжче: бо занадто сильне протистояння двох антитетичних «Я» – активного і пасивного, сильного і слабого, борця і раба обставин.

Друга група – персонажі, чії найкращі риси відкрилися саме під час Революції Гідності. Найхарактерніші з них – Бухгалтер, який спершу не вірив у цінності й перемогу Майдану, а потім вирушив добровольцем на схід, пройшовши від Краматорська до Іловайська; це Дід, колишній зек, що пробув понад двадцять років у тюрмах, але не втратив ані власних переконань, ані почуття власної гідності, тому теж пішов добровольцем на фронт; це Інквізитор, колишній п'яниця, якого парафія навернула до Бога, він поїхав на передову, узявши Біблію; це Сашко Фріц і Льошик, які наважилися йти в АТО від розпачу й страху, бо одного покинула дружина, а іншого зрадила, і там у боях, під щільним вогнем, відбувається переосмислення їхнього життя й гартується характер.

Третя група – ситуативні, випадкові учасники протестів. Більшість із них прийшли на Майдан, щоб там переховатися від фіскальних чи силових органів, це Часник і Салобон. Після перемоги Часник вирішив, що будь-яка революція має вести до перерозподілу власності й почав активно втілювати свої задуми з командою однодумців. Його діяльність і під час Революції, і на війні тісно пов'язана з незаконним бізнесом.

До таких випадкових бійців належить і Пашунька, сільський сирота. Кілька разів їздив на Антимайдан, бо там платили, звідти ходив на Майдан, бо там годували. Навесні Пашуньку призвали, він став артилеристом, але воював знехотя, хоча й не ховався.

А Прокурор приїхав у зону АТО, щоб уникнути люстрації. Заразом на Донбасі заробляв (спільна операція з Часником щодо вивезення вугілля з шахт окупованих територій і продаж палива усім охочим). Так тривало, доки не потрапив у полон (не без допомоги Часника), а після обміну почав будувати політичну кар'єру ультрапатріота, що проливав кров на фронті.

Серед негативних персонажів найприкметніший один – Історик, адепт «руського міра», лютий ворог усього українського. Це від нього лунають усі кліше російської пропаганди на кшталт «На Майдані ж повно фашистів. А гроші їм дає Америка. Сіоністський капітал, який хоче знищити Святу Русь» (Івченко, 2015: 69), «Ленін та Сталін нарізали російських, польських, угорських, румунських, словацьких земель і сказали, що це буде Україна» (Івченко, 2015: 73), «Донбас ніколи Україною не був!» (Івченко, 2015: 73) тощо. Він підслуховує усі розмови полонених у підвалі, провокує їх сам на бесіди, особисто катує і вбиває схопленого депутата, який зривав на міськраді Горлівки прапор ДНР (Володимир Рибак?) і молодого хлопця-студента, який знімав на телефон безлад біля міськради (Юрій Поправка?): «...а покатувати? Катувати ж треба! Сильно катувати, щоб знали! Дайте ніж!...» (Івченко, 2015: 211), від його рук гинуть Пашунька і Адам. Історика зневажають не тільки бранці, а нинішня так звана влада ДНР – російські військові Монгол, Єнісей, Мюллер та ін.: «Історик тяг тіло депутата до води і топив. Кричав, падав, підводився, далі топив. Монгол із бійцями дивилися за ним і вже не посміхалися. – От прибацаний! – сказав один. – Ага, притирок рідкісний, – кивнув другий. – Може, поїхали, а то не хочеться такого і в машину брати, запропонував водій. – Треба простежити, щоб обох угандошив, – сказав Монгол і скривився. – Перший вже готовий, – показав водій. – Дивився, аж вищить від радості. – Точно прибацаний» (Івченко, 2015: 212).

Не оминає В. Івченко і відверто дражливих тем революційно-воєнної дійсності, приміром, продаж палива з окупованих територій, бізнес на передовій, зокрема, викрадення і торгівля тілами убитих, мародерство і піяцтво на фронті, розцінки на ордени й медалі тощо.

Залежно від розгортання сюжетних ліній у романі, змінюється ритмічна та інтонаційна динаміка оповіді, її стилістичний малюнок. Приміром, коли йдеться про українців, які свідомо пішли боронити Батьківщину й готові вмерти за неї, оповідь наповнюється героїчним пафосом, натомість, коли йдеться про обладки Часника чи походеньки Салобона, у творі виразно проступає дух шахрайського роману. Такі іронічні авторські відступи розкривають абсурдність реального, особливо військового життя, але водночас допомагають письменникові уникнути надмірної патетичності чи ліричності.

Є в романі й епізоди, коли начебто комедійні образи дістають драматичне забарвлення: зокрема, постійно голодний Пашунька, який весь час мріє наїстися, за що й дістав від армійців прізвисько Журн, протягом усього роману має вигляд абсолютного нікчеми. Та коли рятувати свого сина на окуповану територію вирушає Мама Ліда, сільська вчителька, епізод набуває драматизму і навіть вороги не наслідуються кпинити над старою сільською жінкою: «Мама Ліда вклонилася і зі сльозами на очах попросила повернути сина. – Віддайте його мені його! Пашуньку, синочка мого! Віддайте! З ваших хтось дзвонив, казав, що живий Пашунька, викуп просив. П'ятдесят тисяч! Але в мене немає стільки! Віддайте мені, благаю! Ось усе, що є, більше ані копійки немає! Віддайте! – Мама Ліда вийняла з-під грудей пакуночок, перемотаний целофаном. Там були триста доларів, кілька тисяч гривень і фотографія Пашуньки з випускного вечора у школі. – Віддайте мені Пашуньку! Прошу, віддайте... Я його більше на війну не пуцу, вдома сидітиме, тільки віддайте...». Мюллер подивився на фото. Пам'ять на обличчя мав добру, ввізнав хлопця, якого допитував. Скривився. Мама Ліда схлиплася і плакала, її сльози падали на підлогу...» (Івченко, 2015: 258). Чи, скажімо, Часник, який протягом діалогії зарекомендував себе більше пройдисвітлом і ділком, аніж свідомим учасником-патріотом революції, у критичні моменти готовий до самопожертви і залишається поранений на неминучу смерть, щоб затримати бойовиків задля порятунку інших: «Давайте! Валіть звідси! І щоб врятувалися! Щоб на весіллях чарки за Часника підняли, а мені на тому світі гикнулося! Не хочу сам гинути і вас за собою тягнути! Краще вже сепарів! – прикрикнув Часник...» (Івченко, 2015: 439).

Спостеріг таку зміну настроїв у «2014» і літературний критик О. Коцарев. На його думку, це означає, що «українська література спроможна перейти від засвоєння подій до їхнього переосмислення, аналізу, обігрування» (Коцарев, 2015).

Окремо варто зазначити і той факт, що в романі «2014» В. Івченко прагне штрихово накреслити й алогізм реальності, вводячи у твори раптовий збіг обставин, випадок-фатум, який змінює долю героя. Так, скажімо, випадково на Майдан потрапляє Юра Десятко, його обікрали на вокзалі, і хлопець, щоб згаяти час, поїхав у середмістя, неочікувано на Майдані стикаються Арнольд (шеф фірми) та Інга (офіс-менеджер, що потайки бігала на Майдан), Арнольд і Поліна, так само випадково зустрічаються Часник і Меланія, Андрій і Меланія, Калина і Лісовик та ін., а в Хорватії випадково зустрічаються Бухгалтер і Прокурор, Бухгалтер і Мюллер. Пошук закономірностей життя у сфері трансцендентного В. Івченко втілює в діалогії в категорії «фатум». Поглиблюється в прозі письменника і психологічний струмінь.

У стилістиці неореалізму варто розглядати і роман «Брати» В. Іваніни. Два рідні брати Назар і Андрій опиняються по різні боки протистояння. Старший Назар, художник за фахом, після Революції Гідності добровольцем іде в ЗСУ, згодом контужений потрапляє в полон до бойовиків. Молодший Андрій – кадровий російський військовий, прибув на Донбас для вишколу проросійських найманців. Його доля – типова для багатьох вихідців з українського села, які, прагнучи кращого життя, залишалися служити в армії, цуралися рідної мови і своїх прізвищ і ненавиділи рідне коріння більше за будь-кого. Кульмінацією книжки стає зустріч братів під час допиту – в таких надскладних обставинах і розкриваються обидва герої. Композиційно в романі поєднуються реалістичність подання матеріалу з психологічною мотивацією вчинків персонажів. Поява у «Братах» міфологем Каїна і Авеля, гріхопадіння надає твору філософського підтексту – це метафізичне протистояння добра і зла, гріха і праведності, а підкреслена увага до документальної достовірності, яку письменник демонструє через введення у текст газетних публікацій, флешбеків у минуле героїв, і глибокий психологізм, поява лірико-символічної стихії свідчать про неореалізм у романі.

4. Висновки

Узагальнюючи, варто зазначити, що події Євромайдану, Революції Гідності та війна на Донбасі стали не лише переламними подіями новітньої України, а й увійшли в історію, культуру та літературу як визначні тренди сьогодення. Нова тематика, міцний сюжет, соціальний зріз, зображення реального життя з героями-сучасниками, моделювання форсмажорних ситуацій, поглиблення характерів самих персонажів, відхід від дидактизму, звільнення мови художнього твору від суспільних кліше – неореалістична проза дедалі впевненіше повертається в сучасну літературу, передусім у твори революційно-воєнного спрямування.

Герої усіх романів майданно-воєнного блоку – люди з різних соціальних верств, тому, щоб проявити в персонажах нові риси, показати психоемоційні зміни і розібратися загалом у метаморфозах, які відбуваються у соціумі в момент зміни суспільного устрою, воєнних катаклізмів та особистісних криз, письменники вдаються до зображення екстремальних ситуацій: Революція на Майдані й бойові дії на сході (звільнення населених пунктів від бойовиків, зачистка території, поточні сутички, вихід з «Іловайського котла» та ін.). На думку авторів романів, характери їхніх героїв найпереконливіше і найповніше розкриваються саме через дію-вчинки, а в реакції під час переламних подій можна спостерегти архетипні прояви людської психіки. Тому історично-соціальний контекст (Революція і війна) в цих творах – насправді лише тло для аналізу письменниками різних проявів життя українців, а також для пошуку незалежних від соціуму чи людини закономірностей буття: акценти з соціальних картин-узагальнень зміщуються у творах на їх осмислення та рецепцію людиною, мікросвіт особистості цікавить письменників як складник макросвіту буття соціуму.

Драматизм у революційно-воєнних творах А. Кокотюха, С. Ухачевський, Р. Найда, В. Івченко згладжують гумором та іронією, виправданими навіть суто психологічно, це спроба кризь сміх передати абсурдність реального буття, особливо примітно це у «2014» В. Івченка.

Прикметним і спільним для усіх творів про Революцію Гідності та російсько-українську війну на сході України є також відкритий фінал, це наповнює тексти динамізмом і додає їм відкритості, бо змушує працювати увагу читача.

Загалом таке оформлення матеріалу засвідчує про переорієнтацію частини сучасних авторів до використання неореалістичної естетики у своїх творах, серед них – А. Кокотюха, С. Ухачевський, Р. Найда, В. Івченко. Однак чи стануть ці твори лише разовим явищем, чи започаткують нову неореалістичну прозу ХХІ ст., покаже час.

Література:

1. Бернадська Н. Канон соцреалістичного роману. *Слово і Час*. 2005. № 2. С. 44–52.
2. Бойко Л. І не Європа, і не просвіта... 20-і роки: літературні дискусії, полеміки: літ.-критич. ст. Київ : Дніпро, 1991. С. 261–288.
3. Бровко О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 399 с.
4. Васильєва О. «Якби Майдан змінив усіх, не було б ніяких ватників» – Кокотюха. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_akbi-majdan-zminiv-usih-ne-bulo-b-niyakih-vatnikov-kokotyuha/624758?mobile=true (дата звернення: 17.10.2020).
5. Головій О. Дискурс неореалізму в українській літературній критиці доби модерну: концепція Миколи Зерова. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. 2012. Вип. 28. С. 26–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_28_5 (дата звернення: 22.10.2020).
6. Головій О. Неореалізм як теоретико-критичний дискурс в українському та російському літературознавстві ХІХ–ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2011. 20 с.

7. Гундорова Т.І. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико-методологічний аспект). *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* Київ : Наук. думка, 1991. С. 166–191.
8. Жигун С.В. Український неореалізм: еволюція наукового і художнього дискурсу : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.01.06. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2016. 20 с.
9. Івченко В. Держава – це я! *Тиждень*. 2014. 29 квітня. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/108713> (дата звернення: 28.10.2020).
10. Івченко В. 2014: у 2-х книгах : роман. Київ : Темпора, 2015. Ч. 1. 416 с.; Ч. 2. 440 с.
11. Кавун Л. Участь ВАПЛІТЕ в літературній дискусії 1925–1928 років. *Українська мова й література у сучасній школі*. 2013. № 10. С. 26–30.
12. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Київ, 2005. Кн. 1: Література європейського Середньовіччя. 382 с.
13. Кокотюха А. Вогняна зима : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2015. 352 с.
14. Коцарев О. «2014» Владислава Івченка: епопея не без іронії. URL: <http://litakcent.com/2015/10/20/2014-vladyslava-ivchenka-eroreja-ne-bez-ironiji/> (дата звернення: 28.10.2020).
15. Левчук Яр. «Золотий письменник України» написав жорстку й відверту розповідь про Майдан». URL: http://vsiknygu.net.ua/shcho_pochytaty/47696/ (дата звернення: 22.10.2020).
16. Найда Р. Редут : роман. Київ : Ярославів Вал, 2014. 173 с.
17. Пахаренко В. Українська поетика. Черкаси : Відлуння-Плюс, 2002. 319 с.
18. Скоріна Г., Рябченко М. #Книги про війну: сучасний феномен української літератури. 18 жовтня 2019. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> (дата звернення: 25.09.2020).
19. Сулима М. Михайль Семенко й Олександр Олесь. *Слово і Час*. 2009. № 1. С. 24–27.
20. Трофименко Т. Війна, правда, вигадка й реалізм. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> (дата звернення: 17.10.2020).
21. Трофименко Т. В очікуванні на реалізм. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> (дата звернення: 17.10.2020).
22. Ухачевський С. Легенди нескореної зими. Львів : Кальварія, 2016. 288 с.
23. Цимбал Я. Небажаний Бажан. *Тиждень*. 12 жовтня 2019. URL: <https://tyzhden.ua/History/236424> (дата звернення: 27.11.2020).
24. Фащенко В. У глибинах людського буття: літературознавчі студії. Одеса : Маяк, 2005. 640 с.
25. Федорів У.М. «Головні герої» соцреалістичних текстів: герой-партієць. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологія»*. 2018. № 4(72) (дата звернення: 22.10.2020).
26. Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років. Київ : Ніка-Центр, 2006. 384 с.

References:

1. Bernadska N. (2005) Kanon sotsrealistychnoho romanu. [Canon of the socialist-realist novel]. *Slovo i Chas*. 2005. № 2. P. 44–52. [in Ukrainian].
2. Boyko L. (1991) I ne Yevropa, i ne prosvita... [And not Europe, and not education ...]. 20-i roky: literaturni dyskusiyi, polemiky: lit.-krytych. st. Kyiv: Dnipro. P. 261–288 [in Ukrainian].
3. Brovko O. (2011) Novela v strukturі ukrayinskoyi prozy: modyfikatsiyi ta funktsiyi: monohrafiya. [Novel in the structure of Ukrainian prose: modifications and functions]. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 399 p. [in Ukrainian].
4. Vasylyeva O. (2015) «Yakby Maydan zminyv usikh, ne bulo b niyakykh vatnykiv» – Kokotyukha. [If the Maidan changed everyone, there would be no quilted jackets – Kokotyukha]. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_akbi-majdan-zminiv-usih-ne-bulo-b-niyakih-vatnykiv-kokotyuha/624758?mobile=true [in Ukrainian].
5. Holoviy O. (2012) Dyskurs neorealizmu v ukrayinskiy literaturniy krytytsi doby modernu: kontseatsiya Mykola Zerova. [The Discourse of Neorealism in the Ukrainian Literary Criticism of the Modern Age: Mykola Zerov's Concept]. *Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna"*. 2012. Vyp. 28. С. 26–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_28_5
6. Holoviy O. (2011) Neorealizm yak teoretyko-krytychnyy dyskurs v ukrayinskomy ta rosiyskomu literaturoznavstvi XIX–XX st. [Neorealism as a theoretical and critical discourse in Ukrainian and Russian literary criticism of the 19th–20th centuries]. *Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.06. U. Fedkovych National University of Chernivtsi. Chernivtsi*. 20 p. [in Ukrainian].
7. Hundorova T. I. (1991) Realizm i neoromantyzm v ukrayinskiy literaturi pochatku ХХХХ st. (teoretyko-metodolohichnyy aspekt) [Realism and neo-romanticism in the Ukrainian literature of the early twentieth century. Theoretical and methodological aspect]. *Problemy istoriyi ta teoriyi realizmu ukrayinskoyi literatury ХІХ – pochatku ХХ st.* Kyiv: Nauk. dumka. P. 166–191. [in Ukrainian].
8. Zhyhun S. (2016) Ukrayins'kyu neorealizm: evolyutsiya naukovoho i khudozhn'oho dyskursu. [Ukrainian neorealism: the evolution of scientific and artistic discourse]. *Synopsis diss. Doctor. Of Phil. Sciences: 10.01.06. B. Hrinchenko University of Kyiv.* Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
9. Ivchenko V. (2014) Derzhava – tse ya! [The state is me!] URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/108713> [in Ukrainian].
10. Ivchenko V. (2015) 2014: u 2-kh knyakh: roman. [2014: in 2 books: novel]. Kyiv: Tempora. Chastyna 1. 416 p.; Chastyna 2. 440 p. [in Ukrainian].

11. Kavun L. (2013) Uchast VAPLITE v literaturniy diskusiyi 1925–1928 rokiv. [VAPLITE's participation in the literary discussion of 1925–1928]. *Ukrayinska mova y literatura u suchasny shkoli*. 2013. № 10. P. 26–30. [in Ukrainian].
12. Kachurovskyy I. (2005) Generyka i arkhitektonika. [Generics and architecture]. Kyiv. Kn. 1: *Literatura evropeyskoho Serednovichchya*. 382 p. [in Ukrainian].
13. Kokotyukha A. (2015) Vohnyana zyma: roman. [Fiery winter : a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho dozvillya», 352 p. [in Ukrainian].
14. Kotsarev O. (2015) «2014» Vladyslava Ivchenka: epopeya ne bez ironiyi. [«2014» Vladyslav Ivchenko: epic not without irony]. URL: <http://litakcent.com/2015/10/20/2014-vladyslava-ivchenka-epopeja-ne-bez-ironiji/> [in Ukrainian].
15. Levchuk Y. (2017) «Zoloty pysmennyk Ukrayiny» napsav zhorstku i vidvertu rozpovid pro Maydan». [“Golden Writer of Ukraine” wrote a tough and frank story about the Maydan”]. URL: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/47696/ [in Ukrainian].
16. Nayda R. (2014) Redut: roman. [Redoubt: a novel]. Kyiv: Yaroslaviv Val, 173. [in Ukrainian].
17. Pakhareno V. (2002) Ukrayinska poetyka. [Ukrainian poetics]. Cherkasy Vidlunnya-Plyus. 319 p. [in Ukrainian].
18. Skorina H., Ryabchenko M. (2019) #Knyhy pro viynu: suchasny fenomen ukrayinskoyi literatury. [# Books about the war: a modern phenomenon of Ukrainian literature]. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> [in Ukrainian].
19. Sulyma M. (2009) Mykhayl Semenko y Oleksandr Oles. Slovo i Chas. 2009. № 1. P. 24-27. [in Ukrainian].
20. Trofymenko T. (2015) Viyna, pravda, vyhadka y realizm. [War, truth, fiction and realism]. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> [in Ukrainian].
21. Trofymenko T. (2013) V ochikuvanni na realizm. [In anticipation of realism]. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> [in Ukrainian].
22. Ukhachevsky S. (2016) Lehendy neskorenoyi zymy. [Legends of the unconquered winter: a novel]. Lviv: Calvary, 288 p. [in Ukrainian].
23. Tymbal Y. (2019) Nebazhany Bazhan. [Unwanted Bazhan]. URL: <https://tyzhden.ua/History/236424> [in Ukrainian].
24. Fashchenko V. (2005) U hlybynakh lyudskoho buttya: literaturoznavchi studiyi. [In the depths of human existence: literary studies]. Odesa: Mayak. 640 p. [in Ukrainian].
25. Fedoriv U.M. (2018) «Holovni heroyi» sotsrealistychnykh tekstiv: heroy-partiyets. [“The main characters” of socialist realist texts: the hero-party member]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya: «Filolohiya»*. № 4(72). december, 2018. [in Ukrainian].
26. Shkandriy M. (2006) Modernisty, marksysty i natsiya. Ukrayinska literaturna diskusiyi 1920-kh rokiv [Modernists, Marxists and the nation. Ukrainian literary discussion of the 1920s]. Kyiv: Nika-Tsentr. 384 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020

МЕНАСИВ У СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

Куравська Наталія Юріївна,

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
natalia.kuravska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3069-9241*

Тиха Уляна Ігорівна,

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
tykha07@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2104-1392*

Мета. Стаття присвячена вивченню семантики менасива як засобу вираження модальності волевиявлення. Метою статті є розкриття сутності менасива, визначення його семантичної структури і функціонально-семантичної специфіки; розгляд менасивної ситуації в системі її складників; аналіз різнорівневих засобів вираження менасива в художніх текстах сучасної української мови.

Методи. У статті використано метод теоретико-концептуального аналізу для критичного аналізу концепцій, наявних в українському й зарубіжному мовознавстві стосовно менасива, метод суцільної фіксації менасивних висловлень із художніх текстів сучасної української мови, описовий метод із використанням прийому внутрішньої інтерпретації для встановлення диференційних ознак менасива, методики функціонально-семантичного й функціонально-прагматичного аналізу для характеристики функціонально-семантичних особливостей менасива та засобів його вираження в художніх текстах сучасної української мови, а також для дослідження менасива в дії, у процесі його функціонування, метод контекстуального аналізу, який передбачає наявність деякого контексту, у якому вивчаємо й аналізуємо семантику менасива.

Результати. У статті розкрито сутність, семантичну й функціональну своєрідність менасива на тлі інших модальних виявів. З'ясовано, що менасив є складним лінгвістичним явищем, виникнення якого пов'язане з необхідністю оформлення одного з видів модальних значень, а саме значення погрози. Визначено, що менасив є особливим типом волевиявлення, що реалізує семантику погрози сукупністю різнорівневих засобів. З'ясовано, що для менасива характерні незалежність семантичної структури, функціональна, комунікативна і прагматична специфіка, різноманітність структурних типів. У статті також показано специфіку української мови в семантико-граматичному сенсі.

Висновки. Автори статті дійшли висновку, що менасив є одним із типів модальності пом'якшеного волевиявлення, спрямований на задоволення потреб, бажань та інтересів мовця, а для менасивних висловлень характерна наявність свободи вибору в адресата, оскільки він ухвалює рішення про виконання / невиконання дії, яка є бенефактивною для адресанта. У менасивній ситуації статус учасників комунікативного процесу несуттєвий, а каузовану дію виконує адресат; менасивні висловлення можуть уживати як в офіційній, так і в неофіційній обстановці, вони є ініціативними й нормативними. Для вираження менасива використовують вербальні (лексико-семантичні, морфологічні, синтаксичні) і невербальні засоби, які засвідчують і виявляють ілюкутивну силу погрози.

Ключові слова: менасивність, менасивна модальність, менасивна семантика, менасив, менасивне висловлення, менасивна ситуація, менасивне значення.

MENACE IN THE SEMANTIC AND SYNTACTIC STRUCTURE OF THE SENTENCE

Kuravska Nataliia Yuriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
natalia.kuravska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3069-9241

Tykha Uliana Ihorivna,
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
tykha07@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2104-1392

Purpose. The article deals with the studying of semantics of menace as the means of expression of volitive modality. The purpose of the article is to determine the essence, semantic structure, functional and semantic specificity of menace; to analyze a menace situation in the system of its components, to examine the means of its expression in modern Ukrainian fiction.

Methods. We have used method of theoretical and conceptual analysis for critical analysis of concepts available in Ukrainian and foreign linguistics regarding menace, method of continuous fixation of menace utterances from the texts of modern Ukrainian fiction, descriptive method and method of internal interpretation to establish differential features of menace, methods of semantic and functional-pragmatic analysis to characterize the functional-semantic features of menace and the means of its expression in modern Ukrainian fiction, method of contextual analysis, which assumes the existence of some context in which we study and analyze the semantics of menace.

Results. The essence, semantic and functional peculiarity of menace compared to other modal manifestations is determined. Menace is a complicated linguistic phenomenon. Its origin is connected with the necessity of representation of the modal meaning of threat. Menace is a special type of volitive modality that realizes semantics of threat by a complex of different means. Menace is characterized by the independence of semantic structure, functional, communicative and pragmatic specificity, diversity of structural types. The peculiarities of the Ukrainian language in semantic and grammar meaning are also indicated.

Conclusions. Menace is a mitigatory type of volitive modality, aimed at satisfying the needs, desires and interests of the speaker, and menace utterances are characterized by freedom of choice of the addressee, as he/she makes a decision as to the fulfillment of the action which is beneficial to the addresser. In a menace situation, the status of participants in the communicative process is not significant, and the action is performed by the addressee; menace utterances can be used both in formal and informal situations, they are initiative and normative. Verbal (lexical-semantic, morphological, syntactic) and non-verbal means are used to express menace, that prove and demonstrate illocutionary power of threat.

Key words: menace modality, menace semantics, menace, menace utterance, menace situation, menace meaning.

1. Вступ

Проблема семантики менасива й засобів його вираження належить до дискусійних питань сучасного мовознавства. У науковій літературі немає єдиної думки щодо сутності менасива, його категорійного статусу і засобів вираження.

У пропонованій статті здійснено аналіз семантико-синтаксичної структури висловлень із модальним значенням менасивності, визначено загальну парадигму засобів вираження менасивної семантики в сучасній українській мові.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю всебічного аналізу семантики менасива й засобів його вираження в художніх текстах сучасної української мови.

Метою статті є виявлення семантики менасива з урахуванням особливостей функціонування засобів його вираження в художніх текстах української мови.

У статті використано такі **методи** лінгвістичного аналізу: а) метод теоретико-концептуального аналізу (для критичного аналізу концепцій, наявних в українському та зарубіжному мовознавстві стосовно менасива); б) метод суцільної фіксації менасивних висловлень із художніх текстів сучасної української мови; в) описовий метод із використанням прийому внутрішньої інтерпретації (для встановлення диференційних ознак менасива); г) методики функціонально-семантичного й функціонально-прагматичного аналізу (для характеристики функціонально-семантичних особливостей менасива й засобів його вираження в художніх текстах сучасної української мови); г) метод контекстуального аналізу (для вивчення й аналізу семантики менасива в деякому контексті).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві дослідження менасивної семантики репрезентовано працями таких науковців, як: Н.Д. Арутюнова, Л.В. Бережан, О.В. Бондарко, А. Вежицька, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, Н.К. Войцехівська, О.П. Володін, І.Я. Гродський, Г.Г. Дрінко, А.П. Загнітко, С.В. Мясоедова, О.О. Пономаренко, К.В. Тараненко, М.М. Телеки, В.С. Храковський, Н.В. Швидка, М.Ю. Шевченко й інші, однак питання стосовно категорійного статусу й репертуару виражальних засобів менасива досі залишається відкритим.

2. Сутність менасива, його семантична структура й функціонально-семантична специфіка

У науковій літературі запропоновано різноманітні інтерпретації менасива. Так, на думку Н.К. Войцехівської, менасив є висловленням наміром завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди адресатові (Войцехівська, 2014: 19), шантажем, обмеженням свободи дій адресата, коли мовець-агресор диктує свої умови (наказ, вимога) і вказує на свої дії в майбутньому в разі невиконання його вимог (Войцехівська, 2014: 23). М.Ю. Шевченко вважає, що мовленнєвий акт погрози є іллокутивним актом, посідає проміжне місце між наказом й обіцянкою в поєднанні з негативною емоцією (Шевченко, 2014: 112). За Дж. Остіном комплексний мовленнєвий акт погрози (менасив) містить вимогу до адресата здійснити якусь дію й зобов'язання мовця здійснити деяку дію в майбутньому в разі невиконання вимоги (Austin, 1981). К.В. Тараненко вважає, що мовленнєвий акт погрози (менасив) спрямований на зміну поведінкової чи емоційної сфери особистості адресата через апеляцію до почуття страху чи побоювання (Тараненко, 2018: 121). Г.Г. Дрінко зазначає, що менасивні висловлення містять обіцянку виконати несприятливі для адресата дії (Дрінко, 2005: 14–16), обіцянку заподіяти яке-небудь зло, неприємність (Словник української мови, 1975: 724), що має на меті змінити наміри адресата виконати якісь дії (Коротич, 2009: 141). На думку О.О. Пономаренко, мовленнєвий акт погрози є гібридним, оскільки містить дві рівноправні іллокуції: директиву (вимога здійснити деяку дію всупереч інтересам адресата) й комісиву (зобов'язання виконати деяку небажану для адресата дію в майбутньому в разі невиконання адресатом вимоги) (Пономаренко, 2019: 10). Перлокутивна ціль мовця – змусити адресата виконати деяку небажану дію шляхом його залякування (Пономаренко, 2019: 10).

На нашу думку, іллокутивну мету мовленнєвого акту погрози можна схарактеризувати як бажання адресанта примусити адресата діяти деяким чином, а перлокутивну мету – як здійснення негативного впливу на адресата для досягнення зазначеної мети.

Мовленнєвий акт погрози можна зобразити у вигляді таких когнітивних схем (див. Быстров, 2001: 7): «я погрожую, що Х», «я погрожую, що Х, якщо не Y».

У менасивній ситуації можна виділити такі компоненти (див. Куравська, 2016: 97): адресант (той, хто погрожує), адресат (той, кому погрожують), попередження (що слід / не слід робити адресатові), умови здійснення погрози, власне погроза.

3. Функціонування менасивних висловлень у художніх текстах сучасної української мови

Висловлення з модальним значенням менасивності мають окреслену іллокутивну силу. Для них характерна констатація відносної рівності адресанта й адресата в їхніх взаєминах, оскільки виконання дії з боку адресата є не обов'язковим. Наприклад: – *Але май на увазі: якщо ще хтось на тебе поскаржиться – вижену зі школи!* (А. Дімаров). У наведеному тексті джерелом неприємностей для адресата є адресант, який обіцяє здійснити негативну для нього дію (вигнати зі школи), якщо той не змінить своєї поведінки. Характерними ознаками менасивних висловлень є часткова залежність адресата від адресанта, не обов'язковість виконання дії адресатом, зацікавленість адресата у виконанні дії, її спрямованість на його користь.

Оскільки джерелом небезпеки чи неприємностей для адресата є адресант, який обіцяє розправитися з адресатом, якщо той не змінить своєї поведінки (проте зазвичай адресант не ставить за мету виконати погрозу) (Куравська, 2016: 97), то менасивне висловлення передбачає реалізацію інтенції адресанта через апеляцію до почуття страху адресата, детерміновану готовністю адресанта завдати деякої шкоди адресатові в разі невиконання каузованої дії. Наприклад: – *Щитай, що й пристрелю, коли будеш так шкабарчати. Тобі сказано, що ти як арештант не должен розговарювать, так і замовкни, – погрожував Кузьма* (Гр. Тютюнник). У наведеному тексті адресант (охоронець) реалізує своє волевиявлення шляхом залякування адресата (арештанта) завдати йому фізичної шкоди, проте адресант не ставить за мету виконати свою погрозу.

Можливі негативні наслідки для адресата, зазначені в менасивному висловленні, класифікуємо таким чином:

- 1) загроза життю адресата: – *Попереджаю: не кричіть, бо стрілятиму!* (М. Дашкієв);
- 2) фізична шкода (загроза здоров'ю) адресатові: – *Спіймаю – сім шкур з тебе спуцу, ворожебита поганський!* (А. Дімаров);
- 3) моральна шкода адресатові, тобто такі дії, які здатні зашкодити емоційно-психічному стану адресата: – *Слухай, паршивий пес, як не підеш зараз до дідька, то харкну тобі в пику!* (Р. Іванчук);
- 4) загроза власності адресата: – *Я заберу у вас все – усі ваші страшні машини, оцей мерзенний маєток, навіть ваші лаковані черевики!* (М. Дашкієв).

4. Реалізація погрози в художніх текстах сучасної української мови

Фактичний матеріал засвідчив, що для вираження менасива використовують такі засоби:

– лексеми: а) із семами «небезпека», «загроза», «смерть», «лихо», «біда», «вбивство»: – *Вернись і вчини мою волю, бо лихо тобі буде, – мовив спокійно Лискевич* (Ю. Винничук); – *Як їх Іванові не передані, то я з гробу встану, до тебе прийду, й смерть тобі зроблю!* (О. Турянський); – *І ніколи до того яру навіть не наближайся, бо біда тобі буде* (Ю. Винничук); – *Якщо ви не вступитесь, я вас побиваю!* (Ю. Винничук); – *Так от слухайте, пане бароне коли ви мені зараз же не пустите до телефону Фріду, я вас уб'ю. Чуєте?* (В. Винниченко); б) з пейоративною семантикою: – *Ще хоч раз до мене торкнешся, – на хвильку затихла й, задихаючись від люті, випалила: – Уб'ю тебе, падлюко!* (Н. Доляк); – *Я тобі покажу, паскудо, подожди!* (В. Винниченко). У зазначених висловленнях лексеми *лихо, смерть, біда, побиваю* викликають в адресата відчуття страху, який впливає на його емоції й поведінку, отже, сприяє досягненню запланованого адресантом перлокутивного ефекту. Згрубілі звертання *падлюко, паскудо*, які вказують на зневажливе ставлення адресанта до свого співрозмовника, посилюють перлокутивний ефект погрози;

– дієслова деструктивної семантики: – *Як в похороні винного не знайдете й мені тут перед очі не поставите, вам смерті буде мало, вас живими повішу* (О. Михед); – *Або згодишся піти до мене кумою, або втоплю тебе!* (Ю. Винничук); – *І знай, батьку, що коли ти даси на розстріл чи шибеницю хоч одного з них, я виступлю й уб'ю твого Розенкранца, а тоді бери й мене на суд разом з тими бандитами* (У. Самчук); – *Як тільки ще раз підійдеш до мене, я тебе розстріляю з цього ось кольта* (Р. Іванчук). Зазначені висловлення виражають волевиявлення мовця, спрямоване на виконання адресатом деякої дії. Дієслова *повішу, втоплю, уб'ю, розстріляю* імплікують невідворотність настання негативних наслідків для адресата, якщо той не виконає вимог адресанта;

– стійке словосполучення *мати на увазі*: – *Май на увазі, Оверку, ні твій поліцейський, ні Іван тебе вже не врятують* (Ю. Сорока); – *Але май на увазі: якщо ти найближчими днями не знайдеш часу відвідати нас, ти ворог на все життя* (Ю. Сорока). У наведених висловленнях стійке сполучення *май на увазі* використовують із метою акцентувати увагу адресата на тому, про що адресант говоритиме далі. Очевидно, що для вираження семантики погрози було би достатнім використання складнопідрядних конструкцій без згаданого стійкого сполучення. У зазначених висловленнях стійке сполучення *май на увазі* виконує роль інтенсифікатора ситуації погрози. Перлокутивний ефект висловлення також посилено тим, що власне погроза наявна в головній частині складнопідрядного речення;

– делексикалізований елемент *дивись / дивіться*: – *Якщо Булавка прийде до тямі, нехай вип'є. Та дивися, не вижлукти сам, – погрозив. – Я дознаю!* (Ю. Мушкетик). Делексикалізований елемент *дивися* посилює увагу адресата щодо заборони виконання дії, зазначеної у другій частині висловлення (не пити із пляшки). Водночас використання адресантом окличного еліптичного речення *Я дознаю!* посилює перлокутивний ефект погрози;

– складнопідрядні речення з: а) підрядною предикативною частиною умови зі сполучниками *якщо, коли, як, то*: – *Перекладайте, коли не хочете міжнародного скандалу, – сказав я* (П. Загребельний); – *Ото маєте арифметику, то й занишкніть, якщо не хочете вдруге в тундрі загоряти!* (О. Гончар); – *Слухай, паршивий пес, як не підеш зараз до дідька, то харкну тобі в пику!* (Р. Іванчук); б) підрядною предикативною частиною причини: – *Ану замовчій мені, – це дужче розгнівався дядько, – бо дістанеться вам од мене й од батька вашого!* (Є. Гуцало). Зазначені висловлення виконують іллокутивну функцію погрози й виражають волевиявлення адресанта, спрямоване на виконання адресатом дії, зазначеної в головній частині речення. Підрядна частина містить власне погрозу: адресант залякує негативними й небажаними наслідками дії адресата для реалізації власних інтересів. Перлокутивний ефект погрози посилено згрубілим звертанням *паршивий пес* у висловленні *Слухай, паршивий пес, як не підеш зараз до дідька, то харкну тобі в пику*, указує на зневажливе ставлення адресанта до свого співрозмовника; часткою *ану* й займенником *мені* після імператива *замовчій* у висловленні *Ану замовчій мені, – це дужче розгнівався дядько, – бо дістанеться вам од мене й од батька вашого*;

– складносурядні речення зі сполучниками *або, інакше*: – *Ти скажеш це, або я відірву твою непотрібну голову!* (І. Богун); – *Негаймо виходь і здавайся, інакше я не відповідаю ні за себе, ні за хлопців своїх!* (І. Білик). У зазначених висловленнях волевиявлення мовця міститься в першому простому реченні й виражене дієсловами в імперативній формі *виходь і здавайся*, дієсловом у формі майбутнього часу дійсного способу *скажеш*. Власне погроза міститься у другому простому реченні. У висловленні *Ти скажеш це, або я відірву твою непотрібну голову* перлокутивний ефект посилено використанням дієслова деструктивної семантики *відірву*;

– конструкції з початковою часткою *щоб*: – *Одне слово, – тут у голосі його забриніла погроза, – щоб увечері ще трохи підкинули, мені треба!* (А. Костецький). Зазначене висловлення виконує іллокутивну силу погрози й передає пряме волевиявлення адресанта, спрямоване на недопущення виконання адресатом дії. У висловленні з початковою часткою *щоб* адресант апелює до почуття страху й побоювання в адресата, водночас не зазначає, які саме негативні чи небажані наслідки можуть настати в разі невиконання його вимоги;

– імперативна форма дієслова *начуватися*: – *О, начувайся, підлий Слимакові. Якщо колись ти спробуєш образити хлопчину цього, я з могили встану і заберу тебе навек із собою <...>* (В. Нестайко); – *Ну начувайся ж, шибенику, ось я тобі!* (Ю. Сорока). У наведених висловленнях імператив *начувайся* позначає дію, яку адресат однозначно сприймає як указівку очікувати розплати, помсти. У висловленні *О, начувайся, підлий Слимакові. Якщо колись ти спробуєш образити хлопчину цього, я з могили встану і заберу тебе навек із собою* погрозу містить головна частина складнопідрядного речення, що засвідчує прямий тиск на адресата. Звертання *підлий Слимакові, шибенику* й частки *ну, ж* виконують функцію інтенсифікаторів ситуації погрози.

Звертаємо увагу на те, що почасти адресант реалізує погрозу на імпліцитному рівні: він дає зрозуміти адресатові, що, якщо той не здійснить каузовану дію чи буде діяти всупереч очікуванням адресанта, це призведе до негативних для адресата наслідків, характер і ступінь негативності яких визначені, по-перше, сукупністю особистісних, фізичних чи статусних характеристик адресанта, по-друге, умовами ситуації, у межах якої наявний мовленнєвий акт. Водночас адресант не конкретизує ту шкоду, якої буде завдано адресатові в разі непокори останнього. Наприклад: – *І щоб не надумали вдаватися до дурнувятих жартів з новенькою, – пригрозила учителька* (О. Дерманський). У наведеному тексті волевиявлення адресанта (учительки) спрямоване на те, щоб адресат (учні) не здійснив дію. Змістове наповнення наведеного висловлення варто інтерпретувати як вказівку на можливість здійснення адресантом каральних дій у разі, якщо адресат виконуватиме зазначену дію (вдаватимуться до дурнувятих жартів із новенькою).

Варто зазначити, що імпліцитний спосіб вираження менасивної інтенції передбачає не тільки відсутність експлікації конкретної негативної дії з боку адресанта, а й наявність попередження про його реалізацію – вказівку на здійснення негативної дії через невизначений проміжок часу. Наприклад: – *Начувайся! <...> Я тобі покажу!*

<...> *Ти ще знатимеш!* <...> (А. Дімаров). У наведеному тексті адресант повідомляє адресатові, що в майбутньому його можуть очікувати деякі несприятливі наслідки, водночас не вказує, до яких саме негативних результатів призведе його непокора.

Для здійснення сильного прагматичного впливу на адресата мовець може використовувати невербальні (інтонація, тембр, гучність, манера говоріння, жести) засоби, які посилюють перлокутивний ефект погрози. Такі невербальні засоби можуть або підкріплювати вербальні, або взагалі їх замінити. Наприклад: – *Ти звідки взявся, мудака? – з погрозою в голосі прогарчав той, що тримав сумку, кидаючи її і відходячи. – Ти що, не знаєш, що тихше сидиш – довше живеш?* (О. Волков); – *Зновобрать почав підозрювати щось лихе і погрозив йому пальцем: – Ти, Демпде, мені, кажеться-говориться, без катаклізмів. Пойняв?* (П. Загребельний); – *Тоді Сафрон розсердився, почервонів та як стукне кулаком по столі: – Щоб я твого клятого духу на своєму подвір'ї не чув, душа твоя тринадцята!* (М. Стельмах). Зазначені висловлення містять волевиявлення мовця, спрямоване на виконання адресатом деякої дії, однак відсутня експлікація конкретних негативних наслідків у разі її невиконання. За допомогою відповідної інтонації, тембру, жести (*з погрозою в голосі прогарчав, погрозив йому пальцем, як стукне кулаком по столі*) мовець натякає адресатові на можливі негативні наслідки. Перлокутивний ефект посилено використанням лексем із пейоративною семантикою *мудака, клятого духу, душа твоя тринадцята*, що вказують на зневажливе ставлення мовця до адресата.

5. Висновки

Отже, менасив є пом'якшеним волевиявленням мовця, спрямованим на задоволення його потреб, бажань і інтересів. Для менасивних висловлень характерна наявність свободи вибору в адресата, оскільки він ухвалює рішення про виконання / невиконання дії, яка є бенефактивною для адресанта. Менасив має власний спеціалізований інвентар засобів вираження, які засвідчують і виявляють іллокутивну силу погрози.

На нашу думку, перспективними будуть розвідки, присвячені зіставно-типологічному аналізу семантики менасива, засобів його вираження в українській та інших мовах.

Література:

1. Білодід І.К. Словник української мови : в 11-ти томах. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 6. 832 с.
2. Быстров В.В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Тверь, 2001. 117 с.
3. Войцехівська Н.К. Засоби вираження погрози в українському конфліктному діалогічному дискурсі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2014. № 30. С. 17–30.
4. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2005. 20 с.
5. Коротич К.В. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть : мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісник Львівського університету*. 2009. №. 46. Ч. 1. С. 140–145.
6. Куравська Н.Ю. Модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2016. 205 с.
7. Пономаренко О.О. Мовленнєві акти погрози в сучасному англійському діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Харків, 2019. 23 с.
8. Тараненко К.В. Прагматика погрози як засобу деструктивної мовленнєвої поведінки. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61). С. 120–123.
9. Шевченко М.Ю. Лексико-граматичні засоби вираження мовленнєвого акту менасива в англійській мові. *Філологія. Мовознавство. Наукові праці*. 2014. № 209. Т. 221. С. 112–116.
10. Austin J.L. *How to Do Things With Words*. Harvard : University Press, 1981. 169 p.

References:

1. Bilodid I.K. (1975) *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11-ty tomakh*. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv: Naukova dumka, 1975. V. 6. 832 p. [in Ukrainian].
2. Bystrov V.V. (2001) *Funktsionalno-semanticheskii analiz menasivnykh dialohicheskikh replik*. [Functional and semantic analysis of menace dialogical phrases]. Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.19. Tver State University. Tver, 2001. 117 p. [in Russian].
3. Voitsekhivska N.K. (2014) *Zasoby vyrazhennia pohrozy v ukrainskomu konfliktnomu dialohichnomu dyskursi*. [Means of expressing threat in Ukrainian conflict dialogical discourse]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. Kyiv, 2014. № 30. P. 17–30. [in Ukrainian].
4. Drinko H.H. (2005) *Sponukalni konstrukcii v anhliiskii ta ukrainskii movakh*. [Incentiv constructions in English and Ukrainian]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.17. Horlivka State Pedagogical Institute for Foreign Languages. Donetsk, 2005. 20 p. [in Ukrainian].
5. Korotych K. (2009) *Komunikatyvni stratehii pohrozy ta podolannia strakhu v dyskursi ukrainskoi presy XX–XXI stolit: movni mekhanizmy vplyvu na retsypienta*. [Communicative strategies of threat and overcoming fear in the discourse of the Ukrainian media XX–XXI centuries: linguistic mechanisms of influence on the recipient]. *Visnyk of Lviv University*. Lviv, 2009. № 46. P. 1. P. 140–145. [in Ukrainian].
6. Kuravska N.Yu. (2016) *Modalnist volevyavlennia v khudozhniomu styli suchasnoi ukrainskoi movy*. [Volitive Modality in Modern Ukrainian Fiction]. Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. SHEE Vasyly Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2016. 205 p. [in Ukrainian].

7. Ponomarenko O.O. Movlennievi akty pohrozy v suchasnomu anhlo-movnomu dialohichnomu dyskursi: kohnityvno-prahmatychnyi aspect. [Speech acts of threat in modern English dialogical discourse: cognitive and pragmatic aspect]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. V.N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 2019. 23 p. [in Ukrainian].
8. Taranenko K.V. (2018) Prahmatyka pohrozy yak zasobu destructyvnoi movlennievoi povedinky. [Pragmatics of threat as a method of destructive verbal behavior]. *Molodyi vchenyi*, 2018. № 9 (61). P. 120–123. [in Ukrainian].
9. Shevchenko M.Yu. Leksyko-hramatychni zasoby vyrazhennia movlennievoho aktu menasyva v anhliiskii movi. [Lexical and grammatical means of expression of speech acts of menace in English]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*, 2014. № 209. V. 221. P. 112–116. [in Ukrainian].
10. Austin J.L. *How to Do Things With Words*. Harvard: University Press, 1981. 169 p.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2020
The article was received 28 October 2020

РОДИННИЙ НАРАТИВ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ»

Ліхоманова Наталя Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української літератури і
компаративістики
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
likhomanovan@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3109-5765

Мета – визначити поняття «родинний наратив», проаналізувати його структуру та типологічні ознаки у творі М. Матіос «Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років» (2019).

Методи дослідження формуються відповідно до основних положень наратології (праці Р. Барта, Ж. Женетта, Ю. Лотмана, В. Проппа, В. Шміда та ін.), взаємозв'язку типу нарації і втілених форм репродукції пам'яті.

Результати. У процесі дослідження було запропоновано дефініцію поняття «родинний наратив» як форми трансформації культурної, історичної та комунікативної пам'яті. Визначено та проаналізовано його структуру, основні функції, типологічні та індивідуальні ознаки на прикладі роману М. Матіос «Букова земля». Зазначено, що текст побудований у формі лінійного наративу історії чотирьох родів протягом 225 років на території Буковини XVIII–XXI століть. Об'єктивність викладу досягається, за типологією Ж. Женетта, завдяки нарації від імені гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації. Типологічною ознакою є поєднання родинного та історичного наративів, що демонструється через детальний опис родоводів, сімейних історій, етнографічного опису побуту та звичаїв гуцулів, згадок про відомих осіб, використання свідчень сучасників з архівних джерел подій Першої світової війни, протестів, мітингів і заворушень 1918 р., подій Другої світової війни, історії антирадянського опору на Буковині та завершення оповіді роману подіями війни на Донбасі у 2014 р. За класифікацією Ж. Женетта, в романі використано внутрішню фокалізацію множинного типу, а саме подаються погляди різних персонажів із точки зору гетеродієгетичного наратора. Наприклад, наскрізна тема війни в одному з епізодів роману одночасно описується з погляду селянина Дарія Береговчука і посла Ніколая Василька. Типологічними ознаками родинного наративу є і невідмінні складники сюжету: народження, одруження, зміна місця (дому/села/міста/батьківщини), випробування (хвороби, голод, голокост, війна), смерть. Виразними елементами авторського погляду на родинний наратив стали теми землі, Бога і віри, мови, національності (зокрема, і тема багатонаціональної буковинської землі). У романі присутні і такі поширені елементи родинного наративу, як образи близнюків (або двійників), а також запозичені усталені ознаки сюжетів народного епосу – епізоди чарівного упізнання і магічного передбачення майбутнього роду.

Висновки. Родинний наратив роману М. Матіос містить типологічні та індивідуальні ознаки, формуються відповідно до структури внутрішньої фокалізації множинного типу. Наратія подається у викладі гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації. Таким чином, об'єктивність оповіді та суб'єктивність дискурсу теперішнього часу дає змогу втілитися ефекту «я»-присутності читача та уникнути традиційної для родинного наративу ідеалізації та міфологізації.

Ключові слова: нарація, гетеродієгетичний наратор, історичний наратив, культурна пам'ять, історична пам'ять, комунікативна пам'ять.

THE FAMILY NARRATIVE IN THE NOVEL “BUKOVA ZEMLYA” [BEECH LAND] BY MARIYA MATIOS

Likhomanova Natalia Oleksandrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Postdoctoral Researcher at the Department of Ukrainian
Literature and Comparative Studies
Institute of Philology
of Borys Hrinchenko Kyiv University
likhomanovan@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3109-5765

The purpose of the research is to define “family narrative” term; to analyze its structure as well as typological features in “*Bukova Zemlya*” [Beech Land]. Panorama-novel covering 225 years” by M. Matios published in 2019.

Methods have been designed in compliance with the key principles of narratology (particularly, works by Roland Barthes, Gérard Genette, Yury Lotman, Vladimir Propp, Wolf Schmid, etc), the inter-relation of narration types as well as the implemented forms of memory’s reproduction.

Results. The author of the research has suggested a definition of “family narrative” term as a form of transformation of cultural, historical and communicative memory. The author has identified and analyzed its structure, key functions, typological and individual features using “*Bukova Zemlya*” novel by M. Matios. The text of the novel is built as a linear narrative of four families during 225 years in XVIII–XX centuries at the territory of Bukovyna (currently, in the South-West of Ukraine). According to G. Genette’s typology, the impartiality of the story is achieved via conducting a narration on behalf of a heterodiegetic narrator in an extradiegetic situation. Combination of a family and a historical narratives is typologically manifested through detailed descriptions of ancestry trees; family stories; ethnography-styled descriptions of customs and every-day living of Hutsuls [an ethnic group living in Caprathian mountains

of Ukraine or nearby]. The author also mentions well-known historical figures, uses testimonies of the individuals who lived in those times found in archive sources on the First World War, protests, rallies and riots in 1918; describes the events of the Second World War, anti-Soviet Resistance in Bukovyna and finishes the novel with the events of the War in Donbas in 2014. Following the classification approach by G. Genette, M. Matios applies an internal focalization of a plural type. In particular, the views of the various characters are presented from the perspective of a heterodiegetic narrator. For example, one of the novel's chapters describes a cross-cutting theme of war simultaneously both as viewed by a peasant, Dariy Berehovchuk, and by an ambassador, Nikolay Vasyenko. The family narrative includes specific typology features as "sine qua non" components of the plot: birth, marriage, re-location (home/village/city/home country), hardships (diseases, famines, the Holocaust, wars), death. The author's specific elements of her view upon the family narrative include the themes of Land, the God and belief, Language, Ethnicity (including the topic of multiple ethnic groups living in Bukovyna). The novel also has such popular elements for a family narrative as images of twins (or twin strangers) and some borrowed traditional features of folk epic tales: cases of "magical recognition" and "magical prophecy" for a future of a kin.

Conclusions. The family narrative of M. Matios' novel includes both typology and individual features. It is built in compliance with the structure of the internal focalization of plural type. The narration is presented as conducted by a heterodiegetic narrator in an extradiegetic situation. Hence, an impartiality of a narration and a subjectivity of a discourse in present time provides for realization of "P"-presence of a reader and avoiding idealization and mythologization of a family narrative, which are quite traditional for it.

Key words: narration, heterodiegetic narrator, historical narrative, cultural memory, communicative memory.

1. Вступ

Наративний аналіз є тією особливою формою тлумачення художнього твору, що враховує формальні правила творення оповідної структури тексту, логіку і послідовність описуваних подій.

Представники посткласичної наратології розглядають художній наратив як поєднання особливостей та комбінацій, що відтворюють наративні ознаки оповіді, відображають оповідальну діяльність, її походження та призначення (Alber, Fludernik, 2010), а також є репрезентацією (процесу і результату, об'єкта і акту, структури і структуровання) однієї чи більше дійсних або вигаданих подій у викладі одного, двох чи кількох (більшою чи меншою мірою виявлених) оповідачів (Prince, 2012).

Сучасне українське літературознавство презентує широке коло наукових досліджень із наратології. Це роботи І. Бехти, О. Капленко, К. Коваленко, М. Легкого, Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, М. Руденко, В. Сірук, О. Ткачука та ін. Однак варто зазначити обмежену кількість літературознавчих досліджень, присвячених вивченню окремих типів наративів, зокрема родинного наративу.

Мета дослідження – визначити поняття «родинний наратив», проаналізувати його структуру та типологічні ознаки у творі М. Матіос «Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років» (2019).

Методи дослідження формуються відповідно до основних положень наратології (праць Р. Барта, Ж. Женетта, Ю. Лотмана, В. Проппа, В. Шміда та ін.), взаємозв'язку типу наративу і втілених форм репродукції пам'яті.

2. Дефініція і функції родинного наративу

Сучасні соціально-гуманітарні дослідження демонструють всебічне звернення до теми студіювання пам'яті в різних її проявах: етнічних, національних, історичних, колективних, сімейних, індивідуальних тощо. Особиста і колективна ідентифікація відбувається через притаманний кожному суспільству і кожній епісі комплексу текстів, зображень, ритуалів, що фіксують і передають власне бачення себе, формують колективну пам'ять минулого. Документально чи художньо зафіксовані спогади є тією наративною основою, що пов'язує минуле з теперішнім. Вона позбавлена об'єктивності і, як правило, характеризується усталеною аберацією минулого, коли віддалені в часі події і постаті набувають рис суб'єктивної ідеалізації. Це так звана комунікативна пам'ять (А. Ассман), яка обмежується спогадами трьох-чотирьох поколінь, зі смертю яких стає частиною пам'яті культурної. Трансформована в часі родинна історія стає згодом частиною історичної пам'яті (Ассман, 2012).

«Родинний наратив» є усталеною формою трансформації і збереження комунікативної, культурної та історичної пам'яті. На думку американської дослідниці Дж.К. Келлас, родинний наратив – сімейні історії, які часто переказуються, – передусім спосіб єднання поколінь у конструюванні моделі родової ідентичності (Kellas, 2010).

Розповіді про родинні історії формують не лише уявлення про попередній досвід, але й створюють та передають культурну пам'ять від покоління до покоління. Зміст сімейних історій походить від минулих подій та переживань членів родини, загиблих чи живих. Несімейні історії – це історії, запозичені з релігійних чи культурних текстів, які безпосередньо не пов'язані із сімейною історією (Rakesh, 2016).

Головною функцією родинного наративу, за визначенням Дж.К. Келлас, є комунікативна, а саме функція міжгенераційної комунікації: передача сімейних традицій, комунікативних норм, культурної спадщини, суб'єктивної фіксації власного погляду на велику історію, що сприяє становленню і розвитку родової ідентичності. Також Дж.К. Келлас зазначає такі функції, як соціальна та розважальна (Kellas, 2010). На нашу думку, варто додати і мнемонічну функцію – збереження в родинній пам'яті важливих образів, ритуалів, сюжетів.

3. Структура родинного наративу у романі «Букова земля»

Жанр свого твору М. Матіос визначає як «роман-панорама завдовжки у 225 років». Текст побудований у формі лінійної історії чотирьох родів протягом вказаного періоду на території Буковини XVIII–XXI століть. Цим хронотопом пов'язані події життя чотирьох родин: виходців із Катарінендорфу з німецької Баварії Вагнерів, шляхетного роду графів Васильків, селян Берегівчуків і Вівчарів із карпатського хутора Сірук.

Наративна картина світу «Букової землі» відкривається з 1789 р. в німецькій Баварії, коли «міцна гарба Ельзи та Герберта Вагнерів <...> рушила в маловідому дорогу, у невідому землю, гнана з дому примарними обіцянками щастя у край під назвою Буковина, де (як казали язикаті урядники, що підбивали бідних і малоземельних баварців і швабів до переселення) риба в потоках сама проситься в руки, а олені з гіллястими рогами визирають мисливців

з-поза кожного бука і смереки – бо, крім буків і смерек, на тій лісистій землі ростуть хіба ще смереки та буки» (Матіос, 2019: 50). Завершуються оповідь у серпні 2014 р. на Донбасі у Станиці Луганській, де гинуть нащадки роду Берегівчуків.

Епіграф із роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності» відсилає читача до сприйняття твору передусім як сімейного роману: «Людина помирає не тоді, коли повинна, а тоді, коли може» (Матіос, 2019: 8). Жанровими ознаками сімейного роману є поєднання двох форм оповіді – документальної (сімейні хроніки, родоводи, мемуари, записки, листи, архівні свідчення і документи) і архаїчної (генеалогічні міфи, саги, легенди). Роман М. Матіос має передусім документальну основу.

Характерні риси наратора як адресанта наративної комунікації знаходять втілення у романі «Букова земля» – знання всього і присутність скрізь, здатність проникнути у найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність певної точки зору на події та ситуації (Шмид, 2003).

В основі наратологічної диференціації, відповідно до класифікації Ж. Женетта, лежать категорії об'єктивного і суб'єктивного, тобто «об'єктивної оповіді та суб'єктивного дискурсу»: «суб'єктивним» є дискурс, в якому вказано на присутність «я» (чи відсилання до нього), але це «я» визначається не лише як особа, що проголошує промову. Важливим є теперішній час наративу – основний час дискурсивного способу вираження. Він визначається як момент, в якому промовляється промова, тому його використання позначається «збігом у часі описуваної події з актом мовлення, що його описує», а «об'єктивність оповіді визначається як цілковита відсутність відсилання до розповідача» (Женетт, 1998: 295).

Згідно з теорією Ж. Женетта, у тексті представлена внутрішня фокалізація множинного типу. Ми спостерігаємо за точками зору різних персонажів із погляду гетеродієгетичного наратора. Наприклад, наскрізна тема війни в одному з епізодів роману одночасно описується з погляду селянина Дарія Берегівчука і посла Николая Василька. Карпатський селянин, який безпосередньо бере участь у війні, думає: «Чому люди так легко і швидко звикли до пострілів і вибухів, як до тарахкотіння млинів? Чому так легко звикли до смерті? <...> Люди на собі не чують війни. Кого не пече, той не відсувається» (Матіос, 2019: 212). І філософські міркування Николая Василька: «Навіть не маючи особистого воєнного досвіду, Коко усвідомлює, що жодна війна не передбачає справедливості, навіть коли вона справедлива за своєю суттю – за незалежність, за землю, за власний дім. І все ж його шкребуть докори сумління за своїх безстрашних і безкорисливих гуцулів, які пішли до війська без вагань, на перший поклик – без торгу і без хитрості, хто з обов'язку, а хто, маючи певні ілюзії» (Матіос, 2019: 303).

Об'єктивність викладу досягається, відповідно до типології Ж. Женетта, завдяки нарації від імені гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації. Тобто наратор не є безпосереднім персонажем твору, що дає змогу формувати об'єктивність оповіді. На відміну від традиційного родинного наративу, де обов'язковим атрибутом є міфологізація, у романі М. Матіос вона відсутня. Погляди різних персонажів та документальне підтвердження описуваних подій сприяє формуванню читацької рецепції об'єктивної історії Буковини.

4. Наративна стратегія: типологічні та індивідуальні ознаки

Наративна стратегія автора формується у пролозі – роздумах про сутність добра і зла, значенні божественного і диявольського втручання в життя людини. Філософські узагальнення, притаманні наративу роману «Букова земля», розпочинаються зі звернення до фаустівських мотивів. У розділі «Небесна канцелярія. Завжди» з'являються образи Творця з «Небесною Книгою Життя і Смерті земних людей», Білого Ангела і Чорного Ангела. Творець має окрему Книгу для обраних – «Життя во ім'я смерті»: «Такі особи живуть свідомо, щоб свідомо умерти. Вони такі ретельні у виконанні своєї життєвої місії, що подоколи мене самого підбурює спокуса перепрограмувати лінію їхньої долі. <...> по смерті я виписую їм перепустку у ще одне життя <...> після смерті, вписані в Книгу Третю, живуть так само, як і до неї. <...> і життя їхнє – безконечне. Насправді вони багато разів розминалися зі смертю, бо ніколи не втомлюються жити. Ні на землі, ні на небесах» (Матіос, 2019: 29).

Наскрізна тема родинного наративу – тема пам'яті з'являється в діалозі Білого і Чорного Ангелів про сутність життя і смерті, неперервності роду і вічне нагадування про минуле. Медативним елементом наративної стратегії авторки стає молитва, з якою звертається до самої себе «напрацьована земля, що зазвичай дихає рівно, як дихає здорова людина, не думаючи про тривогу и лихо» (Матіос, 2019: 16).

Типологічною ознакою родинного наративу є поєднання сімейних та історичних оповідей. У романі «Букова земля» родинний наратив неодмінно переплітається з історичним. Він формується через детальний опис родоводів, сімейних історій, етнографічного опису побуту та звичаїв гуцулів, згадок про відомих осіб (Осип Маковей, Лук'ян Кобилиця, Ольга Кобилянська, Пауль Целан, Андрей Шептицький), використання свідчень сучасників із архівних джерел подій Першої світової війни, протестів, мітингів і заворушень 1918 р., подій Другої світової війни, історії антирадянського опору на Буковині, завершується оповідь роману подіями війни на Донбасі у 2014 р.

Це історія переселення баварців і швабів до Буковини, які, «окрім умілої господарки, дуже твердо тримали свої закони, принесені з далеких країв: не змішувалися з місцевим людьми не тільки тому, що самі були конвенціоналістами, а місцеві – панщинниками, а й через суворе дотримання звичаїв, мови і віри. Ці три речі скрізь і всюди були для них непорушні» (Матіос, 2019: 128).

Побут буковинських селян зображено так: «Закурені начорно хорони, кімната із глиняною підлогою, лавиці із просвердленим для кужівки отвором, стіл, мисник, жердка з лахміттям, підв'язана до стелі колиска, ікона у рушнику, коцюба, цебер, діжка. І запічок, із якого зирить громада дітей на черевату маму і неголеного тата...» (Матіос, 2019: 14).

Весілля Петра Вівчара і Федори Григоряк авторка змальовує так: «Після вінчання за звичаєм молодий першим вийшов із церкви і на вході уже чекав молоду з буковою палицею в руках. Федорка знала, що він тричі має ударити її по плечах, аби нагадати, що вона тепер – у його цілковитій владі, а все ж зіщулилася, хоч і була у подвійних одягах, та таких важких, що мало не переверталася під їхньою вагою» (Матіос, 2019: 357).

Важливим елементом наративної стратегії є примітки, в яких авторка зазначає, що використовує в тексті свідчення сучасників і архівні джерела подій, наприклад, 1914 р., коли до Чернівців вступило російське військо: «Розпорядження підписано. Опівночі воно негайно іде до друку. Удосвіта в кожній домівці люди прочитають про весь перебіг подій драматичної ситуації і віроломства росіян, які після мирної передачі ключів від міста, підступно і підло порушивши попередню угоду, наклали на його мешканців непосильну контрибуцію» (Матіос, 2019: 153). Використовуються і цитати з газет того часу, наприклад, публічні виступи члена державної думи Росії графа Бобринського: «Да, нет сомнения, что, спасая Буковину, мы спасаем не галичан, не буковинцев, не угрорусских: они все тут не при чем. Мы спасаем только самих себя – россиян [...] И на подъяремной Руси я буду бороться с мазепинством. И я буду вводить тут русский язык, закон и строй. А также буду всеми имеющимися силами защищать своих православных братьев» (Матіос, 2019: 155).

Типологічними ознаками родинного нарративу роману «Букова земля» є неодмінні складники сюжету: народження, одруження, зміна місця проживання (дому/села/міста/батьківщини), випробування (хвороби, голод, голокост, війна), смерть.

Виразними індивідуальними елементами авторського погляду на родинний нарратив стали теми землі, віри, мови, національності.

Наприклад, Рудольф Вагнер у 1940 р. «слушає неповторну чернівецьку мовну мішанку – і його шкребе в горлі: рідні німецькі слова зливаються з простонародними румунськими, українське гойкання і півкання перебиває плавний ідиш» (Матіос, 2019: 463). Національна тема, точніше багатонаціональна, виявляється в погляді на змішання мов і народів буковинської землі: «Вагнер міг сміливо сказати, що коли б його воля, він запровадив би і нову національність – буковинці, ментальність яких суттєво відрізняється від ментальності галичан і акумулювала в собі чимало відмінних рис багатьох народів, що населяли Буковину в часи Австро-Угорщини» (Матіос, 2019: 458).

У романі присутні і такі типові елементи родинного нарративу, як образи близнюків (або двійників), знаходять запозичення й усталені ознаки сюжетів народного епосу – епізоди чарівного упізнання і магічного передбачення майбутнього роду.

Такі типові образи близнюків знаходимо в романах сучасних англійських письменниць. Наприклад, у романі З. Сміт «Білі зуби» батько хлопчиків-близнюків вирішує роз'єднати їхні долі і відправити Маджидо до Бангладешу (натомість хлопчик, відірваний від Англії, наслідує британський стиль життя і мислення), а Міллата – залишити у Лондоні (згодом інший син переходить на бік мусульманських фундаменталістів); у романі К. Аткинсон «За лаштунками в музеї» основою сюжетних колізій є сімейна таємниця Рубі Леннокс та її померлої сестри-близнючки.

У романі «Букова земля» такими типовими образами є близнючки Марія і Анна Берегівчук. Традиційно епізод несподіваної зустрічі і чарівного упізнання стає розв'язкою сюжету: «Моя бабця називається Берегівчук Анна Юрїївна. <...> Слоїчок з водою випадає з рук баби Марії на долівку і котиться-котиться майже до порога <...> – Бабо Маріє! – гукає Петро. – Ви впустили слоїк чи вам стало зле? Бабо! – Петро намагається підвестися. – Добре мені, дитино... – після паузи знову шамкотить баба, а далі заходиться гучним плачем... <...> – Не Марія я, Петруську. Не Марія, баба шмаркається у край покривала. – То твоя баба Марія. Марушка вона ся насправді називає... То я баба Анна. Ганушка. Анна Юрїївна Берегівчук, по чоловікові Копайдереву» (Матіос, 2019: 918).

Образи близнюків традиційно поєднуються (або заміщуються) в родинному нарративі із образами двійників. Зокрема, у романі «Букова земля» – це образи старшого лейтенанта Піддубного з районного відділу МГБ Вижницького району і обласного провідника «Сталя». Піддубний читає щоденник свого ворога і несподівано для себе знаходить у його записах перегукування із власними думками: «Михайло старанно перекладає короткі, не зв'язані між собою і дещо сумбурні речення <...> Та в якусь мить відчуває, що його першопочаткова ненависть до автора маліє. Чому?! Він не може пояснити. Ба більше, лейтенант ловить у собі крихти дрібної заздрости, чи, може, навіть часткового захоплення цим бандитом-відчайдухом, що карлюкає порненою рукою...» (Матіос, 2019: 874).

Типовим епізодом родинного нарративу є магічні передбачення майбутнього роду: «Циганка стала в парку, роздивилася і одразу попростувала до Елізи. Взяла руку, уважно подивилася на неї, потім якось відсторонено оглянула все довкола і пробурмотіла: «Все, що тут є, пропаде. Піде прахом. З цього нічого не лишиться, зовсім нічого». Обурена таким нахабством Еліза висмикнула руку, але тоді старший Костянтин – майбутній старійшина родини і спадкоємець маєтку – сміливо також простягнув руку до циганки. «Війна. Хвороба. Смерть» – циганчине резюме було надто коротким. Не чекаючи дозволу, циганка взяла долоню молодшого сина Елізи – Александра: «Бідність. Злидні. Голод у старості». Останньою в черзі була наймолодша. Стефанова Зоя. Вираз обличчя молодої циганки просвітлішав. Вона загойдала незліченними барвистими спідницями і надто голосно сказала: «Лише ця маленька залишиться. Вона поїде геть далеко звідси. І буде кимсь іншим, чимось особливим». І циганка вказала на захід. «Рукописи. Книги. Успіх» (Матіос, 2019: 602).

5. Висновки

У романі Марії Матіос «Букова земля» лінійно розгортаються чотири родинні нарративи, об'єднані єдиним хронотопом.

Наративна стратегія формується крізь призму викладу об’єктивних фактів (листів, документальних підтверджень, архівних даних, свідчень, статей періодичних видань тощо).

Втілюються такі ознаки родинного наративу, як визначення родової приналежності та зв’язку із родом, ідентифікація роду та самоідентифікація персонажа, процес осмислення і переосмислення історії, співвідношення індивідуального досвіду і досвіду колективного, формування культурної та історичної пам’яті.

Родинний наратив роману містить типологічні та індивідуальні ознаки. Формується відповідно до структури внутрішньої фокалізації множинного типу. Наратив подається у викладі гетеродієгетичного наратива в екстрадієгетичній ситуації. Таким чином, об’єктивність оповіді та суб’єктивність дискурсу теперішнього часу дає змогу втілити ефект «я»-присутності читача та уникнути традиційної для родинного наративу ідеалізації та міфологізації.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам’яті. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Женетт Ж. Границы повествовательности. *Фигуры* : [в 2 т.]. Москва : Изд-во Сабашниковых, 1998. Т. 1. С. 283–299.
3. Матіос М. БУКОВА ЗЕМЛЯ. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.
4. Шмид В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
5. Alber J., Fludernik M. Postclassical Narratology: Approaches and Analyse. Columbus : The Ohio State University Press, 2010. 323 p.
6. Kellas J.K. Narrating Family: Introduction to the Special Issue on Narratives and Storytelling in the Family. *Journal of Family Communication*. 2010. 10:1, 1–6.
7. Prince G. Narratology: The Form and Functioning of Narrative. Mouton Publisher, 2012. 191 p.
8. Rakesh M. Use of Family Narratives as a Tool of Effective Parenting. *The International Journal of Indian Psychology*. 2016. 3. 2348–5396.

References:

1. Assman A. (2012) Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamyati. [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. Kyiv: Nika-Tsentr. 440 p. [in Ukrainian].
2. Zhenett Zh. (1998) Granitsy povestvovatelnosti. [Narrative boundaries]. Moskva: Izd-vo Sabashnikovykh. Figury, v 2 t. T. 1. pp. 283–299. [in Russian].
3. Matios M. (2019) Bukova Zemlya. [Beech Land. Panorama-novel covering 225 years]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. 928 p. [in Ukrainian].
4. Shmid V. (2003) Narratologiya. [Narratology]. M.: Yazyki slavyanskoi kultury. 312 p. [in Russian].
5. Alber J., Fludernik M. (2010) Postclassical Narratology: Approaches and Analyse. Columbus : The Ohio State University Press. 323 p. [in English].
6. Kellas J.K. (2010) Narrating Family: Introduction to the Special Issue on Narratives and Storytelling in the Family, *Journal of Family Communication*. 10:1, 1-6. [in English].
7. Prince G. (2012) Narratology: The Form and Functioning of Narrative. Mouton Publisher. 191 p. [in English].
8. Rakesh M. (2016). Use of Family Narratives as a Tool of Effective Parenting. *The International Journal of Indian Psychology*. 3. 2348–5396. [in English].

Стаття надійшла до редакції 27.10.2020
The article was received 27 October 2020

УДК 821.161.2-3.09:[323.2:321.64]

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-84-7>

ЕСКАПІЗМ ЯК ВИХІД «ЗА МЕЖІ» В ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Яременко Наталя Володимирівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
yartala28@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2834-0894*

Коломієць Наталя Євгенівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
kolomiets_n1@ukr.net
orcid.org/0000-0001-5455-2538*

Мета. Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати специфіку художнього вираження ескапізму як форми мистецького опору тоталітарній системі на матеріалі прози Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара.

Методи. У статті застосовано комплексну методику, в основі якої елементи герменевтичного та семіотичного аналізу, метод типологічного зіставлення літературних фактів. Використано також інструментарій структурального аналізу.

Результати. У розвідці спостережено, що внаслідок перебування митців в умовах нейтралізації проукраїнськи налаштованої частини населення, ескапічний вектор творів дав змогу «визлизи» за межі соцреалістичного канону і був специфічною стратегією самоідентифікації, формою проявлення творчої позиції Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара. Авторами акцентовано на тому, що нівеляція національних відмінностей та викорінення естетичного плюралізму призвели до примусового переміщення ментальних маркерів на маргінесі. Виявлено, що в обставинах монопольного становища соцреалізму та відсутності умов для саморефлексії митця, ескапізм постає не стільки як втеча від проблем реальності, а й як спосіб трансформації світу.

Висновки. Формами вираження ескапізму в прозі були орієнтація на попередні історичні епохи, екскурси в минуле, акценти на культурних національних кодах. Специфічними ознаками художнього моделювання дійсності у творах «Чотири шаблі» Ю. Яновського, «Україна в огні» О. Довженка, «Людина і зброя» О. Гончара є апеляція до фольклорних первнів, піднесення загальнолюдських цінностей, увиразнення базових етнонаціональних ознак у підтекстових пластах. Акцентування на ментальних матрицях підривало соцреалістичні настанови, виявляло опозиційність до офіційної мистецької тенденції, давало авторам змогу виявити національну самоідентифікацію. Таким чином, ескапізм у художній картині світу прозових творів митців був специфічною формою протидії процесам стандартизації в мистецтві, які нав'язувалися радянською владою.

Ключові слова: ескапізм, соцреалістичний канон, етнонаціональні ознаки, проза, підтекстові пласти.

ESCAPISM AS A WAY OUT “OVER THE EDGE” IN THE PROSE OF UKRAINIAN WRITERS OF THE MID-TWENTIETH CENTURY

Yaremenko Natalia Volodymyrivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian
and World Literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University
yartala28@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2834-0894*

Kolomiets Nataliia Yevheniivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian
and World Literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University
kolomiets_n1@ukr.net
orcid.org/0000-0001-5455-2538*

The purpose of this study is to identify the features of the specifics of the artistic expression of escapism as a form of resistance to Soviet unification based on the prose by Yu. Yanovskyi, O. Dovzhenko, O. Honchar.

Methods. The article applies a combined technique based on elements of hermeneutic and semiotic analysis, the method of typological comparison of literary facts. The authors also used the toolkit of structural analysis.

Results. It has been established that during the socio-cultural situation of the middle of the twentieth century, when the development of literature was going through politicization, escapism was a specific strategy of self-identification, a form of national and cultural manifestation of a number of artists. The authors emphasized that the leveling of national differences and the eradication of aesthetic pluralism led to the forced transfer of mental markers to the margins and forced mid-twentieth-century artists, who were constantly threatened with various punishments for deviating from the party and government, to balance between official, ideological requirements and their own creative potential to achieve consonance. The circumstances of the monopoly position of socialist realism, the dictates of the norms of creative behavior, the lack of conditions for self-reflection of the artist led to the fact that artistic cognition of the cultural environment, the outline of mental boundaries and semantic matrices of the nation were not possible. This kind of context allows us to consider escapism in these works not only as an escape from the problems of reality, but also as a way to transform the world.

Conclusions. The study revealed that due to the presence of artists in the conditions of neutralization of the pro-Ukrainian part of the population, the escapist vector of works allowed to “slip” beyond the socialist-realist canon. Forms of expression of this tendency in the prose of Yu. Yanovskyi, O. Dovzhenko, O. Honchar were orientation to previous historical eras, excursions into the past, accents on cultural national codes. Specific features of artistic modeling of reality in the works “Four Swords” by Yu. Yanovskyi, “Ukraine on Fire” by O. Dovzhenko, “Man and Weapon” by O. Honchar are the appeal to folklore, the rise of national values, the expression of basic ethno-national features in subtextual layers. Such an emphasis on mental matrices undermined socialist realist guidelines, showed opposition to the official artistic tendency, allowed the authors to identify national self-identification and to form appropriate values in the recipients.

Key words: escapism, socialist-realist canon, ethno-national features, subtext layers.

1. Вступ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується суперечливим ставленням до соціально-психологічних та ціннісних орієнтирів мистецтва епохи соцреалізму. Провідні аспекти пострадянського соцреалістичного дискурсу кардинально різняться: від заперечення факту існування, проголошення ретроспективності філософсько-естетичної моделі псевдохудожнього методу, до спроб визначити його генезу, специфічні ознаки та ідеологічну основу. Більшість критиків вказують, що зневага до попереднього типу культури, відсутність ґрунтовних розвідок унеможливило об’єктивне відтворення літературного процесу ХХ століття. Зокрема, У. Федорів у дослідженні «Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації» наголошує на потребі переосмислення мистецьких надбань тоталітарного суспільства в аспекті шокowego досвіду та культурної деформації, що відлунують і нині (Федорів, 2016: 3). Така тенденція, на думку дослідниці, існує з огляду на імперативний характер соціокультурних чинників соцреалістичного канону. Авторка зауважує, що сучасна наука зосереджує увагу на проведенні деконструктивістського аналізу історії української літератури епохи тоталітаризму, акцентуючи на вивченні провідних концептів, що, власне, зумовлювали існування соцреалізму як «творчого методу», опис механізмів «трансформації та модифікації канону» (Федорів, 2016: 3). Деідеологізоване вивчення художніх творів, написаних в епоху панування на пряму, що базувався на позаететичних принципах, в аспекті ескапізму нині має повчальний історико-літературний інтерес як незаперечний факт спотворення тодішнього суспільства. Саме такий ракурс дослідження дає змогу розкрити зміст творів середини ХХ століття як багатогранне та суперечливе явище.

Об’єктивне вивчення творчості українських письменників середини ХХ століття нині в центрі уваги вітчизняного літературознавства. Сучасні вчені здебільшого звертають увагу на характер стосунків митців та влади, переслідування інакодумців, побутування літературних догм та шаблонів, форми вираження мистецького монументального кліше (Т. Гундорова, Д. Наливайко, Т. Свєрбілова, В. Хархун та ін.). У працях С. Башарової, Г. Ковальової, К. Кубишкіної та ін. ескапізм розглянуто як культурну універсалію, наведено способи його класифікації, окреслено причини виникнення. До цього питання як складника проблеми психології творчості звертались М. Ільницький, І. Качуровський, Є. Труфанова та ін. Питання ж ескапізму як художньої форми опору радянській уніфікації ґрунтовно не вивчено.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з’ясувати специфіку художнього вираження ескапізму як форми опору радянській уніфікації на матеріалі прози Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара.

2. Ескапізм як стратегія моделювання художньої реальності в умовах соцреалістичного канону

Розвиток культури в середині ХХ століття йшов шляхом політизації, що нав’язувалася тоталітарною моделлю суспільства. Постанови уряду та партії формували систему радянських цінностей та стосувались навіть сфери мистецтва, що, безперечно, впливало на масову свідомість. Світоглядні шаблони, які нав’язувались згори, призводили до стандартизації мислення, колективної ідентичності, уніфікації творчого начала, а отже, деградації культури. У свідомості людей різними засобами система намагалась сформувати концепцію нової епохи – епохи боротьби за повноцінне утвердження соціалістичного суспільства. Комунікативний вплив, руйнування ментальних стереотипів здійснювались за допомогою засобів масової інформації, використання лозунгів, листівок, агітаційних плакатів тощо. Культурну парадигму епохи яскраво відбивають гасла згуртованості в боротьбі з ворогом, заклики ударною працею зміцнювати обороноздатність Батьківщини, активно розбудовувати розвинений соціалізм тощо.

Маніфестація принципів розбудови радянської держави виявлялася в усіх сферах життя суспільства й часом утверджувалася шляхом підміни значень та фальсифікацій. Чіткий поділ країн світу на «дружні» та «антагоністичні» табори формував фобії зовнішнього оточення непримиримого, а перманентний страх кожного бути зарахованим до категорії «ворожих елементів» генерував внутрішню атмосферу абсолютної підозрливості та тотальної недовіри. Ситуацію загострювала політика відмежування від будь-яких зовнішніх впливів, що й зумовило перебування республік колишнього СРСР у культурній самоізоляції за межами «залізної завіси». Засилля російської мови в усіх сферах життя, тотальна примусова русифікація призвели до кризи національної ідентичності, мовної

дискримінації, обезбарвлення, розмиття меж нації. За такої соціально-політичної атмосфери відбувалися специфічно-радянська нейтралізація, придушення проукраїнськи налаштованої частини населення.

Українська творча інтелігенція перебувала під контролем влади, відчувала на собі тиск ідеологічних вимог тоталітарної системи. В обставинах монопольного становища соцреалізму, диктату норм творчої поведінки, відсутності умов для саморефлексії митця виявлялися художнє пізнання культурного довкілля, обрис ментальних кордонів та смислових матриць нації. Р. Демчик стверджує, що в той час відбувалося насильницьке формування так званої радянської ментальності, що пізніше отримала жаргонну назву «совок». Дослідниця наголошує, що «на габітус “радянська людина”», вплинуло масове та тривале насилля над особистістю, що призвело до метаморфоз свідомості. Ізольоване тоталітарне суспільство культивувало химеру – «нову історичну спільноту» – радянський народ із російською мовою міжнародного спілкування, у зв'язку з чим насаджувалися стереотипи української відсталості та провінційності» (Демчик, 2017: 31). І хоча офіційної заборони української мови не було, «її статус був принизливим, «резерваційним» (Демчик, 2017: 31). При цьому російська історія зазвичай висвітлювалася як зразок еволюційних перетворень.

У мистецькому радянському обширі владою був утверджений соціалістичний реалізм як провідний (і єдино можливий) творчий метод. На нього покладалося виконання позахудожніх функцій. Твори літератури на всіх поетикальних рівнях мали вкладатися в прокрустове ложе догматичної системи та спиратися на чітко прописану концепцію позитивного героя, яка звужувала ціннісно-смисловий універсум людини. Словесне мистецтво таким чином перетворювалася на своєрідного ретранслятора офіційних ідеологем. Нівеляція національних відмінностей та викорінення естетичного плюралізму призвели до насильного переміщення ментальних маркерів на маргінеси та примусили митців середини ХХ століття, що перебували в ситуації постійної загрози різноманітних покарань за відхилення від лінії партії та уряду, балансувати між офіційно-ідеологічними вимогами та власним творчим потенціалом задля досягнення консонансу. Своєрідним опором радянській уніфікації у творах письменників був ескапізм.

У цьому контексті ескапізм варто розглядати як спосіб переосмислення буття. Г. Ковальова стверджує, що «визначаючи ескапізм лише як утечу, можна втратити безліч нюансів. Індивід не просто біжить, але біжить із певною метою, а саме – створення альтернативної реальності, причому остання не обов'язково має суперечити реальності дійсній» (Ковальова, 2015: 71). На думку дослідниці, ескапізм можна виявити в будь-якій культурі незалежно від епохи чи соціальних детермінант, оскільки «це не просто втеча від дійсності, це культурна універсальна, запорака повноти людського буття» (Ковальова, 2015: 72).

У рамках тогочасного соціокультурного простору ескапізм був специфічною стратегією самоідентифікації, формою національно-культурної детермінації низки митців. Його провідною передумовою є, передусім, саме криза особистості в умовах тоталітарної системи. Ескапічний вектор творів давав змогу митцям «вислизати» за межі соцреалістичного канону та виступав одним із виявів протестної активності особистості. Формами його вираження в прозі Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара були орієнтація на попередні історичні епохи, екскурси в минуле, акценти на культурних національних кодах. Специфічними ознаками художнього моделювання дійсності у творах митців є апеляція до фольклорних первнів, піднесення національних цінностей, увиразнення базових етнонаціональних ознак у підтекстових пластах. Таке акцентування на ментальних матрицях підривало соцреалістичні настанови, виявляло опозиційність до офіційної мистецької тенденції.

3. Історико-національні чинники в ранній прозі Ю. Яновського

Апелювання до національної історії було для митця природним, адже саме її уроки допомагали зорієнтуватися у вирі соціальних змін. Так, у романі Ю. Яновського «Чотири шаблі» зроблено спробу осмислити філософію минувшини, порушити питання національної ідентичності, дослідити етнічну психологію українців. Лейтмотивом роману виступає образ пісні, а тональність епіграфа пронизує всю художню тканину твору, починаючи від сюжетної організації й закінчуючи темпоритмом кожної окремої фрази. В основу оповіді покладено події, що відбувалися в Україні у 20-х роках минулого століття. Як слушно зазначала М. Коцюбинська, у романі Ю. Яновського «відбивається настрій доби, бурхливої, хвилюючої, що збуджує необхідність широких поетичних висновків, образного усвідомлення краси й величі моменту» (Коцюбинська, 1960: 144).

Лейтмотивний образ пісні переосмислюється залежно від контексту. Митець намагається відтворити поліфонічний гомін своєї доби, прагне наблизитися до розуміння ідеалу людських взаємин, виявляє тенденцію до введення у твір історичних зіставлень і паралелей. Сліпий кобзар співає на весіллі Шахая пісню про козака Супруна, славну історію свого народу. Його голос відлунує в свідомості слухачів, викликає цілу гаму почуттів: гордість за своє коріння, порив, закликає до дії.

У зламні моменти життя героїв з'являються історичні ретроспекції. Саме вірність традиціям є тією силою, яка допомагає вистояти в боротьбі, зберегти честь. Це проявляється в сцені весілля Шахая, яке сприймається не тільки як подія особиста, а як момент історичного самоусвідомлення побратимів. Обряд проявляє всю гаму емоцій учасників цього урочистого дійства. Створюючи своєрідний симбіоз язичницьких і християнських звичаїв, ця сцена поєднує минуле із сучасним. Згадки про «простого й гулящого» Дажьбога спонукають Шахая згадати про рід, замислитися про місце кожного в потоці історії (Яновський, 1982: 169). Церковний інтер'єр при цьому постає своєрідним тлом, що підкреслює унікальність психічних станів персонажів. У творі простежується чітка смислова паралель: «коливання ноти», «коливання повітря», «коливання віків». Митець акцентує на тому, що саме народна мелодія, яка «з'єднує віки», здатна пробудити душу людини, її історичну пам'ять, національну гідність. Минуле стає важливим моментом у розумінні еволюції героя, дає змогу порівняти вчорашні здобутки з реаліями сучасності.

Автор підкреслює вірність традиціям дідів-прадів, де поняття «честь», «воля» не були порожніми словами, а несли потужну енергію, були втіленням ідеалу для українського народу. На початку твору Шахай дає клятву довести, що не загинула ще честь: «Клянусь родом своїм чесним, клянусь дідом кріпаком, прадідом запорожцем – не загинула ще честь і хоробрість» (Яновський, 1982: 173). Поняття «рід» виступає як найбільша соціальна і моральна цінність, мірило людських чеснот. Тема роду в романі «Чотири шаблі» реалізується також через змалювання образів братів Виривайлів. Автор постійно звертає увагу читача на єдність цієї родової гілки, змальовуючи їхні таланти, підкреслюючи надзвичайну обдарованість.

Письменник із болем визначає ще одну рису трагічної доби: «Печальна матір вирощує дітей, годує молоком і колише безліччю добрих мелодій. Та на старість нема кому її годувати – пішли сини в найми і соромляться материних пісень» (Яновський, 1982: 269). Слово-образ «материні пісні» в такому контексті сприймається як узагальнений образ історії народу, його традицій, самоусвідомлення нації. Тому ці рядки звучать як гіркий докір, ніби б'ють на сполох, змушують замислитись, огортають тривогою за долю України. При цьому автор не просто прагне вийти за межі, окреслені соціокультурним контекстом доби, а й творить нову реальність, зорієнтовану на збереження ментальних універсалій.

4. Архетипні первні як простір для «втечі» в художній картині світу творів О. Довженка

У творчому доробку О. Довженка чітко проступають мотиви, які зумовлені потребою всупереч офіційному міфу, що реалізує програму нівелизації особистості й утворення людини маси, окреслити координати минулого, спираючись на відновлення зв'язків із предками. Провідною в цьому аспекті виступає тема роду, яку глибоко осмислено в повісті «Україна в огні», що оприявнює колективну національну ідентичність. У творі акцентовано на тому, що будь-які катаклізми, суспільні деформації не здатні вирвати потужне коріння народу, яке сягає в глибину століть. Автор застосував прийом композиційного обрамлення, де повтор пісні «Ой піду я до роду гуляти» акцентує на значенні для українців концепту роду.

Характеризуючи образ Олесі, митець знову підкреслює тісний родовий зв'язок: «Олеся – всьому роду втіха», «Була Олеся <...> вихованою хорошим чесним родом» (Довженко, 1990: 17, 19). Пояснення мудрих, виважених вчинків дівчини також спирається на досвід поколінь: «Глибина інстинкту роду, підсвідома мудрість, що з'являються на допомогу людині в грізні часи» (Довженко, 1990: 20). Усвідомлення родових зв'язків давало відчуття захищеності. У важкі для народу часи зберігається сприйняття ролі жінки як берегині, продовжувачки роду: «Ми – жінки, Христе. Ми – матері нашого роду» (Довженко, 1990: 56). За авторською інтерпретацією образ української жінки переростає в персоналіфікований образ Батьківщини, поневоленої й приниженої. Попри канонічну в соцреалістичному дискурсі модель марксистського фемінізму, що інтерпретував жінку як поневолений клас, у творчості О. Довженка жіночі персонажі не повторюють чоловічі поведінкові моделі, глибоко усвідомлюють свою місію.

Попри те, що інтерпретація міфологеми землі в межах соцреалістичного канону має негативну конотацію (виступає стимулом дрібновласницьких інстинктів), у кіноповісті «Україна в огні» слово-образ «жменя землі», повторюючись, реалізує семантичне зрушення. У розмові батька і сина фон Краузів цей художній концепт репрезентовано у функціонально-семантичному полі, обмеженому матеріальною сутністю, як ознака добробуту й багатства. Персонаж усвідомлює, що це не просто ґрунт, а відомі на весь світ українські чорноземи, здатні народжувати пшеницю, справжнє живе золото. Образ землі, переосмислюючись, набуває значення джерела духовної міцності й сили народу: «Цю землю можна їсти! На! Їж! – Ернст фон Крауз, старий полковник німецької розвідки, протяг своєму сину лейтенанту Людвігу Краузу жменю землі. Людвіг стиснув землю в жмені й лизнув язиком. – О, страшна земля, – задумавсь раптом старий Крауз» (Довженко, 1990: 27). У уста ворога автор вкладає страшну правду про деградацію народу, який знівельював найважливіші моральні пріоритети: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному <...> У них немає державного інстинкту <...> вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами відкидання бога, власності, сім'ї, дружби!» (Довженко, 1990: 28). О. Довженко прагне реалізувати перспективний вектор реабілітації, пов'язуючи процес відродження з опорою на такі архетипні категорії, як рід, родина, народ, рідна земля.

5. Художнє моделювання світу «за межами» в прозі О. Гончара

У прозовому доробку О. Гончара ескапізм проявляється головним чином у зіставленні окремого й загального, миті й вічності. Наприклад, у романі «Людина і зброя» письменник вибудовує часову паралель, що пов'язує минуле й сучасне: «Босими ногами проходили тут колись твої пращури, пускалися, мов колумби, в сухий океан степів, і не раз, бувало, їх тут косила чума, очі ще з живих випало гайвороння <...> Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими люди стають, і вітри, і трави, зостається незмінною тільки оця безмірна широчінь степова та високий чумацький шлях, що над нею зоріє» (Гончар, 1987: 238). Саме завдяки цій часовій паралелі образно вимальовується ретроспектива історичного шляху героїчного народу. Діалектичні зв'язки сучасного й минулого, загального й окремого, вічності та миті постають у цих рядках багатопланово, увагу читача акцентовано на найсуттєвіших, визначних моментах з історії. Автор підкреслює, що людина має усвідомлювати особисту причетність до історії людства, героїчного минулого свого народу всупереч ідеологічно нав'язуваній ідентичності націй. С. Бородіца слушно зауважує, що саме «<...> у романах про війну всебічно досліджується національний характер українця у його духовному розпросторенні і національній самоідентифікації» (Бородіца, 2018: 8).

Образ нищівного хаосу війни протиставляється в романі «Людина і зброя» образу української хати, що втілює мудрість, добро, спокій, затишок, джерело сили. Споконвіків у свідомості українця хата виступає як символ, ідея і навіть як світоглядна категорія. Образ обійстя, на даху якого знайшла прихисток лелеча родина, набуває

значення життєвої перспективи: появи нового життя, міці родового ланцюга, зв'язку поколінь. Автор наголошує, що нищення цього осередку духовності призводить до зникнення цілих світів: «Один із снарядів жахає в хату, просто в лице їй, у вікна <...> і вже не видно ні підстрижених китиць по вуглах, ні лелечого гнізда з лелечатами біля димаря, сама тільки лелека кружляє в повітрі» (Гончар, 1987: 93). У цих рядках О. Гончар транслює думку про те, що хата для українця не просто житло, а й архетипна сутність, сповнена сакральним смислом. Уособлення увиразнюється промовистою деталлю: снаряд потрапляє «в обличчя» хати. Гармонія в душі людини і в природі нищиться разом із руйнуванням одвічного оберерегу. Митець акцентує на тому, що світ, утворений багатьма складниками, кожна з яких виконує важливу роль у системі мікрокосмосу. Таким чином О. Гончар реалізує змогу вислизнути з канонічних рам, реалізувавши феномен «щастя війни» (Чегодаєва, 2003: 129).

6. Висновки

Отже, за допомогою екскурсів у минуле, акцентів на національних кодах та ментальних інваріантах базових першоелементів культури (архетипи роду, матері, дерева та ін.) автори з метою деконструкції офіційного літературного канону намагалися зосередитися на одвічних цінностях українського читача. Письменники, минаючи своєрідну точку смислової біфуркації, створюють власну, нецензуровану художню реальність. Цей унікальний мистецький світ зорієнтований на актуалізацію національної самоідентифікації. Засобами духовного злиття людини зі своїм народом, що в умовах розмивання прадавніх цінностей було надзвичайно вагомим, є осмислення образу пісні, спогади про дитинство, зображення етнічного об'єкта, розгорнуте потрактування міфологеми земля тощо. Використання фольклорного матеріалу, введення в художню структуру образу національно свідомої людини – кобзаря та архетипного наповнення давало змогу авторам виявити національну самоідентифікацію та сформувати відповідні цінності в реципієнтів. Уведення в текст ментальних матриць було однією з форм вираження опозиційності до офіційної мистецької тенденції. Таким чином, ескапізм у художній картині світу прозових творів Ю. Яновського, О. Довженка та О. Гончара був специфічною формою протидії процесам стандартизації в культурі та мистецтві, які нав'язувалися радянською владою.

Література:

1. Бородіца С. Масштабність романного мислення Олеса Гончара. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*. 2018. Вип. 49. С. 3–11.
2. Гончар О.Т. Людина і зброя: роман. Київ : Український письменник, 1994. 286 с.
3. Демчук Р.В. Ментальність як ідентифікаційне поняття у матриці української культури. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 28–33. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13137> (дата звернення: 15.11.2017).
4. Довженко О.П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник. Київ : Рад. письменник, 1990. 416 с.
5. Ковальова Г.П. Основні підходи до розуміння сутності феномену ескапізму. *Культура України*. 2015. Вип. 49. С. 64–73. URL: <http://ku-khsac.in.ua/kultura49/08.pdf>. (дата звернення: 15.11.2017).
6. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі: Питання теорії художніх тропів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 188с.
7. Федорів У.М. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Львів, 2016. 22 с.
8. Чегодаєва М. Социалистический реализм : Мифы и реальность. Москва : Захаров, 2003. 214 с.
9. Яновський Ю.І. Чотири шаблі. *Твори : у 5 т.* Київ : Дніпро, 1982. Т. 2. С. 163–326.

References:

1. Boroditsa, S. (2018). Masshtabnist romannoho myslennia Olesia Honchara [Thescale of Oles Honchar's novelthinking]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoh ouniversytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Literaturознавство*, 49, 3–11. [in Ukrainian].
2. Honchar, O. T. (1994). *Liudynaizbroia*. Kyiv : Ukrainskyi pysmennyk. [in Ukrainian].
3. Demchuk, R. (2017). Mentalnist yak identyfikatsiine poniattia u matrytsi ukrainskoi kultury [Mentality as definition of identification in matrix of ukrainian culture]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 1, 28–33. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13137>. [in Ukrainian].
4. Dovzhenko, O.P. (1990). *Ukraina v ohni [UkraineinFlames]*. Kyiv : Rad. Pysmennyk. [in Ukrainian].
5. Kovaliova, H.P. (2015). Osnovni pidkhody do rozuminnia sutnosti fenomenu eskapizmu [The main approaches to understanding the phenomenon of escapism]. *Culture of Ukraine*, 49, 64–73. URL: <http://ku-khsac.in.ua/kultura49/08.pdf>. [in Ukrainian].
6. Kotsiubynska, M. (1960). *Obrazneslovo v literaturnomutvori: Pytannia teorii khudozhnikh tropiv*. Kyiv : Vyd-vo AN URSR. [in Ukrainian].
7. Fedoriv, U. M. (2016). *Sotsrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: mekhanizmy formuvannia ta transformatsii [The Socialist Realism Canon in Ukrainian Literature: Mechanisms of Forming and Transformation]*. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.06. Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. 22 p. [in Ukrainian].
8. Chegodaeva, M. (2003). *Socialisticheskij realizm : Mify i real'nost'*. Moscow : Zaxarov. [in Russian].
9. Yanovskyi, Yu. I. (1982). *Chotyry shabli*. Kyiv : Dnipro. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020

2. Російська мова та література

2. Russian language and literature

УДК 821.161.1-1.09<19/20>

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-84-8>

СЮЖЕТ «ПОРИ РОКУ» У РОСІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Заярна Ірина Сергіївна,
*доктор філологічних наук,
професор кафедри російської філології
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
i.zayarna@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1926-1860*

Мета. Дослідити особливості втілення сюжету «пори року» у поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століття на матеріалі текстів Г. Сапгіра, Тимура Кібірова, Д. Бикова.

Методи: порівняльно-типологічний, історико-літературний, структурно-мотивний аналіз тексту.

Результати. У статті стверджується, що трансформація сюжету відбувається шляхом редукції пейзажних і кліматичних характеристик сезонів порівняно з поетичною класикою ХІХ століття і поезією Срібної доби. Натомість спостерігається помітне розширення мотивної сфери сезонної лірики.

Для Тимура Кібірова сюжет зміни пор року в циклі «Епитафії бабусиному двору» слугує насамперед для створення проникливо-ліричної і психологічно достовірної картини дитинства ліричного героя.

У поетизації циклічного сезонного руху Д. Биков фіксує увагу на перехідних станах природи, оскільки вони співвідносяться зі значною в його поетичній філософії категорією паузи, зупинки як єдино прийнятної ситуації для творчості та повноцінного буття (цикл «Начало зими»). У циклі поезій «Времена года» простежуються зв'язки із класичними літературними традиціями й полеміка з ними.

У творчості Г. Сапгіра сезонні тексти представлені не у вигляді традиційних циклів, а інкорпоровані в поетичні збірки. Вони виконані в експериментальній манері, у різноманітних стилевих техніках, частково орієнтовані на традиції авангардної поезики. Сезонна лірика Г. Сапгіра представляє короткі фрагменти, сценки або ескізи, які органічно включаються в його метафізичну картину світу.

Висновки. Традиційний сюжет «пори року» актуальний у поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століття. На тлі зображення циклічного руху природи сучасні митці розгортають широкий спектр проблематики, застосовують різні інтертекстуальні стратегії, відтворюють філософські, естетичні концепції та вносять автобіографічні елементи. Сюжет зміни сезонів постає в різних жанрових моделях, стилевих модифікаціях і експериментах.

Ключові слова: пейзажні характеристики, сезонна поезія, цикл, автобіографічні мотиви, лірика.

THE PLOT “SEASONS” IN THE RUSSIAN POETRY OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Zayarna Iryna Serghiyvna,
*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Russian Philology
Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
i.zayarna@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1926-1860*

Purpose. To find out the peculiarities of the embodiment of the plot “seasons” in the poetry of the second half of the 20th – beginning of the 21st century based on the texts by G. Sapgir, Timur Kibirov, D. Bykov.

Methods: comparative-typological, historical-literary, structural and motivational analysis of the text.

Results. The article argues that the transformation of this plot occurs by reducing the landscape and climatic characteristics of the seasons in comparison with the poetic classics of the 19th century and the lyrics of the Silver Age. Instead, there is a significant expansion of the motive sphere of seasonal lyrics. For Timur Kibirov, the plot of the change of seasons in the cycle “Epitaphs for the Grandmother’s Court” serves, first of all, to create an insightful lyrical and psychologically reliable picture of the childhood of the lyrical hero. In the aesthetic outlining of the cyclical movement of the seasons, D. Bykov fixes his attention on the transitional states of nature, so far as they correlate with the category of pause, interval as significant thing in his poetic philosophy as the only acceptable situation for creativity and full-fledged life (the cycle “Beginning of Winter”). In the cycle of poems “Seasons” the connections with classical literary traditions and polemics with them are traced. In the works by G. Sapgir seasonal texts are presented not in the form of traditional cycles, but are incorporated into poetry collections. Most of them perform an experimental manner, variety of style techniques, partially focused on the traditions of avant-garde poetries. Sapgir’s seasonal lyrics present short fragments, scenes or sketches that are organically incorporated into his metaphysical picture of the world.

Conclusions. The traditional plot “seasons” is relevant to the poetry of the second half of the 20th – beginning of the 21st century. Against the background of the image of the cyclical movement of nature, contemporary artists unfold a wide range of issues, apply various intertextual strategies, reproduce philosophical, aesthetic concepts and introduce autobiographical elements. The plot of the change of seasons appears in various genre models, style modifications and experiments.

Key words: landscape characteristics, seasonal poetry, cycle, autobiographical motives, lyrics.

1. Вступ

Відомо, що «пори року» – найусталеніший культурний топос, який із давніх часів посідає визначне місце в музиці, малярстві, літературі різних країн. У класичних варіантах він постає в музичних циклах А. Вівальді, П. Чайковського, А. П'яцолі, у живописі Н. Пуссена. Поетизація сезонності в літературі має давнє коріння в міфології, фольклорі, календарно-обрядовій поезії. За різних часів, у різних літературних парадигмах митцями створювалися поетичні цикли й окремі тексти, у яких на тлі циклічного руху природи порушувалися найрізноманітніші проблеми людського буття, вимальовувалися філософські, культурологічні, міфологічні, соціально-психологічні, антропологічні контексти. Особливого розквіту поезія такого типу набуває в добу сентименталізму й романтизму, починаючи із творів Дж. Томсона, Г. Державіна, К. Донелайтиса. Пізніше, у період романтизму, сезонна лірика урізноманітнюється, нового звучання набуває в літературі Срібної доби.

І це не дивно, адже сюжет циклічного руху природи завжди лишається актуальним, він відтворюється в пейзажній ліриці, у садових і садібних текстах, у ліро-епічних поемах і в поетичних мініатюрах. Отже, жанрова палітра тут так само розмаїта.

Найбільше уваги літературознавці приділяли сезонній поезії кінця XVIII – XIX століття, у творчості Г. Державіна (Западов, 1958; Маслова, 2010), О. Пушкіна (Эпштейн, 2006; Гайворонская, 2011) та поетів пушкінської доби (Шохіна, 2017; Ненарокова, 2015), а також у ліриці Ф. Тютчева, А. Фета (Петрова, 2005). Саме в XIX ст. поетичні інтерпретації сезонного руху природи, на думку О. Шохіної, становлять єдиний поетичний текст російської літератури, формують певний «надтекст пор року».

Пізніше поетизація сезонності знайде втілення у творах І. Буніна, В. Набокова, С. Єсеніна, Б. Пастернака. Тема руху сезонів у поетичних циклах Б. Пастернака висвітлювалася дослідниками принагідно під час розгляду «поетичного садівництва» у ліриці Срібної доби (Разумовская, 2010; Зяряна, 2011).

На жаль, побутування згаданого сюжету в поезії другої половини XX ст. не привертало достатньої уваги літературознавців, хоча ця тема має багатоваріантні трансформації як у жанрових, так і в образних площинах.

Метою нашої статті є розгляд особливостей втілення сюжету «пори року» у російській поезії другої половини XX – початку XXI ст. у творчості авторів, найбільш дотичних до постмодерністської поетики. У такому аспекті їхня творчість не вивчалася. Ідеться про доробок трьох талановитих митців, які презентують дуже різні ідіостилі, – Г. Сапгіра, Тимура Кібірова та Д. Бикова. Однак усіх трьох поєднує стихія експерименту зі словом, ігрова поетика, застосування різних інтертекстуальних стратегій, інтенсивно виражений іронічний модус. Окрім того, Г. Сапгір і Тимур Кібіров розпочинали свою творчу діяльність на берегах концептуалізму. Г. Сапгіра пов'язують із його ранньою стадією, періодом становлення, поетичний стиль Т. Кібірова формувався в період його завершальної фази.

2. Змалювання світу дитини в сюжеті сезонного руху в циклі «Епитафії бабушкиному двору» Тимура Кібірова

Попри підкреслено полемічний стосовно літературних традицій характер творчості Т. Кібірова, активне використання методу інтертекстуальної гри, у його поезії наявний класичний сюжет «пори року». Його презентують чотири тексти, які становлять цикл «Епитафії бабушкиному двору». Його композицію підпорядковано природному хронотопу, а сюжет сезонного руху цілком спрямовано на розкриття дитячого світу ліричного героя, на створення картини його віддаленого минулого, яку автор із позицій часової дистанції помітно ідеалізує, подає в сентиментальних відтінках.

У циклі майже відсутні пейзажні замальовки. Зазначимо, що редукція пейзажу загалом характерна для літератури межі XX–XXI ст. Стосовно прози цього періоду цю тенденцію слушно підкреслює Л. Шевченко: «<...> у зв'язку з виходом на авансцену літератури викривальної, постмодерністських творів і масової літератури, картини природи й урбаністичний пейзаж майже зникають зі сторінок російської прози» (Шевченко, 2018: 40). Зменшення суто пейзажних описів спостерігається й у сезонній ліриці зазначених поетів. Натомість у Т. Кібірова яскраво подані враження, відчуття ліричного персонажа-дитини: «*Ты от бега и снега налипшего взмок. / Потемневший, подтаявший гладкий снежок / ты сжимаешь в горячей ладошке / и сосеешь воровато и жадно, хотя / пить от этого хочешь сильнее. / Жарко <...> Снять бы противный девчачий платок / из-под шапки <...> По гладкой дорожке / разогнавшись, скользнув, но полметра спустя – / вверх тормашками, как от подножки*» (Кибиров, 2009).

У замальовці зимового часу Т. Кібіров наближається до пушкінського «зимового енергетизму», якщо взяти до уваги концепцію М. Епштейна, який підкреслював, що «зима, сніг у В'яземського і Пушкіна не присипляють, але спонукають до пробудження <...> Мороз викликає в тілі приплив крові, бадьорість, різкість рухів» (Эпштейн, 1990: 174). На думку дослідника, у творчості митців другої половини XIX ст. подібне не повторювалося. Навіть у Ф. Тютчева людина, навпаки, уподібнюється до природного стану, розчиняється в ньому (Эпштейн, 1990: 175).

Ліричний персонаж – дитина в текстах Т. Кібірова відчуває саме приплив енергії, жару, що контрастує із зимовим холодом: «*Солнце светит – не греет. А все же печет. / И в цигейке с родного плеча горячо, / жарко дышит безгрешное тело*» (Кибиров, 2009). Безліч деталей створюють подвійну оптику, ефект віддаленого в часі світосприйняття героя, яке перетинається із сьогоденним: «*Снегири <...> Почему-то потом никогда / не выдал их <...> А может, и раньше / видел лишь на «Веселых картинках» и сам / перенес их на нашу скамейку – только это стоит пред глазами всегда*» (Там само).

Пори року віддзеркалюються насамперед через дитячі заняття й розваги. Зима – це катання на ковзанах, виліплювання сніговика, різдвяна ялинка. Причому сприйняття зими, її кліматичних властивостей – суто дитяче, подане через речовий світ дитини: «*четкий вафельный след от калош на пустом, на первейшем крахмальном*

покрове», «и болтаются варежки у рукавов, и прикручены крепко снегурки», «ледяною корою покрылся начес на коленках», «и ангиной грозит тебе снег питьевой».

Весна – це пускання маленьких пароплавчиків із соснової кори бурхливими струмками, літо – гра з м'ячем на спекотному подвір'ї, плавання в річці на автомобільній камері, споглядання місцини з високої тополі.

Достовірно змальовано радісне, не пригнічене проблемами світосприйняття дитини. Цьому сприяє образна синестезія, що передає відчуття звуків, фарб, запахів. Тимур Кібіров зумів майстерно й достеменно передати навіть фізичний стан і відчуття дитини: «И вот уже ставни закрыты. И вот / ты спишь и лежишь от прогретой земли. / И тело растет»; «И ты, с солнцепека вбежав за мячом, / босою и пыльной ступней ощутишь / прохладную мытую гладь половиц» (Кібіров, 2009).

Провідний мотив циклу – зображення щастя маленької людини, поетизація радісного й неповторного першо-відкриття світу, тих вічних цінностей, до розуміння яких людина приходять вже за певної вікової дистанції.

Деталі природного світу своєрідно поетизуються, хоча інколи вони зовсім позбавлені естетичного забарвлення: «Веселое, словно коза-дереза, / брыкастое солнце изводит следы / обглоданных, нечистоплотных снегов / по темным углам. / И прель прошлогодняя, ржавчина, хлам / прекрасны!». Увесь «весняний» текст пройнятий настроями радісного очікування оновлення природи, зеленого листя, цвітіння дерев, а слідом – літніх канікул і, загалом, – щасливого дорослішання.

Природний світ несе відбиток людської діяльності й тісного зв'язку з її речовим світом. У цьому полягає особливість утілення Т. Кібіровим сюжету сезонного руху. Якщо через предмети, які оточують дитину, тонко передано її емоційний, психологічний і навіть фізичний стан – сприйняття світу на дотик, то світ речей дорослих, окремі його фрагменти, сприяють створенню загальної картини тогочасного буття людей, зафіксованої в дитячій свідомості. Цікаво, що до цієї картини входять і фрагменти життя родини й елементи виховання дитини, як-от читання вголос книжок, заборона гратися з «поганими» хлопцями тощо.

У «літньому» тексті безліч побутових деталей, пов'язаних із будинком та його мешканцями, із присадибною ділянкою: «Побеленных комнат пустой полумрак», «Распахнута дверь. И в проеме дверном / колышется тщетная марля от мух», «дремотная тишь. / Лишь маятник, лишь монотонность осы, / сверлящей стекло», «Томительно зреют плоды. Алыча, / зеленая с белюю косточкой, вся / безвременно съедена» (Кібіров, 2009). Утім, у тексті наявні й природні прикмети літа, його принади й кліматичні особливості: «от стойкой жары выгорает земля, / и выцветет небо к полудню», «гряды черепиц утоплена в зелени», нескінченне гудіння «мохнатых, медлительных пчел».

Осінній сюжет постає через усталені в літературі коди, архетипні мотиви згасання природного життя, засинання, прощання з літом. До них додаються традиційні образи покинутого саду, невпинного дощу: «дождь не идет, а стоит на дворе». З іншого боку, письменник не оминув теми щедрих дарів осені, її плодів, які становлять частину домашніх припасів, – малина у великих пляшках, червоні яблука в мішках на веранді будинку.

Деталі осіннього пейзажу так само тісно пов'язані із предметами побуту, прикметами людської діяльності: «Лист ярко-желтый ныряет в ведре / под водосточной трубой. Над кустом / роз полусгнивших от капель видна / рвань паутинная. / Мертвой водой набухает листва, / клумба, штaketник, дощатый сортир, / шифер, и вишня, и небо <...> Прощай, / дверь закрывается» (Кібіров, 2009).

І попри те, що в тексті, безперечно, вимальовується міфологічний архетип циклічного осіннього вмирання й запустіння, хронотоп подій визначається дитячим світоглядом і постає крізь призму його життя. Адже подвір'я спорожніло не внаслідок дощу, а у зв'язку з початком занять у школі: «Дождь не идет, а стоит на дворе, / вдруг опустевшем в связи не с дождем, / а с наступлением – вот и октябрь! / – года учебного».

Загалом, на тлі сезонного руху природи й спогадів дитинства ліричного героя розгортається неквапна оповідь про звичайне людське буття й одвічні цінності, через окремі деталі постає епічна картина життя трьох поколінь родини. Тут з любов'ю та м'якою іронією змальовано рідних ліричного героя: «нестарая бабушка с полным ведром / блестящей воды от калитки идет», «Дедушка спит, не снимая очки, у телевизора». Усі тексти пройняті щемливим почуттям ностальгії. Не випадково письменник обрав жанрову номінацію «епітафії» як знак неможливості повернути щасливі миттєвості минулого.

Цикл Тимура Кібірова «Эпитафии бабушкиному двору» являє одне з найпривабливіших утілень образу дитинства в сучасній літературі.

Логічним видається й авторське контекстуальне обрамлення чотирьох частин розглянутого твору у книзі «Сантименты». Між сезонними частинами розміщено низку поезій: «Русская песня», «К вопросу о романтизме», ще одна «Русская песня» и «Воскресение». Зміст цих текстів різко контрастує із сезонними частинами. Адже в кожному з них постають мотиви й картини жорстокої і кривавої російської історії, безпросвітної й безглузого життя в рідній країні як у минулому, так і в сьогоденні. Отже, як і в парадигмі сентименталістської естетики, з якою співвідносна творчість Т. Кібірова, простежується протиставлення соціальної сфери мотивам приватного життя.

3. Пори року в системі філософських та метафізичних мотивів лірики Д. Бикова, відтворення й полеміка із традиціями поезики сезонів

На відміну від Т. Кібірова, Д. Биков використовує у своєму циклі заголовок «Времена года» і вже цим підкреслює зв'язок із традиціями світової культури. У поетичному тексті «Подражание Пастернаку», який відкриває цикл, лінія спадкоємного зв'язку конкретизується. Б. Пастернак, на думку М. Епштейна, – найбільш «літній» за сезонною приналежністю (після М. Лермонтова) з усіх представників російської поезії (Епштейн, 1990: 183). Б. Пастернак є автором чотирьох сезонних поетичних циклів – «Зимнее утро», «Весна», «Сон в летнюю ночь»,

«Осень». Сезонний хронотоп простежується в його книгах «Переделкино», «Когда разгуляется», у циклі поезій «Стихотворения Юрия Живаго».

Цікаво, що Д. Биков, вочевидь, полемізує з концепцією М. Епштейна й утверджує уявлення про свого попередника як про поета всесезонного. Через вмілу комбінацію алюзивно-ремінісцентного й цитатного шарів він дотепно поєднав у просторі тексту «Подражания Пастернаку» зимні й літні прикмети. Образ грубки, яку намагаються розпалити герої в холодну серпневу ніч, безпосередньо співвідноситься з відомим пастернаківським твором «Зимова ніч»: «Жарка, уютна, горяча, / Среди густеющего мрака / Она горела, как свеча / Из «Зимней ночи» Пастернака» (Биков, 2006: 191). А побіжне зауваження: «Казалось, осень началась, / В июле дачники бежали» вносить мотив осіннього запусіння саду й завмирання замиського життя. Зрештою, найбільш багатозначний і символічно-місткий пастернаківський образ дощу, який пов'язує в його творчості всі явища і процеси у світі, має у творі Д. Бикова виразну алюзивну проєкцію не тільки в осінню площину, але й у «весняні розливи» пастернаківських текстів.

Не випадково й друга поезія циклу – «Преждевременная автоэпитафия» відкривається замальовкою першого весняного дощу. Численні алюзії пов'язують цей образ із творчістю поета Срібної доби – весняний дощ як синонім життя, як обіцянка оновлення й щастя: «И жизнь, дарующая все, что обещала, / Прекрасная, как дождь, как тополь, как сирень» (Биков, 2006: 195). Органічно зі стихією дощу пов'язується й тема натхненної творчої праці, яка в тексті Д. Бикова втілена в образах дівчинки, яка розучує гами: «Она играет. Дождь. Сиреневая тьма / Все гуще», і хлопчика, який змайстрував модель літака: «Могучий самолет, раскинувший крыла, / Почти законченный, стоит среди стола» (Биков, 2006: 194).

Мотив весняного оновлення природи має ще одну виразну паралель. Як і в Б. Пастернака, асоціюється з одужанням після хвороби: «Роенье тайных сил, разбуженных весной, – Так дышит выздоравливающий больной». Порівняймо у Б. Пастернака: «Весна, я с улицы, где тополь удивлен, / Где даль пугается, где дом упасть боится, / Где воздух синь, как узелок с бельем / У выписавшегося из больницы» (Пастернак, 1990: 191).

Весняний сюжет в циклі Д. Бикова розгорнуто на тлі виразного урбаністичного пейзажу з дощем і з низкою деталей міського побуту: «Дождливый переплеск и капель перепляс – / Апрельский ксилофон по стеклам, по карнизу» (Биков, 2006: 195). Власне, весняна природа присутня лише в уяві, у передчутті ліричного героя: «И скоро тополя окутает, глядишь, / Волна зеленого, пленительного дыма».

Наступні два тексти відповідно презентують осінню й зимову тематику. Осінній сюжет у поезії «Октябрь» містить ключові усталені топоси нічного туману, закінчення тепла, спорожнілих полів, строкатих лісів. Однак автор доповнює відому картину ліричною темою, настроєвими нюансами перехідного невизначеного стану ліричного героя: «тревожное томление», «разрыв причин и следствий», «непрочность», «мир перепуган и тревожен».

В останньому «зимовому» вірші циклу сфокусовано майже всі характерні для російської поезії варіації сюжету. Тут наявні образи згубної хурделиці, північної музи, танатологічні мотиви: «Как берлогу, поземку, тургу / Не любит нашей северной музе? / Дети будут играть на снегу, / Ибо детство со смертью в союзе» (Биков, 2006: 198).

Однак чільне місце в зимових мотивах Д. Бикова посідає образ відлиги. У центрі не привабливий яскравий пейзаж, а змалювання «пасмурной, брезжущей хмури, / голых веток и голого льда». Зазначимо, що саме такий перехідний стан природи – від зими до весни найбільше цікавить поета й неодноразово постає в його текстах, зокрема в поезії «Снова таянье, маянье, шорох <...>», у поетичному циклі «Начало зимы».

Пильна увага до перехідних станів у природі не випадкова в системі філософських та метафізичних мотивів Д. Бикова. Адже міжсезоння асоціюється з категорією паузи, зупинки/перерви, яка має особливий статус у поетичному світі письменника і переходить до розряду філософських понять. Це одна з первинних форм буття, яка виявляється сприятливою насамперед для творчості. Категорію паузи неодноразово опоетизовано в його текстах (Див. про це: Зяряная, 2015).

Не випадково й у циклі «Начало зимы» поет ідентифікує своє перше самоусвідомлення саме із зупинкою, паузою: «Я начал помнить себя как раз в паузе меж времен – время от нас отводило глаз, и этим я был пленен» (Биков, 2006: 272).

У двох частинах циклу ніби навмисно зіштовхнуто дві поетичні традиції. Першу частину присвячено опису поступового переходу від осені до зими і тим відчуттям, які приходять зими пробуджує в ліричного героя. Чотири-стопний ямб, чітка строфічна організація, широкий алюзійний ряд, цитати з російської класики – інколи неточні, а часом змінені до протилежного змісту – усе це має підкреслити зв'язок із традиціями зображення в російській поезії настання зими. Водночас ліричний герой, вочевидь, не є прихильником цієї пори року. На це вказують декілька ознак у тексті. Насамперед негативні конотації в метафоричній і алегоричній характеристиці зими: «грозная белизна», «белая ярость зим», «выколачивает матрас метелица в небесах», «марширующая пята растапывала, грузна, золотую гниль октября и черную ноября», «целый век темноты, мерзлоты». У тексті наявне іронічне обігрування пушкінського претексту, пов'язаного із зимовим сюжетом: «Застывший, колкий мир зимы, как торжествующий крестьянин. / Пусть торжествует. Он – не мы» (Биков, 2006: 272).

Для ліричного героя значно цікавіший і важливіший саме процес зміни сезонів, для його змалювання він застосує яскраву й незвичну образність. Наприклад, опис передзимового стану природи розгорнуто на тлі міста: «Все мнется, сыплется, и мнится, / Что нам пора, / Что опадут не только листья, / Но и кора, / Дома подломятся в колоннах / И лягут грудой кирпичей / – Земля в осколках и поленьях / Предстанет грубой и ничьей» (Биков, 2006: 270–271).

Друга частина циклу змальовує інший перехід – від зими до весни й низку почуттів ліричного героя, пов'язаних із цим природним процесом: «Я люблю, чтобы был закат цвета ранней хурмы, и снег оскольчат и ноздреват – то есть распад зимы: время, когда ее псы смиренны, волки почти кротки и растлевающий дух весны душит ее полки»

(Быков, 2006: 272). Упродовж такої передвесняної перерви здається, що час зупинився й настала омріяна ліричним героєм пауза, яка наповнена для поета особливим філософським змістом як єдино можлива для життя і творчості.

Використання прозового запису вірша у другій частині циклу, очевидно, зумовлено контрастом змісту обох частин. У першій простежується данина традиціям поетичної класики із притаманними їй легкістю, граціозністю, вишуканістю стилю й образності. Оскільки зображення «розпаду зими», «пізнього лютого» подано в зовсім іншій стилістиці й іншими поетичними засобами. Тут радше простежуємо відгомін модерністської й авангардної поезії: *«даже мнилось, что поделом белая ярость зим: глотки, может быть, подерем, но сердцем не возразим. Ну и где триумфальный треск, льдистый хрустальный лоск? Солнце над ним водружает крест, плавит его как воск»* (Быков, 2006: 272). Відмова від чіткої строфічної організації вірша в даному разі навіть на графічному рівні підкреслює цю відмінність, інакшість образу пізньої зими і суб'єктивність її сприйняття ліричним героєм. Прозовий запис цілком відповідає логічному віршу, що складається з різнометричних стоп, а примхливе поєднання анапеста й дактилюя, хоря та ямба створює ефект вільного розмовного потоку.

4. Експериментальна поезика Генріха Сапгіра в сезонних текстах

У поезії Г. Сапгіра немає традиційних збірок «пори року», однак спостерігається достатня кількість окремих сезонних текстів і мотивів, інкорпорованих у його поетичних циклах і книгах. Як і загалом лірика, сезонні тексти Г. Сапгіра виявляють потужне поле експерименту, який здійснював письменник у межах поставангарду й концептуалістської поезії. Вони віддзеркалили властивий йому творчості загалом полістилізм.

Наприклад, «Март в лесу» – ескізна замальовка, виконана в техніці повторів і довільного переставляння слів, з відмовою майже від усіх знаків пунктуації: *«там сейчас весна очевидно / синее лес дорога – развезло / очевидно в лес не войти / там сейчас развезло – лес / дорога зябкий лес синее»* (Сапгир, 2008: 415).

Цей спосіб письма Г. Сапгір окреслив у тексті «Метод»: *«Случайные слова возьми и пропусти / Возьми случайные и пропусти слова / Возьми слова и пропусти случайные»* (Сапгир, 2008: 413). Пізніше літературознавець М. Епштейн назвав цей метод анафразою / поліфразою (Епштейн, 2006).

Зовсім інший стильовий ракурс окреслюється в поезії «Весна в Финляндии» – записаний прозою варіант верлібру, який увійшов до циклу елегій. Природні та кліматичні особливості тут подані побіжно. Лише декілька штрихів – *«мартовское солнце», «березы Куоккала», «льдистый снег», «белизна залива», «тюлени на льду», «ветер, выдувая влагу, сушит, съедает льдистый снег»* – формують уяву про означений географічний локус. Основний же зміст твору становлять створені уявою ліричного героя ескізи замальовки із життя творчої інтелігенції, відомих мешканців дачних місцин Куоккала і Терійоки на початку минулого століття, зокрема І. Репіна.

Цикл «Дети в саду» позначений весняно-літньою тематикою, яку визначено вже в підзаголовку «Коктебель, лето 1988». У цій збірці Г. Сапгір експериментує зі словом – використовує незавершені слова й напівслова. На думку окремих дослідників, такий підхід має підґрунтя в авангардній (футуристичній) поезії (Суховей, 2009). За допомогою ігрової форми неповного слова, фрагментарного письма поет утворює своєрідні імпресіоністичні замальовки, наприклад, у текстах «Сад», «Листья», «Сирень», «Акация», «Роза», «Стрекоза» тощо: *«весн сред проч / набухших поч. / нцем с ночи отогре / на щебет птиц»* (Сапгир, 2008: 303).

Очевидно, що у пригоді йому став і досвід дитячого письменства, яке становить частину творчого доробку Г. Сапгіра. Книга «Дети в саду», безперечно, адресована як дитячий, так і дорослій аудиторіям. У будь-якому разі читач завжди може домалювати картину з незавершених фрагментів напівслів-натяків. Обов'язкові елементи весняно-літнього саду, його флора та фауна частково виписані із застосуванням поезії примітиву, що створює образ дитячого наївного сприйняття, першовідкриття світу: *«две улит / в траве / и еще – на сте / на леном сте / и на троп / хруп / не наступ»* (Сапгир, 2008: 307).

Мотиви сезонного руху чітко простежуються в циклі «Конец и начало. Февраль – март 1993», присвяченому спогадам про ліанозівський мистецький осередок та його учасників. Як і багато текстів Г. Сапгіра, цикл побудовано у формі потоку свідомості ліричного героя, нанизування окремих спалахів почуттів, епізодів, думок і вражень. Цикл містить декілька фрагментів, у яких яскраво й досить незвично постають природні й кліматичні особливості сезонів. Наприклад, динамічна кінозамальовка чудово передає настрої людей, сплеск енергії як реакцію на перехід від зимного лютого до весняного сонця: *«как сумасшедшая / кричит жена / а на улице – / солнце и вода / ворона кричат: «Карма! Карма! / мальчишки кричат: «Парма! Парма! / потому что кричат: «падал! падал!» / и небо как в Италии / февраль сошел с ума»* (Сапгир, 2008: 460).

Для характеристики погодних і природних станів використано складну асоціативну образність, низку прийомів синестезії, харчові й смакові метафори: *«синий шоколадный день / на плакате / хрустит серебром – / сугробы»* (Сапгир, 2008: 465).

У вишуканій ліричній мініатюрі постає образ весни, яка ще не остаточно набрала переваги перед зимою: *«засахаренная весна – / а солнышком подкислена / коктейль с мороженым / во всех московских дворах – / утопишь свой башмак / а там поскользнулся / и покотил / с леденцовой горки»* (Сапгир, 2008: 470).

У весняно-зимовій парадигмі твору знайшлося місце й літнім спогадам ліричного героя, які подано в ігровій манері, з імпресіоністичною легкістю, обов'язковим включенням інсектного коду: *«лето и лото / <...> четко и голубовато / над столом сервиз повис / <...> сослепу ударил жук / а леса-то а леса-то! – / колышет занавеси / полосатый / лунный свет / в повести / которой нет»* (Сапгир, 2008: 461). Через словесну гру, миттєву зміну ракурсів, фрагментарність оповіді можна вловити легкість і безтурботність настрою літнього дня, атмосферу спокійного споглядання навколишнього життя.

Зовсім не випадково у книзі, де згадуються імена митців-ліанозівців Євгена Кропивницького, Оскара Рабіна, Ігоря Холіна, Олега Григор'єва, з'являється постать Бориса Пастернака. Образ поета вимальовується на тлі

зимового місяця – лютого не тільки як згадка про дату його народження, але і як проекція його знакового тексту «Февраль. Достать чернил и плакать <...>» на тлі аллюзій і ремінісценцій із його відомих творів. Побіжно зазначимо, що Г. Сапгір присвячує Б. Пастернаку ще одну поезію – «Последний снег. Памяти Бориса Пастернака», у якій реалізовано архетипне значення зими як застиглому стану, завмирання, наближення до небуття (Докладний аналіз цього тексту див.: Анисова, 2009).

На тлі сезонних образів Г. Сапгір часто розгортає філософські мотиви, утілює циклічні міфологічні моделі буття, подібні до тих, які були популярними в літературі авангарду початку ХХ ст. Наприклад, метафора-інверсія «мирсконца», що побутувала у творчості футуристів, зокрема В. Хлебникова, О. Кручених, й означала зворотний рух життя – від старості до дитинства, від смерті до народження, своєрідно віддзеркалена й у текстах Г. Сапгіра. Подібну часову інверсію містить його невеличкий цикл «Сентябрьское утро». У першій його частині зміщується сприйняття сезонів – вересень у ліричного героя асоціюється з весною, й утворюється певний алогізм: «весна! ну конечно все ясно: весна / первый признак – облетают листья / легче золота сусального на жести – / на пруду где слава вся отражена» (Сапгир, 2008: 505).

Однак у контексті другої частини циклу таке абсурдне бачення стає зрозумілим, адже йдеться про зворотний рух людського життя: «Жизнь идет в основном к началу», про наближення старості до дитинства: «станешь стану скоро младенец / как зовут орешник забуду», про втрату людиною певних фізичних і розумових властивостей пам'яті і навіть мови: «а потом не стало ни любви ни страха / пятаки погоны как назвать листочки? / жена? мама? вспомнил! / это сойка кричит по-кошачьи в солнце» (Сапгир, 2008: 506).

В іншому творі «Весна на солнце», який входить до книги «Проверка реальности», автор відштовхується від побутової реалії: «так припекает лысину / наверно весна там», створює гігантську картину космосу, у якому перегинаються видимі й невидимі світи, співіснують сонце як вогняний океан, небо й земля, «Архангели – протуберанці», Фенікс, інші істоти та космічні об'єкти, які належать до реального й ілюзорного просторів. Дійсність примхливо перехрещується з фантазією й уявою ліричного героя.

Отже, сезонні тексти Г. Сапгіра постають як здебільшого короткі замальовки-фрагменти, сценки або ескізи, виконані в експериментальній техніці письма. Вони органічно вплітаються в основний контекст творчості письменника, становлять частину його метафізичної картини світу й буття.

5. Висновки

Отже, сюжет «пори року» виявляється досить актуалізованим і затребуваним у поезії другої половини ХХ – початку ХХІ ст., про що свідчить аналіз творчості трьох відомих авторів цього періоду. Сюжет зміни сезонів постає в різних жанрових модифікаціях і стильових вимірах, у вигляді традиційних циклів і окремих сезонних текстів. На відміну від поетичної класики ХІХ ст. та лірики Срібної доби, у сезонній поезії Г. Сапгіра, Т. Кібірова та Д. Бикова пейзажні характеристики суттєво редуковані, вони переходять у розряд деталей або символів і алегорій. На тлі зображення циклічного природного руху письменники втілюють власні картини світу, філософські концепції, естетичні погляди й уподобання, автобіографічні, інтимно-ліричні, метафізичні, історико-соціальні мотиви. Сюжет «пори року» дає змогу сучасним авторам поглянути на сьогодення крізь призму вічного, осмислити його в міфологічних координатах, відчутти свою причетність до незнищеного, як сама природа і світ.

Література:

1. Анисова А. Заметки о мотивах лирики Б. Пастернака в поэзии Г. Сапгира. *Полилог : электронный научный журнал. Теория и практика современной литературы*. 2009. № 2. С. 104–108.
2. Быков Д. Последнее время : Стихи. Москва : Вагриус, 2006. 512 с.
3. Гайворонская Л. Семантика времен года в художественном мире А.С. Пушкина. Воронеж : Наука-Юнипресс, 2011. 196 с.
4. Западов А. Мастерство Державина. Москва : Советский писатель, 1958. 260 с.
5. Заярная И. Сад как интерсемиотическая художественная система в лирике Бориса Пастернака. *Русская литература. Исследования* : сборник научных трудов. Киев: Логос, 2011. Вып. 15. С. 212–229.
6. Заярная И. Жанрово-стилевые аспекты современной поэзии: Тимур Кибиров, Дмитрий Быков. Максим Амелин. Киев : Логос, 2015. 136 с.
7. Кибиров Тимур. Стихи о любви. Москва : Время, 2009. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=10201&page=7> (дата звернення: 25.08.2020).
8. Маслова А. Времена года в поэзии Г. Державина. *Преподаватель XXI век*. 2010. № 3. С. 317–324. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vremena-goda-v-poezii-g-r-derzhavina> (дата звернення: 25.08.2020).
9. Ненарокова М. Язык цветов: образ сухих листьев в европейской и русской поэзии 1-ой половины XIX века. *Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова*. 2015. Т. 21. № 2. С. 57–60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-tsvetov-obraz-suhih-listiev-v-evropeyskoj-i-russkoj-poezii-1-oy-poloviny-xix-veka> (дата звернення: 21.08.2020).
10. Пастернак Б. Стихотворения и поэмы : в 2-х т. Ленинград : Советский писатель, 1990. Т. 1. 504 с.
11. Петрова А. Времена года в пейзажной лирике А. Фета. *Der Heidelberger Dokumentenserver*. Heidelberg, 2005. URL: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/volltexte/2005/5867/pdf/Fet2.pdf> (дата звернення: 28.08.2020).
12. Разумовская А. Сад в русской поэзии XX века: феномен культурной памяти. Псков : Изд-во ПГГУ, 2010. 228 с.
13. Сапгир Г. Складень. Москва : Время, 2008. 928 с.
14. Суховай Д. Книга Генриха Сапгира «Дети в саду» как поворотный момент в истории поэтики полуслова. *Полилог*. 2009. № 2. С. 36–46.

15. Шевченко Л. Поэтика пейзажа в романе Олега Постнова «Страх». *Studia Rusycystyczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego Kielce, 2018. Т. 26. Р. 39–50.
16. Шохина Е. Семантика времен года в поэзии пушкинской поры : дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Воронеж, 2017. URL: http://www.science.vsu.ru/dissertations/5166/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%A8%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%95.%D0%92.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
17. Эпштейн М. «Природа, мир, тайник вселенной...» Система пейзажных образов в русской поэзии. Москва : Высшая школа, 1990. 303 с.
18. Эпштейн М. Анафраза: языковой феномен и литературный прием. *Художественный текст как динамическая система* : материалы Международной научной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева. Москва, 2006. С. 473–487.

References:

1. Anisova A. (2009), Zаметki o motivakh liriki B. Pasternaka v poezii G. Sapgira [Notes on the motives of the B. Pasternak's lyrics in the poetry of G. Sapgir], *Polylog: electronic scientific journal. Theory and practice of modern literature*, № 2. pp. 104–108 [in Russian].
2. Bykov D. (2006), *Posledneye vremya: Stikhi* [The last time: Poems], Vagrius, Moscow [in Russian].
3. Gayvjronskaya L. (2011), *Semantika vremen goda v khudozhestvennom mire A.S. Pushkina* [Semantics of the seasons in the Pushkin's art world], Nauka-Unipress, Voronezh [in Russian].
4. Zapadov A. (1958), *Masterstvo Derzhavina* [Derzhavin's skill], Sovetskij pisatel, Moscow [in Russian].
5. Zayarna I. (2011), *Sad kak intersemioticheskaya khudozhestvennaya sistema v lirike Borisa Pasternaka* [The garden as an intersemiotic artistic system in Boris Pasternak's lyrics], *Russian literature. Researches, collection of scientific works*, Kyiv [in Russian].
6. Zayarna I. (2015), *Zhanrovo-stilevyye aspekty sovremennoy poezii: Timur Kibirov, Dmitriy Bykov, Maksim Amelin* [Genre-style aspects of the modern poetry: Timur Kibirov, Dmitry Bykov, Maxim Amelin], Logos, Kyiv [in Russian].
7. Kibirov Timur (2009), *Stikhi o lyubvi* [Poems about the love], Vremia, Moscow [in Russian]. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=10201&page=7>
8. Maslova A. (2010), *Vremena goda v poezii G. Derzhavina* [Seasons in the G. Derzhavin's Poetry], *Prepodavatel' XXI vek [Tutor of the 21st century]*, № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vremena-goda-v-poezii-g-r-derzhavina> [in Russian].
9. Nenarokova M. (2015), *Yazyk tsvetov: obraz sukhikh list'ev v yevropeyskoy i russkoy poezii 1-oy poloviny XIX veka* [Language of flowers: the image of dry leaves in the European and Russian poetry of the 1st half of the XIX century], *Bulletin of Kostroma State University by Nekrasov, Series literature, literary criticism, folklore*, Vol. 21, № 2, pp. 57–60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-tsvetov-obraz-suhikh-listiev-v-evropeyskoy-i-russkoy-poezii-1-oy-poloviny-xix-veka> [in Russian].
10. Pasternak B. (1990), *Stihotvoreniya i poemyy v 2-h tomah* [Poems in 2 vol]., Vol. 1, Sovetskij pisatel, Leningrad [in Russian].
11. Petrova A. (2005), *Vremena goda v peyzazhnoy lirike A. Feta* [Seasons in the landscape lyrics by A. Fet], *Der Heidelberger Dokumentenserver*, Heidelberg URL: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/volltexte/2005/5867/pdf/Fet2.pdf> [in Russian].
12. Razumovskaya A. (2010), *Sad v russkoy poezii XX veka: fenomen kul'turnoy pamyati* [Garden in the Russian poetry of the twentieth century: the phenomenon of cultural memory], *izdatelstvo PGGU, Pskov* [in Russian].
13. Sapgir G. *Skladen* [Fold] (2008), Vremia, Moscow [in Russian].
14. Sukhovey D. (2009), *Kniga Genrikha Sapgira "Deti v sadu" kak povorotnyy moment v istorii poetiki poluslova* [The Heinrich Sapgir's book "Children in the Garden" as a turning point in the history of half-word poetics], *Polylog: electronic scientific journal. Theory and practice of modern literature*, № 2. pp. 36 – 46 [in Russian].
15. Shevchenko L. (2018), *Poetika peyzazha v romane Olega Postnova "Strakh"* [Poetics of landscape in the novel by Oleg Postnov "Fear"], *Studia Rusycystyczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego*. Vol. 26. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce [in Russian].
16. Shokhina E. (2017), *Semantika vremen goda v poezii pushkinskoy pory* [The semantics of the seasons in the poetry of the Pushkin era, The semantics of the seasons in the poetry of the Pushkin era], Thesis abstract for Cand. Sc. (Russian literature), Voronezh URL: http://www.science.vsu.ru/dissertations/5166/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%A8%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%95.%D0%92.pdf [in Russian].
17. Epshteyn M. (1990), "Priroda, mir, taynik vselennoy..." *Sistema peyzazhnykh obrazov v russkoy poezii* ["Nature, the world, the cache of the universe ..." The system of landscape images in Russian poetry], Vysshaya shkola, Moscow [in Russian].
18. Epshteyn M. (2006), *Anafraza: yazykovoy fenomen i literaturnyy priyem* [Anaphrase: a linguistic phenomenon and a literary device], *Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashchennoy 80-letiyu V.P. Grigor'yeva [Literary text as a dynamic system. Materials of the international scientific conference dedicated to the 80-th anniversary of V. Grigoriev]*, pp. 473–487, Moscow [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2020.
The article was received 14 September 2020.

ПОЭТИКА АДЮЛЬТЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ И. А. БУНИНА

Шестакова Элеонора Георгиевна,

доктор филологических наук

shestakova_eleonora@mail.ru, shestakovanora2016@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2000-9208

У статті обґрунтовується актуальність виокремлення адюльтеру як одного із самостійних, сильних феноменів художнього світу І. Буніна. Доводиться, що адюльтер у бунінському світі неправомірно трактувати як тривіальну подружню невірність, розглянуту в однозначній етичній системі координат. Визначаються основні підходи та напрями дослідження поетики адюльтеру: історико-типологічний, порівняльний, метод мотивного аналізу.

Мета. Простежити основні варіанти й варіації адюльтеру, зрозуміти, як і в яких основних напрямках відбувався його розвиток у бунінському світі; прояснити моральну, естетичну та екзистенційну основи адюльтеру як того, що пов'язує воєдино такі суперечливі й необхідні для досягнення *таємниці автентичності* (Ф. Степун) особистості та істинності почуття, як свобода та обов'язок, любов і відповідальність, вірність і зрада, відданість, порядність і можливість змін для я, вибір і випадковість.

Результат. Факт адюльтеру в І. Буніна в жодному разі не передбачає аморальність, порочність людини навіть у тих випадках, коли це з традиційної позиції виявляється однозначним. Це характерно і для творів, орієнтованих на поетику реалізму, і для оповідань, для яких значимі відкриття екзистенціалізму. Неминучі під час опису зради банальність, передбачуваність ситуації й типів героїв адюльтеру є в І. Буніна еквівалентом кантівської ситуації морально-етичного вибору. Естетичне сприйняття та переживання зради – це одна з можливостей для героїв пізнати себе справжніх.

Висновки. Навмисна увага І. Буніна до буденності адюльтеру, проте водночас його недопущення на практиці життя – це зроблений героями вибір своєї звичної буденності як вибір себе, майже хайдеггерівська можливість бути самим собою, а не репрезентантом вульгарності загальножиттєвих ситуацій. Адюльтер – це простір внутрішньої свободи й чесності я, екзистенціальної безмежності та безмежної можливості занурення й усвідомлення себе, а також його права, обов'язки (не)вибору себе.

Ключові слова: мотив, парадокси адюльтеру, морально-етичний вибір, екзистенційне світвідчуття.

THE POETICS OF ADULTERY IN THE ARTISTIC WORLD OF I. A. BUNIN

Shestakova Eleonora Georgievna,

Doctor of Philological Sciences

shestakova_eleonora@mail.ru, shestakovanora2016@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2000-9208

The article substantiates the relevance of isolating adultery as one of the independent, powerful phenomena of the artistic world of I. Bunin. It is proved that adultery in the Bunin world is inappropriate to interpret as trivial adultery, considered in an unambiguous ethical coordinate system. The main approaches and directions of research into the poetics of adultery are determined: historical-typological, comparative, method of motive's analysis.

The main **purposes of the article** are: to trace the main variants and variations of adultery, to understand how and in what main directions its development took place in the Bunin world; to clarify the moral, aesthetic and existential foundations of adultery as something that binds together such contradictory and necessary for comprehending the *mystery of authenticity* (F. Stegun), personality and truthfulness of feelings, as liberty and duty, love and responsibility, loyalty and betrayal, devotion, decency and possibility of change for self, choice and chance.

Results. The fact of adultery in I. Bunin in no way implies immorality, depravity of a person, even in those cases when it is unambiguous from the traditional point of view. This is typical both for works focused on the poetics of realism and for stories for which the discoveries of existentialism are significant. The banality, predictability of the situation and types of heroes of adultery, inevitable when describing betrayal, are the equivalent of the Kantian situation of moral and ethical choice in I. Bunin. Aesthetic perception and the experience of betrayal are one of the opportunities for the heroes to know who they are.

Conclusions. I. Bunin's deliberate attention to the everyday life of adultery, but also his non-admission in the practice of life, is the hero's choice of their usual everyday life as a choice of themselves, an almost Heidegger's opportunity to be oneself, and not a representative of the vulgarity of everyday situations. Adultery is a space of inner freedom and honesty of the self, existential infinity and unlimited possibilities of immersion and self-awareness, as well as his rights, duties (not)choosing oneself.

Key words: motive, the paradox of adultery, moral and ethical choice, existential attitude.

Быть самим собой или не быть самим собой.

М. Хайдеггер

*Все человеческие судьбы слагаются случайно,
в зависимости от судеб, их окружающих.*

И.А. Бунин «Жизнь Арсеньева»

1. Введение

Парадоксальная по своей сущности идея, приведенная в качестве первого эпитафия, сформулирована ранним М. Хайдеггером (Бибихин, 2009). Она восходит ещё и к известному монологу Гамлета «Быть или не быть», что тонко обыграно В. Бибихиным в русскоязычном переводе. Быть или не быть самим собою – это подлинная

трагическая коллизия внутренних, определяющих ценностей мир личности, моральных норм и чувств, нравственных предписаний, долга и свободного выбора *я* своих прихотливо, неожиданно меняющихся желаний, настроений, предпочтений, процесса постижения, диалога с окружающим пространством и прикосновения к сюрпризным безднам собственного *я*. Быть или не быть самим собою – это выбор, зависящий от взглядов, желаний, воли, силы убеждений, больших и бесконечно малых поступков человека, а также осознание и принятие ответственности за их последствия. Быть или не быть самим собою – это ещё и выбор, зависящий от реакции человека на поступки, взгляды, мимолетные прикосновения к его жизни и судьбе *других, чужих, иных*. В Библихин определил в качестве истоков этого хайдеггеровского парадокса философские системы И. Канта и С. Кьеркегора – сложное столкновение нравственных императивов и экзистенциального мироощущения. Для героев прозы И. Бунина такого рода мировоззрение, мировосприятие тоже крайне значимо. Однако И. Бунин, будучи чутким к парадоксам, сюрпризам и ловушкам экзистенциального мироощущения, постоянно и настойчиво заставляет своих героев одновременно соприкасаться и с глубинами их *я*, и с различного рода сложными, драматическими неожиданностями, обусловленными чувствами, поступками и выбором других людей. На этом пересечении собственных убеждений, чувств, поступков человека и случайности, внезапности столкновения с другой судьбой в художественном мире И. Бунина и проявляется *тайна подлинности* (Ф. Степун). При этом одним из путей и возможностей прикосновения к ней может быть адюльтер.

Адюльтер принято определять как неверность, измену, прелюбодеяние, нарушение супружеской верности. Адюльтер изначально и традиционно соотносят с предательством, греховностью, пороком и внутренне взаимосвязанными с ними соблазном, непостоянством, переменчивостью настроения и нрава, игрой, растленностью, эгоизмом, циничностью и морально-этическим преступлением, нравственным наказанием и раскаянием. Адюльтер, как правило, актуализируют этической системой координат. В христианской традиции сущность адюльтера обуславливают греховными страстями. В первую очередь, это блуд, лукавство, лицемерие, ложь, оскудение любви, что означает «...угождение страсти и покой во всем (послабление), осуждение, хула (хульные помыслы), самолюбие, смехотворство, смех безвременный» (Грехи..., 1997: 31). При этом блуд почитается «тяжчайшим из всех грехов после человекоубийства и отречения от Христа» вследствие того, что «...соблудившего, хотя он и исповедал сей грех, и перестал делать его, принимая, отлучают на целые годы от Пречистых Таин, как повелевают апостольские правила» (Грехи..., 1997: 30).

Так, адюльтер, с точки зрения и светской, и религиозной жизни, – это нарушение и норм внешнего, общественного, повседневного, существования, и разрушение близких отношений с супругой(ом), и неверность дому, долгу, и измене основ, принципов любви, доверия, и трансформация основ мироощущения, мировоззрения, телесного и морального опыта и поведения человека. Адюльтер воспринимается как нечто однозначно предосудительное и требующее признание измены, а также выбора образа жизни от людей, предающихся прелюбодеяниям. Адюльтер рассматривается преимущественно с позиции ценностей семьи и правил поведения в обществе, которые выступают своеобразной морально-этической оппозицией чувствам любви, свободы и наслаждений жизнью. Под таким углом зрения адюльтер неоднократно представлялся в русской классической литературе: от фривольных шуток об обманутых мужьях и намёков на проказы холостяков в «Горе от ума», парижской жизни Ибрагима в «Арапе Петра Великого», череды супружеских измен в светских повестях 1830-х гг. (В. Одоевский «Княжна Мими», Е. Ган «Идеал», Н. Павлов «Маскарад»¹) до хрестоматийно известных прелюбодеяний в «Анне Карениной». Более того, в русской художественной литературе, не без влияния французской, сформировалась непосредственная взаимосвязь мотивов адюльтера и грешной, падшей женщины, образ которой может быть представлен проституткой, содержанкой и неверной женой (Завершинская 2009; Ключан 2016). Хотя в русской литературе эпохи модернизма психологизм, мировоззрение героев, основные морально-этические конфликты, в целом поэтика адюльтера существенным образом не меняются. Исключение, пожалуй, – это проза И. Бунина.

2. Анализ исследований и публикаций

Мир И. Бунина – это фактически мир беспрестанных измен, прелюбодеяний, похоти, соблазна и чувственной греховности. Уже начиная с ранних произведений («Учитель» 1894, «Осенью» 1901, «Маленький роман» 1906–1926, «День за днём» <1889>, «Деревня» 1909–1910, «Суходол» 1911, «Хорошая жизнь» 1911, «Сверчок» 1911, «Веселый двор» 1911, «Игнат» 1912, «При дороге» 1913, «Я все молчу» 1914, «Святые» 1914) и заканчивая циклом «Темные аллеи» (1937–1945), рассказами 1930–1950-х гг. («Памятный бал» 1944, «Модест» 1944), бунинские герои беспрестанно совершают адюльтеры и предаются мыслям, воспоминаниям о блуде и связанными с ними любовными приключениями, переживаниями.

Так что далеко не случайно советская критика и литературоведение настойчиво и целенаправленно упрекали писателя в аморальности. Примечательно, что в книге о жизни и творчестве И. Бунина, написанной Л.А. Смирновой в 1991 г. для учителей, во многом суммирующей литературоведческую и идеологическую рефлексию его художественного мира, подобного рода тенденции получают одно из ярких идейно-стилистических оформлений: «Бунин идет дальше в соединении высокого и низкого, духовного и физического. Он затрагивает те области взаимоотношений между людьми, которые целомудренно обходила литература XIX в.» (Смирнова, 1991: 92). В отношении любовной сцены Мити с замужней Аленкой («Митина любовь», 1924) Л.А. Смирнова формулирует вопрос «...чем же все-таки объясняет автор падение Мити?» (Смирнова, 1991: 136) и дает такой ответ: «Прежде всего – несоответствие высоких порывов окружающей среде, идеального – реальному. Писатель четко проводит

¹ См. наблюдения о взаимосвязях супружеской измены и болезни в русской светской повести (Шестакова, 2008).

эту грань раздела. Абсолютно все персонажи повести чужды Мите внутренне, преданы скучной обыденности либо фальшивой деятельности. В «греховности» Кати тоже виновата среда, девушка в определенном смысле ее жертва. А откровенная торговля Аленки своим телом не от ее природной распушенности, а от подчиненности аморальности устоям барских усадеб. Тем не менее ощутимая доля ущербности не снимается с человека. Не снята она и с главного героя» (Смирнова, 1991:137). Любовные истории из цикла «Темные аллели», в том числе и адюльтер, характеризуются так: «...мир катастрофичен вовсе не в силу некой таинственной, фатальной неразлучности любви и смерти. А по причине совершенно реального разрушения духовных ценностей, их “замещения” скороспелыми и легкомысленными удовольствиями. В такой атмосфере гибнет не только душа, но унижаются данные человеку природой прекрасные чувства» (Смирнова, 1991: 176).

Исходя из такой логики, адюльтер трактуется так: «Многие рассказы Бунина содержат образы страшных, жестоких притеснителей женщин. Ими оказываются обманутые мужья, брошенные любовники. Финал всегда один – убийство изменившей: «Генрих», «Дубки», “Пароход «Саратов»”. <...> Бунин понимал муки ревности. В «Кавказе» муж, запугивающий, неотступно преследующий подозреваемую жену, не найдя ее для расправы, разряжает в себя два револьвера. Жить острой памятью о телесном обладании женщиной, принадлежавшей теперь другому, он не смог. Физическая близость приносит счастье любящим и отравляет существование тем, кто пользуется ею насильственно, не менее, чем их жертвам» (Смирнова, 1991: 174).

Конечно, и в такой трактовке адюльтера, несмотря на очевидное и грубое искажение ключевых особенностей бунинской поэтики, есть рациональный посыл. Супружеская неверность представляется в однозначной этической системе координат, смысловым и ценностным центром которого является традиционно понимаемое мужское начало, муж как глава семьи, хозяин, а жена трактуется в качестве зависимого члена оппозиции, как женщина, при выборе мужа, полностью зависящая от обстоятельств, воли случая и везения, но должна им подчиняться. К тому же, эта система базируется на христианских представлениях об оппозиционности души/тела, морального/чувственного, долга/свободы *я*. Конечно, и на текстуальном уровне вполне можно найти примеры, подтверждающие значимость такого подхода: Аленка действительно тотчас после близости спрашивает будничным тоном у Мити о цене на поросят, а лесник из «Дубков» удавил молодую жену, подкараулив её на свидании с так и несостоявшимся любовником. Вопрос в том, насколько подобного рода толкование, базирующееся на общепринятых представлениях об адюльтере и его видении русской классической литературой, отвечает базисным принципам поэтики бунинского мира.

В противовес такой интерпретации зарубежное и постсоветское литературоведение предпочитают фокусироваться на проблемах любви, страсти, личности, экзистенциальных особенностях *я*, вопросах веры и философских основах художественного мира И. Бунина (Мальцев, 1994; И.А. Бунин и русская литература XX века, 1995; Заманская, 1996; Бройтман, Магомедова, 2001; Каменецкая, 2008; Бердникова, 2009; Пращерук, 2011; Пращерук, 2016; Марченко, 2015; Пономарев, 2018), тоже обходя вниманием странный феномен «адюльтер». В этом плане они продолжают традиции 1970–1990-х гг., заложенные такими известными специалистами, как А.К. Бабореко, О.В. Сливицкая, когда бунинский адюльтер затушевывался как самостоятельный и сильный, устойчивый мотив, ситуация, сюжетная ситуация, лейтмотив и как бы «перераспределялся» в другие, безусловно сопряженные с ним, но всё же смежные проблемные поля. Это тоже далеко не случайно. Во-первых, его анализ в условиях наследия советского литературоведения привел бы к упрощенному толкованию в пределах господствующих социально-культурной и художественно-литературной традиций. Во-вторых, надо было исследовать и описать вне идеологической системы основополагающие принципы и особенности жанровой системы, философских взглядов, поэтики И. Бунина в целом. В-третьих, образ, мотив, ситуация адюльтера в русской литературе тоже не выделялись и не рассматривались в качестве самостоятельного художественного явления, на чем делают акцент литературоведы, разрабатывающие эту проблему. Вследствие этого не были сформированы предпосылки и условия для вычленения и анализа столь странного и сопряженного с «тайной подлинности, которая очень близка тайне личности, т.е. тайне органического единства между человеческой особью и абсолютной истиной» (Степун, 1992: 154), феномена, как адюльтер в мире И. Бунина. Все же обходить и далее вниманием феномен адюльтера неправомерно, особенно если учесть, что И. Бунин не связывал его непосредственно с традиционными морально-этическими и религиозными представлениями, нормами, но и не создавал ситуации имморализма, эстетики греховной чувственности, что было характерно для литературы и культуры модернизма.

При всей насыщенности произведений И. Бунина самыми различными вариантами и вариациями адюльтера, начиная от мыслей и образов банального телесного томления, желания, блуда, похоти (например, «Учитель», «День за днём», «Личарда», «При дороге») до восхождения через измену к подлинности любви и *я* («Визитные карточки», «Солнечный удар», «Сын», «Неизвестный друг») или же нисхождения до глубин, ловушек циничного эгоизма («В ночном море») и заканчивая высокой трагедией обманутого, преданного доверия («Кавказ»), сложно вести речь о нем в традиционной системе координат и представлений. Однако в то же самое время невозможно и не выделить адюльтер в мире И. Бунина в качестве самостоятельного сильного, устойчивого стержневого и постоянно развивающегося феномена. Он изначально, с ранних произведений, задаёт направления для диалога с русской классической литературой, шире – культурой и проявляет ту уникальную особенность бунинской поэтики, которую Ф. Степун охарактеризовал весьма точно: у И. Бунина «кажется, что все описанное – совсем не описанное, а просто-напросто существующее» (Степун, 1968: 107). Эта особенность во многом и определяет сущность алогичности, оксюморонности бунинского мира, о чем писали многие исследователи, прежде всего Ю. Мальцев, О.В. Сливицкая, С.Н. Бройтман, Д.М. Магомедова. Для художественности И. Бунина, непривычной

для его современников, важен «...принцип “сохранения” противоречий, видение одновременно двух взаимоисключающих сторон феномена и благодаря этому приближение к зиждательной и ужасной тайне целого» (Бройтман, Магомедова, 2001: 560).

Цели и задачи исследования. Как представляется, под таким углом зрения важно и перспективно проанализировать поэтику адюльтера в мире И. Бунина. Это позволит, во-первых, сфокусировать внимание на феномене, который является одним из значимых для И. Бунина. Во-вторых, проследить основные варианты и вариации адюльтера и понять, как и в каких основных направлениях происходило его развитие в бунинском мире. В-третьих, прояснить морально-этическую и экзистенциальную основы адюльтера как такового, что связывает воедино такие противоречивые и необходимые для постижения и жизненности *тайны подлинности*, личности и абсолютной истинности чувства, как свобода и долг, любовь и ответственность, верность и измена, преданность, порядочность и возможность изменений для я, выбор и случайность.

3. Парадоксы «обыкновенной истории» адюльтера

Первое, что необходимо отметить: факт адюльтера у И. Бунина ни в коем случае не подразумевает безнравственности или же порочности человека даже в тех случаях, когда это с традиционной точки зрения представляется однозначным. И. Бунин уже в ранних рассказах, близких к поэтике реализма, например, «Учитель» и «День за днём», и через детали сосредоточивает внимание на адюльтере как пороке, грехе, соблазне чувственностью, как на недопустимом скандале, сопряженном со сплетнями, вызовом общественному мнению, и описывает его так, чтобы максимально четко обозначить тривиальность происходящего. Эти неизбежные банальность, предсказуемость ситуации и типов героев адюльтера и выступает некой защитой героям от пошлых житейских невзгод, своеобразным обыденным эквивалентом кантовской ситуации морально-этического выбора и ответственности.

Так, молодой учитель избегает романа с женой «старого барского повара» – «нахально-красивой молодой женщиной», которая настойчиво и дерзко выказывала ему свою симпатию, объясняя себе это тем, что «пойдут сплетни, – думал он, – различные неприятности...немыслимо!» (Бунин, 1987: 2:59²). Жена повара вынуждено не становится «падшей женщиной», муж проявляет житейскую мудрость: поведение учителя и страсть жены «...заметил и не подал виду, выжидая, что дальше будет: такой он был благообразный и вежливый старичок в опрятной серой поддевичке». Аналогично и в рассказе «День за днём», который имеет подзаголовок «Старая история», через аллюзии отсылающий к «Обыкновенной истории» И. Гончарова и бытописательским традициям русской классической литературы, адюльтер тоже нарочито вписан в клише. Это и недалекий, пошлый, с наглým выражением лица муж, женившийся на приданом, унижающей жену, привыкший развлекаться походами в ресторан, бильярд и к «барышням», и жена – малообразованная «уездная барышня даже без городского лоска» (2, 315), жившая иллюстрированными журналами, и вся скучная, однообразная жизнь. Причем не состоявшийся со стороны жены адюльтер тоже вписан в стереотипный образ уездных барышень и жизни, угнетающей монотонной будничностью «обыкновенных историй». Это подчеркивается и стилистически, и сжатым, пунктирным воспроизведением в двух абзацах сюжетных ситуаций русской классической литературы, связанных с изменами, похотью, любовными посланиями, и психологизм моделей поведения уездных обитателей: «Явилось даже смутное желание отомстить ему [мужу]. Она вспомнила о соседе, учителе уездного училища, молодом, скромном человеке, который, как она успела заметить, был влюблен в нее... “А ведь он милый”, – подумала она и закрыла глаза... Мысли о том, как бы он стал любить ее, ласкать, целовать руки, сидеть с нею по вечерам наедине, пошли бесконечную чередою. Машинально она встала и взяла с окна чернильницу и бумагу с твердым намерением написать ему ласковое письмо с просьбой прийти, посетить ее вечером и т.п.» (2, 316). Однако, что крайне важно, героиня так и не предается адюльтеру: ей «расхотелось писать» (2, 316) любовную записку. И. Бунин эскизно, в мыслях тривиальной уездной барышни-барыни, представил полноту банальности ситуации адюльтера, не дает ей совершиться для того, чтобы не усугубить, не закрепить пошлость пошлых обстоятельств и героев. В этом плане он и близок к философии, поэтике повседневности А. Чехова (Силантьева, 2000; Бройтман, Магомедова, 2001), но одновременно и противостоит ему. Такое нарочитое внимание И. Бунина к обыденности адюльтера, но и его недопущение на практике жизни – это состоявшийся героями выбор своей привычной будничности как выбор себя, почти хайдеггеровская возможность быть самим собою, а не репрезентантом пошлости общежитейских ситуаций. Принципиально значимо, что такое восприятие адюльтера И. Буниным будет и дальше развиваться.

Так, в рассказах, близких поэтике реализма (например, «Личарда» 1913, «Дубки» 1943), всё так же превалирует стремление к нарочитому воспроизведению литературно-культурных ситуаций адюльтера и недопустимости его осуществления. В «Личарде» это подчеркивается и обыгрыванием прозвища старой сводницы «из дворовых» (3, 352), и тем, как ее представляют работники, помнящие старое время («старуха дружелюбная, старая барская гнида, верная Личарда» (3, 354)), и тем, что историю о давнем происшествии – романе управительницы именем с гостем старого барина – рассказывает малообразованный мужик, делая шаржированные акценты на тех клише, которые были важны для русской классической литературы, и тем, что новый грех так и не состоялся, и тем, как создан образ сводницы, намечен ее подлый характер и подчеркнута её положение жалкой, избитой квартирантки.

4. Роль эстетического восприятия мира в банальной ситуации адюльтера

В «Дубках» эта тенденция усилится. Ситуация адюльтера представлена классическим для измены треугольником, усугубленным и тривиальностью образов героев (старый муж, молодая жена и молодой красивый мужчина), и избитостью социальных типов и ролей (муж – лесничий, жена – «схожая скорее с испанкою, чем с простою

² Далее произведения И.А. Бунина цитируются по указанному изданию, в скобках приводится номер тома и страница.

русской дворовой», «жестoko влюбившийся» воздыхатель – свободный юноша, только что произведенный «в чин гвардейского корнета, уволен зимой в двухнедельный отпуск в свою рязанскую вотчину...» (5, 411)), и трагической пошлостью развязки (старый муж убивает жену, пытаясь скрыть преступление), и обстановкой, в которой должна была совершиться измена (в зимний вечер в избушке лесника в последний день отпуска корнета). Но это не литературоцентричность, которая тоже была присуща русской литературе рубежа прошлых веков, а иное. Для И. Бунина важно именно через банальность ситуаций и мыслей, чувств героев, особенно молодого, показать, как тайна подлинности не позволяет прикоснуться к себе тем, кто не умеет понимать язык, смысл обыденности и выбирать себя. Так, после неожиданного признания жены в своей страсти к молодому человеку и назначения ею любовного свидания он вел себя вполне предсказуемо, банальны были и его мысли, что стилистически филигранно воплощено: «После того я, как понимаете, не чаял в неизъяснимом нетерпении и дожидать до завтрашнего вечера, не знал, что с собой делать, думая только одно: пренебрегу всем своим карьером, брошу полк, останусь навеки в деревне, соединю свою судьбу с нею по смерти Лавра – и прочее подобное...» (5, 41).

Однако после слов Анфисы о том, что муж может убить ее даже за предполагаемую измену и после внезапного возвращения мужа, который и не скрывал своей слежки за женой, несостоявшийся любовник «...без слова в ответ, поднялся, оделся и вышел...» (5, 414). Герой фактически оставил молодую женщину, ради которой думал погубить карьеру, для расправы «...мужику с кирпичным лицом в темно-красной бороде, из которого легко бы выйти атаман шайки муромских разбойников» (5, 414). При этом у И. Бунина нет даже намеков, позволивших дать трактовку сущности характера молодого героя и мотивов его поступка, кроме упоминания о тоже тривиальных эмоциях застигнутых врасплох прелюбодеев: «Мы молчим, сидим в оцепенении, в ужаснейшем замешательстве, понимаем, что он сразу понял все, она не подымает ресниц, я изредка на него взглядываю...» (5, 414). Наоборот, происходит несколько смен точек зрения и масштабов видения ситуации адюльтера.

И. Бунин, во-первых, концентрирует взгляд, внимание героя на художественно-эстетическом впечатлении от облика ревнивого мужа: «Признаюсь, живописен он был!» (5, 414). И далее следует подробное, с акцентом на ярких красках одежды, телесной мощи, описание лесника, глаза которого горят «грозным умом» (5, 414). Таким образом, молодой человек продолжает воспринимать серьезную ситуацию в том же условном пространстве художественных произведений, что и в его прежних мечтах. Но принципиальное изменение, точнее замещение, тривиальных художественных штампов внезапной способностью увидеть действительно эстетически совершенное, свидетельствует о том, что *тайна подлинности* (Ф. Степун), столь важная для мира И. Бунина, проявилась через односторонность жизни: неизбежность трагизма обыденности. Герой сумел увидеть красоту подлинных чувств другого человека – мужа, столкнувшегося с оскорбительной, унижительной для себя ситуацией и вынужденного защищаться от нее. Но несостоявшийся любовник не смог понять смысл увиденного и выбрать *живую жизнь*, поверить в подлинность слов, поступков, чувств обыденности, а потому оставил супругов в кульминационной точке и житейских, и художественно-эстетических отношений. Адюльтер для него так и остался историей для рассказа, который адресуется необозначенному собеседнику(ам), что и реализуется через композицию и организацию повествования уже с первых строк.

Во-вторых, писатель резко ломает логику повествования, заменяя эмоционально насыщенный рассказ-воспоминание о событии от лица молодого героя на безлично отстраненное изложение поступков мужа (приход его в полицию и стремление выдать убийство жены за помешательство и самоубийство) и то, что «был он бит плетью и отправлен в Сибирь, в рудники» (5, 414). Такое выстраивание повествования свойственно прозе, особенно поздней новеллистике, И. Бунина. Это позволяет изменить точку зрения на событие и героев таким образом, чтобы проявились другие значимые ценностные и смысловые центры, но при этом и прежние центры получили дополнительное и/или новое звучание. Такого рода слом точки зрения в «Дубках» обнаруживает в ситуации, казалось бы, банального адюльтера и ее же тривиально предсказуемого разрешения проявление новых аксиологических аспектов. Важными оказываются не только банальные по своей природе чувства, поступки жены и молодого человека, но и мужа. Он, в отличие от несостоявшихся любовников, воплотил все клише ситуации измены в жизнь. Значимо и то, что адюльтер так и не состоялся, но выбор своей подлинности всеми героями совершился. Такое случайное столкновение судеб трех людей, не поверивших в силу обыденности, привело не только к вполне предсказуемой житейской развязке, но и к утверждению прав обыденности на *тайну подлинности* и сопряженную с ней *тайну абсолютной истины* (Ф. Степун).

5. Парадоксы «неожиданного счастья» адюльтера

Подобного рода столкновение правды, логики обыденной жизни и основ, принципов высокого искусства при восприятии и объяснении сути адюльтера важно для бунинского мира. Так, в новелле «Кума» (1943) герой и жена его друга совершают адюльтер в банальной ситуации дачной жизни, которая в первых же трех абзацах представлена как идиллический пейзаж будничной жизни купечества: «Одна из самых дорогих дач недалеко от озера: дом в шведском стиле, прекрасные старые сосны и яркие цветники перед обширной террасой» (5, 405). И весь процесс взаимного соблазна и измены происходит по канонам бульварных романов и кинематографических мелодрам, которые тогда были в моде. Однако герой утром, после того, как пережил и само «неожиданное счастье» близости с кумой, и блаженство ночных воспоминаний о нем, одновременно и чувственно еще погружен в полноту, красоту обыденности, и принимает странное, только на первый взгляд, решение: «Он открыл глаза, с наслаждением почувствовал сладкую простоту будничной жизни, подумал: “Нынче уеду в Москву, а послезавтра в Тироль или на озеро Гарда”, – и опять заснул» (5, 407). Герой не может продлить свое «неожиданное счастье» (5, 407), хотя ничего этому не препятствует. Более того, кума, «сияющая тридцатилетней купеческой

красотой и спокойным довольствием летней жизни» (5, 407), инициирует продолжение отношений по все той же тривиальной схеме – совместной тайной поездке на курорт в Кисловодск. Но такое развитие адюльтера для героя, воспринимавшего героиню в декорациях дачной жизни, с позиции эстетического идеала идиллической живописи будничности и его чувственное переживание, прикоснувшегося к *тайне подлинности*, оказывается невозможным. Тироль и озеро Гарда одновременно аксиологически и эстетически противостоят Крыму и Кисловодску.

«Неожиданное счастье» адюльтера – это открывшаяся для героя через банальность возможность ощутить одну из составляющих *тайны подлинности*: важность умения чувствовать и переживать простоту обыденности во всех ее нюансах как эстетически совершенное произведение. Герой это ощущение не хочет разрушать, позволив и дальше осуществляться в его жизни клише вполне удавшегося адюльтера. Но он еще и не может сделать окончательный выбор, пытаясь прикрыться от неосознаваемой и потому слишком банальной пошлости кумы строками из эпиграммы Козьмы Прутковка: «*”Вы любите ли сыр, спросили раз ханжу”, – сказал он, неловко смеясь...*» (5, 407), а потому вынужден ответить тривиальными жестами и вопросом на предложение кумы о поездке на курорт: «*Он взял через стол и сжал ее руку, тихо говоря: “Правда, приедете?”*» (5, 407). Рассказ завершается мыслями героя, который на пошлые заигрывания кумы и свои не менее пошлые вопросы-ответы, признает, представляя ее портрет в пошлом виде: «*И тотчас подумал: “А там я ее, в этих лакированных сапожках, в amazонке и в котелке, вероятно, тотчас же люто возненавижу!”*» (5, 407). Это продолжение эстетического восприятия мира и женщины, с которой пережил «неожиданное счастье» близости. Адюльтер снова оказался важен в качестве возможности приобщения к *тайне подлинности и истины*, но еще не в полной мере к *тайне личности* (Ф. Степун). Ситуация адюльтера для героя обнаруживает проблему границы и неизбежности выбора себя: случайность и близкое соприкосновение с чужими жизнями (друг, его жена), столкновение с чужой женой, так и не ставшей ему дорогим человеком, и полнота чувственного переживания обыденности, предельная честность с собой в чувствах, желаниях проявляют необходимость поступка. Это всё тот же хайдеггеровский *выбор быть самим собой или не быть* самим собой, когда герой, переживший адюльтер, не может в полной мере и сразу принять себя изменившегося, подтвердив это поступками.

6. Адюльтер как «познанный запрет»

Однако адюльтер в бунинском мире, начиная с ранних произведений, может быть и возможностью приобщиться к *тайне подлинности, человеческой личности* через совершенный выбор и погружение в экзистенциальные глубины мира и я («Осенью»). В таком случае адюльтер не называется и даже не ощущается как измена, а почти сразу проявляет свою оксюморонную сущность: «*Мы долго не могли сказать ни слова. То, что тайно волновало нас последний месяц, было сказано без слов, и мы молчали только потому, что сказали это слишком ясно и неожиданно*» (2, 219). Такого рода адюльтер противостоит обыденности как единственная и неповторимая попытка пережить подлинность себя во встрече с другим я. В отличие от рассказов, ориентированных на память реалистической поэтики, в таких произведениях ситуация адюльтера – это откровение, приобщение к *тайнам подлинности* через право двоих на любовь вне морально-нравственных норм, когда принципиально важна одновременность осознания и признания: «*Когда я была девушкой, я без конца мечтала о счастье, но все оказалось так скучно и обыденно, что теперь эта, может быть, единственная счастливая ночь в моей жизни кажется мне непохожей на действительность и преступной. Завтра я с ужасом вспомню эту ночь, но теперь мне все равно... Я люблю тебя, – говорила она нежно, тихо и вдумчиво, как бы говоря для самой себя*» (2, 222). Здесь вновь актуализируется столь важная для И. Бунина тема повседневности, даже обыденности как основы мировосприятия человека. Но реализуется она принципиально иным образом, нежели в рассказах «Учитель», «Личарда», «Дубки». Обыденность, сопряженная с любовью, прочувствованная вместе с нею, обнаруживает для человека возможность преодоления тривиальности, пошлого эгоизма и дает понять то, что М. Хайдеггер определил так, размышляя о запрете: «*Познанный запрет – не голое отречение от притязания, но превращение речи в почти потаенно журчащий песенный отголосок несказанного сказа*» (Хайдеггер, 1993: 308). Адюльтер – как традиционная система морально-этических запретов, – соприкоснувшийся с тайной сокровенных мечтаний и любви, проявляет в мире И. Бунина свою парадоксальную сущность. Он даёт право и возможность на подлинно трагическую встречу судеб, которая, если и не изменяет течение жизней любовников, то меняет их самовосприятие. Такого рода адюльтер, сопряженный с экзистенциальными настроениями, переводит банально-житейские слова и знания в молчание и достижение «...почти “непомерной интимности”» (Хайдеггер, 1993: 309).

7. Выводы

Таким образом, адюльтер в мире И. Бунина – это не столько тривиальная измена, сколько приобщение к *полноте бытия и тайне подлинности*. Адюльтер у И. Бунина – это не *другая* женщина / *другой* мужчина, репрезентирующие пошлую пресыщенность, обыденно-житейскую неудовлетворенность или же цинизм мироощущения, одиночество и неустроенность человека. Адюльтер – это пространство внутренней свободы и честности я, экзистенциальной безграничности и беспредельной возможности погружения и осознания себя, а также и его права, обязанности (не)выбора себя. Адюльтер у И. Бунина – это и пространство наряженной и трагической борьбы с собой. Адюльтер для И. Бунина вне моральности и нравственности, но и не аморален, не имморализм, поэтому он оксюморонен. Адюльтер обнаруживает для человека сущность любви (к единственно близкому другому я), бытия и веры, позволяя признать: «*Была ли она лучше других, которых я любил, я не знаю, но в эту ночь она была несравненной*» (2, 222). Совершенный выбор и признание, принятие себя и мира (не)изменившимися – это то, что дает адюльтер человеку, не испугавшемуся через обыденность и пошлость измены прийти к *тайне подлинности*. Однако эти аспекты адюльтера предполагают дальнейшие системные исследования.

Литература:

1. Бердникова О.А. Мотивы искушения в творчестве И.А. Бунина в аспекте христианской антропологии. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. 2009. № 1. С. 12–19.
2. Бибикин В.В. Ранний Хайдеггер: Материалы к семинару. Москва : Издательство «Институт Святого Фомы», 2009. URL: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/ehkzistencialnaja_filosofija/bibikhin_v_v_rannij_khajdegger_materialy_k_seminaru/35-1-0-3402 (дата обращения: 28.10.2020).
3. Бройтман С.Н., Магомедова Д.М. Иван Бунин. Русская литература рубежа веков (1890-е – начало 1920-х годов). Книга 1. Москва : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2001. С. 540–585.
4. Бунин И.А. Собрание сочинений в 6 т. Москва : Художественная литература, 1987–1988.
5. Греховные страсти и борьба с ними (По учению преподобного Иоанна Лествичника). Москва : Издательство «Приход церкви свв. безср. и чудотворцев Космы и Дамиана в Риме пострадавших», «Благовест», 1997.
6. Завершинская Е.А. Французское пространство в романе Л. Толстого «Анна Каренина». *Сибирский филологический журнал*. 2009. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskoe-prostranstvo-v-romane-l-tolstogo-anna-karenina> (дата обращения: 28.10.2020).
7. Заманская В.В. Русская литература первой трети XX века: проблема экзистенциального сознания. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та; Магнитогорск : Изд-во Магнитог. Пединститута, 1996.
8. И.А. Бунин и русская литература XX века: По материалам Международной научной конференции, посвященной 125-летию со дня рождения И.А. Бунина. Москва : Наследие, 1995.
9. Каменецкая Т.Я. Эволюция повествования в произведениях И.А. Бунина 1910 – 1920-х годов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Урал. гос. ун-т им. А.М. Горького. Екатеринбург, 2008. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1584/1/urgu0537s.pdf> (дата обращения: 28.10.2020).
10. Клочан А.Н. Функционирование архетипа «падшей женщины» в русской литературе. *Русская литература. Филологический аспект*. 2016. № 5 (13). Май. URL: <https://scipress.ru/philology/articles/funktsionirovanie-arkhetipapadshej-zhenshhiny-v-russkoj-literature.html> (дата обращения: 28.10.2020).
11. Мальцев Ю. Иван Бунин. Франкфурт-на-Майне. Москва : Посев, 1994.
12. Марченко Т.В. Поэтика совершенства. Москва : Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына, 2015.
13. Пономарев Е. Интертекст «Темных аллей»: Растворение новеллы в позднем творчестве И.А. Бунина. *Журнальный клуб «Интелрос» НЛО*. 2018. № 150. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/nlo/nlo150-2018/35849-intertekst-temnyh-alley-rastvorenie-novelly-v-pozdnem-tvorchestve-ia-bunina.html> (дата обращения: 28.10.2020).
14. Пращерук Н.В. «Реалистический» вариант русского модернизма: о прозе И.А. Бунина. 2011. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/31800/1/evf_2011_10.pdf (дата обращения: 28.10.2020).
15. Пращерук Н.В. Проза И.А. Бунина в диалогах с русской классикой. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016.
16. Силантьева В.И. Художественное мышление переходного времени (литература и живопись): А.П. Чехов, И.И. Левитан, В.А. Серов, К.А. Коровин. Одесса : Астропринт, 2000.
17. Смирнова Л.А. Иван Алексеевич Бунин: Жизнь и творчество. Москва: Просвещение, 1991.
18. Степун Ф.И. Встречи. Нью-Йорк : Товарищество Зарубежных Писателей, 1968.
19. Степун Ф.И. Иван Бунин. Встречи и размышления. Избранные статьи под ред. Е. Жиглевич. London : Overseas Publications Interchange Ltd. 1992. С. 152–169.
20. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. Москва : Республика, 1993.
21. Шестакова Э.Г. Поэтика «повседневных» болезней в русской классической литературе первой половины XIX века. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 836. Серія: Філологія. Харків, 2008. № 54. С. 151–155.

References:

1. Berdnikova, O. A. (2009). *Motivy iskusheniia v tvorchestve I.A. Bunina v aspekte khristianskoi antropologii*. [The motives of temptation in the works of I. A. Bunin in the aspect of Christian anthropology]. *Vestnik VGU. Serii: Filologiya. Zhurnalistika* (1). 12–19. [in Russian].
2. Bibikhin, V. V. (2009). *Rannii Khaidegger: Materialy k seminaru*. [Early Heidegger: Workshop Materials]. Moscow: Izdatel'stvo: Institut Sviatogo Fomy. URL: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/ehkzistencialnaja_filosofija/bibikhin_v_v_rannij_khajdegger_materialy_k_seminaru/35-1-0-3402. (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].
3. Broitman, S. N., Magomedova, D. M. (2001). *Ivan Bunin. Russkaia literatura rubezha vekov (1890-e – nachalo 1920-kh godov)*. Kniga 1. [Ivan Bunin Russian literature at the turn of the century (1890s – early 1920s). Book 1. Moscow: IMLI RAN, «Nasledie». 540–585 [in Russian].
4. Bunin, I.A. (1987–1988). *Sobranie sochinenii v 6 t.* [Collected works in 6 vol.]. Moscow: Khudozhestvennaia literatura [in Russian].
5. *Grekhovnye strasti i bor'ba s nimi (Po ucheniiu prepodobnogo Ioanna Lestvichnika)* [Sinful passions and struggle with them (According to the teachings of the Monk John Climacus)] (1997). Moscow: Izdatel'stvo “Priklad tserkvi svv. bezsr. i chudotvortsev Kos'my i Damiana v Rime postradavshikh”, “Blagovest” [in Russian].
6. Zavershinskaia, E. A. (2009). *Frantsuzskoe prostranstvo v romane L. Tolstogo “Anna Karenina”*. [French space in L. Tolstoy's novel “Anna Karenina”]. *Sibirskii filologicheskii zhurnal*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskoe-prostranstvo-v-romane-l-tolstogo-anna-karenina> (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].

7. Zamanskaia, V. V. (1996). *Russkaia literatura pervoi treti KhKh veka: problema ekzistentsial'nogo soznaniia*. [Russian literature of the first third of the twentieth century: the problem of existential consciousness]. Ekaterinburg Izd-vo Ural. un-ta; Magnitogorsk: Izd-vo Magnitog. pedinstituta [in Russian].
8. I.A. Bunin i russkaia literatura XX veka: Po materialam Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, posviashchennoi 125-letiiu so dnia rozhdeniia I.A. Bunina. [I.A. Bunin and Russian literature of the twentieth century: Based on the materials of the International Scientific Conference dedicated to the 125th anniversary of the birth of I.A. Bunin]. (1995). Moscow: Nasledie. [in Russian]
9. Kamenetskaia, T.Ia. (2008). *Evolutsiia povestvovaniia v proizvedeniiakh I.A. Bunina 1910–1920-kh godov*. [The evolution of the narrative in the works of I.A. Bunin 1910s–1920s]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.01.01; Ural. gos. un-t im. A.M. Gor'kogo, Ekaterinburg. URL: <http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/1584/1/urgu0537s.pdf>. (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].
10. Klochan, A.N. (2016). Funktsionirovanie arkhetaipa “padshei zhenshchiny” v russkoi literature. [Functioning of the “fallen woman” archetype in Russian literature]. *Russkaia literatura. Filologicheskii aspekt*. 5 (13). Mai. URL: <https://scipress.ru/philology/articles/funktsionirovanie-arkhetipa-padshej-zhenshchiny-v-russkoj-literature.html> (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].
11. Mal'tsev, Iu. (1994). *Ivan Bunin*. [Ivan Bunin]. Frankfurt am Main. Moscow: Posev. [in Russian]
12. Marchenko, T.V. (2015). *Poetika sovershenstva*. [The Poetics of Perfection]. Moscow: Dom russkogo zarubezh'ia imeni Aleksandra Solzhenitsyna. [in Russian]
13. Ponomarev, E. (2018). Intertekst «Temnykh allei»: Rastvorenii novelly v pozdnem tvorchestve I.A. Bunina. [Intertext “Dark alleys”: Dissolution of the novella in the late work of I.A. Bunin]. *Zhurnal'nyi klub “Intelros” NLO* (150). URL: <http://www.intelros.ru/readroom/nlo/nlo150-2018/35849-intertekst-temnyh-alley-rastvorenii-novelly-v-pozdnem-tvorchestve-ia-bunina.html>. (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].
14. Prashcheruk N.V. (2011). «Realisticheskii» variant russkogo modernizma: o proze I.A. Bunina. [“Realistic” version of Russian modernism: about the I.A. Bunin’s prose]. URL: http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/31800/1/evf_2011_10.pdf. (Accessed on: 28.10. 2020) [in Russian].
15. Prashcheruk, N.V. (2016). *Proza I. A. Bunina v dialogakh s russkoi klassikoi*. [I.A. Bunin’s prose in dialogues with Russian classics]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
16. Silant'eva, V.I. (2000). *Khudozhestvennoe myshlenie perekhodnogo vremeni (literatura i zhivopis'): A.P. Chekhov, I.I. Levitan, V.A. Serov, K.A. Korovin*. [Artistic thinking of the transition period (literature and painting): A.P. Chekhov, I.I. Levitan, V.A. Serov, K.A. Korovin]. Odessa: Astroprint [in Russian].
17. Smirnova, L.A. (1991). *Ivan Alekseevich Bunin: Zhizn' i tvorchestvo*. [Ivan Alekseevich Bunin: Life and work]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
18. Stepun, F.I. (1968). *Vstrechi* [Meetings]. New York: Tovarishestvo Zarubezhnykh Pisatelei [in Russian].
19. Stepun, F.I. (1992). *Ivan Bunin*. [Ivan Bunin]. *Vstrechi i razmyshleniia. Izbrannye stat'i pod. red. E. Zhiglevich*. [Encounters and Reflections. Selected articles. Ed. by E. Zhiglevich]. London: Overseas Publications Interchange Ltd. 152–169. [in Russian].
20. Hajdegger, M. (1993). *Bytie i vremja / Per. s nem.* [Being and time]. Moskva: Respublika [in Russian].
21. Shestakova E.G. (2008). Poetika “povsednevnykh” boleznei v russkoi klassicheskoi literature pervoi poloviny XIX veka. [Poetics of “everyday” diseases in Russian classical literature of the first half of the 19th century]. *Visnik Kharkivs'kogo natsional'nogo universitetu im. V.N. Karazina*. 836 Seriiia Filologiiia Kharkiv (54). 151–155 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020

**3. Романські, германські
та інші мови**

**3. Romanic, germanic
and other languages**

СИНОНІМІЯ, АНТОНІМІЯ І ПАРОНІМІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ КОСМЕТОЛОГІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ

Бойко Ірина Ігорівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
i.boiko.online@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7139-1449

Мета. Метою статті було розкриття особливостей синонімії, паронімії і антонімії в англійській термінології косметології та естетичної медицини, розгляд їх функціонування, опис динаміки провідних характеристик цих семантичних процесів.

Методи. Матеріалом дослідження послуговували 1 000 англійських термінів косметології та естетичної медицини, відібраних з відповідних англійських фахових текстів (наукових статей та науково-дидактичних матеріалів). Дослідження методологічно ґрунтується на системно-структурному підході, який дозволяє здійснювати синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між мовними елементами. Аналіз парадигматичних відношень термінології відбувався на основі принципів семантичного поля та тематичної організації термінопонять. Було також застосовано описовий та порівняльний методи.

Результати. Здійснений огляд літератури підтвердив існування різновекторних поглядів на синонімію в термінології. Визначено джерела поповнення синонімів у термінології косметології та естетичної медицини. Описані семантичні і функціональні критерії синонімії в зазначеній термінології, виявлені наявні в ній синонімічні ряди.

З'ясований вияв антонімічних відношень як регулярного принципу найменувань понять з протилежним значенням, показано відмінності між словотвірною і лексичною антонімією в термінології косметології та естетичної медицини. Проаналізовано використання паронімів та підкреслено, що незначна відмінність у написанні і вимові призводить до неправильної заміни одного слова іншим та втрати інформації.

Висновки. Проведений аналіз лексико-семантичних особливостей косметології та естетичної медицини показав, що синонімія і антонімія є у ній поширеними явищами, які маніфестуються на лексико-семантичному, дериваційному та стилістичному рівнях. Кожний з цих типів парадигматичних відношень сприяє розвитку і збагаченню термінології. Щодо паронімії, то вона є мовною універсалією, якої неможливо уникнути, попри те, що вона суперечить принципам фахового спілкування. Таке бачення ролі синонімії, антонімії та паронімії в термінології косметології та естетичної медицини загалом узгоджується зі спостереженнями та висновками дослідників цих явищ в споріднених або близьких за тематикою терміносистемах.

Ключові слова: семантичні відношення, системність мови, парадигматичні відношення, термін, лексико-семантичні відношення.

TERMINOLOGICAL SYNONYMY, ANTONYMY AND PARONYMY IN THE ENGLISH TERMS OF COSMETOLOGY AND AESTHETIC MEDICINE

Boiko Iryna Ihorivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Lecturer at the Department
of Romano-Germanic Philology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
i.boiko.online@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7139-1449

Purpose. The article reveals the features of synonymy, paronymy and antonymy in the English terminology of cosmetology and aesthetic medicine, considers their functioning, and describes the dynamics of the prominent characteristics of these semantic processes.

Methodology. The research material consisted of 1000 English terms of cosmetology and aesthetic medicine selected from the relevant English professional texts (scientific articles and didactic materials). The research is methodologically based on the systemic-structural approach, which enables synchronous analysis of language phenomena based on the connections and relationships between linguistic elements. The analysis of paradigmatic relations of the terminology was based on the principles of semantic field and thematic organization of terms. Descriptive and comparative methods were also applied.

Results. A review of the literature confirmed the existence of multi-vector views on synonymy in terminology. The sources of synonyms in the terminology of cosmetology and aesthetic medicine are disclosed. The semantic and functional criteria of synonymy in the terminology are described, and the synonymous series available in it are revealed.

The manifestation of antonymous relations as a regular principle of naming concepts with opposite meaning is clarified, and the differences between word-forming and lexical antonymy in the terminology of cosmetology and aesthetic medicine are shown. The use of paronyms is analyzed, and it is emphasized that a slight difference in spelling and pronunciation leads to incorrect replacement of one word with another and loss of information.

Conclusions. The analysis of lexical and semantic features of terminology of cosmetology and aesthetic medicine has shown that synonymy and antonymy are common phenomena manifested on the lexical-semantic, derivational and stylistic levels. Each of these

types of paradigmatic relations contributes to the development and enrichment of terminology of cosmetology and aesthetic medicine. As for paronymy, it is a linguistic universal that cannot be avoided despite the fact that it contradicts the principles of professional communication. This vision of the role of synonymy, antonymy and paronymy is generally consistent with the observations and conclusions of researchers who conducted similar studies in related terminological systems.

Key words: semantic relations, systematic language, paradigmatic relations, term, lexical-semantic relations.

1. Вступ

Новітні технології, глобалізація і маркетингова діяльність позначаються сьогодні на всіх сферах діяльності людини. Це зумовлює появу нових професійних та наукових галузей і галузевих термінологій, які розвиваються паралельно еволюційним процесам у науці та суспільстві. Прикладом цього можуть слугувати косметологія та естетична медицина та їхній термінологічний апарат.

Хоча тривалий період становлення термінології цієї галузі зробив її практично необмеженим джерелом нового лексичного матеріалу для лінгвістів, лексико-семантичні особливості досі не привернули увагу дослідників. З огляду на цю прогалину у термінознавчих студіях у статті представлено дослідження, *мета* якого полягає у виявленні та комплексному аналізі особливостей явищ термінологічної синонімії, паронімії та антонімії у термінології галузей косметології та естетичної медицини (надалі КЕМ). *Новизна роботи* зумовлена передусім вибором мовного матеріалу. Отже, *об'єкт вивчення* – англійська термінологія галузей косметології та естетичної медицини, а його *предмет* – закономірності реалізації синонімії, паронімії та антонімії як системоформуючих категорій термінології КЕМ.

2. Аналіз останніх досліджень

У дослідженні використано власне визначення поняття «термін», яке базується на поєднанні дефініцій В.М. Лейчика та А.В. Лемова: *термін – це мовна одиниця (слово або словосполучення), переважно субстантивного характеру, яке належить до загальних, конкретних та абстрактних понять певної галузі знань та слугує для передачі фіксування, концентрації, збереження професійної інформації* (Лейчик, 2006; Лемов, 2000).

Як відомо, під час функціонування галузевої термінології утворюються терміни для позначення нових явищ і процесів, відбувається запозичення з інших мов, зникають застарілі найменування понять тощо. Ці процеси призводять до лексико-семантичних об'єднань слів на основі парадигматичних відношень, які реалізують зв'язки між різними термінологічними одиницями. Вони відображають системність мови, оскільки зумовлені взаємодією лексичних та граматичних аспектів мовних одиниць. До найсуттєвіших виявів семантичних відношень в термінології косметології і естетичної медицини можна віднести синонімію, паронімію та антонімію.

Питання про те, чи є синонімія позитивним або негативним явищем, залишається дискусійним. Двоєкі погляди на синонімію спричинили полеміку між лінгвістами. Синонімія тривалий час вважається дезорганізаційним феноменом у термінології, оскільки вона руйнує однозначність, точність, чіткість і визначеність спеціальних найменувань (Новоставська, 2013; Polackova 2001). Водночас такі автори, як В.П. Даниленко, С.В. Гриневич, В.М. Лейчик, В.А. Татарінов, оцінюють термінологічну синонімію як позитивний процес в термінотворенні під час номінації фахового терміна: приміром, В. П. Даниленко (1971) розглядав синонімію в термінології як органічний вияв іманентних закономірностей розвитку лексики, відображення прагнення до збагачення і водночас до уточнення мовних знаків поняттєво узагальненої реальності.

Синонімія в різних фахових галузях і на матеріалі різних мов стала предметом пошуків багатьох науковців; зокрема, вона привернула увагу дослідників в таких споріднених або тематично близьких до КЕМ термінологіях і терміносистемах, як медична (Колобаєв, Всеволодова, 2017; Polackova 2001; Tkach 2018) та біологічна (Kolaříková, 2008). Усі вони трактують синонімію як інгерентну характеристику термінологічної лексики, хоча і оцінюють її по-різному: для більшості авторів з пострадянського простору характерне дещо критичне ставлення до неї, тоді як науковці з інших країн виявляють нейтральне ставлення.

Одним з регулярних принципів найменування понять з протилежним змістом у термінології є антонімія. Антоніми займають вагомe місце в термінології, адже будь-яке явище, поняття, предмет сприймається глибше та яскравіше під час зіставлення чи протиставлення, віднаходження антитези, діаметрально протилежного значення. На відміну від синонімів, антоніми не утворюють ряди (синонімічні ряди), а знаходяться в гіперо-гіпонімічних відношеннях.

Порівняно з синонімією явище антонімії в фаховій термінології менш досліджене, хоча деякі розвідки на матеріалі різних терміносистем і мов були здійснені (див., наприклад, Płana, Płana, 2014; Titini 2015). На відміну від синонімії, до явища антонімії науковці ставляться загалом однозначно, схилившись до думки про необхідність антонімів у термінології, адже це явище є структуротворчим елементом. Ще Ш. Баллі писав про те, що «в нашій свідомості абстрактні поняття закладені парами, причому кожне зі слів завжди так чи інакше зумовлює уявлення про інше» (Баллі, 1961).

Інші лінгвісти (Г.Г. Кабанцев, І.С. Квітко, Д. Лайонз, В.М. Лейчик) відмічали, що антонімія – це здатність людини категоризувати досвід з допомогою дихотомічних контрастів. Так, Д. Лайонз вважав бінарну опозицію однією із найважливіших принципів структурування семантики і сприймав антоніми не як відображення протилежних цінностей, а як вираження відносної полярності (Lyons, 1977). Аналогічно Н.В. Горохова стверджує, що «більшість явищ мають протилежні собі явища, більшість процесів мають зворотні процеси, більшість понять мають «антипоняття» (Горохова, 2015).

Ще одним виявом парадигматичних відношень є явище паронімії, що ґрунтується на схожості звучання слів, близькості у письмовій формі, частковому збігу за морфологічним складом, часто етимологічній спорідненості

(Елисеєва, 2005). І.І. Короткова (2013) зазначає його багатоаспектність, великий потенціал і різноманіття форм, можливість нести функціональне навантаження в різних галузях, зокрема термінології. Ці особливості паронімії вже привернули увагу термінознавців, зокрема в медичних галузях (Lysanets, Bieliaieva, Morokhovets 2019; Staicu 2014; Tkach 2018),

3. Методологія

Матеріалом дослідження послуговували 1 000 англійських термінів косметології та естетичної медицини, відібраних з відповідних англійських фахових текстів (наукових статей та науково-дидактичних матеріалів), опублікованих протягом останніх 10 років.

Дослідження методологічно ґрунтується на системно-структурному підході, який дозволяє здійснювати синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між мовними елементами. Аналіз парадигматичних відношень термінології КЕМ відбувався як «за принципом семантичного поля, яке об'єднує лексеми за загальною ядерною домінують інтегральною ознакою» (Панько, Кочан, Мацюк, 1994), так і за принципом тематичної організації термінопонять, що знаходить своє вираження, зокрема, у відношеннях полісемії, синонімії, антонімії, тощо (Іващенко 2009). Водночас були застосовані описовий та порівняльний методи, які допомогли глибше розкрити особливості досліджуваних лексико-семантичних феноменів.

4. Вклад основного матеріалу

Лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники синонімії в термінології включають заміну старих понять новими, більш точними та вдалими, омивання повтору, одночасне використання терміна та його дефініції, використання аббревіатур або мовних символів з метою мовної економії, багатоманітні способи творення структури термінів, різні називання того самого поняття термінологічними школами та науковцями.

Здійснений у процесі дослідження аналіз джерел поповнення термінології КЕМ термінами-синонімами засвідчує їхню різноманітність та постійний процес розвитку цієї термінології. Зокрема, термінологія КЕМ збагачується в синонімічному аспекті 1) термінами, запозиченими з інших мов: *eyebrows tattoo* (нід.) або *microblading* (нім.), *exfoliation* (лат) або *peeling* (франц.); 2) вживанням слів з латинської, грецької мови, які формують пари: *operation* (лат.) або *technique* (грец.), *method* (грец.) або *mode* (лат.); *transplant* (лат.) або *graft* (грец.); 3) синхронним використанням розмовних та професійних термінів: *tweezers* та *pincers* (проф. *forceps*), *finelines* (проф. *wrinkles*), *cold sore* (проф. *herpes*); 4) синонімічними відповідниками епонімів: *epithelial dysplasia* або *Urban-Schlosser-Shpohn*, *herpes virus* або *Epstein-Barr virus*; 5) заміною розгорнутих словосполучень аббревіатурами: *EGF* замість *epidermal growth factor*, *GlcA* замість *glucuronic acid*, *AHA* замість *alpha hydroxy acids*, *local LDM* замість *dynamic micromassage*, *BHA* – *beta hydroxyl* або *salicylic acid*, *CIT* замість *citric acid*; 6) використанням евфемізмів для пом'якшення значення терміна, наприклад, замість *no pores* використовують *naturally perfect baby-smooth skin*, замість *wrinkles – crow's feet* або *laugh lines*, замість *cosmetic surgery* використовують толерантніші, не такі різкі вирази *changing your profile picture* або *biological photoshop*, замість *rhinoplasty – nose job*, а замість *trout pout – big plump lip*.

Як відомо, синонімію диференціюють за функціональними та семантичними властивостями, маніфестацію яких можна спостерігати в термінології КЕМ. На основі семантичних особливостей виокремлюють слова-синоніми, близькі або тотожні за значенням, або тільки близькі, або тільки тотожні. Наприклад, у термінології КЕМ лексема *cream* має такий синонім, як *face cover*, термін *natural cosmetics – green beauty, healthy beauty, a natural makeup – nude* або *matte makeup*. Функціональні особливості зумовлюють заміни термінів, наприклад, *wrinkles – crow's feet* або *laugh lines*, *double chin – turkeyneck*, *big plump lip – trout*, *vertical lines between the eyebrows – elevens* або *mad lines* чи *resting face*.

Коли є декілька назв, які позначають однакове значення, виникає синонімія, внаслідок чого утворюється синонімічний ряд. До синонімічних рядів належать слова, які об'єднують денотативні значення за допомогою інтегруючих ознак, а різняться диференційними ознаками. В будь-якому ряді існує своє особливе стрижневе слово. Ознаки синонімічності слів проявляються у відношеннях між стрижневим словом та рештою компонентів синонімічного ряду (Пономарів, 2001).

В англійській термінології КЕМ синонімічний ряд може об'єднувати різну кількість термінів; наприклад, замість *nail polish* можна використовувати термін *nail varnish* або *nail lacquer*. Аналогічно можна вживати *flyaway hair* або *frizz hair*, *beauty blender* або *beauty sponge*, *visible pores* або *enlarged pores*, *cleanser – skin purifier*, *face wash* або *cleansing cream*, *face illuminator* або *face highlighter*.

Щодо антонімів, то проведений аналіз підтвердив, що це – термінні одиниці, які позначають не будь-які протилежні поняття, а обов'язково поняття співвідносні, тобто ті, які належать до одного і того самого ряду явищ об'єктивної дійсності, об'єднаних змістом на основі їхнього протиставлення (Булик-Верхола, 2000). Причому, терміни-антоніми *artificial* та *natural* відносяться до терміна *fragrance*, *invasive* та *noninvasive* – до *method*, *mineral – synthetic* співвідносяться з терміном *oil*, а *glossy* та *matte* – з *eyeshadow*. Зазначені пари слів об'єднуються спільними родовими семами, але виражають протилежне значення.

Окрім того, в термінології КЕМ активно функціонують антоніми, які належать до одного з видів еквіполентної опозиції, усі члени яких логічно рівноправні, наприклад: *normal skin type – oily skin type*, *non touring – contouring*, *dehydrating lotion – dying lotion*.

Як відомо, лексична та словотвірна антонімія розрізняється способами вираження антонімічних відношень (контрарним і комплементарним). Вона є основою для виокремлення таких семантичних класів антонімів, як комплементарні, контрарні і векторні (Русанівський, Тараненко, Зяблюк, 2004).

У термінології КЕМ за допомогою контрарних антонімів (від латинського слова *contrarius* «протилежний») виражається якісна протиставленість і утворюються градуальні опозиції, причому між ними є (хоч би один) проміжний член: *teen skin products – premature skin products – mature skin products, dry skin – combination skin – oily skin, pale skin tone – medium skin tone – dark skin tone, deep lines – fine lines – no lines*.

Комплементарні антоніми (від лат. *complementum* «доповнення») є граничними за своїм характером, доповнюючи один одного до родового поняття. У них немає середнього (проміжного) члена. Як показує аналіз термінології КЕМ, заперечення одного з них дає значення іншого: *dimpled skin – elastic skin, cream for mature skin – cream for immature skin, extrinsic aging – intrinsic aging*.

Щодо векторних антонімів (від лат. *vector* «той, що несе»), то вони помітно наявні в зазначеній термінології, передаючи протилежну спрямованість дій, ознак або властивостей: *visible pores/enlarged pores – nopores, augmentation – reduction (of breast), blackheads – whiteheads*.

У термінології КЕМ легко виокремлюються префіксальні антоніми, які утворюють протилежні значення додаванням префіксів, а саме: *anti, de, in (un), non (no), post, pre (antiaging, antidermatitis, deactivator, dehydration, depigmentation, inorganic, non-absorbent, no-needle mesotherapy, postliposuction, prefilled (syringe))*.

В антонімічні відношення вступають також різнокореневі терміни-слова (*organic/mineral, concentrate/diluted, flexion/extension*), наприклад: *organic/mineral – synthetic cosmetics, concentrate – diluted essential oil*. Спільнокореневі терміни-слова – це антонімічні пари, які мають однакову основу, причому термін-опозит утворюється за допомогою заперечних, вказівних, кількісних префіксів (*a-, an-, anti-, de-, des-, in-, un-, contra-, non-, ante-, extra-, intra-, post-, hyper-, micro-, super-, ultra-*): 1) заперечні префікси: *vitaminosis/avitaminosis; organic/anorganic; inflammatory/antiinflammatory; soluble/insoluble; infectious/noninfectious*; 2) вказівні: *flexion/anteflexion; cellular/extracellular; venous/intravenous, cutaneous/intracutaneous; mastectomy/postmastectomy*; 3) кількісні: *hydration/hyperhydration; secretion/supersecretion; trauma/microtrauma*.

Однак у термінології КЕМ одне й те саме багатозначне слово може належати до різних антонімічних пар, наприклад, *to remove makeup – to apply makeup*. Водночас одне слово може поєднувати в собі протилежні значення, реалізуючи феномен внутрішньослівної антонімії. Наприклад, слово *transplantation* має такі значення “*taking body tissues from one body and placing them in another body or in another part of the same body*”, “*the movement or transfer of someone or something to another place or situation*”, “*to lift and reset (a plant) in another soil or situation*”.

Загалом, за нашими спостереженнями, антонімічні відношення в термінології КЕМ сприяють глибокому проникненню в сутність протиставлених понять та визначають в ній місце кожного терміна (Булик-Верхола, 2000).

Щодо явища паронімії (подібністю за морфологічною будовою, але відмінністю за значенням), то в термінології КЕМ виявлено, приміром, такі випадки: *acne – arcane, fair – fare, fragrant – flagrant, ascetic – aesthetic, artful – artistic – artificial, pour – pore, palette (a range of techniques or kit with several different shades of eye shadow or other products lined up to be used together) та pallet (refers to shipping equipment)*.

Окрім фіксування окремих випадків паронімії, у дослідженні розрізняємо два типи паронімів: 1) такі, що за формальної схожості мають суттєві семантичні відмінності (іноді значення таких слів є протилежними): *plane – plain, facial – fascial – faucial (arches), caruncle – carbuncle, psilosis – cilliosis, epilation – depilation*; 2) ті, семантика яких не має принципових розбіжностей, але їхні афікси засвідчують певні відтінки основних значень: *epilation – epilator, foamless – foaming*. Саме другий тип паронімії може за певних обставин зумовлювати синонімічні чи псевдосинонімічні відношення між відповідними лексемами. Принагідно зауважимо, що розмежування формально чи семантично подібних (але не взаємозамінних) терміноодиноць, тобто термінів-паронімів і термінів-псевдосинонімів, важливо для фахової комунікації, оскільки навіть мінімальне спотворення змісту висловлювання, або стилістична неточність, зумовлює встановлення некоректних семантико-поняттєвих відношень і значну деформацію висловлювання, що нерідко призводить до незворотної втрати інформації (Вакуленко, 2013).

5. Висновки

Термінологія КЕМ – невіддільний лексичний масив сучасної англійської мови, який ще не привертав належної уваги термінознавців. Проведений аналіз її лексико-семантичних особливостей показав, що синонімія і антонімія є у ній поширеними явищами, які маніфестуються на лексико-семантичному, дериваційному та стилістичному рівнях. Кожний з цих типів парадигматичних відношень сприяє розвитку і збагаченню термінології КЕМ: синонімія додає варіативність, а антонімія сприяє цілісності і системності. Щодо паронімії, також помітно наявної у КЕМ, то цей феномен є мовною універсалиєю, яку неможливо уникнути, попри те, що вона суперечить принципам фахового спілкування. Таке бачення ролі синонімії, антонімії та паронімії загалом узгоджується зі спостереженнями та висновками дослідників цих явищ в споріднених або близьких за тематикою терміносистемах (Колобаєв, Всеволодова, 2017; Kolaříková, 2008; Lysanets, Bieliaieva, Morokhovets, 2019; Polackova, 2001; Tkach 2018)

Запропонована розвідка відкриває перспективу подальших лексико-семантичних студій, пов'язаних передусім з такими проявами вторинної номінації, як метафора і метонімія в англійських термінологіях і терміносистемах.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Издательство иностранной литературы, 1961. 394 с.
2. Булик-Верхола С.З. Синонімія в українській музичній термінології. *Вісник Харківського нац. університету. Серія філологічна*. Харків, 2000. № 491 : Традиції Харківської філологічної школи: до 100 річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. С. 264–267.

3. Вакулєнко М.О. Методологічні засади вивчення наукової термінології. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 16–21.
4. Горохова Н.В. Антонимия в англоязычной терминологии нефтегазового дела. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 5. Ч. 1. Тамбов : Грамота, 2015. С. 81–84. URL: <http://www.gramota.net/materials/2/2015/5-1/16.html> (дата звернення: 20.09.2016).
5. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. Исследование по русской терминологии. Москва : Наука, 1971. С. 7–67.
6. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
7. До проблеми класифікації паронімів в діловій англійській мові. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/19_Korotkova.html (дата звернення: 20.07.2020).
8. Елисеева В.В. Лексикология английского языка. Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, 2005. 80 с.
9. Іващенко В.Л. Лінгвоконцептологія і термінознавство (аналітичний огляд). *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр.: у 2 ч. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. Вип. 26, ч. 1. С. 382–388.
10. Квитко І.С., Лейчик В.М., Кабанцев Г.Г. Терминоведческие проблемы редактирования. Львов : Вища школа, 1986. 151 с.
11. Колобаєв В.К., Всеволодова А.Х. Синонимия в медицинской терминологии: pro & contra. *Международный журнал экспериментального образования*. 2017. № 5. С. 89–92.
12. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : Русский язык, 2006. 256 с.
13. Лемов А.В. Система, структура и функционирование научного термина. Саранск : Изд-во Мордов. гос. ун-та, 2000. 192 с.
14. Новоставська О. Парадигматичні відношення (синонімія та антонімія) у філософській термінології творів Івана Франка. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 68–75.
15. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с. 1
16. Пономарів О.Д. Сучасна українська мова. 2-ге вид., перероб. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
17. Українська мова: енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
18. Kolaříková Z. Synonymy in English botanical terminology. *SKASE Journal of Translation and Interpretation*. 2008. 3 (1) URL: http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/Kolarikova.pdf (дата звернення: 20.07.2020).
19. Lyons J. Semantics. Volume 1. Cambridge : CUP, 1977. 371 p.
20. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Morokhovets H. The Communicative status of paronyms in Medical English for Academic Purposes. *Annals Of “Dimitrie Cantemir” Christian University: Linguistics, Literature and Methodology of Teaching*. 2019. XVIII (2). P. 54–63.
21. Pllana S., Pllana G. About some manifestations of antonymy and synonymy in the terminology of economics. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2014. 5 (13). P. 434–437.
22. Polackova G. Synonymy of medical terminology from the point of view of comparative linguistics. *Bratisl Lek Listy*. 2001. 102 (3). P. 174–177.
23. Staicu S.N. Paradigmatic relations in medical terminology: homonymy, paronymy, meronymy. *Journal Of Romanian Literary Studies*. 2014. 4. P. 500–505.
24. Titini S. Antonymy in the legal terminology: Diachronic analysis. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 4 (3 S1). P. 237–241.
25. Tkach A. Ukrainian medical terminology: Modern tendencies of development. *Ukrainian-Romanian scientific journal*, 2018, № 3 (19). P. 22–25.

References:

1. Balli Sh. (1961) *Frantsuzskaya stilistika*. [French stylistics]. Moscow: Foreign Literature Publishing House, 394 p. [in Russian].
2. Bulyk-Verkhola S.Z. (2000) Synonimiiia v ukrainiskii muzychnii terminolohii. *Visnyk Kharkivskoho nats. universytetu. Seriiia filolohichna*. Kharkiv. № 491: Tradytzii Kharkivskoi filolohichnoi shkoly: do 100 richchia vid dnia narodzhennia M.F. Nakonechnoho. [Synonymy in Ukrainian musical terminology. *Bulletin of the Kharkiv National university. Philology Series*. Kharkiv. № 491: Traditions of the Kharkiv Philological School: to the 100th anniversary of the M.F. Nakonechnyi birth]. Pp. 264–267. [in Ukrainian].
3. Vakulenko M.O. (2013) Metodolohichni zasady vvychennia naukovoi terminolohii. *Terminolohichni visnyk*. [Methodological principles of studying scientific terminology. *Terminological bulletin*]. Edition 2 (2), pp. 16–21. [in Ukrainian].
4. Gorohova N.V. (2015) Antonimiya v angloyazychnoy terminologii neftegazovogo dela. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*. [Antonymy of English terminology of oil and gas business. *Philological sciences. Questions of theory and practice*]. № 5, ch. 1. Tambov: Gramota, pp. 81–84. URL: <http://www.gramota.net/materials/2/2015/5-1/16.html> (Last accessed 20.09.2016). [in Russian].
5. Danilenko V.P. (1971) Leksiko-semanticheskie i grammaticheskie osobennosti slov-terminov. Issledovanie po russkoy terminologii. [Lexical-semantic and grammatical features of terms. Research of Russian terminology]. Moscow: Nauka, pp. 7–67. [in Russian].
6. Danilenko V.P. (1977) Russkaya terminologiya. Opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology. The experience of linguistic description]. Moscow: Nauka, 246 p. [in Russian].

7. Do problemy klasyfikatsii paronimiv v dilovii anhliiskii movi (2013). [The problem of classifying paronym in business English language]. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/19_Korotkova.html. [in Ukrainian].
8. Eliseeva V.V. (2005) Leksikologiya angliyskogo yazyka. [Lexicology of the English language]. St. Petersburg: Philol. Dept. St. Petersburg State University, 80 p. [in Russian].
9. Ivashchenko V.L. (2009) Lihvokontseptolohiia i terminoznavstvo (analytychnyi ohliad). *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. [Linguoconceptology and terminology (analytical review) // Linguistic and conceptual pictures of the world] Vyp. 26, ch. 1. Kyiv: Kyivskyi nats. un-t im. T. Shevchenka, pp. 382–388. [in Ukrainian].
10. Kvitko I.S., Leychik V.M., Kabantsev G.G. (1986) Terminovedcheskie problemy redaktirovaniya. [Terminological problems of editing]. Lviv: High school, 151 p. [in Russian].
11. Kolobaev V.K., Vsevolodova A.Kh. (2017) Sinonimiya v meditsinskoy terminologii: pro & contra. *Mezhdunarodnyiy zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya*. [Synonymy in medical terminology: pros & cons] № 5, pp. 89–92. [in Russian].
12. Leychik V.M. (2006) Terminovedenie: predmet, metody, struktura. [Terminology: subject, methods, structure]. Moscow: Russian language, 256 p. [in Russian].
13. Lemov A.V. (2000) Sistema, struktura i funktsionirovanie nauchnogo termina. [System, structure and functioning of the scientific term]. Saransk, Mordovia State University, 192 p. [in Russian].
14. Novostavska O. (2013) Paradyhmatychni vidnoshennia (synonimiia ta antonimiia) u filosofskii terminolohii tvoriv Ivana Franka. *Ukrainska mova*. [Paradigmatic relations (synonymy and antonymy) in the philosophical terminology of Ivan Franko's works. *Ukrainian language*]. № 2, pp. 68–75. [in Ukrainian].
15. Panko T.I., Kochan I.M., Matsiuk H.P. (1994) Ukrainske terminoznavstvo. [Ukrainian terminology]. Lviv, 216 p. [in Ukrainian].
16. Ponomariv O.D. (2001) Suchasna ukrainska mova. [Modern Ukrainian language]. 2nd ed., edited. Kyiv: Lybid, 400 p. [in Ukrainian].
17. Ukrainska mova: entsyklopediia (2004). [Ukrainian language: encyclopedia]. Eds.: Rusanivskiy V.M., Taranenko O.O., Ziabliuk M.P. etc. 2nd ed., edited. Kyiv, 824 p. [in Ukrainian].
18. Kolaříková Z. (2008) Synonymy in English botanical terminology. *SKASE Journal of Translation and Interpretation*. 3(1). URL: http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/Kolarikova.pdf. [in English].
19. Lyons J. (1977) Semantics. Volume 1. Cambridge : CUP. 371 p. [in English].
20. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Morokhovets H. (2019) The Communicative status of paronyms in Medical English for Academic Purposes. *Annals Of "Dimitrie Cantemir" Christian University: Linguistics, Literature and Methodology of Teaching*. XVIII (2), pp. 54–63. [in English].
21. Pllana S., Pllana G. (2014) About some manifestations of antonymy and synonymy in the terminology of economics. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 5 (13), pp. 434–437. [in English].
22. Polackova G. (2001) Synonymy of medical terminology from the point of view of comparative linguistics. *Bratisl Lek Listy*. 102 (3), pp. 174–177. [in English].
23. Staicu S. N. (2014) Paradygmatic relations in medical terminology: homonymy, paronymy, meronymy. *Journal Of Romanian Literary Studies*. 4, pp. 500–505. [in English].
24. Titini S. (2015) Antonymy in the legal terminology: Diachronic analysis. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 4 (3 S1), pp. 237–241. [in English].
25. Tkach A. (2018) Ukrainian medical terminology: Modern tendencies of development. *Ukrainian-Romanian scientific journal*, № 3 (19), pp. 22–25. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020
The article was received 29 September 2020

ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ЛІНГВОЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ DIGNITY

Веремчук Ельдар Олександрович,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Запорізького національного університету
eldar.veremchuk@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2926-2090*

Мета. Метою статті є висвітлення образного компоненту англійськомовного лінгвоетичного концепту DIGNITY. Реалізація заявленої мети відбувається шляхом інвентаризації основних вербалізаторів англійськомовного концепту DIGNITY, аналізом їх етимології, виявлення сем, які покладені в основу їх внутрішньої форми, висвітлення образного компоненту макроструктури аналізованого концепту як сукупності образів його вербалізаторів.

Методи. Застосування методу аналізу лексикографічних джерел дозволило інвентаризувати ключові вербалізатори аналізованого концепту, методи семантичного та етимологічного аналізу були застосовані для висвітлення семантики відібраних лексем в діахронічному аспекті. Метод лінгвокогнітивної інтерпретації дозволив виявити образний компонент у внутрішній формі досліджуваних лексем та встановити особливості образного компоненту макроструктури концепту DIGNITY.

Результати. Наявність образного складника у концепті доводиться нейролінгвістичними особливостями людського пізнання: чуттєвий образ кодує концепт, формуючи одиницю універсального предметного коду. Виокремлюють два типи образу: перцептивний – сформований у свідомості людини на основі даних, отриманих через людські органи чуття, та когнітивний – переосмислений шляхом його порівняння із вже відомими концептами та проведенні асоціативних метафоричних паралелей. В основу образного компонента концепту покладена внутрішня форма його вербалізаторів. Дослідження образного аспекту внутрішньої форми слова уможливило дослідження когнітивних механізмів номінацій у мові. Окрема дослідницька увага спрямована на особливості представлення різних ознак (форма, колір, структура, розташування в просторі, місцезнаходження, часові ознаки, призначення чи функція, устрій, характер застосування) у внутрішній формі слова.

Висновки. Макроструктура концепту складається з трьох основних конститuentів: змісту, образу та інтерпретаційного поля. Образний компонент макроструктури виражається внутрішньою формою його ключових вербалізаторів. Висвітлення концептуального образу дозволяє простежити, яким чином концепт репрезентовано у свідомості мовців у синхронному та діахронному зрізах та встановити його метафоричний потенціал для переосмислення. Аналіз образного компоненту англійськомовного концепту DIGNITY довів, що в його основу покладена риса «прийнятність», а похідними рисами, що доповнюють образ, є «похвала», «висока оцінка», «приємність», «привабливість».

Ключові слова: внутрішня форма, етимологічний компонент, макроструктура, метафоричний потенціал, семантика.

IMAGE COMPONENT OF THE ENGLISH LANGUAGE LINGUOETIC CONCEPT DIGNITY

Veremchuk Eldar Olexandrovich,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
eldar.veremchuk@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2926-2090*

Purpose. The purpose of this article is to highlight the image component of English-language concept of DIGNITY. The stated goal is realized by inventory of the main verbalizers of English concept of DIGNITY, analysis of their etymology, identification of the semes that form the basis of the verbalizers' internal form, highlighting the figurative component of the macrostructure of the analyzed concept as a set of images of its verbalizers.

Methods. The application of the lexicographic analyses method allowed to inventory the key verbalizers of the analyzed concept, the methods of semantic and etymological analysis were used to highlight the semantics of selected verbalizers in the diachronic aspect. The method of linguocognitive interpretation allowed to identify the image component in the internal form of the studied nominative means and to establish the features of the figurative component of the macrostructure of the concept DIGNITY.

Results. The presence of an image component in the concept is proved by the neurolinguistic features of human cognition: the sensory image encodes the concept, forming a unit of universal subject code. There are two types of image: perceptual – formed in the human mind on the basis of data obtained through human senses and cognitive – reconsidered by comparing new concept with the already known one and making associative metaphorical parallels. The image component of the concept is based on the internal form of its verbalizers. The study of the figurative aspect of the internal form of the word makes it possible to study the cognitive mechanisms of nominations in language. Separate research attention is focused on the peculiarities of the representation of various features (shape, color, structure, location in space, temporal features, purpose or function, structure, nature of application) in the internal form of the word.

Conclusions. The macrostructure of the concept consists of three main constituents: content, image and interpretation field. The image component of the macrostructure is expressed by the internal form of its key verbalizers. Elucidation of the conceptual image allows us to trace how the concept is represented in the minds of speakers in synchronous and diachronic sections and to establish its metaphorical potential for rethinking. The analysis of the image component of the English-language concept DIGNITY proved that it is based on the trait “acceptability”, and the derived traits that complement the image are “praise”, “high esteem”, “pleasure”, “attractiveness”.

Key words: etymological component, internal form, macrostructure, metaphorical potential, semantics.

1. Вступ

Проблема висвітлення макроструктури концепту є однією з ключових у сучасній лінгвокогнітивістиці, яка відображена в численних фундаментальних працях (Степанов 1995; Стернін 2001; Воркачев 2004; Карасик 2004; Попова 2007). Інтерес до цієї проблематики не згасає й понині, що засвідчують дослідження, опубліковані за останні роки (Косенко 2011; Полюжин 2015; Розвод 2017). Попри наявність досить численної кількості наукових праць, присвячених висвітленню окремих конститuentів концептуальної макроструктури, аналіз реферативних баз дозволяє стверджувати, що натепер у вітчизняному мовознавстві роботи, присвячені дослідженню образного компонента англійськомовного лінгвоетичного концепту DIGNITY, не були виявлені. Водночас слід наголосити на важливості вищезазначеного концепту для англійськомовної картини світу, оскільки він стосується безпосередньо людської особистості та сфери міжособистісних відносин та, безперечно, є у фокусі сучасної антропоцентричної парадигми. Таким чином, вищезазначені тези складають актуальність поданої наукової розвідки.

Метою дослідження є висвітлення образного компоненту англійськомовного лінгвоетичного концепту DIGNITY. Відповідно до мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**:

- інвентаризувати основні вербалізатори англійськомовного концепту DIGNITY;
- проаналізувати їх етимологію;
- виявити семи, які покладені в основу їх внутрішньої форми;
- висвітлити образний компонент макроструктури аналізованого концепту.

Об'єктом дослідження виступає англійськомовний концепт DIGNITY, тоді як **предметом** аналізу є образний компонент його когнітивної макроструктури.

Методологія реалізації поставлених завдань передбачає такі дослідницькі кроки: встановлення вербалізаторів досліджуваного концепту шляхом аналізу лексикографічних джерел; дослідження етимології вербалізаторів шляхом застосування етимологічного аналізу; виявлення образу у їх внутрішній формі за допомогою лінгвокогнітивного аналізу; висвітлення образного компоненту досліджуваного концепту.

2. Проблема висвітлення макроструктури концепту

Є різні погляди на проблему макроструктури концепту. Так, зокрема, Ю.С. Степанов виділяє в межах концепту буденну сутність, що відома всім носіям мови, та історичний або етимологічний складник (Степанов, 1975). В.І. Карасик виокремлює образно-перцептивний, понятійний (інформаційно-фактуальний) компоненти та ціннісний складник концепту (Карасик, 2004: 118). Подібним чином уявляє структуру концепту і С.Г. Воркачев, який виділяє у концепті понятійний, образний та значимий складники (Воркачев, 2004: 7). На нашу думку, макроструктура концепту складається з трьох компонентів, і, погоджуючись з З.Д. Поповою та Й.А. Стерніним (Стернін, 2001; Попова, 2002), ми вирізняємо в рамках концепту образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле.

3. Образний компонент концептуальної макроструктури

Наявність образного складника у концепті пояснюється нейролінгвістичними особливостями пізнання: чуттєвий образ кодує концепт, формуючи одиницю універсального предметного коду. Присутність образу в структурі концепту також підтверджуються дослідженнями прототипної семантики, яка розглядає процес категоризації у термінах прототипу та ідеалізованої когнітивної моделі. Таким чином, в основу образного компоненту концепту покладено певний прототип, який узагальнює основні властивості концепту і дає можливість віднести до його номінативного поля ряд номінативних одиниць, які своєю семантикою виражають подібні його властивості.

У початковому термінологічному розгляді образ може тлумачитись двояким чином: по-перше, у тому конкретному значенні слова, що й зображення, символ або подоба, тобто як форма з невизначеним змістом; по-друге, у тому абстрактному значенні, в якому він тлумачиться як уявлення про щось існуюче в реальному світі або ж у суб'єктивному, уявному, тобто як визначена форма. О.А. Юріна у своїх дослідженнях, присвячених образності, послідовно розрізняє «образ 1» – первинний перцептивний образ та «образ 2» – вторинний асоціативний, або чуттєво-ментальний образ (Культурологія, 1998: 13–15).

Первинний перцептивний образ є результатом пізнавальної діяльності людини. На першому етапі в його творенні беруть участь всі органи чуття, передаючи у мозок інформацію про зовнішній вигляд предмета (колір, розмір, форму тощо), про тактильні відчуття від контакту з ним (характер поверхні, його вага, температура), про звуки та запахи, з ним пов'язані. На другому етапі пізнання предмета відбувається фіксація (запам'ятовування) цих вражень та їх когнітивне опрацювання, що дозволяє відтворити образ у пам'яті за відсутності самого предмета (Головенко, 2012: 480). Водночас відбувається когнітивне переосмислення чуттєвого образу, тому «образ-2» іноді називають когнітивним образом (Попова, 2002). Когнітивний образ відсилає абстрактний концепт до матеріального світу, проводячи умовну паралель, що ґрунтується на когнітивній метафорі (Веремчук 2020: 47).

Внаслідок таких ментальних процесів у свідомості з'являється єдиний образ – узагальнена, позбавлена деяких конкретних ознак, однак достатньо мірою адекватна сприйняттю предмету, ментальна картинка, яка частково зберігає його перцептивні ознаки. На думку Н.Д. Арутюнової, образ – «категорія свідомості, яка формується сприйняттям, пам'яттю і фантазією (Арутюнова, 1999: 21). «Віддалення образу від дійсності відбувається не тільки під тиском суб'єктивної оцінки, але і тому, що образ може фіксувати не одне окреме враження, не один «кадр», а деяке узагальнення, нагромаджений досвід, сукупність даних, які можуть виявитися суперечливими» (Арутюнова, 1999: 125).

Під образом ми розуміємо власне внутрішню форму, яка покладена в основу понять чи концептів та яка, власне, складає основу семантики їх вербалізаторів. У цьому сенсі образний складник макроструктури концепту є когерентною із внутрішньою формою лексем, які його об'єктивують. Іншими словами, внутрішня форма слова має образний компонент, і її дослідження дозволяє висвітлити образний складник макроструктури концепту. При цьому образний компонент етимології лексеми та образ як складник концептуальної макроструктури мають спільну природу.

Слід, однак, зазначити, що образний конститuent макроструктури концепту є ширшим за образний компонент внутрішньої форми у тому сенсі, що образний складник концепту експлікується на мовному рівні рядом лексем, кожна з яких має свою етимологію, тобто в основі кожної з яких може бути покладений різний образ. Таким чином, образ концепту є певною мірою «когнітивною сумою» образів його ядерних вербалізаторів, а, отже, дослідження образного конститuentу концептуальної макроструктури вбачається можливим через аналіз образів, які покладені в основу внутрішньої форми лексем-вербалізаторів.

Дослідження образного аспекту внутрішньої форми слова дає змогу вивчати когнітивні механізми номінацій у мові. У цьому сенсі важливим уявляється питання про спосіб представлення різних ознак (форма, колір, структура, розташування в просторі, місцезнаходження, часові ознаки, призначення чи функція, устрій, характер застосування) у внутрішній формі слова.

У лінгвістичній літературі можна зустріти різні думки щодо імпліцитної / експліцитної природи внутрішньої форми слова. Імпліцитні внутрішні форми представлені зазвичай простими словами, що належать у своїй більшості до первинної лексики. Похідні одиниці мають в основному експліцитну внутрішню форму, яка є переважним чином зрозумілою для більшості мовців.

У концепції семантичної будови слова Й.А. Стерніна образ кваліфікується як вияв імпліцитності. Він є емпіричним компонентом значення, включає найхарактерніші, сприйняті чуттєві особливості позначуваного предмета. Такий семантичний компонент є прихованим, але саме на ньому ґрунтуються ознаки внутрішньої форми слова (Стернін, 1985: 74). Емпіричний образ предмета складається з відображення його окремих ознак. Риси предмета, які сприймаються органами чуття, можуть відобразитись у значенні слова не лише в чуттєвій, але й у раціональній формі – вони можуть бути концептуалізовані, тобто узагальнені до рівня утворення поняття та названі. Такі поняття входять у денотативний компонент значення слова як денотативні семи (Стернін, 1985: 83).

Внутрішня форма є тим «моментом» смислу, що поєднує мисленнєві та вербальні координати значення лексеми і базується на її асоціативно-образному потенціалі (Стефурак, 2008). Слід, однак, зазначити, що новий предмет чи явище кваліфікується за їх ознаками, внаслідок чого найменування, яке закріплене у конкретній мові, є результатом суб'єктивного підходу до позначуваних понять чи явищ дійсності (Головенко, 2012: 482). Таким чином, образний складник структури концепту не є абсолютно однаковим для всіх. Так, передусім вона має національно-зумовлений характер. У концептосферах різних народів один і той самий концепт може мати різний образний складник. По-друге, образний складник концепту також є індивідуально зумовленим. Тобто в кожній людині на основі її власного досвіду можуть скластися власні індивідуальні асоціації, пов'язані з певним концептом, і це простежується як на рівні перцептивного, так і на рівні когнітивного образів. Все ж таки в образному компоненті можна виділити певний універсальний складник, дослідження якого можливе через аналіз внутрішньої форми вербалізаторів відповідного концепту.

4. Внутрішня форма ключових вербалізаторів англійськомовного концепту DIGNITY

Нашу думку проілюструємо на прикладі вербалізаторів англійськомовного лінгвоетичного концепту DIGNITY – *dignity, decency, grace, honour*.

Лексема-репрезентант *dignity* походить від старофранцузького *dignite* “*dignity, privilege, honor*” («гідність, привілей, честь») – тут і далі переклад наш – Е.О. Веремчук), від латинського *dignitatem* (n. *dignitas*) “*worthiness*” («гідність»), від *dignus* “*worth* (n.), *worthy, proper, fitting*” («вартість, гідний, належний»), від протоіндоевропейського **dek-no* – **dek-* “*to take, accept*” («брати, приймати») (Etymology dictionary). Таким чином, в основі внутрішньої форми лежить ознака «прийнятний». Це вказує на те, що гідність концептуалізується у свідомості людини як щось прийнятне та схвальне, як, наприклад, прийятна поведінка, а в основу образу аналізованого концепту покладена риса «прийнятність».

Ця когнітивна риса актуалізується в когнітивному змісті концепту також вербалізатором *decency*, який походить від латинського *decencia* “*comeliness, decency*” («привабливість, порядність») від *decentem* “*becoming, fitting*” («прийнятний, підходящий») від дієслова *decere* “*to be fitting or suitable*” («бути підходящим»). Етимон походить від протоіндоевропейського **deke-* – корінь **dek-* “*to take, accept*” (Etymology dictionary) («брати, приймати»). Отже, аналізований вербалізатор також актуалізує рису «прийнятність» у когнітивному змісті концепту.

Вербалізатор *grace* походить від *gratia* “*favor, esteem, regard, pleasing quality, good will, gratitude*” («похвала, висока оцінка, якість, благовоління, вдячність»), від прикметника *gratus* “*pleasing, agreeable*” («задовільний, приємний»). Етимон походить від протоіндоевропейського кореня **gwreto-* – “*to favor*” («схвалювати»). Отже, в образному компоненті внутрішньої форми знаходиться ознака «схвалення», яка цілком корелює із рисою «прийнятність», яка складає основу образу концепту DIGNITY.

Синонімічна лексема *honour* походить від англо-французького *honour*, від латинського *honorem* “*honor, dignity, office, reputation*” («репутація, гідність»). Походження латинського етимона, однак, залишається невідомим для дослідників. Отже, в основу образу покладена риса «гідність», яка повністю співпадає з семантикою вербалізатора. При цьому кореляція ознаки «гідність» з рисою «прийнятність» в образному компоненті макроструктури концепту DIGNITY вказує на те, що категорія гідності усвідомлюється як щось прийнятне та має знак схвалення.

5. Висновки

Макроструктура концепту складається з трьох основних конститuentів: змісту, образу та інтерпретаційного поля. Образний компонент макроструктури виражається внутрішньою формою його ключових вербалізаторів. Висвітлення концептуального образу дозволяє простежити, яким чином концепт репрезентовано у свідомості мовців у синхронному та діахронному зрізах та встановити його метафоричний потенціал для переосмислення. Аналіз образного компоненту англійськомовного концепту DIGNITY довів, що в його основу покладена риса «прийнятність», а похідними рисами, що доповнюють образ, є «похвала», «висока оцінка», «приємність»,

«привабливість». Отже, людська гідність сприймається як риса, яка є прийнятною, схвальною та заслуговує на похвалу. Дослідження образного компоненту таким чином дозволяє встановити, яким чином концепт усвідомлюється носіями мови в культурно-історичній площині та на рівні колективного несвідомого.

Перспективою подальших досліджень може бути аналіз інших складників макроструктури концепту DIGNITY, зокрема його змісту та інтерпретаційного поля.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
2. Веремчук Е.О., Снікєєва С.М. Лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний параметри англійськомовного лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС : монографія. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В.В., 2020. 244 с.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва : Academia, 2004. 255 с.
4. Головенко К.В. Внутрішня форма слова як образна ознака. *Вісник Кіровоградського університету. Філологічні науки*. Кіровоград, 2012. № 137. С. 480–484.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Наука, 2004. 189 с.
6. Косенко А.В. До питання структури концепту. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. Ніжин, 2011. № 2. С. 49–51.
7. Культурология. XX век : Энциклопедия в 2-х т. Санкт-Петербург : Университетская книга, 1998. Т. 2. 446 с.
8. Полужин М.М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник східноєвропейського національного університету імені Л. Українки*. Луцьк, 2015. № 4. С. 214–223.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2002. 191 с.
10. Розвод Е.В. Вербалізація концепту SUN : лінгвокультурний аспект (на матеріалі американського варіанта англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк, 2017. 263 с.
11. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. Москва : Просвещение, 1975. 271 с.
12. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. 172 с.
13. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 58–65.
14. Стефурак Р.І. Внутрішня форма слова-образу СВІТ у художньому тексті В. Стефаніка. *Вісник Прикарпатського Університету. Філологія (літературознавство)*. Івано-Франківськ: 2008. Вип. 18. С. 112–115.
15. Etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com> (дата звернення: 25.09.2020).

References:

1. Arutyunova, N.D. (1999) *Yazyk i mir cheloveka*. [Language and the world of man]. Moscow. 896 p. [in Russian].
2. Veremchuk, E.O., Yenykyeyeva, S.M. (2020) *Lingvokognitivnij ta lingvosinergetichnij parametri anglijskomovnoho leksiko-semantichnoho polya SPACE / KOSMOS*. [Lingvo-cognitive and lingvo-synergetic parameters of the English lexical-semantic field SPACE / KOSMOS]. Monograph. Zaporizhzhia: FOP Mokshanov V.V., 244 p. [in Ukrainian].
3. Vorkachev, S.G. (2004) *Schaste kak lingvokulturnyj koncept*. [Happiness as a linguocultural concept]. Moscow: Academia, 255 p. [in Russian].
4. Golovenko, K.V. (2012) *Vnutrishnya forma slova yak obrazna oznaka*. [The internal form of the word yak figurative sign]. *Visnik of Kirovohrad University. Philological sciences*. Kirovohrad. No. 137. P. 480–484. [in Ukrainian].
5. Karasik, V.I. (2004) *Yazykovoj krug: lichnost, koncepty, diskurs*. [Language circle: personality, concepts, discourse]. Moscow : Science, 189 p. [in Russian].
6. Kosenko, A.V. (2011) *Do pitannya strukturi konceptu*. [To the question of the concept structure]. *Scientific notes of NDU named after M. Gogol. Philological sciences*. Nizhin. No. 2. P. 49–51. [in Ukrainian].
7. *Kulturologiya*. (1998) *XX vek : Enciklopediya v 2-kh t.* [Culturology. XX century: Encyclopedia in 2 volumes]. St. Petersburg: University book, T. 2. 446 p. [in Russian].
8. Polyuzhin, M.M. (2015) *Ponyattya, koncept ta jogo struktura*. [Notion, concept and its structure]. *Scientific Bulletin of the L. Ukrainka East European National University*. Lutsk. № 4. P. 214–223. [in Ukrainian].
9. Popova, Z.D., Sternin, I. A. (2002) *Ocherki po kognitivnoj lingvistike*. [Essays on cognitive linguistics]. Voronezh : Istoki, 191 p. [in Russian].
10. Rozvod, E.V. (2017) *Verbalizaciya konceptu SUN : lingvokulturnij aspekt (na materiali amerikanskogo varianta anglijskoyi movi)*. [Verbalization of the concept of SUN: linguistic and cultural aspect (on the material of the American version of the English language)]. *Dis. ... cand. philol. science: 10.02.04*. Lutsk. 263 p. [in Ukrainian].
11. Stepanov, Yu.S. (1975) *Osnovy obshhego yazykoznanija*. [Fundamentals of General Linguistics]. Moscow : Prosveshcheniye, 271 p. [in Russian].
12. Sternin, I.A. (1985) *Leksicheskoye znachenije slova v rechi* [Lexical meaning of the word in speech]. Voronezh : Voronezh University Publishing House, 172 p. [in Russian].
13. Sternin, I.A. (2001) *Metodika issledovaniya struktury koncepta*. [Methods for studying the structure of a concept]. *Methodological problems of cognitive linguistics*. Voronezh. P. 58–65. [in Russian].
14. Stefurak, R.I. (2008) *Vnutrishnya forma slova-obrazu SVIT u khudozhnomu teksti V. Stefanika*. [The internal form of the word-image WORLD in the artistic text of V. Stefanyk]. *Bulletin of the Precarpathian University. Philology (literary studies)*. Ivano-Frankivsk. Issue. 18. P. 112–115. [in Ukrainian].
15. Etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020
The article was received 29 September 2020

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ДИФТОНГІВ НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ХРОНІКА ІМПЕРАТОРІВ» («DER KAISERCHRONIK»)

Глущенко Олена Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри «Філологія»
Одеського національного морського університету
gluschenko2828@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3317-5539

Стаття присвячена генезі дифтонгів та їх функціонуванню в межах слова середньовірхньонімецького (свн.) періоду розвитку німецької мови.

Мета. Метою запропонованої статті є дослідження зародження, розвитку та функціонування дифтонгів на матеріалі свн. твору «Хроніка імператорів» («Der Kaiserchronik»).

Методи. Основним методом дослідження є *порівняльно-історичний*, що надав можливість простежити динаміку становлення і функціонування німецьких дифтонгів. Використання *ймовірнісно-статистичного* методу посприяло отриманню даних про частоту реалізації дифтонгів у проведеному експерименті. *Дескриптивний метод* використовувався для систематизації та класифікації дифтонгів, опису їхніх фонетичних та лексико-граматичних особливостей на даному етапі розвитку німецької мови.

Результати. Результати дослідження дозволили встановити основні функції дифтонгів і показали пряму кореляцію між часом зародження дифтонгів та частотою їхньої реалізації в тексті. З граматичного ракурсу свн. дифтонги були угруповані за принципом чергування в кореневих морфемах, виконуючи при цьому граматичну функцію цих слів, що уможливило виділити групу «аблаутних дифтонгів»; з лексичного ракурсу свн. дифтонги були об'єднані в групу «змістовні дифтонги-омоніми». Виявлено також, що найбільша кількість свн. дифтонгів припадає на середину слова: анлаут – 35 л. о. (0,8%), інлаут – 390 л. о. (0,87%), аусллаут – 25 л. о. (0,5%), а свн. аусллаутні показники зменшуються, оскільки під час змін у граматичній структурі слів більш вагомим стає його інвентарна коренева морфема, де відбуваються основні фонетичні та граматичні процеси. Значне зменшення реалізації дифтонгів у кінці свн. слова є результатом постійного артикуляторного послаблення звуків, яке призводить до редукції голосних, а в деяких випадках – до повного їх зникнення або стягнення.

Висновки. Дифтонги були живими і специфічними мовними явищами ще у прагерманські часи. Свн. дифтонги були носіями значення, виконуючи при цьому фонетичні та граматичні функції. Проведене дослідження свідчить про наявність кореляції між часом зародження дифтонгів та їх реалізацією в мові (мовленні).

Ключові слова: аблаут, діахронія, діалект, кореляція, морфема, фонема.

FUNCTIONING OF MIDDLE HIGH-GERMAN DIPHTHONGS ON THE EXAMPLE OF THE WORK “IMPERIAL CHRONICLE” (“DER KAISERCHRONIK”)

Hlushchenko Olena Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
gluschenko2828@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3317-5539

The article is devoted to the genesis of diphthongs and their functioning within the word of the Middle High German (MHG) period of German language development.

The **aim** of the given article is to study the origin, development and functioning of diphthongs on the material of MHG work “Imperial Chronicle” (“Der Kaiserchronik”).

Methods. The main method of research is *comparative-historical*, which enabled tracing the dynamics of the formation and functioning of German diphthongs. The use of the *probabilistic-statistical* method contributed to obtaining data on the frequency of diphthongs in the experiment. The *descriptive* method was used to systematize and classify diphthongs, to describe their phonetic and lexical-grammatical features at this stage of German language development.

Results. The results of the study allowed to establish the main functions of diphthongs and showed a direct correlation between the time of origin of diphthongs and the frequency of their implementation in the text. From the grammatical perspective MHG diphthongs were grouped on the principle of alternation in root morphemes, while performing the grammatical function of these word forms, which enabled distinguishing a group of “ablaut diphthongs”; from the lexical perspective MHG diphthongs were grouped into “meaningful homonymous diphthongs”. It was also found that the largest number of MHG diphthongs fall in the middle of the word: anlaut – 35 lexical units (0.8%), inlay – 390 lexical units (0.87%), auslaut – 25 lexical units (0.5%), and MHG auslaut indicators decrease, because during changes in the grammatical structure of words its inventory root morpheme becomes more significant, where the main phonetic and grammatical processes take place. Significant reduction in the implementation of diphthongs at the end of MHG words is the result of constant articulatory attenuation of sounds, which leads to the reduction of vowels, and in some cases to their complete disappearance or contraction.

Conclusions. Diphthongs were living and specific linguistic phenomena in prehistoric times. MHG diphthongs were carriers of meaning, while performing phonetic and grammatical functions. The study indicates the presence of a correlation between the time of origin of diphthongs and their implementation in language (speech).

Key words: ablaut, diachrony, dialect, correlation, morpheme, phoneme.

1. Вступ

Друга половина ХХ століття характеризувалася величезним інтересом учених-лінгвістів до вивчення динаміки розвитку мовних одиниць взагалі і питань діакронії зокрема. Вивчення історичних змін мови допомагає не тільки визначити внутрішню послідовність еволюції системи мови, в тому числі його вокалізму, досліджувати тенденції конфігурації, а і встановити закономірності та причини цих змін.

Аналіз мови на різних етапах її розвитку дає можливість краще зрозуміти її систему на сучасному етапі. Дослідження в діакронії – це особливий спосіб, який полягає у вивченні «історичної послідовності розвитку окремих мовних явищ та розвитку системи в цілому» (Розенталь, 1972: 97). Історичний аналіз дає ключ до розуміння того, чому дана мова побудована саме так, а не інакше. Декілька поколінь учених-компаративістів реконструювали фонологічну систему мови-основи. Хоча ця система, як вважає В.В. Левицький, постійно переглядається і в сучасному мовознавстві також (Левицький, 2008: 171). Будагов вважає, що «в самій синхронії нібито присутня діакронія, кожний попередній синхронний стан мов зумовлений попереднім синхронним станом» (Будагов, 1974: 29).

Дослідження В.Г. Таранця, В.М. Жирмунського, В.В. Левицького, В. Шмідта, С. Зондереггера та ін. є вагомим внеском у галузь порівняльно-історичного мовознавства і в реконструкції динаміки зміни мовних одиниць, зокрема фонетичних і фонологічних, а також у визначенні особливостей їх розвитку.

З огляду на праці провідних учених метою статті є дослідження генези, розвитку та функціонування дифтонгів на матеріалі середньовісньонімецького (далі – свн.) твору «Хроніка імператорів» («*Die Kaiserchronik*»).

2. Середньовісньонімецький період

Середньовісньонімецький період відображає історичну сходинку розвитку німецької мови, яка істотно відрізняється як від свого попереднього (давньовісньонімецького (далі – двн.)), так і від наступного (ранньовісньонімецького) періодів. Коли говоримо про такі поняття, як давньовісньонімецька та середньовісньонімецька мови, то йдеться про діалекти з кожної окремо взятої епохи. Вона відображає мовно-історичні категорії. Йдеться не про гомогенну або взагалі стандартизовану мову (Верещ, 2011: 86). Стрімкі колонізаційні просування і військові експансії значно збільшили територію Німеччини у свн. періоді, що призвело до появи нових діалектальних груп. Таким чином, на даному історичному зрізі діалекти поділяються на три великі зони: південнонімецька (Oberdeutsch), середньонімецька (Mitteldeutsch) і нижньонімецька (Niederdeutsch).

Середньовісньонімецький період дуже багатий на писемні пам'ятки. Розширюється використання німецької мови в діловій сфері. Німецька мова стала вживатися в канцелярських документах, грамотах, торговельних і юридичних текстах на основі алеманського діалекту при імператорському дворі Гогенштауфенів. Крім того, свн. мовою засвідчені численні історичні хроніки (Лисейко, 2012: 186).

Таким чином, всі пам'ятки свн. періоду можна розділити на такі основні категорії: 1) поетичні твори (поетичні романи, любовна лірика, героїчний епос); 2) прозаїчні тексти (релігійна, юридична, ділова й історична література) (Левицький, 2007: 127).

Питання щодо складу голосних фонем свн. мови займало вчених ще на початку ХІХ століття, оскільки німецькій мові того часу, виходячи з первісних текстових пам'яток, притаманна не послідовна, а різномірна графічна система. Відсутність на письмі відмінностей довгий/короткий голосний, уникнення подвійних голосних, використання багатьох інваріантів однієї фонемі тощо значно заважає дослідникам відновити повну систему голосних фонем у свн. періоді, зокрема дифтонгів.

3. «Хроніка імператорів» («*Die Kaiserchronik*»)

Віршований твір «Хроніка імператорів» (ХІІ ст.) створений на грані між хронікою і цікавим читанням на історичну тему з моралізаторським відтінком – елементами «князівського дзеркала». Вважається, що автором цього тексту міг бути клірик Конрад (*Pfaffe Konrad*) з Регенсбургу, близький до двору баварського герцога Генріха Гордого (з роду Вельфов), працюючий приблизно між 1140 і 1150 рр. Розповідь побудована по правліннях римських, франкських і германських імператорів, починаючи від Юлія Цезаря і закінчуючи Конрадом III; до Карла Великого ця послідовність правлень страждає лакунами і хронологічними невідповідностями. «Хроніка імператорів» була надзвичайно популярна і зберіглася в 40 списках ХІІ–ХІVІ ст. різних редакцій. Даний текст складається з різних легенд та фантастичних оповідань, всього 17 000 віршів.

4. Дослідження функціонування дифтонгів у тексті «Хроніка імператорів» («*Die Kaiserchronik*»)

У дослідженому тексті в 450 л. о. зустрілися 7 дифтонгів, дистрибуція яких у межах слова суттєво різниться (табл. 1). Найбільш частотними виступають дифтонги в серединній позиції, що зумовлюється складною структурою слів. Найбільша кількість дифтонгів припадає на середину слова, оскільки під час змін у граматичній структурі слів більш вагомою стає його інвентарна коренева морфема, де відбуваються основні фонетичні та граматичні процеси. Тут проявляються дифтонги в різних морфемах слова, зокрема в корені та суфіксі (*buoch, frumichait*). Доволі рідше реалізуються дифтонги на початку та в кінці слова, тобто в передкореневій та флективній морфемах, напр.: *zuo, duo, niemen*. У префіксальній морфемі дифтонги зовсім відсутні.

У результаті проведеного аналізу виявлено, що частота вживання дифтонгу /uo/ становить більше третини по відношенню до інших досліджуваних фонетичних одиниць (*fuoren, genuoc, kuone, ubermuot*). Суттєво переважає реалізація цього дифтонгу в кореневій частині слова, передусім в іменниках, граматичних формах дієслів та прислівниках. Це свідчить про давнє походження відповідних словоформ у німецькій мові. Протилежний напрям зміни голосних виявлено лише одним випадком вживання дифтонгу /ou/ (*ouh*).

На другому місці після розглянутого двозвуку за частотою вживання в текстах знаходиться дифтонг /ai/ (*ainen, aim, arebait, haizent, laides*), семантичний спектр якого не відрізняється від функціонування вищерозглянутого

дифтонга. Необхідно звернути увагу на реалізацію в тексті фонетично спорідненого до зазначеного /ai/ дифтонгу /ei/, обидва з названих зустрілись в однаковій морфемі (суфіксальній) і не розрізнялися за змістом, напр.: *frumichait* та *gewoneheit*. Відсутність фонематичного протиставлення в реалізаціях мовленнєвих одиниць /ai/ та /ei/ свідчить про їхню мовну тотожність, що дозволяє нам визначити їх омонімічно спорідненими, тобто «змістовними дифтонгами-омонімами».

Що стосується характеристики дифтонгів /ei/ та /ie/, то було виявлено, що реалізація цих двозвуків за частотою їх вживання в текстах відмінна (пор. відповідно: 63 та 100 л. о.). Складові частини цих дифтонгів мають фонетично споріднені ознаки, але відмінність між ними, що почалася з кінця дзн. періоду, продовжує відбуватися за значенням відповідних словоформ, напр.: *gehaizzen*, *haizent* та *hiez* (нвн. *geheißen* та *hieß*). Ці дифтонги проявляють різні граматичні значення (аблаутні), які реалізовані в мові розглянутими словоформами. У цьому випадку дифтонги /ei/ та /ie/ є фонематично абсолютно різними і відмінними у своїй фонетичній формі, тому вони є, за нашою класифікацією, «аблаутними дифтонгами».

Аналогічно виглядає пара дифтонгів /ou/ та /uo/, частота яких суттєво відмінна (табл. 1), де з великою перевагою є вживання останнього. Якщо розглянути словоформи з реалізацією цього дифтонгу /uo/, напр.: *tuot*, *sluoc*, *fuor*, *duo*, то необхідно відмітити в цих змінах наявність впливу аблауту. Розглянуті дифтонги різняться фонематично та, як і попередні, належать до давнього прагерманського періоду зародження в цих словоформах. Ми відносимо їх також до групи «аблаутних дифтонгів».

Дослідження показало, що дифтонг заднього ряду /uo/, архаїчний дифтонг /ai/ та передньоязиковий /ie/ домінують серед інших. Як уже зазначалося, ці двозвуки реалізуються в досить давній германській лексиці й засвідчують звукові зміни, що мали місце в ході розвитку німецької мови в різних морфемах. Загалом вони покривають розглянутий текст на 91%.

Виявлено також, що в деяких поодиноких випадках у кінцевій слабкій позиції слова реалізуються на стику два довгих голосних звука, напр.: *Lâbiân*, *Galliâ*, *Jûliô*. Такого типу звуки не можуть утворювати складові частини німецького дифтонгу, де перший звук відносно напружений, а другий – артикуляторно слабкіший. Вважаємо, що сполука двох довгих голосних у зазначених запозиченнях є збігом двох самостійних голосних монофонем, що для німецької мови є рідким явищем і більш поширеним для інших мов.

Таблиця 1

Наявність та частота вживання середньовісньнімецьких дифтонгів у тексті «Хроніка імператорів» («Die Kaiserchronik») – баварський діалект)

№	Дифтонг	Початок слова (л. о.)	Середина слова (л. о.)	Кінець слова (л. о.)	Абсолютна частота
1	<i>uo</i>	-	155	5	160
2	<i>ai</i>	13	84	10	107
3	<i>ie</i>	12	78	10	100
4	<i>ei</i>	-	63	-	63
5	<i>ou</i>	10	-	-	10
6	<i>oi</i>	-	10	-	10
Абс. частота (л.о.)		35	390	25	450
Відн. частота (%)		0,8	0,87	0,5	1,00

5. Висновки

Аналіз вживання дифтонгів у розглянутому тексті показав, що перші позиції у варіаційному ряді займають дифтонги /uo/, /ai/, /ie/, зародження яких необхідно пов'язати з відповідними часовими пластами мови. Отримані результати переконливо показали пряму кореляцію частоти функціонування мовних одиниць з окремими періодами розвитку мови. Виходячи з аналізу зазначених дифтонгів, можна стверджувати, що найбільш архаїчним виступає двозвук /ai/, який сягає періоду існування іє. прамови; у зв'язку з цим відмічено зміни на рівні германського ареалу, що засвідчені аблаутом у дифтонгах /ie/ та /uo/.

Найчастотнішими у свн. мові, як і в дзн., виступають дифтонги в серединній позиції – 390 л. о. (0,87%), що зумовлюється складною структурою слів. Функціонування дифтонгів у цій позиції проявляється в різних морфемах у слові, зокрема в корені як найбільш сильній артикуляційній позиції та суфіксі. Відносно однаково частоту реалізації проявляють досліджені двозвуки на початку – 35 л. о. (0,8%) та в кінці слова – 25 л. о. (0,5%). У цих позиціях дифтонги засвідчені, відповідно, в передкореневій та флективній морфемах.

Свн. дифтонги виступають як будівельний матеріал під час зародження слів і відіграють при цьому граматико-фонетичну функцію, що сприяє розрізненню передусім граматичного змісту, а також розпізнаванню фонетичних форм, виконуючи водночас конститутивну функцію.

Література:

1. Будагов Р.А. Человек и его язык. Москва, 1974. 250 с.
2. Вереш М.Т. Лексичні особливості німецької фахової мови теології у давньовісньнімецький та середньовісньнімецький періоди. *Сучасні дослідження з іноземної мови*. 2011. Вип. 9. С. 83–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2011_9_14 (дата звернення: 02.10.2020).

3. Левицький В.В. Історія німецької мови. Вінниця : Нова Книга, 2007. 216 с.
4. Левицький В.В. Основи германістики. Вінниця : Нова Книга, 2008. 528 с.
5. Лисейко Л.В. Писемні пам'ятки середньовісньонімецького періоду розвитку німецької мови. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2012. № 14. С. 185–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2012_14_25 (дата звернення: 02.10.2020).
6. Розенталь Д.Э. Справочник лингвистических терминов. Москва : Просвещение, 1972. 495 с.

References:

1. Budahov, R. A. (1974). Chelovek y ego yazyk [Man and his language]. M. 250 p. [in Russian].
2. Veresh, M. T. (2011). Leksychni osoblyvosti nimetskoi fakhovoi movy teolohii u davnoverkhnonimetskyi ta serednoverkhnonimetskyi [Lexical features of the German professional language of theology in Old High German and Middle High German]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi movy*. Vyp. 9. P. 83-89. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2011_9_14
3. Levytskyi, V. V. (2007). Istoriia nimetskoi movy [History of the German language]. Vinnytsia: Nova Knyha. 216 p. [in Ukrainian].
4. Levytskyi, V. V. (2008). Osnovy hermanistyky [Fundamentals of Germanistics]. Vinnytsia: Nova Knyha. 528 p. [in Ukrainian].
5. Lyseiko, L.V. (2012). Pysemni pamiatky serednoverkhnonimetskoho periodu rozvytku nimetskoi movy [The written texts of the Middle High German period]. *Naukovyi visnyk pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho. Lnhvistychni nauky*. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2012_14_25
6. Rozental, D. E. (1972). Spravochnyk lnhvystycheskykh termynov [Glossary of Linguistic Terms]. M.: Prosveshchenye. 495 S. [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 19.10.2020
The article was received 19 October 2020*

РУЙНУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ОПОНЕНТА ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ТВІТІНГУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Мелешенко Ольга Олегівна,
*аспірант кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
olga.o.meleshchenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7283-5213*

Мета. В умовах стратегічного використання інтернет-сервісу «Твітер» сучасними політичними лідерами вивчення руйнування іміджу політичного опонента як комунікативної стратегії політичного твітінгу набуває особливого значення. Метою статті є встановлення когнітивних (мотиваційно-інтенціональних) та стилістично-риторичних характеристик комунікативної стратегії руйнування іміджу політичного опонента у твітінгу Дональда Трампа.

Методи. В основу методики дослідження було покладено інференційний аналіз, який доповнюється дефініційним і стилістично-риторичним аналізами.

Результати. У межах проведеного дослідження проаналізовано поняття іміджу, комунікативної стратегії, риторичної техніки, обґрунтовано негативну оцінку як ключовий параметр стратегії руйнування іміджу політичного опонента. Аналіз стратегічної організації інтернет-дискурсу Д. Трампа на базі твітеру дозволив визначити стратегію руйнування іміджу політичного опонента як локальну стратегію, що підкорюється глобальній стратегії усього твітінгу Д. Трампа – спричиненню комунікативного впливу з метою захоплення й утримання політичної влади. У межах локальної стратегії руйнування іміджу політичного опонента виокремлено субстратегії дискваліфікації, дискредитації й дискримінації. Критерієм їх розмежування виступає тип оцінки. В основі субстратегії дискваліфікації лежить негативна телеологічна оцінка політичного опонента, об'єктом якої є його ділові, професійні та інтелектуальні якості. Вони свідчать про невідповідність політичного опонента еталону політика за телеологічними чинниками. Субстратегія дискредитації ґрунтується на негативній етичній оцінці політичного опонента, об'єктом якої є його поведінка, яка свідчить про невідповідність еталону політика за морально-етичними чинниками. Основою субстратегії дискримінації є демонстрація негативної нормативної оцінки політичного опонента, об'єктом якої є його приналежність до негативно оцінюваної соціально-політичної категорії, що свідчить про його невідповідність еталону політика за нормативними чинниками. Інструментом реалізації цих субстратегій виступають риторичні техніки впливу на адресата, розмежовані за критерієм впливу на різні сфери психіки: доведення (раціональне мислення), декларування й емотивне зараження (сфера емоцій і відчуттів), спонукання (волевиявлення).

Висновки. Проведений аналіз когнітивних (мотиваційно-інтенціональних) характеристик комунікативної стратегії руйнування іміджу політичного опонента дозволяє визначити її як локальну стратегію у стратегічній організації твітінгу Д. Трампа. Ця локальна стратегія втілюється субстратегіями дискваліфікації, дискредитації й дискримінації, які реалізуються риторичними техніками впливу на адресата. Аналіз субстратегії дискваліфікації показав, що Д. Трамп використовує одночасно декілька риторичних технік у межах одного твіту, справляючи комунікативний вплив на різні сфери психіки адресата.

Ключові слова: імідж політика, комунікативний вплив, негативна оцінка, риторична техніка, стратегічна організація дискурсу, твітер.

TARNISHING THE IMAGE OF A POLITICAL OPPONENT AS A COMMUNICATIVE STRATEGY OF DONALD TRUMP'S TWITTING

Meleshchenko Olga Olegivna,
*PhD Student at Mykola Lukash Translation Studies Department
V. N. Karazin Kharkiv National University
olga.o.meleshchenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7283-5213*

Purpose. At present when modern political leaders use the Internet service Twitter for strategic purposes, analysis of tarnishing the image of a political opponent as a communicative strategy becomes especially important. The aim of this article is to reveal cognitive (motivational and intentional), stylistic and rhetorical features of the communicative strategy of tarnishing the image of a political opponent in Donald Trump's twitting.

Methods. This research is based on the inferential, definitional, and stylistic-rhetorical analyses.

Results. The study analyzes the concepts of image, communicative strategy, and rhetorical technique. It makes a case for the negative evaluation as the key characteristic of the communicative strategy of tarnishing the image of a political opponent. The analysis of the strategic organization of Trump's Twitter-based Internet discourse has determined the strategy of tarnishing the image of a political opponent as a local one. This local strategy is subordinate to the global strategy of Trump's twitting that aims to exert communicative influence in order to seize and retain political power. Within this local strategy, I further specify the sub-strategies of disqualification, discrediting, and discrimination, which are differentiated according to the type of the evaluation they rest on. The disqualification sub-strategy is based on the negative teleological evaluation of a political opponent, which highlights the incompatibility of his/her business, professional, and intellectual features with the image of the ideal politician. The discrediting sub-strategy is rooted

in the negative ethical evaluation of a political opponent as being incompatible with the image of the ideal politician according to his/her moral/ethical features. The discrimination sub-strategy is based on the negative normative evaluation of a political opponent as belonging to a negatively assessed socio-political category, which indicates that he/she does not qualify for the ideal politician. These sub-strategies are implemented by the rhetorical techniques of influencing the addressee, which are differentiated according to the influence on different spheres of the human psyche they impact on: argumentation (the sphere of rational reasoning), declaration, and emotive contagion (emotions and feelings), and instruction (volition).

Conclusions. The analysis of cognitive (motivational and intentional) characteristics of the communicative strategy of tarnishing the image of a political opponent allows to define it as a local one in the strategic organization of Trump's twitting. This local strategy is realized through the sub-strategies of disqualification, discrediting, and discrimination, which are further implemented by rhetorical techniques of influencing the addressee. The analysis of the disqualification sub-strategy showed that Trump uses several rhetorical techniques simultaneously within one tweet, exerting communicative influence on different spheres of the addressee's psyche.

Key words: communicative influence, image of a politician, negative evaluation, rhetorical technique, strategic organization of discourse, Twitter.

1. Вступ

Сьогодні соціальні мережі посідають провідне місце в забезпеченні політичної комунікації. Це не дивно, адже активне використання політиками нових дигітальних платформ зумовлено такими їх перевагами, як відносна дешевизна, простота управління для охоплення електорату без посередництва традиційних засобів масової інформації й журналістики, а також можливість висвітлення повідомлень політиків у ЗМІ (Broersma, Graham, 2012). Відтак соціальні мережі, зокрема твітер, постають ефективною платформою для конструювання іміджу політика. Незважаючи на те, що твітер використовується політиками переважно для розміщення інформації й висвітлення своєї щоденної діяльності, ці сфери використання твітеру «не спрямовані на надання кращого уявлення про урядовий або законодавчий процес або підвищення транспарентності; вони скоріше є засобами самореклами» (Golbeck, Grimes, Rogers, 2010: 1612), або, інакше кажучи, просування власного іміджу.

У лінгвістиці термін «імідж» визначають як «штучний образ публічної особи, інтенціонально створюваний за допомогою вербальних і невербальних засобів» (Сідак, 2010: 179). Як показують мовознавчі розвідки (Ленец, Сергеева, 2018; Сідак, 2013), у політичному дискурсі конструювання власного іміджу політика тісно пов'язано з руйнуванням іміджу політичного опонента. Такий зв'язок між цими стратегічними цілями зумовлюється двома глобальними мотивами будь-якої комунікативної (взаємо) дії: створення власного позитивного іміджу («позитивне обличчя» (Brown, Levinson, 1978)) і недопущення обмеження власних інтересів («негативне обличчя» (Brown, Levinson, 1978)), які орієнтують на кооперативне й конфронтаційне спілкування (Мартинюк, 2015б: 85).

Одним із видатних випадків використання твітеру з метою руйнування іміджу політика є мікроблог Дональда Трампа – сорок п'ятого президента Сполучених Штатів Америки і водночас власника одного з найвпливовіших акаунтів сучасності – @realDonaldTrump. Дослідники неодноразово підкреслювали стратегічне використання твітеру Д. Трампом (наприклад, див. (Schneiker, 2018: 211)), у якому руйнування іміджу опонента посідає важливе місце (Lovett et al., 2019: 3). Саме тому це питання привертає увагу представників різних наук. Так, у політичних студіях (Lovett et al., 2019) дослідники твітінгу Д. Трампа виокремлюють такі стратегії, орієнтовані на опонента, як заперечення, делегітимізація, надання альтернативної інтерпретації предмету обговорення, використання емоційного мовлення, образа / приниження, ідеологічно екстремістське мовлення, глузування / сарказм і погроза. Лінгвістичні розвідки стратегій руйнування іміджу опонента у твітінгу Д. Трампа зосереджують увагу переважно на стратегії дискредитації, у якій розмежовують тактики інкримінування, інвективу, інтимидації й імперативу (Ленец, Сергеева, 2018), тактики обзивання лайливими прізвиськами і хибних звинувачень (Васильев, 2020). Однак, попри існування різних підходів до вивчення руйнування іміджу політичного опонента Д. Трампом у твітері, ще не було зроблено аналізу цієї стратегії на базі когнітивно-комунікативного підходу і не досліджено її втілення в риторичних техніках впливу на адресата. Це і зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою статті є встановлення когнітивних (мотиваційно-інтенціональних) та стилістично-риторичних характеристик комунікативної стратегії руйнування іміджу політичного опонента у твітінгу Д. Трампа.

Завдання, спрямовані на досягнення цієї мети, включають: 1) визначення місця комунікативної стратегії руйнування іміджу політичного опонента в ієрархії комунікативних стратегій політичного твітінгу Д. Трампа; 2) виявлення і розмежування комунікативних субстратегій руйнування іміджу політичного опонента за типом оцінки; 3) опис риторичних технік руйнування іміджу політичного опонента на прикладі субстратегії дискваліфікації.

Об'єктом дослідження є комунікативна стратегія руйнування іміджу політичного опонента, **предметом** – її когнітивні (мотиваційно-інтенціональні) та стилістично-риторичні характеристики.

Матеріалом дослідження є 300 твітів-повідомлень, відібраних із мікроблогу Д. Трампа @realDonaldTrump на інтернет-сервісі «Твітер» у період 2017–2020 рр.

Методика дослідження спирається на інференційний аналіз, що застосовується для виявлення інтенцій Д. Трампа як суб'єкта політичного твітінгу, які втілюються в його комунікативних діях у твітері та інференцій, на виведення яких націлені ці комунікативні дії. Інференційний аналіз доповнюється дефініційним і стилістично-риторичним аналізом.

2. Стратегічна організація політичного твітінгу Д. Трампа

Інгерентна стратегічність комунікативної діяльності (Мартинюк, 2015б: 81) фокусує увагу на комунікативній стратегії як інструменті дослідження політичного твітінгу Д. Трампа – жанру політичного дискурсу, який забезпечується інтернет-сервісом «Твітер». Услід за І.С. Фроловою **комунікативну (дискурсивну) стратегію** розуміємо,

як комунікативний *намір мовця* сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і *мовну об'єктивацію* цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу (Фролова, 2009: 85). Згідно з концепцією Т. ван Дейка (Дейк, 2000: 274, 277), розбудованою І.Є. Фроловою (Фролова, 2009), дослідження стратегічних параметрів політичного твітінгу Д. Трампа передбачає виокремлення глобальних, локальних і мовленнєвих комунікативних стратегій за масштабом реалізації в дискурсі. Глобальною комунікативною стратегією твітінгу Д. Трампа визначено спричинення комунікативного впливу на користувачів твіттеру з метою *захоплення й утримання політичної влади* (Мелешенко, 2020: 44). Цей глобальний соціально-значущий намір відповідає інтенціональній базі політичного дискурсу – боротьбі за владу (Шейгал, 2000: 9). Відповідно, глобальна стратегія політичного твітінгу Д. Трампа підпорядковує дві локальні комунікативні стратегії – конструювання власного позитивного іміджу й руйнування іміджу політичного опонента (Мелешенко, 2020; Сідак, 2013).

3. Оцінка як ключовий параметр стратегії руйнування іміджу політичного опонента

Стратегія руйнування іміджу політичного опонента відноситься до конфронтаційного типу стратегій (Сідак, 2010: 179), адже вона націлена на обмеження інтересів супротивника, зниження його соціального статусу і тим самим зменшення його шансів на володіння владою (Шейгал, 2000: 301–302). Ментальним корелятом конфронтаційних стратегій, які передбачають так зване «вороже спілкування», виступає прототипне комунікативно актуальне знання МИ ВОРОГИ. Це знання конкретизується у вигляді моделей Я ВИЩИЙ – ТИ НИЖЧИЙ; Я ХОРОШИЙ – ТИ ПОГАНИЙ, профілюючись відносно концептів ВЛАДА і ДИСТАНЦІЯ (Фролова, 2009: 114–118). Варто зазначити, що в політичному твітінгу Д. Трампа політичний опонент, представлений політиками-демократами, не знаходиться в безпосередньому підпорядкуванні президента. Відтак відношення ВЛАДИ і ДИСТАНЦІЇ реалізуються на підставі процедури оцінювання (Сідак, 2013: 26). Оцінку розглядають як прояв владних відносин: «виносячи оцінку, автор привласнює собі статус вищого за об'єкт оцінки» (Карасик, 2002: 87). Окрім того, надмірне наближення та віддалення може осмислюватися не лише як прояв владних відносин, але й як результат оцінювання: комунікант може наблизитися / віддалитися від співрозмовника через негативну оцінку останнього, що слугує причиною дистанціювання (Фролова, 2009: 119). Відтак негативна оцінка адресата виступає центральною для стратегії руйнування іміджу політичного опонента (див. (Сідак, 2013)).

4. Субстратегії руйнування іміджу політичного опонента

Згідно з результатами дослідження І.Ф. Бублик (Бублик, 2006), стратегія руйнування іміджу політичного опонента реалізується базовими тактиками дискваліфікації, дискредитації й дискримінації. Як зазначає дослідниця, тактика *дискваліфікації* реалізується висловлюваннями, основною інтенцією яких є «руйнування таких складових кваліфікативного іміджу опонента як його ділові, інтелектуальні та моральні якості» (Бублик, 2006: 78) (термін *кваліфікативний імідж* використовується на позначення позитивного обличчя людини (positive face) відповідно до концепції П. Браун / С. Левінсона (Brown, Levinson, 1978)) (Бублик, 2006: 10). Тактика *дискредитації* передбачає вживання висловлень, які мають «намір зруйнувати кваліфікативний імідж адресата шляхом звинувачень у скоєнні антинародних, а також протизаконних вчинків, які не тільки не сприяють вирішенню соціальних проблем громадян, а й погіршують їх становище, що за своєю суттю є оманною надією виборців і свідченням байдужого до них відношення» (там само: 93). Тактика *дискримінації* втілюється висловлюваннями, соціально-регулятивною інтенцією яких є «руйнування такої складової частини кваліфікативного іміджу, як приналежність до позитивно оцінюваної в суспільстві соціальної групи» (там само: 89). Отже, відповідно до цих визначень ці тактики ґрунтуються на негативній оцінці різних характеристик адресата. Беручи до уваги негативну оцінку, яка лежить в основі стратегії руйнування іміджу опонента як стратегії конфронтаційного типу (ТИ ПОГАНИЙ (Фролова, 2009:118)), вважаємо доречним розмежувати тактики дискваліфікації, дискредитації й дискримінації за *типом оцінки*. Зазначимо, що в ієрархічній структурі стратегії руйнування іміджу опонента ці тактики набувають статусу *субстратегій*, які реалізуються низкою тактик. Співвідношення стратегії і тактики як роду і виду (Иссерс, 2008: 110) є контекстуально зумовленим: залежно від контексту, одне й теж саме явище може бути схарактеризоване як стратегія або як тактика в межах іншої стратегії (Белова, 2004: 14).

За критерієм мотивації оцінки Н.Д. Арутюнова (Арутюнова 1999: 198–200) виокремлює сенсорні, сублімовані й раціоналістичні оцінки. Звернемо увагу на останні дві групи. Сублімовані оцінки включають: 1) естетичні оцінки: *гарний, потворний, прекрасний*; 2) етичні оцінки, які орієнтовані на етичну норму: *моральний, аморальний, добрий, злий, порочний*. Раціоналістичні оцінки охоплюють: 1) утилітарні оцінки, критерієм яких є фізична або психічна користь: *корисний, шкідливий, сприятливий*; 2) нормативні оцінки: *правильний, неправильний, коректний, нормальний, стандартний, здоровий*; 3) телеологічні оцінки, які спрямовані на досягнення певної мети: *ефективний, неефективний, доцільний, вдали* (там само).

Для виявлення типу оцінки, що лежить у підґрунті субстратегії дискваліфікації, дискредитації й дискримінації, ми проаналізували словникові дефініції відповідних дієслів (Cambridge; Lexico) і виявили наступне: 1) одним із значень лексеми *дискваліфікувати (disqualify)* є визнання кого-небудь нездатним або негідним займатися якою-небудь діяльністю; 2) значення лексеми *дискредитувати (discredit)* свідчить про те, що дискредитація полягає в руйнуванні поваги, авторитету, репутації, довіри до референта; 3) значення лексеми *дискримінувати (discriminate)* говорить про те, що дискримінація є несправедливим і згубним ставленням до різних категорій людей, особливо на підставі раси, статі, віку чи інвалідності.

Відтак можна стверджувати, що соціально-комунікативним наміром суб'єкта субстратегії *дискваліфікації* є *демонстрація негативної телеологічної оцінки* політичного опонента, об'єктом якої є його *ділові, професійні та інтелектуальні* якості. Ця негативна оцінка свідчить про невідповідність політичного опонента еталону

політика за телеологічними чинниками, тобто про його неспроможність привести країну до визначеної цілі – процвітання. Так, наприклад, говорячи про Мюріел Баузер, мера Вашингтона і представницю Демократичної партії, Д. Трамп характеризує її як «некомпетентного» мера, чий бюджет «повністю вийшов з-під контролю», і яка «постійно звертається до нас [президента] за подаянням»:

The incompetent Mayor of Washington, D.C., @MayorBowser, who's budget is totally out of control and is constantly coming back to us for "handouts", is now fighting with the National Guard, who saved her from great embarrassment over the last number of nights. (Trump, status/1268966945971417088)

Соціально-комунікативний намір суб'єкта субстратегії **дискредитації** визначаємо як **демонстрацію негативної етичної оцінки** політичного опонента, об'єктом якої є його *поведінкові якості*, які свідчать про його невідповідність морально-етичним чинникам, у тому числі і законодавчим нормам, які прописані в законодавстві США. Таким прикладом слугує твіт, у якому Д. Трамп звинувачує демократів і «шахрайку Гілларі» у тому, що вони «заплатили й надали фальшиве досьє [на Д. Трампа] із сфабрикованою інформацією з іноземних джерел, передали його корумпованим ЗМІ й продажним поліцейським», а також «шпигували» за передвиборчою кампанією президента, а потім «спробували це приховати». Президент порівнює такі дії із Вотергейтським скандалом:

The Democrats and Crooked Hillary paid for & provided a Fake Dossier, with phony information gotten from foreign sources, pushed it to the corrupt media & Dirty Cops, & have now been caught. They spied on my campaign, then tried to cover it up – Just Like Watergate, but bigger! (Trump, status/1208873492025925632)

Соціально-комунікативним наміром суб'єкта субстратегії **дискримінації** є **демонстрація негативної нормативної оцінки** політичного опонента, об'єктом якої є його *приналежність до певної соціально-політичної категорії*, яка негативно оцінюється в американському соціумі, що свідчить про його невідповідність нормативним чинникам, тобто вкоріненим у соціумі стереотипним уявленням про соціально-політичні категорії як відповідні прийнятій системі аксіологічних орієнтирів (цінностей і норм) і, відтак, оцінювані позитивно або невідповідні цій системі, оцінювані негативно, як відхилення від норми. Так, наприклад, називаючи демократів «радикально лівими», Д. Трамп говорить про їх крайні ліві політичні погляди, тим самим асоціюючи їх із такими соціальними категоріями як анархісти, комуністи й соціалісти. Приналежність до цих груп засуджується в американському суспільстві:

The Radical Left Democrats will never be satisfied with anything we give them. They will always Resist and Obstruct! (status/1117793692281135104).

Зазначимо, що в межах одного твіту тактики дискваліфікації, дискредитації та/або дискримінації, як правило, поєднуються. Так, у вищеведеному прикладі, поряд із дискримінацією політичного опонента, втіленою словосполученням *radical left* (радикально лівий), Д. Трамп реалізує субстратегію дискредитації, звинувачуючи демократів у тому, що вони чинять опір роботі уряду за допомогою дієслів *resist* (протистояти) і *obstruct* (перешкоджати).

5. Риторичні техніки у реалізації субстратегії дискваліфікації

Розглянемо детальніше риторичні техніки впливу на адресата у реалізації субстратегії дискваліфікації політичного опонента. **Риторичну техніку** розглядаємо як особливий тип стратегічних планів, сукупність прийомів, навичок ефективного впливу на адресата (див. «риторична стратегія» (Йссерс, 2008: 106–107)). За критерієм масштабу реалізації у дискурсі риторична техніка відповідає рівню мовленнєвих стратегій за Т. ван Дейком (Дейк, 2000: 274, 277). Розмежування риторичних технік здійснюється за сферами психіки, на які вони орієнтовані (Кайсіна, 2018; Мартінюк, 2015а): 1) раціональне мислення – риторична техніка доведення; 2) сфера відчуттів та емоційних переживань – декларування й емотивне зараження; 3) сфера волевиявлення – спонування.

Так, основою риторичної техніки **доведення** слугує раціональна аргументація, яка є сукупністю тез і аргументів (Олянич, 2004: 360). Теза визначається як думка або положення, істинність якої оратору необхідно довести своїй аудиторії. Аргументи (або доводи / підстава) у логічному механізмі доведення представляють думки або положення, істинність яких вже перевірена (там само: 360–361). Риторична техніка доведення втілюється фрагментами мовлення, які зводяться до пропозицій, пов'язаних каузальним зв'язком (Кайсіна, 2018: 93). Пропозиція, яка слугує підставою і відображає попередній стан речей, називається антецедентом, а пропозиція, яка слугує наслідком, називається консеквентом (Кириллов, Старченко, 2008: 82).

Сутністю риторичної техніки **декларування** є висловлення особистого переконання, зобов'язання або обіцянки суб'єкта мовлення (Кайсіна, 2018: 106), яке «не передбачає переконування аудиторії за допомогою каузального поєднання фактів» (там само: 57). Декларування апелює до емоцій і віри, спираючись на авторитет мовця (там само).

Риторична техніка **емотивного зараження** спрямована на пробудження у свідомості реципієнта позитивних або негативних емоційних станів і втілюється висловлюваннями, які містять семантично порожні емотивно-оцінні номінації або стилістичні прийоми – тропи (Мартінюк, 2015а: 67). Емотивне зараження «накладається» на інші риторичні стратегії, створюючи позитивне чи негативне забарвлення мовлення, залежно від конотацій використаних одиниць (Кайсіна, 2018: 106).

Риторична техніка **спонування** чинить прямий вплив на вольову сферу адресата і реалізується, як правило, імперативом. Його сутністю є спонування реципієнта до певних дій (Мартінюк, 2015а: 67).

Комунікативна субстратегія **дискваліфікації** у політичному твітінгу Д. Трампа втілюється поєднанням риторичних технік декларування й емотивного зараження, доведення і спонування.

Риторичні техніки декларування / емотивного зараження реалізуються **декларативно-оцінними** (стверджувальними / заперечними / риторично-запитальними) реченнями-висловленнями, які втілюють інтенцію **декларування негативної телеологічної оцінки**, тобто неспроможності політика досягнути мети на обраній посаді. Так, наприклад, президент висловлює своє переконання щодо демократа Джона Оссоффа як «слабкого у боротьбі із злочинністю й нелегальною імміграцією», «поганого для підвищення зайнятості». Номінації *weak* (слабий) і *bad* (поганий) додатково слугують емотивному зараженню, адже створюють негативне забарвлення мовлення:

Democrat Jon Ossoff would be a disaster in Congress. VERY weak on crime and illegal immigration, bad for jobs and wants higher taxes. Say NO. (Trump, status/854283110191685634)

Риторична стратегія доведення реалізується у каузально пов'язаних фрагментах мовлення, які **доводять неефективність** політичного опонента. Антецедентні пропозиції співвідносні з реченнями-висловленнями, які містять факти, що вказують на слабкість їхніх ділових, професійних та інтелектуальних якостей, а консеквентні – з їх вербалізованою або невербалізованою негативною телеологічною оцінкою, яка впливає з оприлюднення цих фактів. Наприклад, у наступному твіті Д. Трамп доводить, що Б. Обама займав слабку позицію у відносинах із Росією:

For eight years Russia ran over President Obama, got stronger and stronger, picked-off Crimea and added missiles. Weak! @foxandfriends (Trump, status/839101660886614016)

Зміст цих двох речень зводиться до каузально пов'язаних пропозицій [Оскільки за часи президента Обама Росія стала сильнішою, відібрала Крим і наростила ракетний потенціал [Обама слабкий]]. Доведення доповнюється емотивним зараженням, втіленим дієсловом *run over* (сленг, «домінувати»), яке пов'язує Б. Обаму із людиною, над якою домінують.

Риторична стратегія спонування в межах субстратегії дискваліфікації спонукає реципієнта до голосування за певного політика. Спонування, як правило, втілюється окремим реченням, що завершує твіт, і взаємодіє з іншими риторичними техніками, насамперед **доведенням** і **емотивним зараженням**. Так, наприклад, дискваліфікуючи сенатора Біла Нельсона висловленням, що він «жодного разу не подзвонив» Д. Трампу упродовж майже двох років, президент спонукає голосувати за сенатора-республіканця Піка Скотта:

REMEMBER FLORIDA: I have been President of the United States for almost two years. During that time Senator Bill Nelson didn't call me once. Rick Scott called constantly requesting dollars plus for Florida. Did a GREAT job on hurricanes. VOTE SCOTT! (Trump, status/1059469158830796800).

У цьому твіті **спонування** переплітається з **доведенням** і **емотивним зараженням**, втіленим **антитезою**. Протиставляючи політика-демократа своєму кандидату, Д. Трамп доводить необхідність і водночас спонукає реципієнта голосувати за Піка Скота.

6. Висновки

Отже, аналіз мотиваційно-інтенціональних характеристик комунікативної стратегії руйнування іміджу політичного опонента дозволяє розглядати її як локальну стратегію у стратегічній організації політичного твітінгу Д. Трампа. Ключовим параметром стратегії руйнування іміджу політика виступає негативна оцінка. Це дозволяє диференціювати підпорядковані їй субстратегії дискваліфікації, дискредитації й дискримінації за критерієм типу оцінки: 1) субстратегія дискваліфікації ґрунтується на соціально-комунікативному намірі демонстрації негативної телеологічної оцінки політичного опонента; 2) субстратегія дискредитації має у своєму підґрунті соціально-комунікативний намір демонстрації негативної етичної оцінки політичного опонента; 3) субстратегія дискримінації базується на соціально-комунікативному намірі демонстрації негативної нормативної оцінки політика. Інструментом реалізації цих субстратегій є риторичні техніки, орієнтовані на різні сфери психіки адресата: декларування, емотивного зараження, доведення й спонування. Аналіз субстратегії дискваліфікації показав, що риторичні техніки зазвичай перетинаються в межах одного твіту, і тим самим чинять вплив на різні сфери психіки реципієнта.

Перспективи подальших розробок вбачаємо в дослідженні мультимодальної реалізації стратегії руйнування іміджу політичного опонента у твітінгу Д. Трампа.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры», 1999. I – XV, 896 с.
2. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2004. С. 11–16.
3. Бублик И.Ф. Коммуникативно-прагматические и лингвостилистические аспекты реализации вербальной агрессии в парламентском дискурсе ФРГ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Харьков, 2006. 212 с.
4. Васильев М.В. Особенности реализации речевых стратегий в виртуальном политическом дискурсе (на материале публикаций Д. Трампа в Twitter). *Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков*. 2020. Т. 14. С. 21–26.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
7. Кайсіна Д.М. Англомовний дискурс ідеації: стратегії комунікативного впливу (на матеріалі інтернет-платформи TED) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 318 с.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 390 с.
9. Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика : учебник для юридических вузов / под ред. В.И. Кириллова. Москва : ТК Велби, 2008. 240 с.

10. Ленец А.В., Сергеева Д.С. Языковая манифестация коммуникативной стратегии дискредитации как способа конструирования имиджа политика в виртуальном пространстве (на материале предвыборных твитов Д. Трампа). *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2018. № 52. С. 98–111.
11. Мартынюк А.П. Когнитивно-коммуникативный инструментальный анализа речевого воздействия. *Science and education a new dimension. Philology*. 2015a. Vol. III (15). Issue 68. С. 67–70.
12. Мартінюк А.П. Стратегія як базовий інструмент когнітивного аналізу комунікації. *Записки з романо-германської філології*. 2015b. Вип. 1(34). С. 80–90.
13. Мелещенко О.О. Комунікативна стратегія конструювання позитивного іміджу Дональда Трампа у політичному твітінгу. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2020. № 91. С. 42–49.
14. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса : монография. Волгоград : Парадигма, 2004. 507 с.
15. Сідак О.О. Політична образа як тактика мовленнєвої стратегії руйнації іміджу політика (на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу). *Нова філологія*. 2010. Вип. 39. С. 178–183.
16. Сідак О.О. Роль комічного ефекту в реалізації конфронтаційної стратегії англomовної політичної образи : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2013. 204 с.
17. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. 344 с.
18. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 431 с.
19. Broersma M., Graham T. Social media as beat: Tweets as news source during the 2010 British and Dutch elections. *Journalism Practice*. 2012. № 6 (3). P. 403–419.
20. Brown P., Levinson S. Universals in language usage: politeness phenomena. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge, 1978. P. 56–289.
21. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 29.10.2020).
22. Golbeck J., Grimes J., Rogers A. Twitter use by the U.S. Congress. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2010. Vol. 61. Issue 8. P. 1612–1621.
23. Lexico. URL : <https://www.lexico.com/> (дата звернення: 30.10.2020).
24. Lovett, J., Christensen, D., Curiel, J.A. *The Trump Twitter presidency and branding the news*. 2019. URL : <https://cutt.ly/agT9Ct5> (дата звернення: 29.10.2020).
25. Schneiker A. Telling the story of the superhero and the anti-politician as president: Donald Trump's branding on Twitter. *Political studies review*. 2019. Vol. 17. Issue 3. P. 210–223.
26. Trump D. Twitter. URL : <https://twitter.com/realdonaldtrump> (дата звернення: 29.10.2020).

References:

1. Arutyunova, N. D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka*. [The language and the world of man]. Moskva: Yazyki russkoj kul'tury», I – XV, 896 p. [in Russian]
2. Bielova, A. D. (2004). *Komunikatyvni stratehii i taktyky: problemy systematyky*. [Communicative strategies and tactics: problems of taxonomy]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu : zb. nauk. pr. Kyiv : KNU imeni Tarasa Shevchenka*, p. 11–16. [in Ukrainian]
3. Bublik, I. F. (2006). *Kommunikativno-pragmaticheskie i lingvostilisticheskie aspekty realizacii verbal'noj agressii v parlamentskom diskurse FRG*. [Communicative-pragmatic and linguo-stylistic aspects of the implementation of verbal aggression in the parliamentary discourse of the Federal Republic of Germany]. *Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. Kharkiv*. 212 p. [in Russian]
4. Vasil'ev, M. V. (2020). *Osobennosti realizacii rechevyx strategij v virtual'nom politicheskom diskurse (na materiale publikacij D. Trampa v Twitter)*. [Features of the implementation of speech strategies in virtual political discourse (based on D. Trump's publications on Twitter)]. *Aktual'nye problemy filologii i metodiki prepodavaniya inostrannyx yazykov*, 14, 21–26. [in Russian]
5. Dejk, T. A. van. (2000). *Yazyk. Poznanie. Kommunikaciya*. [Language. Knowledge. Communication]. Blagoveshensk : BGK im. I. A. Bodue'na de Kurtene', 308 p. [in Russian]
6. Issers, O. S. (2008). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi*. [Communicative strategies and tactics of the Russian speech]. Moscow: LKI Publ., 288 p. [in Russian]
7. Kaisina, D. M. (2018). *Anhломovnyi diskurs ideatsii: stratehii komunikativnoho vplyvu (na materialii internet-platfomy TED)*. [English ideation discourse: strategies of communicative influence (based on TED Internet platform)]. *Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. Kharkiv*. 318 p. [in Ukrainian]
8. Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoj krug: lichnost', koncepty, diskurs*. [Linguistic circle: personality, concepts, discourse]. Moscow: ITDGK «Gnozis», 390 p. [in Russian]
9. Kirillov, V. I., and Starchenko, A. A. (2008). *Logika*. [Logic]. Moscow: TK Velbi, 240 p. [in Russian]
10. Lenec, A. V., and Sergeeva D. S. (2018). *Yazykovaya manifestaciya kommunikativnoj strategii diskreditacii kak sposoba konstruirovaniya imidzha politika v virtual'nom prostranstve (na materiale predvybornyx tvitov D. Trampa)*. [Language manifestation of the discrediting communicative strategy as a way of political image formation in the virtual space (as exemplified in pre-election tweets by D. Trump)]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya*, 52, 98–111. [in Russian]

11. Martynyuk, A. P. (2015a). Kognitivno-kommunikativnyj instrumentarij analiza rechevogo vozdejstviya. [Cognitive-communicative instruments of analyzing verbal influence]. *Science and education a new dimension. Philology*, 3 (15(68)), 67–70. [in Russian]
12. Martynyuk, A. P. (2015b). Strategiya kak bazovyj instrument kognitivnogo analiza kommunikacii. [Strategy as a basic instrument of cognitive analysis of communication]. *Zapysky z romano-hermanskoj filologii*, 1(34), 80–90. [in Russian]
13. Meleshchenko, O. O. (2020). Komunikatyvna stratehiia konstruiuvannya pozytyvnoho imidzhu Donalda Trampa u politychnomu tvitinhu. [Communicative strategy of promoting Donald Trump's positive image in political twitting]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*, 91, 42–49. [in Ukrainian]
14. Olyanich, A. V. (2004). Prezentacionnaya teoriya diskursa. [The presentation theory of discourse]. Volgograd: Paradigma, 507 p. [in Russian]
15. Sidak, O. O. (2010). Politychna obraza yak taktyka movlennievoi stratehii ruinatsii imidzhu polityka (na materiali anhlomovnoho publitsystychnoho dyskursu). [Political insult as a tactic of speech strategy of ruining the image of a politician (on the material of the English publicist discourse)]. *Nova filolohiia*, 39, 178–183. [in Ukrainian]
16. Sidak, O. O. (2013). Rol komichnoho efektu v realizatsii konfrontatsiinoi stratehii anhlomovnoi politychnoi obrazy. [The role of comic effect in the realization of the confrontational strategy of the English political insult]. Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. Kharkiv. 204 p. [in Ukrainian]
17. Frolova, I. Ye. (2009). Stratehiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi. [Confrontation Strategy in English-Language Discourse]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 344 p. [in Ukrainian]
18. Shejgal, E. I. (2000). Semiotika politicheskogo diskursa. [Semiotics of political discourse]. Diss. Doct. Of Phil. Sciences: 10.02.01, 10.02.19. Volgograd. 431 p. [in Russian]
19. Broersma, M., and Graham T. (2012). Social media as beat: Tweets as news source during the 2010 British and Dutch elections. *Journalism Practice*, 6(3), 403–419.
20. Brown P., and Levinson S. (1978). Universals in language usage: politeness phenomena. In *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge, pp. 56–289.
21. *Cambridge Dictionary* (n.d.). Available at: <https://dictionary.cambridge.org/>
22. Golbeck J., Grimes J., Rogers A. (2010). Twitter use by the U.S. Congress. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61 (8), 1612–1621.
23. *Lexico* (n.d.). Available at: <https://www.lexico.com/>
24. Lovett, J., Christensen, D., Curiel, J.A. (2019). *The Trump Twitter presidency and branding the news*. Available at: <https://cutt.ly/agT9Ct5>
25. Schneiker, A. (2019). Telling the story of the superhero and the anti-politician as president: Donald Trump's branding on Twitter. *Political studies review*, 17 (3), 210–223.
26. Trump, D. (n.d.). *Twitter*. Available at: <https://twitter.com/realdonaldtrump>

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020

КОНЦЕПТОСИСТЕМА ІДІОДИСКУРСУ РОБЕРТА БЕРНСА

Приходько Анатолій Миколайович,
*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
aprykhod777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6258-6826*

Семьонова Наталія Вадимівна,
*студентка
Національного університету «Запорізька політехніка»
semonovanata@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4739-0854*

Мета. Художній текст є складним і багатоаспектним об'єктом філологічного аналізу, який уможливорює множинність підходів до його тлумачення. Нові імпульси у філологічному вивченні художнього тексту пов'язані з розвитком нарративного та когнітивного напрямів у сучасному гуманітарному знанні, котрі дають змогу досліджувати відображену в художньому тексті індивідуальну картину світу автора-творця крізь призму художньо-естетичних концептів.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливо актуальними стають питання взаємодії мови та мислення, мови та культури, мови й етносу. Оскільки мислення посідає чільне місце у процесі формування мовної картини світу, важливу роль у лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть відіграє когнітивний напрям, за допомогою якого функціонування мови розглядається як різновид пізнавальної діяльності, а концепт є основною одиницею, що інтегрує в собі мову та культуру в їх взаємопроникненні.

Ключові концепти культури займають важливе місце в колективній мовній свідомості, тому їхнє дослідження стає надзвичайно актуальною проблемою. Характеристика базисних індивідуально-авторських концептів Роберта Бернса з лінгвоаксіологічних позицій і стала **метою** цього дослідження.

Досягнення встановленої мети включає розв'язання таких **завдань**, як визначення поняття «концепт» із подальшим з'ясуванням специфіки терміна «концептуальна система», опис концептосистеми ідіодискурсу Р. Бернса та її невід'ємних структурних елементів, а також аналіз ціннісних орієнтирів, що становлять основу індивідуально-авторської картини світу.

Методи, застосовані під час виконання дослідження, включають контекстуальний та концептуальний аналізи, метод суцільної вибірки, описовий метод.

Результати. Проведене дослідження дає змогу отримати результати, які свідчать про те, що ментальну організацію творів Р. Бернса, де зосереджена сукупність усіх концептів, становлять такі концепти: LOVE, FRIENDSHIP, FREEDOM, HONOR, POVERTY, JOY, HYPOCRISY, LABOR, NOBLES, які наділені різними аксіологічними характеристиками. Ціннісні орієнтири, якими Р. Бернс оперує у своїх творах, – це осуд жорстокості класу знаті, презирливе ставлення до матеріального блага та накопичення, але співчуття до бідняків, шанобливе ставлення до дружби, вірність братньому духу і ширій любові, а також затвердження рівності та свободи людей, честі та почуття людської гідності.

Висновки. Концептуальну систему ідіодискурсу Р. Бернса становлять концепти, які наділені позитивними і негативними аксіологічними характеристиками: концепти LOVE, FRIENDSHIP, FREEDOM, HONOR, JOY – позитивно-ціннісні; концепти NOBLES, HYPOCRISY – негативно-ціннісні; концепти POVERTY, LABOR – амбівалентно-ціннісні.

Ключові слова: концептуалізація, концепт, лінгвоаксіологія, аксіологічна характеристика, картина світу, художній текст.

THE CONCEPTOSYSTEM OF THE ROBERT BURNS'S IDIODISOURSE

Prykhodko Anatolii Nykolaiovych,
*Doctor Philological Sciences, Full Professor,
Head of the Department of Theory and Practice of Translation
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
aprykhod777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6258-6826*

Semionova Nataliia Vadymivna,
*Student
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
semonovanata@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4739-0854*

Purpose. LT is a complex and multifaceted object of philological analysis, which allows for a plurality of approaches to its interpretation. New impulses in the philological study of literary text (LT) are associated with the development of narrative and cognitive trends in modern humanities. These trends allow studying the individual demiurge's worldview reflected in LT through the prism of artistic and aesthetic concepts.

At the current stage of linguistics development, the issues of interaction between language and thinking, language and culture, language and ethnicity are especially relevant. As thinking plays a leading role in the process of forming a linguistic worldview, an important role in linguistic research in recent decades is played by the cognitive direction, through which the functioning of language is seen as a kind of cognitive activity, and the concept is the basic unit integrating language and culture.

Key concepts of culture have an important presence in the collective language consciousness, so their study becomes an extremely important issue. Characterization of the Robert Burns's basic individual-authorial concepts from the linguo-axiological standpoint became the purpose of the study.

To achieve the purpose, one must solve problems such as framing the term “concept” with further defining the term “conceptual system”, description of the R. Burns's idiodiscourse conceptual system and its integral structural elements, as well as the analysis of the values that form the basis of the individual-authorial worldview.

Methods used during the study include contextual and conceptual analysis, the continuous sampling and descriptive methods.

Results. The mental organization of the R. Burns's works, which concentrates the totality of all concepts, consists of the following concepts: LOVE, FRIENDSHIP, FREEDOM, HONOR, POVERTY, JOY, HYPOCRISY, LABOR, NOBLES, which are endowed different axiological characteristics. The values that R. Burns uses in his works are condemnation of the nobles cruelty, contempt for material wealth and accumulation of savings, but compassion for the poor, respect for friendship, fidelity to brotherhood and sincere love, as well as the assertion of equality and freedom, honor and sense of human dignity.

Conclusions. The conceptual system of R. Burns's idiodiscourse consists of concepts that are endowed with positive and negative axiological characteristics: the concepts of LOVE, FRIENDSHIP, FREEDOM, HONOR, JOY have a positive value; concepts NOBLES, HYPOCRISY have negative-value; concepts POVERTY, LABOR are ambivalent-value.

Key words: conceptualization, concept, linguoaxiology, axiological characteristic, worldview, literary text.

1. Вступ

Концептуальний корпус мови не є однорідним у плані своєї організації, характеру образів, що викликаються, ступеня валоризації та, відповідно, інтеріоризації в лінгвокультурній свідомості. Не є він однорідним і з погляду законів сполучуваності та шляхів комбінування концептів між собою. (Приходько, 2008: 212). Тому певних наукових розвідок вимагає проблема їхнього системного устрою, що задається законами категоризації й концептуалізації дійсного та уявного світів, оскільки саме мислення передбачає категоризацію предметів думки, а категоризація – упорядкування її об'єктів.

Так чи інакше будь-які наукові розвідки в області концептології зачіпають і питання систематизації. Д.В. Бірюкова (Бірюкова, 2016), А.О. Кузьменко (Кузьменко, 2017), Н.В. Шапочка (Шапочка, 2018), О.О. Черник (Черник, 2019) услід за А.М. Приходьком (Приходько, 2013) наполягають на дискретному розумінні концептуальної системи (далі – КС) і говорять про її «ієрархічність». Відповідно до цього КС – складне ментальне утворення, в якому вирізняються одиниці висхідного і спадного рівнів абстракції, ієрархічно пов'язані між собою відношеннями гіперо-, гіпо-, мезо- і катанімії.

Ментальна цілісність КС базується не лише на спільних поняттєвих, образних та оцінних ознаках концепту, а й на їх сполучуваності (Кузьменко, 2017). Очевидним є той факт, що КС будь-якого художнього дискурсу разом з її невід'ємними атрибутами – художнім концептом та ідіоконцептом – має естетичну сутність, образні засоби вираження, які зумовлені задумом автора-письменника, проте природа та структура такого концепту досі залишаються малодослідженими. Не є винятком і КС ідіодискурсу Р. Бернса. Це й зумовлює актуальність цієї розвідки.

Творчий шлях і біографія шотландського поета XVIII ст. Р. Бернса (1759–1796) привертати раніше і продовжують привертати увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних філологів, як А.С. Орлов (Орлов, 1939), Б.І. Колесніков (Колесніков, 1967), А.А. Єлістратова (Елистратова, 1957), О.С. Вистропова (Вистропова, 2012) та ін.

Р. Бернс створив самобутню поезію, в якій оспівав шотландську природу, сільське життя, селянську працю, народ і свободу, безкорисливу й самовіддану любов і дружбу. Творчість поета стверджує особисту гідність людини, яка ставиться вище титулів і багатства. Доцільність цього дослідження зумовлена, з одного боку, соціальною спрямованістю творів шотландського поета, а з іншого – їхньою високою художньою цінністю.

Характеристика базисних ідіоконцептів Р. Бернса з лінгвоаксіологічних позицій, що й стала *метою* статті, видається вкрай важливою. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких *завдань*, як визначення ключових одиниць концептології – «концепту» та «концептуальної системи» задля виокремлення КС ідіодискурсу Р. Бернса та її невід'ємних структурних елементів, а також опис особливостей ціннісних орієнтирів базисних концептів автора.

Методологічно розвідка спирається на контекстуальний та концептуальний аналізи, метод суцільної вибірки, описовий метод.

2. Концептосистема в сучасній когнітивній лінгвістиці

Результатом концептуалізації є формування КС. На думку О.О. Селіванової, КС – це система концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду (Селіванова, 2008: 405). КС фіксує інформацію, яка поступає до неї в мовній і невербальній формі різними шляхами: від органів чуття, у результаті осмислення, на підставі інтуїції, позасвідомих процесів або у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів (Селіванова, 2008: 405–406).

КС може мати індивідуальний і колективний характер. Колективна КС представлена в етносвідомості як узагальнення колективного досвіду певного етносу, що дає змогу його представникам ідентифікувати себе. У такому розумінні поняття КС відповідає терміну «концептосфера» Д.С. Лихачова, який розглядав її як сукупність концептів нації та доводив: що багатшими є культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, то багатшою є концептосфера народу (Лихачев, 1997: 280–287).

Для дослідження дискурсивного простору релевантним є дискретне розуміння КС, яке дає змогу говорити про такі вкладені одна в одну ментальні величини, як *мега*концепт \subset *макро*концепт \subset *зіпер*концепт \subset *мезо*концепт \subset *ката*концепт (за шкалою убунання), що є дійсним і для певного текстового простору (Приходько, 2013: 184).

Тобто КС – це ментальний рівень або ментальна організація, де зосереджена сукупність усіх концептів, даних розуму людини і їх впорядковане об'єднання. Вона є системою думок і знань про світ, відображає пізнавальний досвід людини на домовному та на мовному рівнях, не зведених до лінгвістичної сутності.

3. Концептуальна система Р. Бернса

КС – це певним чином упорядкована сукупність усіх концептів, наявних у картині світу окремої мовної особистості. Вона є системою думок і знань про світ, в якій відбито ціннісні орієнтири людини. Повною мірою це стосується й такої видатної особистості, якою був і залишається Р. Бернс.

Індивідуально-авторська КС Р. Бернса охоплює такі концептуальні доміанти, як *love* «кохання/любов», *friendship* «дружба», *freedom* «свобода», *honor* «честь», *poverty* «бідність», *joy* «радість», *hypocrisy* «лицемірство», *labor* «праця», *nobles* «вельможі», втілені й актуалізовані різними мовними формами. Ці концепти були визнані ментальними доміантами ідіодискурсу Бернса на основі таких критеріїв: частотність актуалізації (первинний критерій), багатозначність, семантична ускладненість, максимальна реалізація в тексті різних типів зв'язків між ними (парадигматичних, синтагматичних, словотворчих).

Концепт love є чи не найбільш частотно представленим в індивідуально-авторській картині світу Р. Бернса. На тлі узуального розуміння феномена «кохання» («дуже сильне почуття симпатії та турботи про когось | щось, особливо члена вашої родини чи друга; сильне почуття романтичного потягу до когось» (OALD)) в індивідуально-авторському баченні Р. Бернса чітко екстеріоризується система таких ціннісних *love*-пріоритетів, як світле, сонячне почуття (*Love's the cloudless summer sun*), почуття насолоди від близькості (дотику до губ коханої – *my hinny bliss upon the lips of Anna*), безрозсудне й віддане почуття до дівчини (*But boundless oceans, roaring wide | Between my Love and me, | They never, never can divide | My heart and soul from thee* /“From Thee Eliza”/ (The Complete Works of Robert Burns)), почуття, що має бути таємним і прихованим від чужих очей (*At kirk, or at market, where'er ye meet me, | Gang by me as tho' that ye car'd na a flie; | But steal me a blink o' your bonie black e'e ...* /“Whistle, And I'll Come To You, My Lad”/), небажання ділити кохану ні з ким (*Aye vow and protest that ye care na for me, | And whiles ye may lightly my beauty a-wee; | But court na anither, tho' jokin' ye be, | For fear that she wile your fancy frae me ...* /“Whistle, And I'll Come To You, My Lad”/), почуття, що приносить печаль і розчарування й лишає шипи (*Wi' lightsome heart I pu'd a rose, | Upon its thorny tree; | But my fause Luver staw my rose | And left the thorn wi' me ...* /“Banks O' Doon – First Version”/), священний запал (*the sacred love*), недозволене, спокусливе блукання (*th'illlicit rove*).

Зміст **концепту friendship** («відносини між друзями; почуття чи стосунки, які мають друзі; стан, в якому перебувають друзі» (OALD)) наділений у Р. Бернса такими ознаками, як почуття товариськості, дружні чи мирні відносини, прихильність, згода, спорідненість, близькість, угода, узи: доброта або допомога, надані будь-кому. *friendship* – готовність підтримати свого товариша, розділити з ним його негаразди й життєві труднощі, простягнувши йому свою руку допомоги (*If friendless, low, we meet together, | Then, sir, your hand – my Friend and Brother* /“A Dedication to G**** H***** Esq”/), «відданість», «важкі випробування», «братній дух» (*And there's a hand, my trusty fi ere!* /“Auld Lang Syne”/).

Важливе місце в ментальному світі Р. Бернса займає й **концепт freedom** («влада або право робити чи говорити те, що забажаєш, без нарікань інших; не бути ув'язненим чи рабом; держава, якою не керує іноземний чи жорстокий уряд» (OALD)). Ціннісною доміантою цього ментефакту у Р. Бернса є почуття гордості до своєї малої батьківщини (Каледонії), захоплення незалежністю Шотландії (*Thus bold, independent, unconquer'd, and free, | Her bright course of glory for ever shall run: | For brave Caledonia immortal must be; | I'll prove it from Euclid as clear as the sun...* /“Caledonia – A Ballad”/). Система його ліберальних орієнтирів сформована почуттям патріотизму, відваги, прагненням відстояти свободу навіть на полі битви. Пріоритетом *freedom* Р. Бернса та його героїв є бажання відстоювати права людини, право впливати на навколишній світ і право на незалежність. Важливий образ, що актуалізує цей концепт, – груповий портрет безпритульних, знедолених бродяг, які не позбавлені почуття гідності, жадають життя, здатні веселитися, дружити і любити. Атрибути свободи безпритульних жебраків – це запаси, мішки та гаманці. Свобода в індивідуально-авторській картині світу Р. Бернса має неабияку цінність.

Концепт joy («почуття великого щастя; людина чи річ, через яку ви відчуваєте себе дуже щасливими» (OALD)) асоційований із національною гастрономією: густо паруючим пивом (*nappy* – ale), блюдом хаггіс (*haggis*), що парує та видає аромат, із шотландським віскі (*Scotch Drink*), музичним інструментом (*hornpipes* «волинка»), танцями (*jigs* «джига»), *reels* «ріл2, *strathspeys* «страспей»). Концепт JOY є позитивно зарядженим у Р. Бернса.

Одним із важливих для ідіостилю Р. Бернса концептом є **honor**. Для нього – це не просто «хороша репутація; повага з боку інших людей; обізнаність і виконання моральних обов'язків» (OALD), а риса, завдяки якій людина має право називати себе людиною. Навіть кохання не стоїть вище за честь, парубок може залишити спроби покорити дівчину, знаючи про її зневажливе ставлення до його статусу і бажання вийти заміж за більш заможну людину. Для Р. Бернса важлива не лише зовнішня краса, а й внутрішній світ, чесне, незаплямоване ім'я. Пор.: *Had you the wealth Potosi boasts, or nations to adore you, | A cheerful honest-hearted clown I will prefer before you; [For] without an honest manly heart, no man was worth regarding* /“Song”/.

Концепт labor («робота, особливо фізична робота; завдання чи період роботи; люди, які працюють або надаються для роботи в країні чи компанії» (OALD)) виявляє асоціації з шотландським селянином і/або з селянською сім'єю (*The toil-worn Cotter frae his labour goes, | – This night his weekly moil is at an end...* /“The Cotter Saturday

night”/). Ціннісні складники цього концепту позначені у Р. Бернса такими параметрами: безперервність тяжкої праці, а також відданість нелегкій роботі й дотримання порядку, підпорядкування своїм господарям у виконанні повсякденних справ. Лексема *eydent* (*assiduous, diligent*) «старанний», «ретельний» є авторським маркером відданого ставлення селян до їхньої повсякденної роботи, наполегливої праці (*Their master's and their mistress's command, | The younkers a 'are warned to obey; | And mind their labours wi 'an eydent hand, | And ne'er, tho' out o' sight, to jauk or play ...* / “The Cotter Saturday night”/). У фрагменті *Think ye, that sic as you and I, | Wha drudge an ' drive thro 'wet and dry, | Wi' never-ceasing toil; | Think ye, are we less blest than they, | Wha scarcely tent us in their way, | As hardly worth their while?* / “Epistle To Davie, A Brother Poet”/ за допомогою використання гіперболи “thro 'wet and dry” Р. Бернс навмисно перебільшує безправність героїв, посилюючи експресію їхньої нелегкої долі.

Концепт poverty («буття у злиднях» (OALD)) автор пов'язує із чесністю й називає жалюгідним того, хто її соромиться (*Is there, for honest poverty | That hings his head, and a' that; | The coward slave, we pass him by | We dare be poor for a' that! | The honest man, tho' e'er sae poor, | Is king o' men for a' that. | But an honest man's aboon his might | Guid faith, he mauna fa' that!* / “Song – For a' that and a' that”/). У баченні Р. Бернса концепт тісно перетинається із честю, яка є дорожчою за усі багатства. І попри те, що людина бідна матеріально, духовно, вона вища за всіх вельмож. Поет зневажає несправедно нажите багатство, в його очах на справжню повагу заслуговує бідна, але чесна людина. Гідність – у розумі та працьовитості, вважає Бернс. Шовковим платтям не можна прикрити дурість, в дорогому вині не втопити підлість. Бідність і гідність у художньому світі поета йдуть пліч-о-пліч.

Концепт hypocrisy («поведінка, яка не відповідає моральним стандартам або відповідає думкам, які хтось стверджує, що має» (OALD)) асоціюється в Р. Бернса з церквою, церковним одягом, священнослужителями (*But I gae mad at their grimaces, | Their sighin, cantin, grace-proud faces, – | Their three-mile prayers, an 'half-mile graces, – | Their raxin conscience ...* / “Epistle To The Rev. John M'math”/). Р. Бернс висловлює своє презирство до клерикалів, дає негативну оцінку їх діям, способу життя й поведінці – зокрема, за допомогою епітетів типу *grace-proud faces, three-mile prayers, half-mile graces, raxin conscience*. Продажність, безчестя та лицемірна мова служителів церкви є чужими для Р. Бернса. Його герой – волелюбний бідняк із чистим серцем, що не прагне дотримуватися церковних канонів, але відвертий у своїх душевних поривах, помислах і вчинках. Поет відчуває гнів і не приховує свою негативну оцінку дій, способу життя й поведінки антигероїв, якими є лицеміри в церковному вбранні.

Концепт nobles («людина, яка походить із сім'ї високого соціального рангу; дворянин» (OALD)) наділений в індивідуально-авторській картині світу Бернса специфічними негативно-оцінними ознаками. Він засуджує дозвільний, аморальний спосіб життя знаті (*Whore-hunting amang groves nro 'myrtles: | Then bowses drumlie German-water, | To mak himsel lookfair an' fatter ...* / “Twa Dogs”/). Образні складові частини концепту зводяться до таких: заможний міський дворянин із великим пузом, гордовитий феодал-лорд із блискучою тростиною, представники знаті, перекидаються на вечірках у карти й займаються розпустою. У часто використовуваному ним слові *drumlie* «каламутний» втілено весь бруд вчинків, здійснюваних знаттю, їхній аморальний спосіб життя і негативне ставлення поета до цієї соціальної групи. Лексемами *fair an 'fatter* «красивий», «вгодований» автор характеризує зовнішній вигляд аристократів, підкреслюючи їх орієнтацію на тілесні задоволення, а не турботу про стан душі.

4. Висновки

У контексті розуміння концепту як згустку культури у свідомості людини, а концептосистеми – як певним чином дискурсивно упорядкованої сукупності концептів доцільно вважати концепти *love, friendship, freedom, honor, poverty, joy, hypocrisy, labor, nobles* базовими для ідіодискурсу Р. Бернса. Водночас вони є набором його ціннісних орієнтирів як такі, що становлять індивідуально-авторську картину світу, систему думок і знань, відбивають власний пізнавальний досвід.

Концептуальну систему ідіодискурсу Р. Бернса становлять концепти, які наділені позитивними (*love, friendship, freedom, honour, joy*) і негативними (*nobles, hypocrisy*) аксіологічними характеристиками. Чільне місце посідають у цій системі посідають й амбівалентно марковані концепти (*poverty, labor*).

Концептосистема ліричного напрямку ідіодискурсу Р. Бернса пов'язана з моральними рефлексіями осуду та неприйняття жорстокості можновладців, які експлуатують бідняків, дозвільного способу життя знаті, безчестя лицемірів, вбраних у церковний одяг. Р. Бернс висловлює презирство розкоші, матеріальному благу і накопиченню, гнів щодо вельмож і церковнослужителів, які підносять Бога і досягають перемоги ціною життя багатьох людей із простого народу. Поет цінує шанобливе ставлення до дружби, вірність братньому духу і щирій любові, а також стверджує рівності та свободи людей, честь і почуття людської гідності.

Запропонований лінгвоаксіологічний аналіз ідіостилію Роберта Бернса може бути в перспективі основою лінгвопрагматичного опису ідіостилів інших авторів – представників різних епох, лінгвокультур та ідейно-художніх напрямів, що може посприяти подальшому усвідомленню механізмів, прийомів і технік індивідуально-авторського мовлення.

Література:

1. Бірюкова Д.В. Інтратекстові описи інтер'єру в англomовному художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів XIX – XX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2016. 20 с.
2. Выстропова О.С. Концепты «любовь», «свобода», «честь/достоинство» в творчестве Р. Бёрнса. *Известия Волгогр. гос. пед. университета. Сер.: Филологические науки*. 2012. № 6 (70). С. 83–86.
3. Елистратова А.А. Роберт Бёрнс. Критико-биографический очерк. Москва : Художественная литература, 1957. 157 с.

4. Колесников Б.И. Роберт Бернс. Очерк жизни и творчества. Москва : Просвещение. 1967. 240 с.
5. Кузьменко А.О. Лінгвоспецифічні властивості інфантичних віршованих текстів (на матеріалі англомовних творів для дітей дошкільного віку) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 20 с.
6. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология.* Москва : Academia, 1997. С. 280–287.
7. Орлов С.А. Бёрнс в русских переводах. *Ученые записки ЛГПИИ им. Герцена.* Ленинград : ЛГПИИ 1939. Т. XXVI. С. 225–255.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. 307 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, Київ, 2008. 712 с.
11. Черник О.О. Концептосистема ідіодискурсу Дена Брауна. Теорія і практика сучасної науки. 15–16 травня 2019 р. Київ : «Міжнародний центр наукових досліджень», 2019. С. 48–50.
12. Шапочка Н.В. Когнітивно-комунікативна організація текстів німецьких народних пісень : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 20 с.
13. The Complete Works of Robert Burns, with glossary translation of harder Burns words into German, French, Spanish, and American. URL: <http://www.robertburns.org/works>.
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://www.oup.com/elt/oald> (дата звернення: 12.10.2020).

References:

1. Biryukova D.V. (2016) Intratekstovi opisi inter'yeru v anglo-movnomu hudozhnomu diskursi (na materialii prozovih tvoriv XIX – XX st.) [Intratextual descriptions of the interior in English-language literary discourse (based on prose works of the XIX – XX centuries)]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. Kyiv. Boris Hrinchenko University. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
2. Vystropova O.S. (2012) Koncepty «lyubov», «svoboda», «chest/dostoinstvo» v tvorchestve R. Burnsa [The concepts of «love», «freedom», «honor / dignity» in the R. Burns's work] // Bulletin of the Volgograd State Pedagogical University, Ser.: Philological sciences. 2012. № 6 (70). P. 83–86.
3. Elistratova A. A. (1957). Robert Burns. Kritiko-biograficheskij ocherk [Critical biographical sketch]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura, 157 p. [in Russian].
4. Kolesnikov B. I. (1967) Robert Burns. Ocherk zhizni i tvorчества [Robert Burns. Sketch of life and work]. Moscow: Prosveshenie. 240 p. [in Russian].
5. Kuzmenko A. O. (2017) Lingvospecificchni vlastivosti infantichnih virshovanih tekstiv (na materialii anglo-movnih tvoriv dlya ditej doshkilnogo viku) [Linguistic-specific authorities of infanticide texts (on materials of English-language creations for children of preschool age)]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. National University of Zaporizhzhia. Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
6. Lihachev D. S. (1997) Konceptosfera russkogo yazyka // Russkaya slovesnost. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta: Antologiya. [Conceptosphere of the Russian language // Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text: Anthology]. Moscow: Academia. P. 280–287. [in Russian].
7. Orlov S. A. (1939) Burns v russkih perevodah [Burns in Russian translations] Scientific notes of the Leningrad Pedagogical Institute. Leningrad : LGPI. T. XXVI. P. 225–255. [in Russian].
8. Prykhodko A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kognityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky. [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier, 332 p. [in Ukrainian].
9. Prihodko A. N. (2013) Koncepty i konceptosistemy. [Concepts and conceptual systems]. Dnipropetrovsk: Belaya E. A., 307 p. [in Russian].
10. Selivanova O. O. (2008) Suchasna lingvistika: napryami ta problemi. [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillya, Kyiv. 712 p. [in Ukrainian].
11. Chernyk O. O. (2019) Kontseptosystema idiodyskursu Dena Brauna. Teoriia i praktyka suchasnoi nauky. [The conceptual system of Dan Brown's idiocourse. Theory and practice of modern science]. Kyiv: «Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen». P. 48–50. [in Ukrainian].
12. Shapochka N. V. (2018) Kognityvno-komunikativna organizaciya tekstiv nimeckih narodnih pisen. [Cognitive-communicative organization of German folk songs texts.] Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. National University of Zaporizhzhia. Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
13. The Complete Works of Robert Burns, with glossary translation of harder Burns words into German, French, Spanish, and American. URL: <http://www.robertburns.org/works>.
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://www.oup.com/elt/oald> (OALD).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2020
The article was received 22 October 2020

4. Порівняльне літературознавство

4. Comparative literature

ХУДОЖНІ ПРИНЦИПИ АКМЕЇЗМУ В ПОЕТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ Є. ПЛУЖНИКА ТА Д. ФАЛЬКІВСЬКОГО

Крижановська Ольга Олександрівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
та російського мовознавства
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
overnik16@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9840-270X*

Мета. Метою статті полягає у прагненні дослідити художню реалізацію акмеїстичних принципів в поетичній практиці Є. Плужника та Д. Фальківського.

Методи дослідження. У роботі використано порівняльно-історичний метод, який реалізовано через вивчення функціонування художніх принципів російського акмеїзму в творах українських поетів Є. Плужника та Д. Фальківського. Звернення до культурно-історичного методу сприяє забезпеченню об'єктивності дослідження, врахування фактів світобачення та культурної ситуації. У дослідженні здійснюється поєднання рецептивного й герменевтичного методів, а також загальнонаукових методів аналізу, синтезу та систематизації досліджуваних матеріалів.

Результати. На основі дослідження Т. Пахарєвої, в якому визначені головні категорії акмеїстичної естетики, що полягають в синтезі історизму, культуроцентризму, етікоцентризму, автор статті доводить, що поезії Є. Плужника та Д. Фальківського демонструють типологічну близькість до російського акмеїзму. У статті з'ясовано, що творча реалізація принципу культуроцентризму реалізовано в творах Є. Плужника та Д. Фальківського через усвідомлення культурного простору як засобу формування етичних цінностей життя. Із цією категорією акмеїзму пов'язаний етікоцентризм, що втілюється в особливу модель поетичної поведінки Є. Плужника та Д. Фальківського, яка наповнює життєві акти естетичною діяльністю. Зв'язок історії з особистісною долею, з моральним вибором, складний драматичний характер сприйняття подій революції та громадянської війни, відчуття власної відповідальності перед майбутнім за жорстокість сучасної епохи, катастрофізм світосприйняття у творах Є. Плужника та Д. Фальківського – виступають маркерами акмеїстичної поетики.

Висновки. У статті зроблено висновок про те, що поетична практика Є. Плужника та Д. Фальківського демонструє звернення до художніх принципів акмеїзму, що реалізовано через категорії культуроцентризму, етікоцентризму, історизму, та свідчить про типологічну близькість до творчості М. Гумільова, О. Мандельштама та А. Ахматової.

Ключові слова: акмеїстична поетика, історизм, культуроцентризм, етікоцентризм, ліричний герой, художній світ.

ARTISTIC PRINCIPLES OF ACMEISM IN THE POETIC PRACTICE OF E. PLUZHNYK AND D. FALKIVSKYI

Kryzhanovska Olha Oleksandrivna,
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of World Literature
and Russian Linguistics
Luhansk Taras Shevchenko National University
overnik16@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9840-270X*

The purpose of the article is to explore the artistic realization of acmeistic principles in the poetic practice of E. Pluzhnik and D. Falkivskyi.

Research methods. The comparative-historical method is used in the work, which is realized through the study of the functioning of artistic principles of Russian acmeism in the works of Ukrainian poets E. Pluzhnyk and D. Falkivskyyi. Turning to the cultural-historical method helps to ensure the objectivity of the study, taking into account the facts of the worldview and cultural situation. The study combines receptive and hermeneutic methods, as well as general scientific methods of analysis, synthesis and systematization of the studied materials.

Results. Based on the study of T. Pakhareva, which identifies the main categories of acmeistic aesthetics which consist in the synthesis of historicism, cultural centrism and ethnocentrism, the author argues that the works of E. Pluzhnik and D. Falkivskyyi demonstrate typological closeness to an acmeism. The article clarifies that the creative realization of the principle of cultural centrism is realized in the works of E. Pluzhnik and D. Falkivskyyi through the understanding of cultural space as a means of forming ethical values of life. Ethnocentrism is connected with this category of acmeism, which is embodied in a special model of poetic behavior of E. Pluzhnik and D. Falkivskyyi, which fills life acts with aesthetic activity. The connection of history with personal destiny, with moral choice, complex dramatic nature of perception of the events of the revolution and civil war, a sense of responsibility to the future for the cruelty of the modern era and the catastrophic worldview in the works of E. Pluzhnik and D. Falkivskyyi is one of the main markers of acmeist poetry.

Conclusions. The article concludes that the poetic practice of E. Pluzhnyk and D. Falkivskyyi demonstrates the appeal to the artistic principles of acmeism, which is realized through the categories of cultural centrism, ethnocentrism, historicism, and testifies to the typological closeness to the work of N. Gumilev, O. Mandelstam and A. Akhmatova.

Key words: acmeistic poetics, historicism, culturocentrism, ethnocentrism, lyrical hero, artistic principles, artistic world

1. Вступ

Вивчення художньої реалізації акмеїстичних принципів в поетичній практиці Є. Плужника та Д. Фальківського ще не було в центрі уваги вчених. Сучасні наукові розвідки стосуються вивчення окремих аспектів творчості Є. Плужника (О. Білічак, О. Бодасюк, В. Гончарук, Т. Чумаченко), його тяжіння до різних поетичних напрямів: неореалізму (Ю. Ковлів, С. Жигун), екзистенціалізму (Г. Токмань, Ж. Яшук), імпресіонізму (Я. Славутич, В. Державин), постсимволізму (М. Моклиця). Творчість Д. Фальківського майже не вивчено, найбільш ґрунтовно про поета писали Ю. Ковалів та В. Дмитренко. Разом із тим поетична практика Є. Плужника та Д. Фальківського, авторів літературної групи «Ланка»-МАРС, демонструє не тільки генетичну близькість, але й реалізацію художніх принципів акмеїзму.

Мета статті – дослідити художню реалізацію акмеїстичних принципів в поетичній практиці Є. Плужника та Д. Фальківського.

Мета дослідження зумовлює звернення до порівняльно-історичного методу, який реалізовано через вивчення функціонування художніх принципів російського акмеїзму у творах українських поетів Є. Плужника та Д. Фальківського. Звернення до культурно-історичного методу сприяє забезпеченню об'єктивності дослідження, врахуванню фактів світобачення митців та культурної ситуації. У дослідженні здійснюється поєднання рецептивного й герменевтичного методів, а також загальнонаукових методів аналізу, синтезу та систематизації досліджуваних матеріалів.

2. Акмеїзм у програмних статтях М. Гумільова та О. Мандельштама

Принципи акмеїстичної поезики започатковано у програмних статтях його засновників – М. Гумільова, С. Городецького, О. Мандельштама. У маніфесті «Спадщина символізму і акмеїзм» М. Гумільов назвав авторів, яких слід розглядати як естетичні орієнтири акмеїзму: В. Шекспір, Ф. Рабле, Ф. Війон і Т. Готьє. «Шекспір показав нам внутрішній світ людини, Рабле – тіло та його радощі, мудру фізіологічність, Війон розповів нам про життя, яке нітрохи не сумнівається в самому собі, хоча знає все – і Бога, і порок, і смерть, і безсмертя, Теофіль Готьє для цього життя знайшов в мистецтві гідний одяг бездоганих форм, – зазначив автор. – З'єднати в собі ці чотири моменти – ось та мрія, яка об'єднує зараз між собою людей, що так сміливо назвали себе акмеїстами» (Гумилев, 1991, 3: 19–20).

О. Мандельштам у статті «Ранок акмеїзму», полемізуючи одночасно з футуристами та символістами, підкреслив архітектурний характер поетичної творчості. Поети створюють вірші зі слів так само, як і зодчі будують із каміння. О. Лекманов справедливо вважає, що цей маніфест насичений «архітектурною символікою та метафоризмом» (Лекманов, 2004: 46). О. Мандельштам використовував метафору каменю для того, щоб підкреслити традиції Ф. Тютчева в акмеїстичній поезії. Тютчевський камінь, що «з гори скотився» <...> – слово. Голос матерії в цьому несподіваному падінні звучить як <...> мова <...> Акмеїсти із благоговінням піднімають таємничий тютчевський камінь та кладуть його в основу своєї будівлі» (Мандельштам, 1990, 2 :143). Тут важлива не тільки близькість зі статтю М. Гумільова, але й те, що до запропонованих раніше творчих орієнтирів («каменів для будівлі акмеїзму» (Гумилев, 1991, 3: 19)) Ф. Рабле, Ф. Війона, В. Шекспіра і Т. Готьє, О. Мандельштам додає «тютчевський камінь», який надає акмеїзму завершеності.

Адамізм – ще одне ключове поняття акмеїстичної поезики, яке представлено у всіх згаданих маніфестах акмеїстів. О. Червінська справедливо вказує на те, що в біблійному Адамі акмеїстів приваблювала насамперед «духовна місія (буквально: називати речі своїми іменами), піднімала гідність людини поруч з усім живим світом на незвичайну висоту <...> і в цьому сенсі ми можемо говорити про особливий акмеїстичний відтінок «адамізму» у рамках «адамізму як такого» (Червинская, 1997: 144). Акмеїсти, мов той Адам, після символістів виступали своєрідними новаторами, які немов би заново відкривали справжню, не містичну, красу навколишнього предметного світу.

3. Акмеїзм в літературному процесі ХХ ст.

Після подій 1917 року, після розстрілу М. Гумільова в 1921 році акмеїзм не втратив свого значення. Роботи сучасних дослідників свідчать про те, що традиції акмеїзму продовжені не тільки в літературі 1920–1930-х років, а й у сучасності. Л. Кихней, вважає, що після революції акмеїзм розвивається так само продуктивно, як і раніше, але його принципи, що зумовлені еволюцією теорії та художньої практики, змінюються, тому доцільно говорити про «ранній» та «пізній» акмеїзм» (Кихней, 2001)

Т. Пахарева, досліджуючи роль акмеїзму в літературному процесі ХХ століття, підкреслює, що «акмеїстичні тенденції не успадковуються як традиція, а продовжують розвиватися як жива функціональна складова частина літературного процесу. У цьому сенсі ми можемо говорити <...> про становлення поетичної практики акмеїзму протягом усього двадцятого століття» (Пахарева, 2005). Дослідниця зазначає, що «кожне нове покоління поетів обирає в акмеїстичному досвіді якусь одну близьку собі рису. Для романтиків 1920-40-х рр. це героїка, поетизація «вічного мужнього» початку в поєднанні з актуалізацією жанру балади, культивувалося школою Гумільова на початку 1920-х рр.» (Пахарева, 2005). Ми вважаємо, що це судження також може бути застосовано і до поетичного досвіду поетів-«ланківців» – Є. Плужника та Д. Фальківського. Підтвердженням нашої точки зору виступають і спостереження Л. Черватенко, який розмірковуючи про штучність зіставлення Є. Плужника та С. Єсеніна, побачив близькість українського поета до акмеїстів – А. Ахматової і О. Мандельштама: «Є. Плужник зовсім з інших поетів, поетів-інтелектуалів, а такі поети, володіючи всіма скарбами світової культури, можуть вільно їх сполучати в нечуваних комбінаціях, вони можуть витворювати нову реальність, невіддільну поетам єсенінсько-сосюринського типу. Є. Плужник із того поетичного ряду, що і в російській, наприклад, поезії А. Ахматова, О. Мандельштам» (Черватенко, 1988: 51). Л. Черватенко серед улюблених авторів Є. Плужника називає О. Пушкіна,

М. Лермонтова, Ф. Тютчева, О. Блока, І. Анненського, А. Ахматову, Сашу Чорного, Б. Пастернака, В. Маяковського. Дослідник вказує на любов Є. Плужника до поезії М. Некрасова: «Ще коли Є. Плужник мешкав у Скороходьків, над столом у нього висіли портрети М. Некрасова і <...> Т. Шевченка» (Череватенко, 1988: 52). (Тут доцільно згадати відповіді М. Гумільова на анкету про ставлення до поезії М. Некрасова, в якій на запитання «Чи любите ви вірші Некрасова?» Поет-акмеїст відповідає: «Так. Дуже» (Гумилев, 1991, 3: 231). Таким чином, серед головних поетичних орієнтирів Є. Плужника, що відносяться до російської літератури, Л. Череватенко називає авторів, які або визначили поетичні принципи акмеїзму (О. Пушкін, М. Лермонтов, Ф. Тютчев, М. Некрасов), або стояли біля витоків створення цього літературного напрямку (І. Анненський, А. Ахматова). М. Моклиця також пише про схожість поезики Є. Плужника з російськими акмеїстами (Моклиця, 1999). Дослідниця називає поетичний досвід Є. Плужника постсимволістським, з її точки зору, український поет – «постсимволіст, тобто символіст із видозміненою поезикою, більш індивідуальною і ускладненою порівняно з символізмом початку століття» (Моклиця, 1999: 96). Це співзвучно іншим науковим розвідкам сучасного літературознавства, в яких відсутня єдність думок у визначенні акмеїзму. Н. Дзусева, О. Клінг, В. Тюпа та ін. розглядають акмеїзм як «постсимволізм», чий розвиток зумовлено засвоєнням символістського досвіду і подоланням традицій символізму.

4. Принципи культуроцентризму

Для розгляду акмеїстичних принципів у поетичній практиці Є. Плужника та Д. Фальківського вважаємо за доцільне звернутися до дослідження Т. Пахаревої, яка визначила «основні поняття ціннісної системи акмеїзму», що представляють собою синтез «історизму, культуроцентризму та етікоцентризму» (Пахарева, 2005). Культуроцентризм дослідниця називає одним з основних характеристик акмеїзму. «Розуміння культури акмеїстами <...> етично марковано, <...> пов'язане зі сферою вчинку, дії; впорядковує роль культури <...> функція культури <...> «європеїзувати та гуманізувати» ХХ століття <...> свідчить про соціальну значущість культурної діяльності для акмеїстів та тісний взаємозв'язок акмеїстичного світовідчуття буття в культурі з буттям в історії» (Пахарева, 2005). Принцип культуроцентризму більшою мірою притаманний поетичному світові Є. Плужника. На таку особливість його поезій вказує Г. Токмань, яка, розглядаючи особливості збірки «Рівновага», пише: «Є. Плужник звернувся до образів, відомих у світовій культурі (Абеляр і Елоїза, Фрідріх II Великий, Гамлет, Колумб, Гоген, острів Утопія, Дон Кіхот і Санчо Паса). У ставленні автора до цих образів, які прийшли у його лірику з минулого, є «двоїстість, властива іронічному станові духу» (Х. Ортега-і-Гассет): поет створює ілюзію присутності і водночас дистанціюється від події, філософська настанова на вияв парадоксального в людині поєднана з акцентуванням маргінального в класіці» (Токмань, 2015: 205). Принцип культуроцентризму ми бачимо в таких поезіях Є. Плужника: «Де коноплі були, – батарея», «Читаю Сінклера і ходжу на біржу праці», «Уже вечірні довшують розмови», «Сіра мжичка за вікнами. Ніч. Кімната», «Мудрості не вчиться чужої», «Їх менше – я знаю тільки двоє», «Місто мале. На дзвіницю залізи», «За давнини якийсь дикун незнаний», «Від берегів дзвінкої Брамапутри», «Дві паралелі, дві меридіани», «Тут пишний храм стояв колись, а нині», «Подолано упертість Ізабелли» та ін. Очевидно, що в цих творах українського поетів «культурний простір <...> сприяє тому, щоб <...> історичне буття наповнювалося змістом та цінністю» (Пахарева, 2005).

5. Етікоцентризм в ціннісній системі акмеїзму

Наступним поняттям ціннісної системи акмеїзму виступає етікоцентризм, який, на думку Т. Пахаревої, реалізується через такі категорії, як совість, зрада, вірність. Деталізуючи розглянуте визначення, Т. Пахарева зазначає, що на відміну від попередніх епох, коли були продуктивними по суті протилежні принципи «автономності мистецтва по відношенню до соціуму («мистецтво для мистецтва») та «мистецтво як служіння тим чи іншим суспільним ідеалам («поет-громадянин»)), «надавши естетичної діяльності статус вчинку, акмеїсти створили єдину конструктивну для <...> соціальної реальності ХХ століття модель поетичної поведінки» (Пахарева, 2005). На етікоцентризм поезій Д. Фальківського вказує й дослідниця В. Дмитренко: «Постатать ліричного героя Д. Фальківського – це роздвоєна, самотня особистість, що змушена вибирати між моральними цінностями, які є важливим складом особистісного «Я» та реаліями оточуючого життя.» (Дмитренко). Ми вважаємо, що твір Д. Фальківського «Комусь дано діла творить великі», поезії Є. Плужника «Читаю Сінклера», «У дужих дні – немов слухняна глина», «Люблю в уяві декілька сторінок», «Галілей», «Що день – все глибше свідомість», «Є острови, яких нема на мапі», «Минають дні... Минають літа» містять етікоцентричний принцип акмеїзму.

6. Художній принцип історизму

Третьою категорією акмеїстичної картини світу стає історія, яка, за словами Т. Пахаревої, виступає «простором здійснення етичного вибору. Звідси актуалізація в акмеїзмі наступних понять і мотивів: мужність, влада, кара (в цей же комплекс значень входить і все, що пов'язано з категорією тілесності), подвиг, пам'ять». Дослідниця зазначає, що принцип історизму та інші зазначені категорії не є виключно акмеїстичними, але саме акмеїсти наповнюють їх тими властивостями, які дозволяють побачити особливі риси саме цього літературного напрямку. Т. Пахарева підкреслює, що в акмеїстичній картині світу «Людина виявляється переважно або об'єктом впливу історичних процесів (в прямому сенсі слова «пасивною» особою), або «утримувачем» часу, який може намагатися взаємодіяти з історією «на рівних», але в будь-якому випадку простором реалізації внутрішнього змісту особистості у акмеїстів є саме історія – епоха, століття, сучасність (Пахарева, 2005). У поетичній практиці «Ланки»-МАРС автори приділяли велику увагу з'єднанню історії та долі, історії та особистості, історії та моральної реалізації, тому ці категорії акмеїстичної картини світу дають можливість виявити їх в таких творах Д. Фальківського «І як зайде кривавий молодик», «В степу коса збиває роси», «Ех!.. І вдарило кляте життя», «А він стояв тоді понуро», «І вперше вдарили гармати», «На сажень викопали яму», «Замовкла трьохдюдюмка», «На лафетах

вряд три труни» та ін.; Є. Плузника «Уночі його вели на розстріл», «А він молодий-молодий», «Знаю, сіренький я весь такий», «Я – як і всі. І штани з полотна», «Для вас, історики майбутні». Ці поезії виявляють ті характеристики акмеїстичної картини світу, які Т. Пахарева визначає, як «розміщене в контекст історії «Я», що несе в собі причетність до спільної історичної долі. Це скоріше «Я», мисляче себе як одиничний, індивідуальний приклад якоїсь <...> загальної долі, спільності з якою задана епохою» (Пахарева, 2005). Ю. Ковалів, розмірковуючи над лірикою Д. Фальківського та Є. Плузника, підкреслює саме ці домінуючі акмеїстичної картини світу, що дозволяють сприймати твори поетів як «чесний художній документ суворой правди громадянської війни, як мужній протест проти перетворення революції на братовбивчий процес <...> обидва поета <...> вказали на перші симптоми душевної деградації, пов'язані з фанатично нещадним розмежуванням народу на «своїх» і «не своїх» <...> з позбавленням їх права бути людьми» (Ковалів, 1989: 22). В. Дмитренко також вказує на ці акмеїстичні принципи художнього світу Д. Фальківського: «Загострена емоційність і пристрасність лірики <...> сприймається як художній документ суворой правди громадянської війни, як протест проти перетворення революції на братовбивчий процес, моторошний у своїй буденщині» (Дмитренко).

7. Висновки

Таким чином, художні принципи акмеїзму в поетичній практиці поетів «Ланки»-МАРС Є. Плузника та Д. Фальківського реалізуються через розвиненість в їхній творчості аспектів культуроцентризму, що передбачає усвідомлення культурного простору як засобу формування етичних цінностей реального життя. Із цією категорією акмеїзму пов'язаний егікоцентризм, що втілюється в особливу модель поетичної поведінки Є. Плузника та Д. Фальківського, яка наповнює життєві акти естетичною діяльністю. Зв'язок історії з особистісною долею, з моральним вибором, складний драматичний характер сприйняття подій революції та громадянської війни, відчуття власної відповідальності перед майбутнім за жорстокість сучасної епохи, катастрофізм світосприйняття у творах Є. Плузника та Д. Фальківського – головні маркери акмеїстичної поетики.

Література:

1. Білічак О. Інтертекстуальний характер лірики Є. Плузника : художньо-філософське світобачення. *Південний Архів*, 2019. Вип. LXXVIII. С. 8–13.
2. Білічак О. Образні пласти лірики Є. Плузника. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 1 (53). С. 195–198.
3. Бодасюк О. Поетичні збірки Євгена Плузника «Рання осінь» та «Дні» у літературному контексті 20-х років ХХ ст. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 43, ч. 1. С. 62–69.
4. Гончарук В. Три етапи еволюції «майстра слова» Євгена Плузника. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛЮГОС», 2019. С. 64–69.
5. Гончарук В., Чумаченко Т. Життєва доля поета доби «розстріляного відродження» Євгена Плузника. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 11–14.
6. Гумилёв Н. Сочинения: В 3 т. Москва : Художественная литература, 1991.
7. Дмитренко В. Основні мотиви творчості Дмитра Фальківського URL : <https://dspace.pdaa.edu.ua/bitstream>. (дата звернення: 21.10.2020).
8. Жигун С. Поетична творчість Є. Плузника крізь призму нової стилістики. *Літературний процес*. 2012. № 4. С. 51–54.
9. Кихней Л. Акмеизм : миропонимание и поэтика. Москва : МАКС Пресс, 2001. 184 с.
10. Ковалів Ю. «На перехрещених скрижалях». *Фальківський Д. Поезії*. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 5–26.
11. Лекманов О. Осип Мандельштам. Москва : Молодая гвардия, 2004. 255 с.
12. Мандельштам О. Сочинения : В 2 т. Москва : Художественная литература, 1990.
13. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Ч. 1. Українська література. Луцьк : Ред. вид. відділ «Вежа» ВДУ, 1999. 154 с.
14. Пахарева Т. Акмеистические тенденции в русской поэзии последних десятилетий ХХ – начала ХХІ в. : дис. ... д-ра філол. наук 10.01.02 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 420 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/396791/> (дата звернення: 21.10.2020).
15. Токмань Г. Жар думок : лірика Євгена Плузника як художньо-філософський феномен : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.
16. Червинская О. Акмеизм в контексте Серебряного века и традиции. Черновцы : Alexandrucel Bun; Рута, 1997. 272 с.
17. Череватенко Л. Все, чим душа боліла. *Плузник Є. Поезії*. Київ : «Радянський письменник». 1988. С. 5–100.
18. Ящук Ж. «...Я справжнім болем догорів» (особливості екзистенціальної художності Є. Плузника. *Слово і Час*. 1994. № 2. С. 67–72.

References:

1. Bilichak, O. (2019) Intertekstualnyi kharakter liryky Ye. Pluzhnyka : khudozhno-filosofske svitobachennia [Intertextual character of E. Pluzhnyk's lyrics: artistic and philosophical worldview]. In Pivdennyi Arkhiv. Vol. LXXVIII. Pp.8 – 13 [in Ukrainian].
2. Bilichak, O. (2018) Obrazni plasty liryky Ye. Pluzhnyka [Figurative layers of E. Pluzhnik's lyrics]. In Molodyi vchenyi. Vol. 1(53). Pp. 195 – 198 [in Ukrainian].

3. Bodasiuk, O. (2015) Poetychni zbirky Yevhena Pluzhnyka «Rannia osin» ta «Dni» u literaturnomu konteksti 20-kh rokiv XX st. [Poetic collections of Yevhen Pluzhnyk «Early Autumn» and «Days» in the literary context of the 1920s.]. In Literaturoznavchi studii. Vol. 43. P. 1. Pp. 62 – 69 [in Ukrainian].
4. Honcharuk, V. (2019) Try etapy evoliutsii «maistra slova» Yevhena Pluzhnyka [Three stages of the evolution of the «master of the word» Eugene Pluzhnik]. In Suchasni naukovy doslidzhennia predstavnykiv filolohichnykh nauk ta yikhonii vplyv na rozvytok movy ta literatury. Lviv: HO «Naukova filolohichna orhanizatsiia «LOHOS», Pp. 64 – 69 [in Ukrainian].
5. Honcharuk, V. Chumachenko, T. (2019) Zhyttieva dolia poeta doby «rozstrilianoho vidrozhennia» Yevhena Pluzhnyka [Life destiny of the poet of the era of «shot revival» Yevhen Pluzhnyk.]. In Aktualni problemy filolohichnoi nauky: suchasni naukovy dyskusii. Odesa: Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. Pp. 11 – 14 [in Ukrainian].
6. Gumilyov, N. (1991). Sochineniya [Works]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
7. Dmytrenko, V. Osnovni motyvy tvorchosti Dmytra Falkivskoho [The main motives of Dmytro Falkivsky's work]. URL: <https://dspace.pdaa.edu.ua/bitstream>. [in Ukrainian].
8. Zhyhun, S. (2012) Poetychna tvorchist Ye. Pluzhnyka kriz pryzmu novoi stylistyky [E. Pluzhnyk's poetic work through the prism of a new style]. Literaturnyi protses. № 4. Pp. 51– 54 [in Ukrainian].
9. Kihnej, L. (2001). Akmeizm : miroponimanie i poetika [Acmeism: worldview and poetics]. Moscow : MAKS Press [in Russian].
10. Kovaliv, Yu. (1989). «Na perekhreshchenykh skryzhaliakh» [On crossed tablets]. In Falkivskiy D. Poezii. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. Pp. 5 – 26 [in Ukrainian].
11. Lekmanov, O. (2004). Osip Mandelshtam [Osip Mandelshtam]. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
12. Mandelstam, O. (1990). Sochineniya [Works]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
13. Moklytsia, M. (1999). Modernizm u tvorchosti pysmennykiv XX stolittia. Ch. 1. Ukrainska literatura. [Modernism in the works of writers of the XX century. Part 1. Ukrainian literature]. Lutsk : Red. vyd. viddil «Vezha» VDU [in Ukrainian].
14. Pahareva, T.(2005). Akmeisticheskie tendencii v russoj poezii poslednih desyatiletij XX–nachala XXI v. [Acmeistic tendencies in Russian poetry of the last decades of the XX – early XXI century]. diss. doct. of phil. Sciences: 10.01.02. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. 420 p. URL: <https://www.twirpx.com/file/396791/> [in Russian].
15. Tokman, H. (2013). Zhar dumok : Liryka Yevhena Pluzhnyka yak khudozhno-filosofskiy fenomen [The heat of thought: The lyrics of Yevhen Pluzhnyk as an artistic and philosophical phenomenon]. Kyiv : VTS «AKADEMIIA» [in Ukrainian].
16. Chervinskaya, O. (1997). Akmeizm v kontekste Serebryanogo veka i tradicii [Acmeism in the context of the Silver Age and tradition]. Chernovcy: Alexandrucel Bun; Ruta [in Russian].
17. Cherevatenko, L. (1988). Vse, chym dusha bolila [Everything the soul hurt]. In Pluzhnyk, Ye. Poezii. Kyiv : «Radianskyi pysmennyk» [in Ukrainian].
18. Yashchuk, Zh. (1994) «...Ja spravzhnim bolem dohoriv» (osoblyvosti ekzystentsialnoi khudozhnosti Ye. Pluzhnyka [«...I am a real pain up» (features of the existential art of E. Pluzhnik). In Slovo i Chas. № 2. Pp. 67 – 72 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020

5. Загальне мовознавство

5. General linguistics

НАБУТТЯ НАЗВАМИ АРТЕФАКТІВ ПЕРЕНЕСНОГО ЗНАЧЕННЯ ЗА МЕТОНІМІЧНОЮ МОДЕЛЛЮ «ЧАСТИНА – ЦІЛЕ»

Буранова Аліна Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри методики викладання
іноземних мов
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
alina_mikitenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3849-0944

Мета. Семантичний розвиток найменувань продовжує залишатись актуальним питанням у сучасній лінгвістиці. Дослідження присвячено виявленню й аналізу перенесених значень найменувань артефактів, що є компонентами сталих виразів в українській, німецькій та англійській мовах, які були утворені за метонімічною моделлю «частина – ціле».

Методи. У дослідженні було застосовано метод словникових дефініцій для демонстрації шляхів розвитку перенесеного значення у семантичній структурі найменувань артефактів і метод моделювання, який дав змогу побудувати моделі семантичного розвитку метонімічних назв на позначення артефактів у трьох мовах, а саме метонімічної моделі «частина – ціле».

Результати. Метонімія як семантичний процес відбувається на основі подібності за суміжністю. Значна увага у лінгвістичній науці приділяється метонімічному моделюванню, за допомогою якого можна побудувати моделі семантичного розвитку лексем на позначення артефактів в українській, німецькій та англійській мовах. Встановлено, що артефактом є будь-який штучно створений людиною предмет. У процесі дослідження обчислено відсоткові показники співвідношення набуття найменуваннями артефактів перенесеного значення («частина – ціле» (укр. 85,7% / нім. 68,4% / англ. 90,5%), «причина – наслідок» (укр. 9,5% / нім. 26,3% / англ. 9,5%), «вмістилище – вміст» (укр. 4,8% / нім. 5,3%), де модель «частина – ціле» значно переважає над іншими.

Висновки. Метонімічне переосмислення за моделлю «частина – ціле» є найбільш поширеним серед досліджуваних метонімічних моделей. Це пов'язано з властивістю людської свідомості пізнавати дійсність у напрямі від конкретного до загального. Усвідомлення цілого через частину виступає важливим способом пізнання дійсності, що відображає когнітивно зумовлені способи номінації. Під час дослідження зафіксовано і проаналізовано подібності та відмінності трансформацій українських, німецьких й англійських назв артефактів, які відбулись на основі метонімічного перенесення. Спільні й відмінні тенденції у набутті назвами артефактів перенесеного значення відбивають національні стереотипи образно-асоціативного мислення певної лінгвокультурної спільноти.

Ключові слова: семантичний розвиток, найменування, переосмислення, моделювання, метонімія.

ACQUISITION OF PORTABLE ARTIFACTS BY NAMES ACCORDING TO THE PART-WHOLE METONYMIC MODEL

Buranova Alina Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Methodology
National Pedagogical Dragomanov University
alina_mikitenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3849-0944

Purpose. The semantic development of names continues to be a topical issue in modern linguistics. The purpose of the study is to identify and analyze the figurative meanings of the artifacts names that are components of fixed expressions in Ukrainian, German and English, which were formed by the metonymic model “part – whole”.

Methods. The study used the method of dictionary definitions to demonstrate the ways of figurative meaning development in the semantic structure of artifact names and modeling method, which allowed to build models of semantic development of metonymic names to denote artifacts in three languages, namely the metonymic model “part – whole”.

Results. Metonymy as a semantic process occurs on the basis of similarity in contiguity. Much attention in linguistics is paid to metonymic modeling, with which it is possible to build models of semantic development of tokens to denote artifacts in Ukrainian, German and English. It is established that an artifact is any artificially created object. In the course of the research, percentages of the ratio of acquisition of figurative artifacts by names (“part – whole”) (Ukrainian 85,7% / German 68,4% / English 90,5%), “reason – consequence” (Ukrainian 9,5% / German 26,3% / English 9,5%), “receptacle – content” (Ukrainian 4,8% / German 5,3%), where the model “part – whole” significantly prevails over others.

Conclusions. It has been identified that the metonymic model “part – whole” is the most common among other metonymic models. It is connected with the capability of human consciousness to perceive reality in the direction from specific to general. Awareness of the whole through the part is an important way of knowing reality, which reflects the cognitively determined ways of nomination. During the research, similarities and differences of transformations of Ukrainian, German and English of artifacts names, which took place on the basis of metonymic transfer, were recorded and analyzed. It is established that the common and different tendencies in the acquisition of figurative artifacts by names reflect the national stereotypes of figurative-associative thinking of a certain linguistic and cultural community.

Key words: semantic development, name, rethinking, modeling, metonymy.

1. Вступ

Питання семантичного розвитку продовжує залишатись актуальним у сучасній лінгвістиці, що пов'язано з безперервним виникненням нових переосмислень лексичного значення. Дослідження переносного значення найменувань переважно супроводжується аналізом механізму метафори. Метонімічному переосмисленню ж зазвичай надається менше уваги, хоча за допомогою цього механізму утворюється значна кількість переносних значень.

Метонімія відрізняється від метафори лише процесом утворення, який відбувається на основі суміжності. Метонімізація є поширеним явищем у сучасному мовознавстві та привертає увагу багатьох дослідників (В.А. Гладка, О.А. Гапченко, Т.І. Гуменюк, В.В. Зайцева, М.С. Ковальчук, Л.М. Приблуда та інші). Так, дослідниці В.В. Зайцева та М.С. Ковальчук звертають увагу на те, що повного розмежування метафори й метонімії здійснити неможливо, оскільки вони є контрадикторні (Зайцева, Ковальчук, 2016: 22).

Л.М. Приблуда наголошує на тому, що відношення суміжності встановлює «свідомість людини між концептуальними категоріями предметності, кількості, належності тощо» (Приблуда, 2019: 5).

Як зазначає В.А. Гладка, натеper мовознавці говорять про явище когнітивного моделювання та проектування образів з ментальних просторів (Гладка, 2018: 75). У нашому дослідженні було застосовано метод моделювання для побудови моделей семантичного розвитку метонімічних назв на позначення артефактів у трьох мовах.

На цей час дискусії виникають щодо синекдох. Більшість дослідників (Л.М. Приблуда, О.О. Селіванова, О.О. Тараненко та інші) вважають синекдоху різновидом метонімії. Так, О.О. Тараненко в «Енциклопедії української мови» вказує, що «*синекдоxa* – це вид метонімії, що ґрунтується на суміжності кількісного характеру під час відношень між цілим або взагалі чимось більшим і його частиною або взагалі чимось меншим, між певною сукупністю та її окремим елементом» (Енциклопедія української мови, 2004: 583). Деякі ж дослідники (Ш. Баллі, У. Еко, В.О. Скиба та інші) розглядають синекдоху як самостійний семантичний процес. Ми поділяємо думку А.Г. Удинської, яка у своєму дослідженні трактує синекдоху як кількісну метонімію, оскільки йдеться про взаємодію частини й цілого (Удинська, 2007). На наш погляд, різницю між метонімією та синекдоху слід вважати умовною через те, що обидва види перенесення ґрунтуються на суміжності. На цій підставі розглядаємо перенесення за моделлю «частина – ціле» метонімічним.

Мета дослідження полягає в ідентифікації й аналізі переносних значень назв артефактів, що є компонентами сталих виразів в українській, німецькій та англійській мовах й були утворені за метонімічною моделлю «частина – ціле». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) встановити переносні значення найменувань артефактів, що є компонентами сталих виразів трьох мов; 2) виявити метонімічні транспозиції за моделлю «частина – ціле»; 3) визначити спільні / відмінні тенденції (аналогові / безаналогові метонімічні перенесення) набуття найменуваннями артефактів переосмислень за метонімічною моделлю «частина – ціле» у досліджуваних мовах.

2. Метонімічні моделі назв артефактів

У процесі дослідження були виявлені найменування артефактів, що є компонентами сталих виразів в українській, німецькій та англійській мовах. Для цього було застосовано метод словникових дефініцій, щоб продемонструвати шляхи розвитку переносного значення у семантичній структурі найменувань артефактів.

Під артефактом ми розуміємо будь-які штучно створені «продукти» людської діяльності. У процесі дослідження було виявлено, що набуття назвами артефактів переносних значень відбувається у досліджуваних мовах за допомогою певних метонімічних моделей, серед яких були виділені такі: «частина – ціле», «причина – наслідок», «вмістилище – його зміст». Модель «частина – ціле» є найбільш поширеною серед інших метонімічних моделей, яка ґрунтується на партитивних відношеннях. Під час дослідження було обчислено відсоткові показники співвідношення набуття найменуваннями артефактів переносного значення («частина – ціле» (укр. 85,7% / нім. 68,4% / англ. 90,5%), «причина – наслідок» (укр. 9,5% / нім. 26,3% / англ. 9,5%), «вмістилище – зміст» (укр. 4,8% / нім. 5,3%). Вони вказують на значну перевагу семантичного розвитку назв-артефактів за метонімічною моделлю «частина – ціле». Дослідження дало змогу встановити подібності й відмінності трансформацій українських, німецьких та англійських назв артефактів, що відбулись на основі метонімічного перенесення.

3. Аналогові переносні значення назв артефактів

Наведемо приклади аналогового переосмислення значень. Переносне значення у досліджуваних мовах має найменування укр. *трон* / нім. *der Thron* / англ. *throne*. В українській, німецькій та англійській мовах ця назва позначає «владу». Це метонімічна транспозиція, яка виявляється у мовах як складник денотативного значення: пор. укр. *влада монарха, монархічне правління* (СУМ); нім. *monarchische Herrschaft, Regierung* «монархічне правління, керівництво» (Duden Wörterbücher), англ. *used to signify sovereign power* «використовується, щоб показати суверенну силу» (English Oxford Living Dictionaries). Наприклад: *Так-от, Орисю, він разом з ключником впеvнвився, що я нащадок вельможного роду Корецьких, котрі стояли близько трону; [Таня:] Все на світі минає, підуть марно царства й панства, трони й корони, а любов щира останеться навіки; Хто може скласти ціну маленькій листівці, яка хитає царський трон?* (СУМ); *ein ... Reaktionär, der die Vernunft von ihrem Throne stieß* «реакціонер, який зіштовхнувся з і здоровим глуздом своєї влади» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache); *They are the powers around the throne, and often they know their own importance* «Вони є силами навколо влади, і часто вони знають власну важливість» (English Oxford Living Dictionaries). Ще одне переносне значення – «влада» має номінація артефакту укр. *корона* / нім. *die Krone* / англ. *crown*, що зафіксоване на лексичному рівні: пор. укр. *1. Металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади, 2. перен. Влада монарха* (СУМ); нім. *von einem Herrscher als Zeichen der Macht und Würde auf dem Kopf getragener gezackter, oft reich verzierter, breiter Reif aus kostbarem Metall, meist Gold* «зубчаста, часто з орнаментами широка діадема

з дорогого металу, здебільшого золота, яку носить правитель як ознаку влади та гідності» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache); англ. 1. *An ornamental circlet or head covering, often made of precious metal set with jewels and worn as a symbol of sovereignty* «орнаментальне кільце, або покриття для голови, часто виготовляється з дорогоцінного металу, встановленого дорогоцінними каменями і носить як символ суверенітету»; 2. *often Crown a. The power, position, or empire of a monarch or of a state by constitutional monarchy* «часто корона а. сила, позиція або влада монарха або держави, керованої конституційною монархією» (Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus). Наведемо приклади: *Шотландське лицарство усе перейшло Служити в англійському війську, Пішло боронити мечем і щитом Корону і владу англійську; В Петрограді скинули вседержавну корону* (СУМ); нім. *die Krone des Königs* «влада короля» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache); англ. *He was an imposing figure, and for all that he wore no crown or sign of office, one could not have mistaken his rank, nor his authority* «Він був вражаючою фігурою, і за все, що він не носив корону чи знака служби, не можна було помилитися його рангу чи його авторитету» (English Oxford Living Dictionaries).

Треба звернути увагу, що українське найменування артефакту на позначення «м'якого стільця» – *крісло* має схоже переносне значення – «посада». Однак ця номінація позначає більш високу посаду чи службове місце. Це пов'язано з наявністю у значенні слова сем на позначення елементів комфорту: «зручна спинка», «з бильцями», «м'який»: *Крісло – 1. Різновид широкого, переважно м'якого стільця, з бильцями та зручною спинкою; фотель; 4. з означ., перен. Про високу адміністративну посаду. Ніхто сторонній не сказав би, що людина ця чекає міністерського крісла; – Чим ви гарантовані, що коли-небудь не вирине десь така потвора та не засяде в президентське крісло, як засів свого часу Гітлер?* (СУМ). Цікавим є той факт, що у англійській мові таке переносне значення не зафіксовано для аналогічного найменування *armchair*. Натомість у німецькій мові назва *der Sessel* має рівнозначне значення: *daß er sein Augenmerk ... auf den Sessel des alten Bürgermeister Doktor Oeverdieck gerichtet halte* «він привернув його увагу...попрямував до службового місця старого мера, доктору Овердіку» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache).

Слід зазначити, що німецька назва *das Zepter* «скіпетр» та її англійський еквівалент *sceptre* позначає «владу». Це засвідчує тлумачення найменування артефакту: нім. *Stab als Zeichen der Würde und Macht eines Herrschers* «палиця як знак титулу чи влади правителя» (Duden Wörterbücher); англ. *an ornamented staff carried by rulers on ceremonial occasions as a symbol of sovereignty* «декоративна палиця, яку використовують правителі на урочистих подіях як символ суверенітету» (English Oxford Living Dictionaries). Наведемо приклади: *Unter seinem Zepter muß die Todeskrankheit der Völker beginnen, muß die Geburt der Menschheit beginnen!* «Під його владою повинно було розпочатися смертельне захворювання народу – народження людяності» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache); *Aber das soziale Zepter hielten sie in der Hand* «Але соціальну владу вони тримали у руці» (English Oxford Living Dictionaries); *As an act of humility, before a mass to which she had invited the poor, she gave the royal scepter to the most indigent and had the royal crown placed on his head* «Як акту смиренності, перед тією масою, до якої вона запросила бідних, вона подарувала королівський скіпетр найбіднішій і мала на голові королівську корону» (English Oxford Living Dictionaries). Варто визначити, що українська назва *скіпетр* не позначає владу на лексичному рівні. Артефактом позначають *...палицю, що є символом, знаком царської влади: Коли з рук князя Володимира Великого випав державний скіпетр, на зміну батькові став його син – Ярослав* (СУМ).

За метонімічною моделлю «частина – ціле» українська назва *храм* набула переносного значення «чогось шанобливого». Транспозиція є безаналоговою щодо німецького найменування. За тлумачним словником української мови *храм* – це: 3. *перен. Місце, яке викликає почуття глибокої пошани; – Я бачив прекрасний, невіданий город. Все, що люди створили в архітектурі, шедеври давні, сучасні й прийдешні, краса і вигода, храм, достойний людині; – Заздриш? – здивувався Олег. – А чому? – Ну, як же! Ідеш працювати на Дніпрельстан – в заповідник і храм сучасної енергетики* (СУМ). Слід зазначити, що в англійській мові назва артефакту позначає: 1.4 *A thing regarded as holy or likened to a temple, especially a person's body* «рідч, яка вважається святою або уподібнюється храму, особливо людське тіло». Наведемо приклади: *My body is a temple and a gift, and I need to treat it with respect* «моє тіло – мій храм та дар і я повинен ставитися до нього з повагою» (English Oxford Living Dictionaries).

На основі метонімічної моделі «частина – ціле» українська номінація *шабля* та відповідне англійське найменування *sabre* позначають «воїна». Це пов'язано з тим, що артефакт використовувався у функції холодної кавалерійської зброї. Пор. укр. 2. *перен. Один боєць-кавалерист (при вказуванні на кількість бійців); На подив своїм штабним, Врангель тут же наказав всю кінноту Барбовича – п'ять тисяч шабель – негайно зняти з-під Олександрівська і кинути на Каховку; З цього будиночка револьвіці стріляли по махновцях, а потім билися в стіну до останньої шаблі* (СУМ); англ. 1. *historical A cavalry soldier and horse* «історично кавалерійський солдат чи кінь»; *On February 27th Sheridan, with two divisions of cavalry, ten thousand sabers, moved up the Valley to Staunton* «27 лютого Шеридан, з двома дивізіями кавалерії, десятьма тисячами воїнами, піднявся на долину до Стонтонна» (English Oxford Living Dictionaries). У німецькій мові не було зафіксовано такого перенесення.

4. Безаналогові переносні значення назв артефактів

Розглянемо випадки безаналоговості переносного значення.

В українській мові найменування *стіна* має безаналогове переносне значення «будинок», оскільки артефакт є частиною певного приміщення чи будинку. Одним з ЛСВ значення номінації є // *тільки мн., з означ., перен. Про який-небудь будинок, приміщення, установу, навчальний заклад і т. ін., де щось відбувається, здійснюється тощо* (СУМ). Як бачимо, цей компонент значення актуалізується лише у формі множини. Наведемо приклади:

Вона рвалась із шкільних стін на волю, на службу «народові»; Між покоління молодого У стінах бурси я зростав, Ніхто мене не доглядав (СУМ).

Українські номінації на позначення предметів одягу *штани* й *спідниця* мають переносні значення. Так, перше найменування використовується на позначення «чоловіка», а друге – «жінки». Обидва компоненти значення зафіксовані у тлумачному словнику на лексичному рівні: пор. *штани* – // *перен., розм. Особа чоловічої статі; ... Чому, ти сам сказав, що тепер спідниця штанам ходу не дає...* (СУМ); *спідниця* – 2. *перен., розм. Жінка як представник своєї статі. [Степан:] ...а вдома що, хто начальство? Хто командує? Спідниця; – Згублять тебе, Карне, спідниці* (СУМ). Переносне значення виникло внаслідок того, особа якої статі носить зазначений вид одягу. Перша українська транспозиція є безаналоговою, друга була зафіксована у англійській мові, де *skirt* позначає «особу жіночої статі».

Безаналогове переносне значення «підприємство» має в німецькій мові назва *der Laden* «магазин»: *salopp, übertragen Unternehmen, Betrieb* «фамільярно, перен. підприємство, фірма» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). Ця транспозиція утворилась на основі того, що переважно магазин є частиною певного підприємства. Наприклад: *wenn er nicht da ist, stockt der ganze Laden, steht der ganze Laden still* «якщо його там не буде, усе підприємство зникне, усе підприємство закритись»; *er hat wieder Schwung in den Laden gebracht* «він знову приніс імпульс у підприємство»; *wenn wir das nicht schaffen, können wir den Laden zumachen* «якщо ми цього не зробимо, ми зможемо закрити підприємство»; *der Laden klappt* «підприємство працює»; *ich kenne doch den Laden* «я ж знаю підприємство» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). В українській та англійській мовах такого перенесення не було виявлено.

Ще однією німецькою назвою, яка має безаналогове переносне значення, є *der Schlitten* «сани», що позначає «засіб пересування»: *salopp Auto, auch Motorrad, Fahrrad* «фамільярно автомобіль, також мотоцикл, велосипед» (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). Наприклад: *er fährt einen tollen, alten Schlitten* «він їздить на чудовому, старому автомобілі» (Duden Wörterbücher). Як бачимо, вторинне найменування має фамільярний, знижений стилістично характер, який вказує на пейоративний конотативний характер транспозиції.

Англійська лексема *hat* «капелюх» позначає «посаду», «роль», «значення». Про це свідчать зафіксовані у тлумачних словниках ЛСВ значення: 1.1. *Used to refer to a particular role or occupation of someone who has more than one* «використовується, щоб позначити певну роль чи заняття кимось» (English Oxford Living Dictionaries); 2.a. *A head covering of distinctive color and shape worn as a symbol of office* «головний убір певного кольору та форми, який носять як символ влади»; b. *The office symbolized by the wearing of such a head covering* «носіння такого головного убору символізує посаду». 3. *A role or office symbolized by or as if by the wearing of different hats: wears two hats – one as parent and one as corporate executive* «носіння різних капелюхів символізує роль (значення) або посаду: має дві ролі – одну у якості батька / матері, іншу у якості корпоративного виконуючого директора» (Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus). Отже, переносне значення назви артефакту утворене за допомогою метонімічного перенесення за моделлю «частина – ціле».

Англійське найменування *gun* «пістолет» використовується на позначення «бійця»: *One who is armed with or skilled in the use of a gun* «той, хто озброєний чи вміє використовувати зброю» (Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus); назва *spear* «спис» має переносне значення «солдат»: 3. *A soldier armed with a spear* «солдат, озброєний списом» (Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus); лексема *shield* «щит» позначає «людину»: *a person or thing providing protection* «людина чи річ, що забезпечує захист» (English Oxford Living Dictionaries).

5. Висновки

Проведене дослідження дає можливість зробити висновки про перевагу метонімічної моделі «частина – ціле». Саме за цією моделлю більшість назв артефактів отримає переносне значення у всіх досліджуваних мовах. Дані про те, що у мовознавчій науці ця модель є однією з найпоширеніших, підтверджують отримані результати. Першопричиною таких особливостей вважаємо психофізіологічне підґрунтя, оскільки для людської свідомості характерно пізнавати дійсність у напрямку від конкретного до загального. Осягнення цілого через частину виступає важливим способом пізнання дійсності, що відбиває когнітивно зумовлені способи номінації. Подібності й відмінності метонімічних переосмислень вказують на національні стереотипи образно-асоціативного мислення певної лінгвокультурної спільноти.

Перспективами подальших досліджень є залучення до аналізу семантичного розвитку найменувань на позначення артефактів за іншими метонімічними моделями у лексичній системі української, німецької та англійської мов.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностр. лит., 1961. 394 с.
2. Гапченко О. Когнітивні аспекти метонімії. Українське мовознавство, 2016. Вип. 1. С. 53–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Um_2016_1_6 (дата звернення: 15.10.2020).
3. Гладка В.А. Метонімія і метафора: питання диференціації понять. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № Вип. 1. С. 71–75. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25107> (дата звернення: 10.10.2020).
4. Гуменок Т.І. Лексико-семантичні процеси в сучасній телевізійній фаховій мові. Мова: класичне – модерне – постмодерне. 2016. Вип. 2. С. 262–269.
5. Приблуда Л.М. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. НАН України. Інститут укр. мови. Київ, 2019.

URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/Documents/prybluda-avtoref.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).

6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Підручник. Полтава : Довкілля. Київ, 2008. 712 с.
7. Скиба В. А. «Идет-гудет зеленый шум...» (Метонимия и синекдоха). *Русская словесность*. 2001. № 2. С. 70–75.
8. Словник української мови URL: <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення: 19.06.2020).
9. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Монография / АН УССР. Институт языковедения им. А.А. Потебни. Київ : Наукова думка, 1989. 256 с.
10. Удинська А.Г. Метонімічні переноси на позначення людини в англійській та українській мовах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.02.17. Донецьк : Донецький національний університет, 2007. 21 с.
11. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін.– 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
12. Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus URL: www.thefreedictionary.com (дата звернення: 15.06.2020).
13. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення: 11.06.2020).
14. Duden Wörterbücher URL: <http://www.duden.de/> (дата звернення: 19.07.2020).
15. Eco U. *The Theory of Semiotics*. Bloomington : Indiana University Press, 1979. 354 p.
16. English Oxford Living Dictionaries URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 24.07.2020).

References:

1. Balli Sh. (1961) *Frantsuzskaya stilistika*. [French stylistics] Moscow : Izd-vo inostr. lit., 394 p. [in Russian].
2. Gapchenko O. (2016) *Kognityvni aspekty metonimii*. [Cognitive aspects of metonymy]. *Ukrainske movoznavstvo*. Vyp. 1. p. 53–65. [in Ukrainian].
3. Gladka V.A. (2018) *Metonimiia i metafora: pytannia dyferentsiatsii poniat*. [Metonymy and metaphor: questions of differentiation of concepts]. *Zakarpatski filologichni studii*. Uzhgorod : Vydavnychiy dim “Gelvetyka”. № Vip. 1. p. 71–75. [in Ukrainian].
4. Gumeniuk T.I. (2016) *Leksyko-semantychni protsesy v suchasniy televiziinii fakhoviy movi*. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*. Vyp. 2. S. 262–269. [in Ukrainian].
5. Prybluda L.M. (2019) *Struktura ta stylistychni funktsii vtorynykh nominatsii v ukraiinskii hudozhnii prozi pochatku XXI stolittia* [Structure and stylistic functions of secondary nominations in Ukrainian fiction of the beginning of the XXI century] : avtoref. dyss. ... Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. NAN Ukrainy. Institut ukr. movy. Kyiv. URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/councils/Documents/prybluda-avtoref.pdf> [in Ukrainian].
6. Selivanova O.O. (2008) *Suchasna lingvistyka: napriamy ta problem*. [Modern linguistics: directions and problems]. *Pidruchnik*. Poltava : Dovkillya. Kyiv. 712 p. [in Ukrainian].
7. Skyba V.A. (2001) “*Idet-gudet zelenyj shum...*” (Metonimiia i sinekdokha). *Russkaia slovesnost*. № 2. p. 70–75. [in Russian].
8. *Slovyk ukraiynskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> [in Ukrainian].
9. Taranenko A.A. (1989) *Yazykovaia semantika v ee dinamicheskikh aspektakh*. [Linguistic semantics in its dynamic aspects]. *Monografiia / AN USSR. Institut yazykovedeniia im. A.A. Potebni*. Kyiv : Naukova dumka. 256 p. [in Russian].
10. Udynska A.G. (2007) *Metonimichni perenosy na poznachennia liudyny v angliiskii ta ukraiinskii movakh*. [Metonymic transfers to denote a person in English and Ukrainian]. *Avtoreferat diss. ... Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.17. Donets: Donetskyi natsionalnyy universytet*, 2007. 21 p. [in Ukrainian].
11. *Ukrainska mova: Entsyklopediia* (2004) [Ukrainian language: Encyclopedia] / Redkol.: Rusanivskyi V.M., Taranenko O.O., Ziabliuk M.P. ta in.– 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainian language: Encyclopedia” im. M.P. Bazhana. 824 p. [in Ukrainian].
12. Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus. URL: www.thefreedictionary.com.
13. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache URL: <https://www.dwds.de/>.
14. Duden Wörterbücher URL: <http://www.duden.de/>.
15. Eco U. (1979) *The Theory of Semiotics*. Bloomington : Indiana University Press. 354 p.
16. English Oxford Living Dictionaries URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020

УДК 811.161.1'373.46:622

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-84-17>

НОМИНАЦИЯ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ОБЩЕТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ

Высоцкая Татьяна Николаевна,

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры перевода
Национального технического университета
«Днепровская политехника»
tshilovskaya1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4184-4942*

Короткова Светлана Витальевна,

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры перевода
Национального технического университета
«Днепровская политехника»
sveta_korotkova@i.ua
orcid.org/0000-0001-6515-2273*

Мета. Дослідження має на меті аналіз ролі, яку відіграють загальнотехнічні терміни в номінації технічних артефактів гірничої промисловості. До загальнотехнічної лексики належать слова, які сигналізують про науково-технічний і виробничо-технічний характер тексту. Об'єктом аналізу стала російська номінативна система, що міститься в текстах виробничо-технічного профілю, які надають опис техніки гірничої промисловості, а також наводять конкретні та чіткі відомості щодо певних гірничотехнічних пристроїв. Предметом вивчення стали російські загальнотехнічні терміни на позначення гірничотехнічних артефактів. Мета дослідження визначила коло завдань: 1) сформувані корпус досліджуваних термінологічних одиниць; 2) визначити типи загальнотехнічних термінів на позначення гірничотехнічних артефактів; 3) проілюструвати значимість загальнотехнічної термінології для формування підсистеми найменувань артефактів гірничої промисловості. **Методи** дослідження: аналітичний метод, формально-структурний метод; корпус дослідження сформовано з використанням методу суцільної вибірки з енциклопедичного довідника з гірничої справи, політехнічних словників російської мови, підручників та навчальних посібників з гірництва, гірничих машин, гірничих комплексів для відкритої та закритої розробки тощо. **У результаті** дослідження визначено типи загальнотехнічних термінів на позначення гірничотехнічних артефактів та проілюстровано значимість загальнотехнічної термінології для формування системи найменувань артефактів гірничої промисловості. Виокремлено денотативні загальнотехнічні терміни (*винт, конвейер, транспортер, манипулятор, экскаватор, самосвал* і таке інше), а також значна група термінів, які займають за своєю семантикою проміжне положення між денотативними і сигніфікативними термінами і через це можуть бути віднесені до термінів денотативно-сигніфікативного типу (*устройство, аппарат, прибор*). Визначено, що загальнотехнічні терміни обох типів активно використовуються в утворенні складених термінів, що позначають гірничотехнічні артефакти, наприклад: *центробежный воздушный сепаратор с вращающимися тарелками, стальной болт, натяжной винт, башенный экскаватор, шнековый грузочный аппарат, прибор фильтрующего действия, грузочное устройство ленточного конвейера*. **Висновки** показують, що загальнотехнічна термінологія в досліджуваній підсистемі представлена термінами денотативного та денотативно-сигніфікативного типу; загальнотехнічні терміни обидвох типів активно використовуються під час створення складених термінів-найменувань артефактів гірничої промисловості.

Ключові слова: найменування, гірничотехнічний артефакт, загальнотехнічний термін, денотативний термін, денотативно-сигніфікативний термін.

NAMING OF THE MINING INDUSTRY ARTIFACTS: GENERAL TECHNICAL TERMS

Vysotska Tetiana Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Translation
National Technical University Dnipro Polytechnic
tshilovskaya1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4184-4942

Korotkova Svitlana Vitaliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Translation
National Technical University Dnipro Polytechnic
sveta_korotkova@i.ua
orcid.org/0000-0001-6515-2273

Purpose. The purpose of the study is to analyze the role played by general technical terms in the nomination of technical artifacts in the sphere of mining industry. The general technical vocabulary includes words that signal the scientific and technical nature of the text as well as its production and technical nature. The object of the analysis is the Russian nominative system, which is contained in the texts of the production and technical profile, which provide a description of mining equipment, as well as provide specific and clear information about certain mining devices. The subject of the study is Russian general technical terms denoting mining artifacts. The purpose of the study has defined the range of the tasks: 1) to form the body of the researched terminological units; 2) to determine the types of general technical terms denoting mining artifacts; 3) to illustrate the importance of general technical terminology for the formation of the subsystem of the mining industry artifacts names. **Methods.** The body of the research has been formed using the method of continuous sampling from the encyclopedic reference book on Mining, polytechnic dictionaries of the Russian language, textbooks and manuals on Mining, mining machines, mining complexes for open and underground mining, etc. Besides, analytical and formal-structural methods have been used. As a **result** of the research the types of general technical terms for the designation of mining artifacts were determined and the significance of general technical terminology for the formation of the subsystem of the artifacts names in the mining industry was illustrated. Denotative general technical terms (like *винт, конвейер, транспортер, манипулятор, экскаватор, самосвал*, etc.) are singled out, as well as a significant group of terms whose semantics makes them occupy an intermediate position between denotative and significant terms and therefore can be defined as denotative-significant ones (*устройство, аппарат, прибор*). It is determined that the general technical terms of both types are actively used in the formation of compound terms denoting mining artifacts, for example: *центробежный воздушный сепаратор с вращающимися тарелками, стяжной болт, натяжной винт, башенный экскаватор, шнековый загрузочный аппарат, прибор фильтрующего действия, загрузочное устройство ленточного конвейера*. The **conclusions** show that general technical terminology in the subsystem under investigation is represented by the terms of both denotative and denotative-significant type. In addition, it is concluded that general technical terms of both types are actively used in the building of compound term-names of mining artifacts.

Key words: nomination, mining artifact, general technical term, denotative term, denotative-significant term.

1. Введение

Актуальность исследования. Термины, целые терминосистемы и терминология в функции особого пласта лексик были предметом исследований в многочисленных работах с лингвистической, логической и собственно научной точек зрения. Каждый год интерес к различным проблемам терминологии и в теоретическом, и в практическом аспектах растет. Это происходит в силу особого значения терминологии в современном языке, в свою очередь обусловленного ролью науки в современном обществе (Даниленко, 1977).

Всестороннее изучение отраслевых терминологий, сути термина, специфики научного текста и профессионального языка является одной из актуальных задач современных лингвистических исследований (Аксютенкова, 2002; Алексеенко, 1986; Головина и Щербакова, 2017; Гусева, 2004; Миклаш, 2018; Пристайко, 1996, 2011; Саламаха, 2016; Стасюк, 2013; Фецко, 2015; Яковлев, 2019).

Новизна исследования. Значимость терминологических исследований возрастает при обращении к недостаточно изученным в лингвистическом аспекте терминологиям. К последним относится и терминология горной промышленности – одной из основных отраслей народного хозяйства.

Цель нашего исследования заключается в изучении роли общетехнических терминов в номинации горнотехнических артефактов.

Достижение поставленной цели требует решения следующих **задач**:

- 1) сформировать корпус исследуемых единиц;
- 2) выявить типы общетехнических терминов, обозначающих горнотехнические артефакты;
- 3) проиллюстрировать значимость общетехнической терминологии для формирования подсистемы наименований горнотехнических артефактов.

Объектом проводимого в нашей работе описания стала номинативная система текстов производственно-технического профиля, описывающих технику горной промышленности и сообщающих конкретные и предельно четкие сведения об определенных горнотехнических устройствах.

Предметом исследования стали общетехнические термины, обозначающие горнотехнические артефакты.

Методология исследования. При анализе научной и научно-методической литературы по теме исследования использовался аналитический метод. Корпус исследования сформирован с использованием метода сплошной

выборки из энциклопедического справочника по горному делу, политехнических словарей русского языка, учебников и учебных пособий по теории горного дела, горных машин, горных комплексов для открытой и закрытой разработки. Формально-структурный метод использовался при изучении структурных особенностей исследуемого материала.

Анализ современных исследований и публикаций по теме. Современные исследования в области терминологии носят разноплановый характер. Ряд отечественных исследователей рассматривает основной категориальный аппарат терминологии, разные подходы к сущности термина, современные направления терминологических исследований, основные характеристики для анализа профессиональных терминотем (Миклаш, 2018, Фецко, 2015, Саламаха, 2016).

Западные терминологи исследуют свойства термина как вербализованного средства категоризации окружающего мира; изучают роль термина в профессиональном познании, в экспертной и профессиональной деятельности человека; создают программы управления терминологией, komponуют корпоративные терминологические базы, банки данных (Стасюк, 2013).

Неизменным остаётся интерес к языку технических текстов и теоретическим аспектам терминоведения (Головина и Щербакова, 2017, Пристайко, 1996).

Отмечается, что в технических текстах, в отличие от научно-теоретических, доминирующую роль играет лексика иного качества, чем общенаучная, а именно общетехническая (Пристайко, 1996; Федорова, 1986). К общетехнической лексике относятся слова, которые сигнализируют о научно-техническом и производственно-техническом характере текста. С общенаучными словами их сближает универсальный характер их использования – они обслуживают многие технические специальности. В отличие же от общенаучной лексики, значительный объем общетехнической лексики составляют слова, соотносимые с техническими объектами (*аппарат, устройство, машина, механизм* и др.), применяемыми в различных областях современной промышленности – металлургической, строительной, химической, горной и т.д., структурой этих объектов, составом и свойствами.

По степени абстрактности/конкретности обозначаемого понятия общетехнические термины можно разделить на термины денотативно-сигнификативного и денотативного типа. Такое деление, предложенное Т.С. Пристайко, основывается на разграничении научно-теоретических и производственно-технических терминов. Устанавливая отличие научно-теоретических терминов от производственно-технических, исследователь отмечает, что «соотнесенность с определенным типом понятия обуславливает наиболее существенные содержательные признаки, раскрывающие семантические особенности, в соответствии с которыми все термины могут быть разделены на денотативные и сигнификативные» (Пристайко, 1996: 76–77). К таким особенностям, по мнению ученых, в первую очередь относится семантический признак «конкретность: абстрактность» (Цегалкова, 1986: 113). Этот содержательный признак предопределен лингвистически: понятийной или предметной соотнесенностью терминов. Ю.С. Степанов отмечает: «В словаре любого языка, на основе внутренних семантических связей словаря, слова естественным образом соединяются в две группировки различного характера: 1) *денотативную* лексику, тяготеющую к обозначениям предметов внешнего мира, денотатов, и 2) *сигнификативную* лексику, тяготеющую к обозначениям понятий – сигнификатов» (Степанов, 1981: 58). О делении терминологических наименований на термины-понятия и термины-названия, различающиеся сигнификативным и денотативным значением, говорит и А.А. Уфимцева (Уфимцева 1986: 107). В качестве денотата для производственно-технических терминов выступают реалии: прежде всего, предметы (инструменты, оборудование, материалы, помещения и т. д.) и в меньшей степени процессы (технологические операции и действия, составляющие основу производственного цикла). Отсюда преобладание в номинативной системе производственно-технических текстов денотативных, конкретно-понятийных терминов. Представление о реалии, обозначенной денотативным термином, может быть передано посредством рисунка, фотографии, схемы. Производственно-техническая реальность прежде всего описывается, так как словарное определение термина не дает о ней исчерпывающего представления, а лишь помогает выделить ее в ряду других производственно-технических реалий. К терминам же сигнификативного типа относятся термины, обозначающие научно-теоретические понятия. В основе лексического значения таких терминов лежит сигнификат – представление о научно-теоретическом понятии, поэтому их содержательным признаком является признак «абстрактности». Научно-теоретические термины, как правило, обозначают категориальные понятия, требующие обязательного раскрытия их со стороны ученых, толкования с помощью научной дефиниции, определения (Пристайко, 1996: 77).

2. Типы общетехнических терминов-наименований горнотехнических артефактов

Среди общетехнических терминов, обозначающих горнотехнические артефакты, помимо денотативных терминов (типа *винт, конвейер, транспортер, манипулятор, экскаватор, самосвал* и т. д.), выделяется значительная группа слов, которые занимают по своей семантике промежуточное положение между денотативными и сигнификативными терминами и в силу этого могут быть отнесены к терминам денотативно-сигнификативного типа. Речь идет об общетехнических лексемах, которые не называют конкретных реалий, а лишь обозначают широкие по семантическому объему родовые понятия о классе, совокупности объектов. В семантике таких лексем совмещаются денотативное (предметное) и сигнификативное (понятийное) значения, чего нет у чисто денотативных единиц терминологической лексики – общетехнических терминов-названий конкретных технических реалий и предметов. В отличие от общетехнических терминов денотативного типа, смысл общетехнического термина денотативно-сигнификативного типа невозможно передать рисунком или схемой. Можно нарисовать *болт* или *кран*, но нельзя изобразить *устройство, аппарат, прибор* или *деталь* вообще.

По мнению Т.С. Пристайко, так же, как и общенаучные слова типа *система*, *показатель*, *группа* и т. д., такие номинации обозначают настолько общее понятие, что под них невозможно подвести ни один конкретный предмет или явление окружающей действительности. В силу широкозначности семантики таких лексем Т.С. Пристайко предпочитает относить их к так называемым общетехническим словам (Пристайко, 1996: 56), мы же считаем более правомерным говорить об общетехнических терминах денотативно-сигнификативного типа.

3. Особенности функционирования общетехнических терминов-НГТА

Неопределенность семантики общетехнических слов приводит к тому, что при употреблении в тексте они всегда сопровождаются словами, конкретизирующими их значение. Общетехнические термины денотативно-сигнификативного типа обычно фиксируются в толковых словарях, отмечаются в частотных словарях научной и технической лексики, могут включаться в переводные специальные словари как наиболее частотная лексика текстов. Однако в терминологических словарях и справочниках они, как правило, отсутствуют. Если же такой общетехнический термин входит в состав терминологической единицы как опорный компонент, то дефинированию подвергается только производный термин (Пристайко, 1996: 56).

Общетехнические термины обоих типов активно используются при образовании составных терминов, обозначающих горнотехнические артефакты, например: *центробежный воздушный сепаратор с вращающимися тарелками*, *стяжной болт*, *натяжной винт*, *башенный экскаватор*, *шнековый загрузочный аппарат*, *прибор фильтрующего действия*, *загрузочное устройство ленточного конвейера*, *шахтное погрузочно-дозировочное устройство*, *дробильно-сортировочная установка*, *конвейерно-струговая установка* и др.

В отличие от общетехнических терминов денотативно-сигнификативного типа, составные термины, образованные на их основе, принадлежат к конкретным, денотативным терминам.

Значимость общетехнической терминологии для формирования подсистемы наименований горнотехнических артефактов обуславливается политехническим характером горной терминологии, отражающим общность развития орудий и средств горного производства и техники в целом (Горная энциклопедия).

4. Выводы

Таким образом, можно сделать следующие выводы: общетехническая лексика имеет исключительное значение для формирования подсистемы наименований горнотехнических артефактов; общетехническая терминология представлена как денотативными (*болт*, *винт*, *машина*, *конвейер*), так и денотативно-сигнификативными (*деталь*, *устройство*, *аппарат*) терминами; общетехнические термины обоих типов активно используются при образовании составных терминов, обозначающих горнотехнические артефакты (*стяжной болт*, *натяжной винт*, *башенный экскаватор*, *шнековый загрузочный аппарат*).

Помимо общетехнических терминов, немаловажную роль в обозначении горнотехнических артефактов играет и такое средство терминологической номинации, как номенклатурный знак, дальнейшее изучение которого составляет перспективу последующих исследований.

Литература:

1. Аксютенкова Л.Г. Деривация как фактор эволюции терминосистемы (на материале терминологии «рыночная экономика») : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Краснодар, 2002. 19 с.
2. Алексеенко Т.А. Регулярность полисемии в терминосистемах современного английского языка (на материале английской музыкальной, физической и математической терминологии) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Москва, 1986. 27 с.
3. Головина Е.В., Шербакова М.В. Теоретические аспекты изучения терминов. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2017_11-2_15.pdf (дата обращения: 22.09.2020).
4. *Горная энциклопедия*. URL: <http://www.mining-enc.ru/> (дата обращения: 22.05.2020).
5. Гусева И.Г. Когнитивно-дискурсивный анализ межотраслевой экологической терминологии в области рыбного промысла (на материале английского языка) : дисс. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Калининград, 2004. 291 с.
6. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
7. Демченко И.И., Плотников И.С. Горные машины карьеров : учебное пособие. Красноярск : СФУ, 2015. 252 с.
8. Кузиев Д.А. Горные машины и оборудование. Шахтное и подземное строительство. Москва : Издательский Дом МИСиС, 2017. 55 с.
9. Миклаш Л.Т. Структурно-семантичні параметри англомовної терміносистеми лісового господарства. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Myklash_Lesia/Strukturno-semantychni_parametry_anhlomovnoi_terminosystemy_lisovoho_hospodarstva.pdf?PHPSESSID=546f0bbb77530a436ecf97dc0e3a8fb6 (дата обращения: 15.09.2020).
10. Пристайко Т.С. Лексико-номинативная организация специального текста. Днепропетровск : УКО ІМА-прес, 1996. 200 с.
11. Пристайко Т.С. Очерки по русской терминологии экономики и права. Днепропетровск : Нова ідеологія, 2011. 304 с.
12. Саламаха М.Я. Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика, парадигматика. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/aref_salamakha.pdf (дата обращения: 19.09.2020).
13. Стасюк Т.В. Нові тенденції розвитку термінознавства: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51254/03-Stasyuk.pdf?sequence=1> (дата обращения: 10.09.2020).

14. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика). Москва : Наука, 1981. 361 с.
15. Уфимцева А.А. Лексическое значение: Принцип семиологического описания лексики. Москва : Наука, 1986. 240 с.
16. Федорова И.В. Функционирование общенаучной лексики в научно-техническом тексте *Науч. докл. высш. шк. Филол. науки*. 1986. № 4. С. 59–65.
17. Фецо І.М. Термінологія музейництва: формування, системно-структурна організація, термінотворення URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_fetsko.pdf (дата обращения: 20.09.2020).
18. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии. Москва, 1985. 236 с.
19. Яковлев М.В. Прагматичні функції політичних квазітермінів і політичних терміноідів. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16098/Yakovliev_Prahmatychni_funktsii_politolohichnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата обращения: 10.09.2020).

References:

1. Aksjutenkova L.G. (2002) Derivacija kak faktor jevoljucii terminosistemy (na materiale terminologii «rynocnaja jekonomika») [Derivation as a factor the terminological system evolution (case-study of “market economy” terminology)]. Krasnodar. [Russian]
2. Alekseenko T.A. (1986) Reguljarnost' polisemii v terminosistemah sovremennogo anglijskogo jazyka (na materiale anglijskoj muzykal'noj, fizicheskoj i matematicheskoj terminologii) [Regular pattern of polysemy in the terminological systems of the modern English language (case-study of English musical, physical and mathematical terminologies)]. Moscow. [Russian]
3. Golovina E.V., Shherbakova M.V. (2017) Teoreticheskie aspekty izuchenija terminov [Theoretical aspects of terms study]. URL : https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2017_11-2_15.pdf [Russian]
4. *Gornaja jenciklopedija [Mining encyclopedia]*. URL : <http://www.mining-enc.ru/> (22.05.20.) [Russian]
5. Guseva I.G. (2004) Kognitivno-diskursivnyj analiz mezhotraslevoj jekologicheskoj terminologii v oblasti rybnogo promysla (na materiale anglijskogo jazyka) [Cognitive and discourse analysis of interbranch ecological terminology in the sphere of fishery]. Kaliningrad. [Russian]
6. Danilenko V.P. (1977) Russkaja terminologija. Opyt lingvisticheskogo opisanija [Russian terminology. Linguistic description]. Moscow : Nauka. [Russian]
7. Demchenko I.I., Plotnikov I.S. (2015) Gornye mashiny kar'erov: uchebnoe posobie [Quarry Mining Machines: A Study Guide]. Krasnoyarsk: SFU. [Russian]
8. Kuziev D.A. (2017) Gornye mashiny i oborudovanie. Shahtnoe i podzemnoe stroitel'stvo [Mining machines and equipment. Mine and underground construction]. Moscow : Publishing House МИСиС. [Russian]
9. Miklash L. T. (2018) Strukturno-semantichni parametri anglo-movnoї terminosistemi lisovogo gospodarstva [Structural and semantic parameters of the English terminology of forestry]. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Myklash_Lesia/Strukturno-semantychni_parametry_anhlo-movnoi_terminosistemy_lisovoho_hospodarstva.pdf?PHPSESSID=546f0bb677530a436ecf97dc0e3a8fb6 [Ukrainian]
10. Pristajko T. S. (1996) Leksiko-nominativnaja organizacija special'nogo teksta [Lexical and nominative organization of the special text]. Dnepropetrovsk : UKO IMA-pres. [Russian]
11. Pristajko T.S. (2011) Oчерki po russkoj terminologii jekonomiki i prava [The outline of Russian terminology of economy and law]. Dnepropetrovsk : Nova ideologia. [Russian]
12. Salamaha M.Ja. (2016) Anglomovna terminosistema ohoroni dovkilja: struktura, semantika, paradigmatica [English terminology of environmental protection: structure, semantics, paradigm]. URL : https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/aref_salamakha.pdf [Ukrainian]
13. Stasjuk T.V. (2013) Novi tendencii rozvitku terminoznavstva: zdobutki mizhnarodnoї naukovoї grupi [New trends in the development of terminology: the achievements of R. Tammerman's international scientific group]. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51254/03-Stasyuk.pdf?sequence=1> [Ukrainian]
14. Stepanov Ju. S. (1981) Imena, predikaty, predlozhenija (semiologicheskaja grammatika) [Names, predicates, sentences (semiological grammar)]. Moscow : Nauka. [Russian]
15. Ufimceva A.A. (1986) Leksicheskoe znachenie: Princip semiologicheskogo opisanija leksiki [Lexical meaning: principle of the vocabulary semiological description]. Moscow : Nauka. [Russian]
16. Fedorova I. V. (1986) Funkcionirovanie obshhenauchnoj leksiki v nauchno-tehnicheskom tekste [Functioning of general scientific vocabulary in scientific and technical texts]. [Russian]
17. Fecko I.M. (2015) Terminologija muzejnictva: Formuvannja, sistemno-strukturna organizacija, terminotvorennja [Terminology of museology: formation, system-structural organization, term formation] URL : https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_fetsko.pdf [Ukrainian]
18. Cagolova R. S. (1985) Leksiko-semanticheskie osobennosti politiko-jekonomicheskogoj terminologii [Lexical and semantic peculiarities of political-economy terminology]. Moscow. [Russian]
19. Jakovlev M.V. (2019) Pragmatichni funkції політичних квазітермінів і політичних терміноідів [Pragmatic functions of political quasi-terms and political terminoids] URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16098/Yakovliev_Prahmatychni_funktsii_politolohichnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020
The article was received 28 September 2020

ЗАВИСИМОСТЬ ЛЕКСИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И АРТИКУЛЯЦИИ

Корягина Алена Юрьевна,

*кандидат филологических наук,
старший преподаватель кафедры романо-германской
филологии и немецкого перевода
Черноморского национального университета
имени Петра Могилы
koryagina1987@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9010-9557*

Мета. Стаття присвячена питанню відображення рівня лексичного планування на артикуляційних характеристиках мовця. Її мета – дослідити, по-перше, взаємозв'язок комунікативної ситуації та лексичного планування, по-друге, його вплив на процеси вимови. Зв'язок між лексичним плануванням мови й артикуляцією відіграє важливу теоретичну роль у розумінні мововиробництва. Проте його природа залишається маловивченою. І хоча мовознавці виділяють три аспекти мововиробництва (процес планування, артикуляційний план і виконання плану), дослідження в цій області в основному зосереджені на співвідношенні між першим і останнім аспектами. Будь-яка систематична зміна артикуляції відбувається суто через варіації у процесі планування і пошуку репрезентації слова. Акустична редукція виникає через спрощення механізмів виробництва, а скорочення є результатом деякої комбінації активації концептуальних і лінгвістичних уявлень, пов'язаних зі словом, і спрощення будь-якого із процесів, пов'язаних зі створенням артикуляції плану з концепту. Відповідно до цієї думки передбачається, що зміни у вимові слова через контекстуальну даність цілком відбуваються через спрощення процесів репрезентації або кодування, задіяних у плануванні. У цій роботі увагу зосереджено на вивченні можливих шляхів впливу та залежності процесів лексичного планування й артикуляції як на сегментному, так і на супraseгментних рівнях шляхом дослідження зв'язку між обстановкою комунікації і рівнем лексичного планування, а також впливу ступеня планування мови на вимову.

Методи. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи, як методи прихованого запису (для отримання зразків мовлення, що найбільш точно відображають природну мовленнєву поведінку мовця), напівстандартного інтерв'ю (його принцип полягає в тому, що той, хто проводить інтерв'ю, має можливість залежно від обставин варіювати форму питань, які спрямовані не на отримання певної інформації від опитуваних, а на отримання зразків мовлення необхідних стилів) та включеного спостереження (фіксування мовлення інформанта в офіційній ситуації спілкування), аудитивний (для ідентифікації й інтерпретації зібраного матеріалу), зіставно-порівняльний метод (для зіставлення вимовних варіантів різних комунікативних ситуацій).

Результати. Підвищення складності виробництва промови під час лексичного планування приводить до збільшення артикуляційної деталізації. Зниження складності виробництва приводить до зниження вимови, а значить, більш швидке планування приведе до меншої кількості деталей.

Висновки. Чим більш невимушена обстановка спілкування, тим більш прості і короткі слова використовує мовець і, як наслідок, артикуляція стає менш деталізованою. Різноманітні процеси зміни звуків, отже, інтонаційних моделей не завжди безпосередньо пов'язані з тенденцією до економії мовних засобів в ситуації невимушеного спілкування, але також і з особливостями лінгвістичного планування, швидкість якого істотно збільшується під час спонтанного мовлення.

Ключові слова: мововиробництво, вимова, ситуація спілкування, лексичний пошук.

THE DEPENDENCE OF LEXICAL PLANNING AND ARTICULATION

Koriahina Alona Yuriivna,

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Romano-Germanic
Philology and German Translation
Petro Mohyla Black Sea National University
koryagina1987@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9010-9557*

Purpose. The article is devoted to the question of reflecting the level of lexical planning on the speaker's articulation characteristics. Its purpose is to explore, first, the relationship between communicative situation and lexical planning, and second, its impact on pronunciation processes. The relationship between lexical language planning and articulation plays an important theoretical role in understanding language production. However, its nature remains poorly understood. And although linguists distinguish three aspects of language production (planning process, articulation plan and plan of performance), research in this area is mainly focused on the relationship between the first and last aspect. Any systematic change of articulation occurs solely due to variations in the planning and search for the representation of the word. Acoustic reduction occurs through the simplification of production mechanisms, and the reduction is the result of some combination of activating conceptual and linguistic representations associated with the word and simplifying any of the processes involved in creating the articulation of the plan from the concept. According to this view, it is assumed that changes in the pronunciation of a word due to contextual data occur entirely through the simplification of the processes of representation or coding involved in planning. This paper focuses on the study of possible ways of influence and dependence of lexical planning and articulation processes at both segmental and supersegmental levels by studying the relationship between communication and lexical planning, as well as the influence of language planning on pronunciation.

Methods. To achieve this goal, methods were used such as covert recording methods (to obtain speech samples that most accurately reflect the natural speech behavior of the speaker), semi-standard interview (its principle is that the interviewer has the opportunity depending on the circumstances, vary the form of questions, which are aimed not at obtaining certain information from respondents, but at obtaining samples of speech of the required styles) and included observation (recording the informant's speech in a formal communication situation), auditory (to identify and interpret collected material), comparative method (for comparing pronunciation variants of different communicative situations).

Results. Increasing complexity of speech production during lexical planning leads to increased articulation detail. Reducing complexity of production leads to a decrease in pronunciation, which means faster planning, will lead to fewer details.

Conclusions. The more relaxed the communication environment is, the simpler and shorter the words the speaker uses and, as a result, the articulation becomes less detailed. Various processes of sound changing, and at the same time intonation models are not always directly related to the tendency to save language in a situation of relaxed communication, but also to the peculiarities of linguistic planning, the speed of which increases significantly during spontaneous speech.

Key words: language production, pronunciation, communication situation, lexical search.

1. Введение

Связь между лексическим планированием речи и артикуляцией продолжает играть важную теоретическую роль в понимании речевого производства. Тем не менее его природа остается малоизученной. Априори можно выделить три аспекта производства речи: процесс планирования (например, процессы лексического и фонологического поиска), артикуляционный план, генерируемый процессами планирования (который зависит не только от процесса, но и от представлений, над которыми он работает), и выполнение плана (то есть артикуляция). Исследования в области языкового производства в основном сосредоточены на соотношении между первым и последним аспектами. Все более распространенной теоретической позицией является то, что процесс планирования напрямую отражается в артикуляционном плане и, следовательно, в артикуляции и произношении (Arnold, Watson, 2015; Kahn, Arnold, 2012; Watson et al., 2015). Некоторые авторы идут дальше и предполагают, что любое систематическое изменение артикуляции происходит исключительно из-за вариаций в ходе планирования и поиска репрезентации слова. Например, Дж. Кан и Дж. Арнольд, стремясь учесть влияние данности на акустическую реализацию, предполагают, что акустическая редукция возникает из-за упрощения механизмов производства, а сокращение является результатом некоторой комбинации активации концептуальных и лингвистических представлений, связанных со словом, и упрощения любого из процессов, связанных с созданием артикуляционного плана из концепта (Arnold, Kahn, 2012: 313).

Согласно этой точке зрения предполагается, что изменения в произношении слова из-за контекстуальной данности полностью происходят из-за упрощения процессов репрезентации или кодирования, задействованных в планировании. Подобные предположения о связи между лексическим планированием и артикуляцией все чаще находят место и в психолингвистических исследованиях (Kahn, Arnold, 2012; MacDonald, 2013; Watson, 2015).

Актуальность такого исследования определена, во-первых, повышенным интересом лингвистов к фоностилистическому аспекту изучения речи, к вопросам стратификации фоностилей для поиска источников звуковых изменений, во-вторых, раскрытием вопроса зависимости речевого поведения от уровня официальности коммуникативной ситуации.

Научная новизна статьи обусловлена тем, что в ней впервые в отечественной лингвистике исследовано влияние лингвистического планирования на фонетическую сторону речи в разных коммуникативных ситуациях.

В настоящей работе мы сосредоточиваемся на изучении возможных путей влияния и зависимости процессов лексического планирования (далее – ЛП) и артикуляции как на сегментном, так и на супraseгментном уровнях. Для этого необходимо, во-первых, определить связь между обстановкой коммуникации и уровнем лексического планирования, во-вторых, проследить, как влияет степень планирования речи на произношение на звуковом и интонационном уровнях.

2. Лексическое планирование в аспекте фоностилистики

Лингвистическое планирование является необходимым поиском слов и определенным синтаксическим построением при подготовке к свободному произношению. Его также иногда отождествляют с термином «языковое планирование», что является ошибочным, поскольку последнее означает сознательное воздействие на развитие языка и не имеет ничего общего со спонтанным отбором фонетических, лексических и синтаксических вариантов при построении речи. Большинство моделей языкового производства предполагают, что лингвистическое планирование высказывания выполняется постепенно (Zhao, Yang, 2016). Но на практике происходит так, что артикуляция высказывания может быть инициирована до того, как будут спланированы все составляющие слова и вся его структура. Исследование ЛП заключается в изучении способов принятия решения говорящим в той или иной ситуации общения. В фонетическом плане этим занимаются фоностилисты и социофоноетики.

В данной статье уровень лексического планирования мы будем определять в диафазном аспекте языковой дифференциации (Петренко, 2015), которая связана с ситуативными факторами. Ситуативную вариативность, которая проявляется в использовании тех или иных языковых средств, связывают с противопоставлением различных функциональных, а на фонетическом уровне – произносимых стилей, каждый из которых представляет собой комплекс фонетических средств, присущих определенному речевому высказыванию в соответствующей форме и ситуации и в определенной сфере языковой коммуникации.

Многие лингвисты работали над вопросом выделения определенных стилей произношения (Аванесов, 1984; Гайдучик, 1981). В своих трудах Л.В. Щерба соотносил разные стили произношения с различными степенями проявления двух признаков: скорости речи и тщательности артикуляции. На важность первого признака указывают

такие названия названных им стилей, как замедленный или полный, обычный, разговорный и другие. Языковед Г.И. Аванесов выделял три стиля: основной, или нейтральный, высокий и разговорный. Он считал, что стили произношения отличаются друг от друга степенью тщательности в реализации нормативно фонемного состава слов. Г.И. Аванесов говорил, что стили произношения различаются, во-первых, в зависимости от общественно-го положения говорящего, во-вторых, от того, к кому обращается говорящий, в-третьих, от того, где он говорит (Аванесов, 1984: 31). Точно так же различается и лексическая наполненность высказывания, а указанные факторы (кто говорит, кому и где) напрямую связаны с процессами лексического планирования речи, приспособленными к различным условиям социального порядка и для разных целей общения.

Таким образом, основываясь на теории трех стилей речи, можно выделить три уровня ЛП высказывания, а именно: высокий (детальный, тщательный), средний (нейтральный) и низкий (небрежный), которые, в свою очередь, характерны для ситуаций официального, менее официального и неофициального (непринужденного) общения соответственно.

Уровень ЛП является главным показателем для вариативности как на синтаксическом, так и на фонетическом уровнях. Нельзя утверждать, что говорящий не произносит определенное количество звуков только лишь с целью экономии языковых средств. Это происходит в первую очередь по той причине, что говорящий в процессе ЛП оценивает степень (не)важности определенных частей слова, слов или синтагм.

Фонетическая система разговорной речи характеризуется тем же количеством языковых единиц, что и кодифицированный литературный язык. Однако каждая фонема обладает большим набором звуковых репрезентаций. То есть специфика фонетического яруса разговорной речи проявляется в особенностях реализации и сочетаемости фонем. Это связано прежде всего с присущим устной речи пренебрежением четкостью произношения, поскольку ситуации общения (разговорной речи) не требуют от говорящих высокой степени напряжения органов речи. Звуки произносятся нечетко, концы слов, особенно фраз глотаются, произношение иногда упрощается настолько, что некоторые составы полностью выпадают. Но это не мешает пониманию сказанного. Причиной этого является то, что собеседники знают, о чем идет речь, и они могут легко сократить высказывания и упростить свою речь. То есть несмотря на то, что ускоренная артикуляция влияет на изменение фонемного состава слов, идентификация слова все же происходит. Это становится возможным в результате способности человека восстанавливать фонемную структуру из оставшихся фонем. Этот процесс реализуется на основе длительного речевого опыта человека. И изменения претерпевают только те фонемы, которые не являются базовыми в фонологической структуре слова.

3. Взаимосвязь лексического планирования и артикуляции

Существует прямая зависимость вариативности речи от коммуникативного намерения и ситуации общения говорящих: чем меньше степень официальности контекста общения, тем больше языковых изменений претерпевает высказывание. Причем в первую очередь это фонетические изменения.

Вариативность гласных и согласных в речи является позиционно и ситуативно обусловленной. Позиционная обусловленность заключается в использовании говорящими определенного варианта фонологической переменной в зависимости от особенностей ее расположения в слове, слове или синтагме. Ситуативная обусловленность подразумевает зависимость появления определенного варианта и его частотной реализации от обстановки коммуникации и уровня ЛП. При этом лингвистические и экстралингвистические факторы взаимодополняют друг друга.

Реализация произносительных особенностей гласных и согласных в разговорной речи, то есть со сниженным уровнем ЛП и соответствующей ему степенью спонтанности, характеризуется использованием как нормативных, так и факультативных вариантов.

При анализе фонологических переменных гласных можно наблюдать тенденцию к изменению по признаку ряда, к лабиализации / делабиализации, монофтонгизации, ослабление твердого приступа гласного. Фонетические особенности согласных в речи с нейтральным или сниженным уровнем ЛП проявляются в сокращенных, ассимилированных и редуцированных формах (оглушение звонких, фрикатизация, сокращение аффрикат, палатализация, веляризация и так далее). В результате допустимого в неофициальной обстановке сниженного уровня ЛП фонологические переменные гласных и согласных характеризуются высоким процентом элизий.

Важно отметить и тот факт, что сокращение количества звуков в ситуации неофициального общения зависит не только от способа произнесения слова, но и от выбора слов для реализации определенного значения. Примером такого процесса может быть использование выражений «как много» и «сколько». Искусственно и неуместно будет звучать в дорожной пробке вежливая, корректная и литературно выдержанная фраза: «Пожалуйста, соблюдайте здесь преимущество проезда!». В типичной ситуации наиболее употребителен литературно-разговорный призыв: «Ваше преимущество!». Подобными примерами являются противопоставления «поставить/задать вопрос» и «спросить» и другие, а также замена имени существительного местоимением. Свойственные ситуации неофициального общения спонтанность и эмоциональность высказывания могут служить толчком для использования таких незапланированных лексических элементов, как «ну и», «оп», «же», «так сказать», «ах», «тю» и так далее. Они имеют большое значение для процесса коммуникации, помогая наладить или продолжить языковой контакт, быстро заполняя паузу при размышлении.

Особенностями супrasegmentного уровня разговорной речи являются снижение просодических показателей громкости качества голоса, большее по сравнению с литературным языком количество коротких ритмических тактов, фразовых ударений, ритмических тактов с нисходящей интонацией, эллипсис слогов и больших частей речевой цепи, ведущей к перестройке составляющей и ритмической структуры слова. Нарушение синтаксических норм является особенностью разговорной речи. В ситуации неофициального общения часто фиксируются вопросы, грамматически оформленные как повествовательные предложения (интонационные вопросы).

Характер паузации в ситуациях официального и непринужденного общения разный и связан в первую очередь с таким экстралингвистическим фактором, как подготовленность речи. Контекст официальной коммуникации требует от говорящего предварительного ознакомления с предметом разговора (чтение текста, выступления, деловые переговоры и другое), что, в свою очередь, приводит к паузации речи между синтаксически связанными группами слов. Спонтанная речь делится на незаконченные смысловые отрезки, поэтому в контексте НС пауз выявлено значительно больше, чем в ситуации ОС. Обстановка непринужденной коммуникации предполагает произвольный характер общения, импровизацию и характеризуется появлением пауз даже внутри синтаксической группы. Поскольку различные виды пауз (психологические, хезитации, умышленные, апеллятивные и другие) выполняют различные функции, то они не были никак связаны с темпом речи.

4. Выводы

Относительно вопроса о взаимосвязи между ЛП и произношением можно выделить два определяющих суть проблемы утверждения:

а) повышение сложности производства речи во время лексического планирования приводит к увеличению артикуляционной детализации;

б) снижение сложности производства приводит к снижению произношения, а значит, более быстрое планирование приведет к меньшему количеству деталей.

Чем более непринужденная обстановка общения, тем более простые и краткие слова использует говорящий и, как следствие, артикуляция становится менее детализированной. Процессы изменения звуков (редукции, ассимиляции, лабиализации, элизии и так далее), а также интонационных моделей не всегда напрямую связаны с тенденцией к экономии языковых средств в ситуации непринужденного общения, как отмечено в ряде социофонетических и фоностилистических исследований (Аванесов, 1984; Гайдучик, 1981; Петренко, 2015; MacDonald, 2013), но также и с особенностями лингвистического планирования, скорость которого увеличивается при спонтанной речи и существенно влияет на выбор языковых средств.

Литература:

1. Аванесов Р.И. Русское литературное произношение. Москва : Просвещение, 1984. 384 с.
2. Гайдучик С. М. К вопросу о классификации фонетических стилей и о предмете фоностилистических исследований. *Романское и германское языкознание* : республиканский межведомственный сборник. Минск : Издательство Минского государственного университета, 1981. Вып. 11. С. 9–15.
3. Петренко А.Д. Социолингвистические проблемы вариативности языка как целостной структуры : коллективная монография. Москва : Перо, 2015. 282 с.
4. Arnold J.E., Kahn J.M., Pancani G.C. Audience design affects acoustic reduction via production facilitation. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2012. P. 505–512.
5. Arnold J.E., Watson D.G. Synthesising meaning and processing approaches to prosody: Performance matters. *Language, Cognition and Neuroscience*. 2015. P. 88–102.
6. MacDonald M.C. How language production shapes language form and comprehension. *Frontiers in Psychology*. 2013. 226 p.
7. Watson D.G., Buxó-Lugo A., Simmons D.C. The effect of phonological encoding on word duration: Selection takes time. *Explicit and implicit prosody in sentence processing*. 2015.
8. Zhao L.M., Yang Y.F. Lexical Planning in Sentence Production Is Highly Incremental: Evidence from ERPs. *PLoS One*. 2016.

References:

1. Avanesov R.I. (1984). Russkoe literaturnoe proiznoshenie. [Russian literary pronunciation]. M.: Prosveshchenie, 384 p. [in Russian].
2. Gayduchik S.M. (1981). K voprosu o klassifikatsii foneticheskikh stiley i o predmete fonostilisticheskikh issledovaniy. [On the question of the classification of phonetic styles and the subject of phonostylistic research]. Minsk: Izdatel'stvo Minskogo gosudarstvennogo universiteta, P. 9–15. [in Russian].
3. Petrenko A.D. (2015). Sotsiolingvisticheskie problemy variativnosti yazyka kak tselostnoy struktury: kollektivnaya monografiya. [Sociolinguistic problems of language variability as an integral structure: collective monograph]. M.: Izd-vo "Pero", 282 p. [in Russian].
4. Arnold J.E., Kahn J.M., Pancani G.C. (2012). Audience design affects acoustic reduction via production facilitation. *Psychonomic Bulletin & Review*. P. 505–512.
5. Arnold J.E., Watson D.G. (2015). Synthesising meaning and processing approaches to prosody: Performance matters. *Language, Cognition and Neuroscience*. P. 88–102.
6. MacDonald M.C. (2013). How language production shapes language form and comprehension. *Frontiers in Psychology*. 226 p.
7. Watson D.G., Buxó-Lugo A., Simmons D.C. (2015). The effect of phonological encoding on word duration: Selection takes time. *Explicit and implicit prosody in sentence processing*.
8. Zhao L.M., Yang Y.F. (2016). Lexical Planning in Sentence Production Is Highly Incremental: Evidence from ERPs. *PLoS One*.

*Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИГУКОВИХ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ

Кучер Альона Сергіївна,
*аспірантка кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка
dehalyuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9056-7697*

Мета. Комплексно проаналізувати вигуківі нечленовані речення у зв'язку з їхніми семантичними, граматичними, комунікативно-прагматичними характеристиками та модальною спеціалізацією, описати закономірності реалізації нечленованих речень такого типу в системі синтаксично нечленованих конструкцій.

Методи. В основу дослідження покладено такі методи: аналіз та порівняння, що полягають в аналітичному опрацюванні теоретико-методологічної бази й інтерпретуванні різних дослідницьких парадигм у студіюванні вигуків та вигуківих нечленованих речень; описовий, який ґрунтується на з'ясуванні провідних особливостей вигуківих нечленованих речень; функційно-прагматичний метод, який передбачає характеристику вигуківих нечленованих речень із позиції виявлення їхньої комунікативної ролі у формуванні та вираженні думки.

Результати. У статті звернено увагу на актуальність студіювання вигуків як одного з головних морфологічних маркерів нечленованих речень. Сформульовано низку наукових концептів у рамках визначення граматичної природи вигуків та виявлення провідних особливостей вигуківих нечленованих речень. Зауважено різноаспектність наукового бачення стосовно сутнісних характеристик вигуків, оскільки вигуки як морфологічні одиниці мови активно інтегрують у сферу синтаксису та набувають синтаксичних категоріальних особливостей. Охарактеризовано низку різних класифікацій вигуківих нечленованих речень, в основі яких закладено різні критерії їх опису. Указано на формальність віднесення мовленнєвих етикетних формул та звуконаслідувань до складу вигуківих нечленованих речень та проаналізовано з етимологічного погляду причини та наслідки інтер'єктивації.

Висновки. Результати дослідження свідчать про те, що вигуки часто стають граматичним центром нечленованих речень, формують такі їхні семантичні групи: емоційні, апеллятивні, спонукальні, етикетні та звуконаслідування (окрема група). Варто зазначити, що для розуміння семантичної природи вигуківих нечленованих речень доречною є їхня співвіднесеність із висловленням, що стає однією із провідних тез їх аргументованого кваліфікування як емоційних еквівалентів речення.

Ключові слова: вигук, нечленовані речення, інтер'єктивація, семантика вигуків, мовленнєві формули етикету, звуконаслідування.

THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH OF EXCLUSIVE INSONMINATED SENTENCES

Kucher Alona Serhiivna,
*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Language
Borys Hrinchenko University of Kyiv
dehalyuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9056-7697*

Purpose. Comprehensively analyze exclamatory inarticulate sentences in connection with their semantic, grammatical, communicative-pragmatic characteristics and modal specialization, describe the patterns of implementation of inarticulate sentences of this type in the system of syntactically inarticulate constructions.

Methods. The article is based on the following methods: analysis and comparison, which consist in the analytical elaboration of the theoretical and methodological basis and interpretation of different research paradigms in the study of exclamations and exclamatory inarticulate sentences; descriptive, which is based on elucidating the leading features of exclamatory inarticulate sentences; functional-pragmatic method, which provides for the characterization of exclamatory unarticulated sentences from the standpoint of identifying their communicative role in the formation and expression of thought.

Results. The article draws attention to the relevance of studying exclamations as one of the main morphological markers of inarticulate sentences. A number of main scientific concepts have been formulated in the framework of determining the grammatical nature of exclamations and identifying the leading features of exclamatory HP. The diversity of scientific vision in relation to the essential characteristics of exclamations is noticed, as exclamations as morphological units of language are actively integrated into the sphere of syntax and acquire syntactic categorical features. A number of different classifications of exclamatory inarticulate sentences are characterized, which are based on different criteria for their description. The formality of the attribution of speech etiquette formulas and sound imitations to the composition of exclamatory inarticulate sentences is pointed out and the causes and consequences of interjection are analyzed from the etymological point of view.

Conclusions. The results of the study show that exclamations often become the grammatical center of inarticulate sentences, forming the following semantic groups: emotional, appellation, motivational, etiquette and sound imitation (separate group). It should be noted that in order to understand the semantic nature of exclamatory inarticulate sentences, it is appropriate to correlate them with judgment, which becomes one of the leading theses of their reasoned qualification as emotional equivalents of the sentence.

Key words: exclamation, unarticulated sentences, interjection, semantics of exclamations, speech formulas of etiquette, sound imitation.

1. Вступ

Дослідження комунікативно-прагматичного втілення мовних явищ у розмовному мовленні є однією із провідних концепцій сучасного мовознавства. Синтаксичний рівень, у свою чергу, постає як складник створення мовленнєвої експресивності, формує унікальність кожної комунікативної ситуації, відображає сконденсованість, фрагментарність або ж розлогість, надлишковість думки. Нечленовані речення (далі – НР) є засобами експресивного синтаксису, що здатні інтенсифікувати суб'єктивність викладу, увиразнити зміст повідомлення відповідно до художнього задуму та комунікативно-прагматичних завдань, поставлених автором перед самим собою та читачем.

Традиційно в мовознавстві до засобів формування НР відносять вигуки, частки, модальні слова. Однак актуальність статті визначається тим, що вигуківі НР із граматичного погляду викликають у дослідників чимало дискусій. Особливо вагомим у висвітленні формально синтаксичних ознак вигуківих нечленованих речень постає вирішення питання у витлумаченні статусу вигуків та їхньої потенційності ставати граматичним центром речення у зв'язку з їхніми функційними та структурно-семантичними характеристиками. Окрім цього, дослідників цікавить сутність такого явища, як інтер'єктивізація, що виступає способом розширення формально-виражальних можливостей вигуківих НР.

Метою пропонованого дослідження є теоретико-методологічний аналіз НР, формальними репрезентантами яких є вигуки. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) опрацювання різних дослідницьких підходів щодо виявлення кваліфікаційних ознак вигуків; 2) аналіз проблеми дефініції терміна «вигук»; 3) визначення граматичного статусу вигуків як морфологічних маркерів НР; 4) розгляд та порівняння різних наукових класифікацій вигуківих НР; 5) опис структурно-семантичних груп НР вигуківого типу; 6) виявлення передумов і особливостей інтер'єктивізації різних частин мови; 7) з'ясування питання потенційності мовленнєвих етикетних формул та звуконаслідувань щодо набуття ними статусу НР.

2. Дослідницька поліаспектність у вивченні вигуків

У поле зору мовознавців вигуки потрапляють як різнорівневі одиниці водночас морфологічного, синтаксичного рівнів, які інтегрують у комунікацію. Саме це спричинює різнопозиційність у кваліфікуванні вигуків, у зв'язку із чим дослідники їх визначають по-різному, як-от: реченнєві дійсничні одиниці (І. Вихованець), одиниці мовлення (І. Вихованець, К. Городенська), частина мови (В. Горпинич, М. Плющ), звуки голосу (М. Греч), знаки відчуттів (О. Пешковський), особливий розряд слів (Б. Кулик, О. Востоков, П. Фортунатов), «неясна і туманна категорія» (Л. Щерба), неповні слова (О. Шахматов) тощо. Позначені терміни свідчать про те, що вигукам притаманний широкий діапазон функційних показників та розмитість граматичного вираження, водночас вони посідають особливе місце в частиномовній системі, оскільки «на відміну від повнозначних частин мови, ця категорія слів не співвідноситься з поняттями; не вказує вона й на відношення чи на зв'язок між словами в реченні, як це властиво службовим словам. Не мають вигуки і граматичних категорій – відмінків, роду, числа, часу, способу та іншого. Вони не змінюються й не мають форм словотворення» (СУЛМ, 1969: 525). Натомість В. Горпинич, який надає вигуку статусу окремої частини мови зі специфічною семантикою, категоріальним значенням емоційності та волевиявлення і із семантико-прагматичною варіативністю, усе ж зауважує, що вигуки мають властивість наближатися до всіх інших частин мови: «вони мають елемент денотативного значення і здатні розвивати багатозначність як іменники, прикметники, дієслова» (Горпинич, 2004: 302).

Справді, попри відмінність категоріального визначення вигуку, усе ж його традиційно відносять до морфологічних одиниць, які перебувають за межами повнозначних та службових. Учені переконані в тому, що вигуки не є носіями номінативних значень, а лише служать для безпосереднього вираження різних почуттів, емоцій і волевиявленя і володіють усвідомленим колективом смисловим змістом (Бабайцева, 1981: 111; Жовтобрюх, Кулик, 1965: 414; Горпинич, 2004: 302; СУЛМ, 2002: 327). Водночас учені вказують на важливість інтонаційного оформлення вигуків, яке постає як одна із провідних ознак вигуків, за відсутності якої втрачається їхнє емоційно-експресивне вираження, що призводить до нівеляції сутності самих вигуків та втрати їхньої основної комунікативної функції.

Однак інтонаційне оформлення вигуку поєднується з нетиповими особливостями його граматичного плану вираження. Вказівка на те, що вигуки не можуть вступати у граматичні зв'язки з реченням, приводить до розуміння їхньої окремої синтаксичної позиційності, тобто самостійності. Таке бачення зумовлює формально граматичне трансформування вигуків із розряду особливих слів до набуття ними потенційної реченнєвої природи, тобто вони перелаштовуються в систему синтаксичних одиниць. Однак спостерігається науковий дисбаланс у кваліфікуванні граматичного вираження вигуків, адже нібито вигуки і витлумачують поза самостійними і службовими частинами мови, що вже демонструє деяку їхню морфологічну аморфність, водночас не вказують ні на що, не називають, не позначають нічого, а лише виражають душевний стан мовця, його почуття, емоції, сприйняття навколишньої дійсності тощо, а з іншого боку, незважаючи на семантико-морфологічну ущербність вигуків, на неможливість вступати в будь-які зв'язки з іншими словами, вчені все ж часто позиціонують їх як претенденти на формування речень, тобто допускають можливість для вигуків описати позамовну дійсність тим виражальним арсеналом, яким вони володіють. Отже, простежуємо деякі наукові суперечності у вирішенні питання граматичної природи вигуку, але таку тенденцію до набуття реченнєвотвірної характеристики вигуками, на нашу думку, ускладнює ще й варіативність витлумачення та неоднозначність у виявленні кваліфікаційних ознак природи самого речення як одиниці синтаксису.

Ще на початку ХХ ст. Д. Овсяннико-Куликовський зауважує властивість вигуків займати позицію поряд із реченням, тобто граматично «не входить до його складу», окрім тих випадків, коли вигуки функціонують «не

як виразники почуттів, а замість іменників і дієслів», тобто виконують граматичну роль членів речення, входять уже у структуру самого речення. В інших випадках вигуки спроможні формувати самі «рід речень» (Овсяннико-Куликовський, 1902: 32).

О. Шахматов теж одним із перших здійснив спробу охарактеризувати вигуки із синтаксичного погляду та допустив можливість вигуків ставати синтаксичним центром речення, але водночас вказав на те, що «вигук означає, що ми відчуваємо відоме відчуття чи виражаємо свою волю, але слово є водночас тільки сигналом для виникнення відповідного уявлення, а не знаком його». Саме тому, як зазначає О. Шахматов, вигуки є «неповними словами», бо «слово – це не тільки сигнал для уявлення, але і словесне його вираження» (Шахматов, 1927: 100).

У контексті аналізу частин мови Л. Щерба позиціонує вигуки як не до кінця зрозумілі слова, «значення яких зводиться до емоційності і відсутності пізнавальних елементів, а формальна ознака – до повного синтаксичного відокремлення, відсутності будь-яких зв'язків з попередніми і наступними елементами в потоці мовлення» (Щерба, 1974: 82).

І. Вихованець визнає той факт, що вигукам властиве інтегрування у сферу комунікації, тобто для них характерна реалізація в мовленні, яке постає своєрідним суб'єктивним ретранслятором опису дійсності, і схильний позиціонувати вигуки як «емоційні відповідники судження», як «відображення емоційної реакції мовця на позамовну ситуацію». (Вихованець, 1988: 37). Учений висловлює конструктивне міркування про віддалену співвіднесеність вигуків із судженням, що дозволило досліднику віднести вигуки до реченневих утворень. Визначає їхній периферійний характер, що проявляється на перетині мовного та мовленнєвого рівнів, та попри їхню формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну ущербність, усе ж не позиціонує вигуки аграматичними, оскільки «у них у сконденсованій формі виявляється позиція речення в тексті» (Вихованець, 1988: 37–38). На нашу думку, такі висновки є надзвичайно прогресивними в рамках визначення самостійного граматичного статусу вигуків, які попри відсутність чітко окреслених функційно-семантичних значень, попри особливе формальне вираження й ослаблену синтаксичну позиційність, що простежується у відсутності граматичних зв'язків з іншими словами, усе ж виявляють реченнєву організацію.

Підтримує позицію І. Вихованця і К. Городенська, яка називає вигук «емоційним відповідником судження» і зазначає, що «у вигуках у сконденсованій формі виявляється позиція речення в тексті», а самі нечленовані сконденсовані речення постають як реалізації синтаксичної функції вигуків, яка для них є первинною (Безпояско, Городенська, 1993: 320).

Л. Мацько теж помічає синтаксичну незалежність вигуків, яка формується відповідно до комунікативних умов, тобто «у процесі мовлення вигуки виходять на рівень зв'язного тексту як самостійні функціонально значимі граматичні одиниці з емоційно-оцінною чи спонукальною семантикою, сформованою на базі концептуального змісту попереднього чи наступного контексту, ситуації та паралінгвістичних компонентів спілкування» (Мацько, 1983: 68).

У «СУЛМ» за редакцією І. Білодіда вигуки витлумачено як «своєрідні незмінні слова, що можуть виступати як еквіваленти висловів і виражають почуття, емоції, настрої людини або різні волевиявлення її в найзагальнішому вигляді, не називаючи їх», тобто можуть як супроводжувати речення, так і виступати як «єдине самостійне висловлення», як його замітник (СУЛМ, 1969: 525). М. Личук, досліджуючи формальні та семантичні особливості нечленованих речень, виділяє нефразеологізовані власне-нечленовані речення, облігаторними компонентами яких є вигуки (Личук, 2018: 33).

У міркуваннях О. Пешковського натрапляємо на кардинально протилежні висновки щодо потенційної реченневої властивості вигуків, зокрема випадків їх використання в діалогах у позиції відповідей, а також різних видів божби, вибачень, лайки тощо. Дослідник переконаний, що такі одиничні слова і сполучення не є реченнями, «це тільки фрази, тобто інтонаційні одиниці, але не граматичні». Мовознавець наводить приклад питання-відповіді: *Він приїхав? – Так!*, де відповідь розцінює не як реченнєве утворення, а як тільки ствердження, тобто «ствердне ставлення наше (мовців – А.К.) до висловленої раніше думки», що свідчить про відсутність сконденсованого речення на кшталт *Так, він приїхав*, а лише *Так*. (Пешковский, 2001: 410–411).

3. Наукові класифікації вигуків НР

Традиційно вигуки класифікують за різними показниками: за структурою, за походженням, за значенням, тобто за семантикою, за формальним вираженням.

Натрапляємо на одну з перших класифікацій вигуків, створену М. Гречем, у якій дослідник виокремлює три групи: 1. Звуки, що виражають яке-небудь почуття (здивування: *а, ах, ой, ба-ба* тощо; радість і сміх: *ха-ха, ура* тощо; обурення: *е, тьху* й інші; печаль та сумніви: *ах, ох* тощо). 2. Звуки, що виражають наказ: *тс, циць, ну, гей, на й* інші, що в наказовому способі мають силу дієслів. 3. Наслідувальні звуки, які служать коренями під час складання слів: *бр, ррр, хлоп, бух, бах, цап* та інші (Греч, 1834).

У питанні класифікаційного впорядкування Ш. Баллі вдається до історичного аналізу вигуків, які витлумачує як окличні слова і які поділяє на дві групи: 1. Вигуки, тобто оклики типу *ах! ех! ох!* та інші, які мають етимологію інстинктивних окликів, якими людина рефлексивно, мимовільно супроводжувала свої почуття, емоції, унаслідок неодноразового повторення яких «людський розум пов'язав їх з уявленнями про ці почуття, і вони стали символами останніх». 2. Оклики, в основі яких – звичайні слова, у яких «поступове зростання афективного начала у вираженні думки привело до повного витіснення логічного змісту: *Так от! Ну що ж!* та інші (Баллі, 2001: 311).

Л. Мацько поділяє вигуки на такі три розряди: 1. Емоційні вигуки – одиниці, що виражають емоційне ставлення мовців до певних об'єктів чи явищ, переживання, у яких відображається стійке й узагальнене ставлення до

об'єктів і явищ (почуття), серед яких вирізняє дві групи за обсягом і рухливістю семантики: однозначні (*nxе! nxu! тьху! фу* й інші) та багатозначні (*ой! ах! о! а! ай!* та інші). 2. Імперативні – вигуки, що виражають волевиявлення мовця, які за ступенем інтенсивності вияву імперативної ознаки формують три групи: а) оклики на зразок *ау! агов! алло! гей! гов! ей!* та інші (зміст яких полягає у зверненні уваги співрозмовника або бажаного співучасника, або виконавця); б) вигуки *ану! анумо! ну! нум! Нумо!* та інші (змістом є спонукання до здійснення дії); в) *баста! годі! шабаш! біс! цить!* та інші (виражають категоричне спонукання до виконання, повторення чи припинення дії). 3. Етикетні вигуки – одиниці, що виражають такі узвичаєні складові частини спілкування, як вибачення, вітання, прощання, запрошення тощо (*спасибі, даруйте, добраніч* та інші). 4. Вокативні інтер'єктиви або слова прикликання тварин і птахів, орієнтовані на встановлення певного контакту між мовцем і твариною (*гуля! кичь! агуш!* та інші). Особливою групою дослідниця виділяє звуконаслідувальні слова (СУЛМ, 2002: 428–430).

Б. Кулик виділяє дві групи вигуків: 1) вигуки, що служать для вираження емоцій, почуттів. До цієї групи дослідник також відносить слова і словосполучення, що виражають подяку, лайку, привітання, прощання, божбу й інші (*Щур Вам! Спасибі! Йй-богу! Йй-бо! Чорта лисого! От тобі й маєш!* та інші); 2) вигуки, що служать для вираження волевиявленя (вигуки-імперативи, що виражають спонукання до якоїсь дії або оклик, бажання привернути чиюсь увагу. Особливо групу формують серед імперативних слова для спонукання тварин до чогось, зокрема для приклику або відгону тварин (*Ho! Тпр! тю-тю-тю* й інші). Звуконаслідувальні слова, на думку Б. Кулика, дуже близько стоять до вигуків, але до їхньої класифікації не входять (Жовтобрюх, Кулик, 1965: 415–417).

Натрапляємо на класифікації К. Городенської та А. Колодяжного, які дублюють одна одну. Згідно зі спостереженнями дослідників, вигуки поділяються на: 1) емоційні, які спеціалізуються на вираженні емоцій, почуттів, переживань, фізичного та психічного стану людини тощо; 2) вигуки волевиявлення, які поділяються на: а) наказово-спонукальні, відповідно наказові та спонукальні; б) апелятивні, до яких належать вигуки, за допомогою яких привертають увагу, звертаються до когось; вигуки, які використовують із метою прикликання тварин, птахів; вигуки, що виражають привітання, пробачення, подяку тощо (Городенська, Безпояско, 1993: 324–326; СУЛМ, 1969: 530–534).

У результаті розгляду різноманітних класифікацій вигуків за формально-семантичними показниками стає помітною неоднозначність у віднесенні до вигуків звуконаслідувальних слів. У процесі вирішення цього питання склалося дві тенденції, згідно з першою, звуконаслідувальні слова відносять до вигуків (М. Греч, Л. Мацько, М. Плющ та інші), згідно із другою, звуконаслідувальні слова позиціонують як особливу групу слів, які вживаються поряд із вигуками, тобто прилягають до них, але не входять до складу вигуків (А. Колодяжний, К. Городенська, Б. Кулик, Л. Щерба й інші).

Доречними є міркування К. Городенської, яка в контексті розгляду реченнєвої концепції вигуку не заперечує факту співвіднесення звуконаслідування з логічною основою речення-судження, але, на відміну від вигуків, вони позначають тільки позамовну ситуацію, що перебуває за межами емоційного сприйняття людиною певних подій, явищ, дій тощо, тобто є позасуб'єктивними мовленнєвими одиницями відображення дійсності. Наприклад, «звукослідування *хлюп-хлюп* співвідноситься із ситуацією, що позначається реченням *Вода хлюпає*» (Безпояско, Городенська, 1993: 327).

З етимологічного погляду вигуки традиційно поділяють на: первинні, які «не мають граматичних ознак, складаються з одного голосного звука або з кількох голосних і приголосних і вимовляються з певною притаманною їм інтонацією», є словами-сигналами (*а! ну! ух! ех* та інші) та вторинні, які утворилися від інших частин мови, тобто шляхом інтер'єктивації. До вторинних відносять такі вигуки: 1) вигуки, які утворилися з інших повнозначних частин мови (*гвалт! господи! отаке! даруйте!* та інші); 2) слова-оклики, якими кличуть або відганяють тварин, птахів чи взагалі звертаються до когось, бажають привернути чиюсь увагу (*агов! гей! вйо! цабе!* та інші); 3) вигуківі фразеологізми, що складаються з різних частин мови і, втративши свої попередні значення, виражають різні емоції, настрої, дають певну оцінку явищам дійсності (*оце так! боронь Боже! здоровенькі були! де там! от тобі й маєш! біда та й годі!* та інші) (Білодід, 1969: 528–529). Процес інтер'єктивації, як помітно, стає можливим для багатьох слів та словосполучень з інших лексико-граматичних розрядів. Основною передумовою такого процесу, на думку Л. Мацько, є «посилення здатності слова чи форми до вираження емоційної або вольової реакції мовців, а не до називання, тому із часом функція називання заступається функцією вираження, і повнозначне слово стає вигуком» (СУЛМ, 2002: 430). Водночас ці слова втрачають притаманне їм лексичне значення, унаслідок чого вже новоутворені інтер'єктиви набувають застиглої форми вираження, що проявляється у відсутності граматичних ознак первинних слів та словозміни і синтаксичної незалежності (СУЛМ, 2002: 431). М. Плющ зазначає, що інтер'єктивації можуть піддаватися і форми кличного відмінка іменника, які потім, коли функціонують у вигляді вокативних речень, виражають здивування, переляк, радість тощо (Плющ, 2010: 318).

4. Висновки

У результаті дослідження доходимо висновку, що, попри відсутність чіткої позиції в частиномовній системі, вигук усе ж доцільно кваліфікувати як особливу частину мови, яка здатна формувати окремі граматичні одиниці, зазнаючи мовленнєвої інтеграції. Аналіз вигуків із граматичного погляду дає можливість стверджувати, що вони цілком виправдано наділені реченнєвотвірною функцією, хоча і не співвідносні із традиційними граматичними центрами речень. Здійснений огляд наукових класифікацій свідчить про багатоаспектність у фіксуванні провідних характеристик вигуків, зокрема це стосується семантики, структури та морфологічного маркування. Класифікації за семантичним показником є досить подібними, кожна з яких вирізняється виражальною деталізацією опису вигуків. Загальноприйнятий поділ вигуків за походженням на первинні та вторинні, а їхніми формальними

морфологічними виразниками можуть бути й інші частини мови, які зазнають інтер'єктивації. Причиною процесу переходу інших частин мови до розряду вигуків є функційна переорієнтація, що призводить до втрати їхніх провідних граматичних ознак та набуття ними семантики вигуків.

Вирішення проблеми потенційності звуконаслідувань та етикетних формул займати позицію вигуків є досить неоднозначним, а їх віднесення до вигуків є умовним, оскільки звуконаслідування є лише відтворенням певних звуків природи або людських емоцій, а етикетні формули у зв'язку зі своїм багаторазовим мовленнєвим уживанням набувають вигукової застиглої форми вираження, де емоційність проявляється як додаткова особливість спілкування.

Вигуківі нечленовані речення постають як маркери позамовної дійсності в умовах вираження суб'єктивного начала та контекстуальності умов спілкування, головною метою яких є не називання цієї позамовної дійсності, а індивідуальне вираження емоцій, волевиявлень, бажань тощо. Вигуківі нечленовані речення виявляють свою смислову неподільність, граматичну неповноцінність, що проявляється в синтаксичній нечленованості та майже цілковитій відсутності морфологічних парадигм, проте водночас є яскравими комунікативними мовленнєвими одиницями, які формують різнотипні оцінно-модальні плани вираження з обов'язковим інтонаційним складником.

Перспективу дослідження вигукових НР убачаємо в подальшому залученні фактичного матеріалу, зокрема художніх творів, що дасть змогу практично продемонструвати особливості їхньої реалізації, орієнтуючись на їхні типологічні параметри, та простежити статистичну картину функціонування.

Література:

1. Бабайцева В., Максимов Л. Синтаксис. Пунктуация : учебное пособие для вузов. Москва : Просвещение, 1981. 271 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереот. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
3. Безпояско О. Граматика української мови. Морфологія : підручник для студентів філологічних факультетів вузів. Київ : Либідь, 1993. 334 с.
4. Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наукова думка, 1988. 255 с.
5. Горпинич В. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
6. Греч Н. Практическая русская грамматика. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург : типография издателя Греча Н.И., 1834. 526 с.
7. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
8. Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови : у 2-х ч.]. 3-тє вид. Київ : Рад. шк., 1965. Ч. 1 : Підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. 422 с.
9. Личук М. Формальний та семантичний принципи впорядкування нечленованих реченнєвих побудов. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Філологічні науки». 2018. Вип. 292. С. 32–38.
10. Мацько Л. Функціонування вигуків у структурі речення. *Українське мовознавство*. 1983. Вип. 11. С. 68–78.
11. Овсяннико-Куликовский Д. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург : Издание Жуковского, 1902. 312 с.
12. Пешковский А. Русский синтаксис в научном освещении. 8-е изд., доп. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 545 с.
13. Плющ М. Граматика української мови : морфеміка, словотвір, морфологія : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-ге вид., доповн. Київ : Слово, 2010. 328 с.
14. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. 583 с.
15. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. А. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
16. Шахматов А. Синтаксис русского языка. Учение о частях речи. Дополнения. Вып. 2. IV. Ленинград : Акад. наук СССР, 1927. 212 с.
17. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность / под ред. Л. Зиндер, М. Матусевич ; Акад. наук СССР, отделение лит. и яз., комис. по истории филол. наук. Ленинград : Наука ; Ленингр. отделение, 1974. 427 с.

References:

1. Babajceva V.V., Maksimov L.Yu. (1981) Sintaksis. Puntuaciya: Ucheb. posobie dlya vuzov. [Syntax. Punctuation: A textbook for universities]. Moscow : Education, 271 p.
2. Balli Sh. (2001) Francuzskaya stilistika. [French stylistics]. 2-e izd., stereotipnoe. Moscow : Editorial URSS, 392 p.
3. Bezpozasko O.K. (1993) Gramatika ukrayinskoyi movi. Morfologiya : pidruch. dlya stud. filol. f-tiv vuziv. [Grammar of the Ukrainian language. Morphology: textbook. for students. philol. faculties of universities]. Kyiv: Lybid, 334, [1] p.
4. Vihovanec I.R. (1988) Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti : [monografiya] Parts of speech in the semantic-grammatical aspect: [monograph]. Kyiv: Naukova Dumka, 255, [1] p.
5. Gorpinich V.O. (2004) Morfologiya ukrayinskoyi movi: Pidruchnik dlya studentiv vishih navchalnih zakladiv [Morphology of the Ukrainian language: Textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: PC "Academy", 336 p.

6. Grech N.I. (1834) *Prakticheskaya russkaya gramatika* [Practical Russian grammar]. 2-e izd., ispr. St. Petersburg: printing house of the publisher Grech N.I., 526 p.
7. Dudik P.S. (2010) *Sintaksis ukrayinskoyi movi* : [pidruchnik] [Syntax of the Ukrainian language: [textbook]]. Kyiv: PC "Academy", 384 p.
8. Zhovtobryuh M.A. (1965) *Kurs suchasnoyi ukrayinskoyi literaturnoyi movi* : [u 2 ch.] [Course of modern Ukrainian literary language: [in 2 hours]]. Kyiv: Soviet school, Part 1: a textbook for f-ts language and l-ry pedagogical institutes. 422, [1] p. : tabl.
9. Lychuk M.I. (2018) *Formalni ta semantychnyi pryntsyipy vporiadkuvannia nechlenovanykh rechennievnykh pobudov* [Formal and semantic principles of ordering inarticulate sentence constructions]. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*. Output. 292: Series: Philological Sciences. P. 32–38.
10. Macko L.I. (1983) *Funkcionuvannya vigukiv u strukturi rechennya* [Functioning of exclamations in sentence structure]. *Ukrainian Linguistics*. Output 11. P. 68–78.
11. Ovsyaniko-Kulikovskij D.N. (1902) *Sintaksis russkogo yazyka* [Syntax of the Russian language]. St. Petersburg. : Zhukovsky edition, 312 p.
12. Peshkovskij A.M. (2001) *Russkij sintaksis v nauchnom osvishenii* [Russian syntax in scientific coverage]. 8-e izd., dop. Moscow: Languages of Slavic culture, 545 p.
13. Plyush M.Ya. (2010) *Gramatika ukrayinskoyi movi* : morfemika, slovotvir, morfologiya : pidruchnik dlya stud. filol. spec. vish. navch. zakl. [Grammar of the Ukrainian language: morphemes, word formation, morphology: a textbook for students. philol. special higher textbook lock]. 2-ge vid., dopovn. Kyiv : Word, 328 p.
14. *Suchasna ukrayinska literaturna mova* : morfologiya (1969) [Modern Ukrainian literary language: morphology]. Kyiv : Scientific Opinion, 583 p.
15. *Suchasna ukrayinska literaturna mova: Pidruchnik* (2002) [Modern Ukrainian literary language: Textbook] – 3-tye vid., dopov. Kyiv : Higher School, 439 p.
16. Shahmatov A.A. (1927) *Sintaksis russkogo yazyka. Uchenie o chastyah rechi. Dopolneniya* [Syntax of the Russian language. The teaching of parts of speech. Additions]. Leningrad: Acad. Sciences of the USSR. Vyp. 2. – [2], IV, 212 p.
17. Sherba L.V. (1974) *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost* [Language system and speech activity]. Leningrad: Science. Leningrad. Department, 427, [1] p.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020

ТИПОЛОГІЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ

Сивак Олена Борисівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики

Державного університету «Житомирська політехніка»

olena_syvak@ukr.net

orcid.org/0000-0002-2799-3685

Шадура Валентина Анатоліївна,

старший викладач кафедри теоретичної

та прикладної лінгвістики

Державного університету «Житомирська політехніка»

valteach8@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2635-7211

Метою статті є запропонувати підхід до типології електронних словників. Для досягнення мети необхідним є виконання таких завдань: 1) проаналізувати типологію електронних словників на сучасному етапі розвитку комп'ютерної лексикографії, 2) визначити поняття «електронний словник» та проаналізувати характеристики, які необхідно враховувати в процесі класифікації електронних словників; 3) запропонувати критерії для побудови типології електронних словників.

Методи. У роботі використовувався комплекс методів теоретичного дослідження: порівняльний аналіз лінгвістичних джерел із метою визначення стану розробленості проблеми дослідження, методи аналізу, синтезу та систематизація різних підходів для вирішення питання щодо класифікації сучасних електронних словників.

Результати. У статті розглянуто різні підходи науковців до систематизації лексикографічних видань; визначено відмінність між поняттями «типологія» та «класифікація» лексикографічних видань; проаналізовано основні критерії класифікації лексикографічних видань. Авторами досліджено типологію електронних словників на сучасному етапі розвитку комп'ютерної лексикографії, уточнено поняття «електронний словник», виокремлено його головні ознаки, що необхідно враховувати під час побудови типології електронних словників.

Висновки. Підсумовуючи пропозиції авторів щодо типології словників, визначено основні критерії, за якими їх класифікують: за кількістю представлених мов, за функцією, за типом характеристики слова, за типом системних відношень між словами, за параметром одиниці опису словника, за цільовим призначенням, за способом організації лексики, залежно від сфери вживання мови, за походженням лексики, за історичною перспективою, за характеристикою типів слів, за стилістичним використанням, за джерелом лексикографування, за нормативними характеристиками, за оформленням і деталізацією інформації, за кількісним складом лексикографічного джерела і обсягом лексикографічної інформації. Електронні словники пропонуємо класифікувати як за загальноприйнятими параметрами, тобто 1) словниковий запас (словники загального призначення чи спеціального призначення), 2) кількість мов (одномовні, двомовні та багатомовні словники), 3) призначення (переклад, тлумачення), 4) дотримання мовних норм (словники літературної чи розмовної мови), так і за критеріями, властивими лише комп'ютерній лексикографії: 1) лінгвістичні (текстові та гіпертекстуальні словники, з гіпертекстом, що пов'язує записи та зовнішні мовні ресурси, такі як Вікіпедія, Lingvo.pro тощо), 2) дихотомія «паперовий словник – електронний словник» (заснований на паперовому словнику та нещодавно розробленому), 3) наявність термінів, що використовуються в одній або кількох областях у випадку термінологічних словників (словники, що містять терміни, які будуть використовуватися в одній або кількох областях), 4) інформаційна форма: текстові словники, аудіословники та відеословники.

Ключові слова: лексикографія, лексикографічні видання, класифікація словників, критерії класифікації.

TYOLOGY OF ELECTRONIC DICTIONARIES

Syvak Olena Borysivna,
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Theoretical
and Applied Linguistics
Zhytomyr Polytechnic State University
olena_syvak@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2799-3685*

Shadura Valentyna Anatoliivna,
*Senior Lecturer at the Department of Theoretical
and Applied Linguistics
Zhytomyr Polytechnic State University
valteach8@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2635-7211*

The purpose of the article is to offer an approach to the typology of electronic dictionaries. To achieve this goal it is necessary to perform the following tasks: 1) analyze the typology of electronic dictionaries at the present stage of development of computer lexicography, 2) define the concept of “electronic dictionary” and analyze the characteristics to be considered in classifying electronic dictionaries; 3) propose criteria for constructing a typology of electronic dictionaries.

Methods. The work used a set of methods of theoretical research: comparative analysis of linguistic sources to determine the state of development of the research problem; methods of analysis, synthesis and systematization of different approaches to address the issue of typology of modern electronic dictionaries.

Results. The article considers different approaches of scientists to the systematization of lexicographic publications; the difference between the concepts of “typology” and “classification” of lexicographic publications is determined; the main criteria for classification of lexicographic publications are analyzed. The authors investigated the typology of electronic dictionaries; the concept of “electronic dictionary” is specified, its main features are singled out, which must be taken into account when constructing the typology of electronic dictionaries.

Conclusions. Summarizing the authors’ proposals on the typology of dictionaries, the main criteria by which they are classified are determined by: the number of represented languages, function, type of word description, type of system relations between words, parameter of dictionary description unit, purpose, vocabulary organization, the field of language use, the origin of vocabulary, historical perspective, characteristics of word types, stylistic use, source of lexicography, by normative characteristics, design and detailing of information, quantitative composition of lexicographic source and volume of lexicographic information. We propose to classify electronic dictionaries according to the generally accepted parameters: 1) vocabulary, 2) number of languages, 3) purpose; 4) observance of language norms; and according to criteria specific only to computer lexicography: 1) linguistic; 2) the dichotomy “paper dictionary – electronic dictionary”; 3) the presence of terms used in one or more areas in the case of terminological dictionaries; 4) information form.

Key words: lexicography, lexicographic editions, classification of dictionaries, classification criteria.

1. Вступ

Становлення лексикографії на сучасному етапі перебуває під впливом тенденцій глобалізації та стрімкого розвитку технологій. Однією з найбільш актуальних проблем сучасної лексикографії є розробка типології і класифікації лексикографічних видань, особливої уваги потребує класифікація електронних лексикографічних видань, зокрема словників.

Аналіз теоретичних праць із лексикографії показав, що цьому питанню присвячена значна кількість наукових розвідок. В.Д. Табанакова зазначає, що в одній з останніх публікацій з цієї проблеми «Типология словарей на пороге XXI века» визначаються сучасні тенденції практичної лексикографії, зокрема її спрямування до комп’ютеризації, спеціалізації, прагматичної доцільності, когнітивного підходу в лінгвістиці, і підкреслюється її значення для розвитку типології лексикографічних джерел завтрашнього дня (Табанакова, 2001: 48).

Над розробкою класифікації різних словників працювали такі дослідники: М.Л. Апажев (Апажев, 2005), Ю.Д. Апресян (Апресян, 1988), В.В. Виноградов (Виноградов, 1977), Г.Е. Віганд (Wiegand, 1983), Л. Гілберт (Guilbert, 1969), П.М. Денисов (Денисов, 1978), Д. Джираретс (Geeraerts, 1989), В.В. Дубичинський (Дубичинський, 1994), Ю.М. Караулов (Караулов, 1981), В.М. Лейчик (Лейчик, 1988), Я. Малкієл (Malkiel, 1962), В.В. Морковкін (Морковкин, 1994), А. Рей (Rey, 1970), Р.Ф. Роменська (Роменская, 1978), Л.П. Ступін (Ступин, 1985), Дж. Хаусманн (Hausmann et al., 1991) та ін.

Питанням типології електронних словників та визначенню критеріїв, за якими їх класифікують, приділяли увагу в дослідженнях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: О.Ю. Балалаєва (Балалаєва, 2014), О.В. Гордієнко (Гордієнко, 2020), І.І. Заваруєва (Заваруєва, 2007), О. Кучерук (Кучерук, 2014), Ю. Марчук (Марчук, 1973), С.В. Меркулова (Меркулова, 1999), Р. Мисак (Мисак, 2008), Л.Л. Нелюбин (Нелюбин, 1983), В.І. Перебийніс (Перебийніс, 2009), С.В. Помирча (Помирча, 2017), І.Р. Пучков (Пучков, 2017), Н.А. Сивакова (Сивакова, 2004), В.Б. Черницький (Черницький, 2004), С. Müller-Spitzer (Müller-Spitzer, 2009), G.-M. de Schryver (Gilles-Maurice de Schryver, 2003), V. Pastor (Pastor, 2010), Iztok Kosem, Tanara Zingano Kuhn (Iztok Kosem, Tanara Zingano Kuhn, 2019) та ін. Однак пропозиції авторів щодо типології електронних словників обмежуються лише класифікацією відповідно до програмного продукту, а не лексикографічної точки зору.

З огляду на праці вчених щодо проблем лексикографії і необхідності її реформування, питання типології електронних словників на сучасному етапі розвитку комп'ютерної лексикографії залишається малодослідженим.

2. Словники як кінцева мета й результат лексикографічної діяльності

Найбільш суттєвими ознаками словника як особливого лінгвістичного феномена є такі: 1) в аспекті термінозначення словник – це довідкова книга, сукупність мовних одиниць, форма узагальнення і фіксації знань про всі мовні одиниці; 2) в аспекті змісту того поняття, яке позначається перерахованими вище термінами, словник містить всі типи мовних одиниць – морфеми, слова, фразеологізми, паремії, які розташовані в певному порядку і забезпечені семантичною інформацією як про самих себе, так і про фрагменти дійсності поза їх межами, узагальнюючи і фіксуючи, тим самим, знання про «картину світу» в системі семантичних інвентарів, що надають відомості про філософську, релігійну, політичну та науково-технічну думку відповідного етносу, виступаючи вектором ідеології суспільства і соціальним інститутом, який покликаний регламентувати життя цієї мови і оформляти комплекси думок у формі тексту як результату процесу інтертекстуальної деривації словникових статей.

Тобто словники надають семантичну, граматичну й стилістичну інформацію про основні мовні одиниці, а також лексичні, синтаксичні, словотворчі зв'язки між ними, що є основою системної організації лексики.

В. Піотровський під типологією словників, розуміє наукову класифікацію, що ґрунтується на понятті ідеалізованого словника як інваріанта, як типу з урахуванням його основних координат: лінгвістичної, психологічної, семіотичної й соціологічної (Piotrowski, 1994).

Витоки проблеми типології словників сягають праць Л.В. Щерби, коли учений запропонував систематизувати лексикографічні джерела за такими опозиціями: 1) словник академічного типу – словник-довідник; 2) енциклопедичний словник – загальний словник; 3) тезаурус – звичайний (тлумачний або перекладний) словник; 4) звичайний (тлумачний або перекладний) словник – ідеологічний (ідеографічний) словник; 5) тлумачний словник – перекладний словник; 6) неісторичний словник – історичний словник (Щерба, 1974: 265–304).

На практиці типологія і класифікація часто використовуються як синоніми (Табанакова, 2001: 48), натомість Ю.А. Шрейдер розмежує ці поняття, стверджуючи, що «типологію» необхідно розглядати як основу класифікації, яка своєю чергою базується на гносеологічному статусі поняття «тип» (Шрейдер, 1981: 1–5). Є.В. Кузнецова наголошує, що тип будь-якого словника визначається «двома факторами: характером лексичного матеріалу і практичним значенням» (Кузнецова, 1989: 3).

На думку Є.В. Кузнецової, «тип будь-якого словника визначається відповідно до характеру лексичного матеріалу і практичного значення» (Кузнецова, 1989: 3).

Значна кількість запропонованих типологій словників великою мірою представлена типологією назв цих словників. При цьому очевидно, що інформація, що міститься в словниках різних типів, частково накладається або перетинається, і зони перетину лексикографічної інформації в різнотипових словниках можуть бути досить значними, що ускладнює їх типологізацію.

Поняття «класифікація словників» у сучасній лінгвістиці можна обґрунтувати як «угруповання всіх лексикографічних джерел усередині певного типу, підтипу, різновиду» (Лукьянова, 1996: 24).

Очевидно, що типологізація словників, як і будь-яких інших мовних і лінгвістичних феноменів, має будуватися на сумі їх істотних диференціальних характеристик, які формують тип словника, які, однак, не слід ототожнювати з найменуваннями самих словників, хоча такі найменування і можуть відображати характеристику словника або цілу низку його властивостей. У цьому плані дуже значимі підходи відомих теоретиків і практиків сучасної лексикографії – Ю.Н. Караулова (Караулов, 1981: 142–143, 146, 151–153), Б.Ю. Городецького (Городецкий, 1983: 6–7), А.С. Герда (Герд, 1997: 201–202), В.В. Дубичинського (Дубичинский, 1994) і В.В. Морковкіна (Морковкин, 1990: 33–36).

Нині науковці при поділі лексикографічних видань за типами використовують таку термінологію: параметри (більше 60) в Ю.М. Караулова (11), підстави у В.В. Морковкіна (3) та у Л. П. Ступіна (7) (Морковкин, 1994); (Ступин, 1985); фасети (біля 8) у В.Ф. Роменської (Роменская, 1978). В.Д. Табанакова вважає, що встановлення певного типу лексикографічного джерела відбувається: 1) за приналежністю його до тієї чи іншої опозиції; 2) на підставі подальшої класифікації на дрібніші підкласи; 3) за одним домінуючим параметром або за набором приватних параметрів, які занадто дрібні і не є підставами для класифікації кількох лексикографічних джерел (Табанакова, 2001: 59).

Я.В. Капранов (Капранов, 2014) стверджує, що найголовнішими є 5 критеріїв: 1) об'єкт словникового опису (енциклопедичні, лінгвістичні / філологічні, енциклопедично-лінгвістичні / енциклопедично-філологічні (Ступин, 1985; Щерба, 1974; Роменская, 1978; Дубичинский, 1994); 2) спосіб організації лексики (алфавітні (Дубичинский, 2008; Морковкин, 1990), гніздові (Ступин, 1985) та алфавітно-гніздові); 3) кількісний склад лексикографічного джерела і обсяг лексикографічної інформації (великі, середні, малі/короткі (кишенькові), надвеликі (Zgusta, 1971)); 4) спосіб представлення лексичного значення слова (одномовні, двомовні, багатомовні (Ступин, 1985; Щерба, 1974; Дубичинский, 2008; (Роменская, 1978)); 5) функції, цілі, призначення та параметри опису лексикографічної одиниці (системні (тлумачні, власне системні та професійні джерела) та довідникові (науково-довідкові та практично-довідкові (нормалізуючі) джерела) (Лукьянова, 1996).

Завершуючи аналіз трактувань поняття «тип словника», можна визнати правомірність побудови визначення цього поняття на основі прийнятого нами уточненого вище поняття «словниковий параметр» і «ознака словникового типу» і розглядати тип словника як сукупність провідних лексикографічних параметрів, які виступають як диференціальні ознаки конкретного словника, яким цей словник повною мірою відповідає.

Підсумовуючи пропозиції авторів щодо класифікації словників, визначено основні критерії, за якими їх класифікують: за кількістю представлених мов (одномовні, двомовні й багатомовні), за функцією (дескриптивні, нормативні), за типом характеристики слова (тлумачні, орфоепічні, морфемні, словотворчі, фразеологічні, граматичні, синтаксичні, етимологічні, лінгвокраєзнавчі, частотні, словники службових слів та словники лексичних мінімумів), за типом системних відношень між словами (словники синонімів, омонімів, паронімів, антонімів, гніздові словотворчі словники), за параметром одиниці опису словники (морфемні, словники слів, словосполук, фразем, цитат, крилатих слів, прислів'їв і приказок), за цільовим призначенням (частотні, словники рідких слів), за способом організації лексики (алфавітні, алфавітно-гніздові), залежно від сфери вживання мови (словники розмовної лексики, діалектні, аргі, жаргонів, лайливих слів, професіоналізмів, сленгу, термінів, поетичної лексики), за походженням лексики (словники іншомовних слів, інтернаціоналізмів), за історичною перспективою (словники архаїзмів, історизмів, неологізмів), за характеристикою типів слів (словники скорочень, ономастичні, okazіоналізмів), за стилістичним використанням (словники метафор, порівнянь, епітетів, експресивної лексики), за джерелом лексикографування (асоціативні словники, словники мов письменників, словники літературного слововживання), за нормативними характеристиками (словники нормативні і словники труднощів), за оформленням і деталізацією інформації (комп'ютерні, друковані), за кількісним складом лексикографічного джерела і обсягом лексикографічної інформації (великі, середні, малі/короткі (кишенькові), надвеликі).

3. Електронний словник та його особливості в сучасній лексикографії

Сучасна лексикографія перебуває на новому етапі розвитку. Комп'ютерні, комунікаційні, мультимедійні технології дають змогу створювати лексикографічні джерела нової генерації. У нашому дослідженні більш детально розглянемо типологію електронних словників.

Використання електронних словників дає змогу подолати традиційні суперечності лексикографії: між обсягом словника і зручністю користування ним, між повнотою опису лексичного значення і відповідністю ілюстративного матеріалу словника поточній мовно-культурній ситуації, між широтою лексикографічної концепції словника й обмеженістю його лексичної бази.

Будемо використовувати визначення, запропоноване Є.В. Курп'яновим (Kurpijanov, 2014), який зазначає: «Електронний словник – це спеціальна лексикографічна праця, яка характеризується нелінійною текстовою структурою (обсяг якої залежить від запитів користувача), внутрішнім і зовнішнім пошуком, гармонійним поєднанням різних типів інформації (фонетичної, семантичної, енциклопедичної тощо) в одному записі, вербальними та невербальними засоби представлення інформації та можливістю зв'язку з іншими інформаційними ресурсами».

Погоджуємося з автором у тому, що запропоноване визначення відображає основні ознаки поняття «електронний словник», які варто вважати основоположними в типології електронних словників.

Сивакова Н. визначає електронний словник як будь-який упорядкований, порівняно скінченний масив лінгвістичної інформації, представлений у вигляді списку, таблиці, переліку, зручного для розміщення в пам'яті ЕОМ і забезпеченого програмами автоматичної обробки і поповнення (Сивакова, 2004).

Початком епохи електронних словників можна вважати кінець 1960-х років, коли Олні та Ревард зробили спробу проаналізувати Webster's Seventh New Collegiate Dictionary (Gove, 1963: 32) за допомогою обчислювальної прилади (Wilks et al., 1996: 81, 42).

Єдиної класифікації електронних словників не існує. Електронні словники можна знайти в різних формах, включаючи програмне забезпечення, встановлене на комп'ютерах, мобільних додатках, вебдодатках і як вбудовану функцію електронних зчитувальних пристроїв.

Є кілька типів онлайн-словників, включаючи: 1) сайти, які надають доступ до даних, ліцензовані різними видавцями (TheFreeDictionary.com та Dictionary.com); 2) «преміум»-словники, доступні за певну плату (Oxford English Dictionary); 3) словники одного видавця, безплатні для користувача (Collins Online Dictionary, Duden Online, Larousse bilingual dictionaries, the Macmillan English Dictionary, Merriam-Webster Learner's Dictionary); 4) словники, доступні безплатно від некомерційних видавців (найчастіше установ із державним фінансуванням) (Algemeen Nederlands Woordenboek, Den Danske Ordbog).

І. Заваруєва та G.-M. de Schryver типологію електронних словників здійснюють, враховуючи такі параметри, як форма (онлайн-словники, розміщені в Інтернеті, та словники в електронній формі, що поширюються на CD), інформаційне розташування (текстовий та гіпертекстовий словники) (Заваруєва, 2007; Gilles-Maurice de Schryver, 2003).

За словами В. Черницького електронні словники мають класифікувати за такими параметрами, як «операційна система» та «режим завантаження» (Черницький, 2004).

Р. Мисак пропонує класифікацію електронних словників за їх носієм та засобами відтворення і виділяє словники: 1) комп'ютерні (стаціонарні, переносні, Інтернет-словники); 2) кишенькові; 3) мобільні (Мисак, 2008: 52).

Електронні словники класифікують також за специфічними технічними критеріями: мінімальні апаратні вимоги, середовище розроблення, програмне забезпечення, необхідність інсталяції, спосіб виконання, спосіб завантаження, кількість словникових баз, обсяг необхідної оперативної пам'яті, можливість розширення словникової бази, наявність мультимедійних об'єктів, конвертування словникових баз у текстовий формат тощо.

На думку А. Баранова, до електронних (автоматичних) словників можна застосовувати ті самі параметри класифікації, що й до звичайних словників. Таким чином, серед електронних можна виділити словники енциклопедичні (Encyclopedia Britannica), лінгвістичні (The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English

(OALDCE), The Cambridge Advanced Learner’s Dictionary (CALD), The Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE), The Collins English Dictionary (CED), and The Merriam-Webster’s Learner’s Dictionary (MWLD), The Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (MEDAL)), термінологічні, перекладні, тлумачні, тезауруси, навчальні та ін.

Перераховані вище класифікації електронних словників мають недоліки: 1) приділяють велику увагу технічним аспектам та 2) ігнорують важливі для користувача параметри, такі як словниковий запас, лексикографічну подачу матеріалу.

4. Висновки

Таким чином, враховуючи проведений аналіз основних критеріїв класифікації лексикографічних видань та недоліки класифікацій, електронні словники пропонуємо класифікувати як за загальноприйнятими параметрами, тобто 1) словниковий запас (словники загального призначення чи спеціального призначення), 2) кількість мов (одномовні, двомовні та багатомовні словники), 3) призначення (переклад, тлумачення), 4) дотримання мовних норм (словники літературної чи розмовної мови), так і за критеріями, властивими лише комп’ютерній лексикографії: 1) лінгвістичні (текстові та гіпертекстуальні словники, з гіпертекстом, що пов’язує записи та зовнішні мовні ресурси, такі як Вікіпедія, Lingvo.pro тощо); 2) дихотомія «паперовий словник – електронний словник» (заснований на паперовому словнику та нещодавно розробленому); 3) наявність термінів, що використовуються в одній або кількох областях у випадку термінологічних словників (словники, що містять терміни, які будуть використовуватися в одній або декількох областях); 4) інформаційна форма: текстові словники, аудіословники та відеословники. Надані пропозиції дали змогу врахувати недоліки попередніх класифікацій, запропоновані авторами та класифікувати лексикографічні видання не лише відповідно до програмного продукту, а й з лексикографічної точки зору.

Література:

1. Апажев М.Л. Лексикография. Теория и практика. Прошлое. Настоящее. Будущее. Нальчик : КБГУ имени Х.М. Бербекова, 2005. 384 с.
2. Апресян Ю.Д. Толковый словарь нового типа как основа серии словарей. *Современное состояние и тенденции развития отечественной лексикографии*. Москва, 1988. С. 14–16.
3. Балалаева О.Ю. Анализ сущности понятия «электронный навчальный словарь». *Проблемы сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 26–33.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва, 1977. С. 118–161.
5. Герд А.С., Сергеева В.Н. К определению понятия «словарь». *Проблемы лексикографии: Сборник статей*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 1997. С. 191–203.
6. Гордієнко О.В. Електронна лексикографія в умовах глобальної діджиталізації (критичний аналіз англійських медичних словників). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Том 31 (70) № 2. Ч. 2. С. 55–59.
7. Городецкий Б.Ю. Проблемы и методы современной лексикографии. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XIV. Проблемы и методы лексикографии. Москва : Прогресс, 1983. С. 5–22.
8. Денисов П.Н. Практика, история и теория лексикографии в их единстве и взаимообусловленности. *Проблемы учебной лексикографии и обучение лексике*. Москва, 1978. С. 25–33.
9. Дубичинский В.В. Искусство создания словарей. Конспекты по лексикографии. Харьков : ХГПУ, 1994. С. 18–23.
10. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка : учебное пособие. Москва : Наука, 2008. 432 с.
11. Заваруева И.И. Об одной возможной классификации электронных словарей. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Сер.: Філологія*. 2007. № 765. Вип. 50. С. 67–70.
12. Капранов Я.В. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблемы семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 25. С. 183–198.
13. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва : Наука, 1981. 366 с.
14. Караулов Ю.Н. Об одной тенденции в современной лексикографической практике. *Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография*. Виноградовские чтения. IX–X. Москва : Наука, 1981. С. 135–153.
15. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. Москва : Высшая школа, 1989. 216 с.
16. Кучерук О. Основні напрями розвитку електронної лінгводидактики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Вип. № 3 (41). С. 83–91.
17. Лейчик В.М. Опыт построения классификации терминологических словарей. *Теория и практика научно-технической лексикографии : сборник статей*. Москва, 1988. С. 40–47.
18. Лукьянова Н.А. Типология русских лингвистических словарей. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: История, филология*. Новосибирск, 1996. С. 20–45.
19. Марчук Ю.Н. Вычислительная лексикография. Москва, 1973. 183 с.
20. Меркулова С.В. Автоматизированные толковые словари и контекстное определение : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21 «Структурная, прикладная и математическая лингвистика». Москва, 1999. 189 с.
21. Мисак Р. Комп’ютерні словники: класифікація та укладання. *Проблеми української термінології : збірник наук. праць*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. С. 52–55.
22. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии : дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 1990. 72 с.
23. Морковкин В.В. Типология типологических словарей. *Vocabulum et vocabularium*. 1994. Вип. 1. С. 13–23.

24. Нелюбин Л.Л. Перевод и прикладная лингвистика. Москва : Высшая школа, 1983. 208 с.
25. Перебийніс В.І., Сорокін В.М., Традиційна та комп'ютерна лексикографія : навч. посібник. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
26. Помирча С., Пучков І. Електронні словники з української мови як засіб формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Вип. 59. № 3. С. 103–113.
27. Роменская В.Ф. О классификационной схеме понятия «тип словаря». *Структурная и прикладная лингвистика*. Ленинград, 1978. С. 181–188.
28. Сивакова Н.А. Лексикографическое описание английских и русских фитонимов в электронном глоссарии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21. Тюмень, 2004. 25 с.
29. Ступин Л.П. Лексикография английского языка : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1985. 168 с.
30. Табанаква В.Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.21. Тюмень, 2001. 198 с.
31. Черницький В.Б. Комп'ютерна лексикографія : навч. посібник. Миколаїв : НУК, 2004. 81 с.
32. Шрейдер Ю.А. Типология как основа классификации. *Научно-Техническая Информация. Сер. 2*. Ленинград-Москва, 1981. С. 1–5.
33. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград : Наука, 1974. 428 с.
34. Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2019) : smart lexicography : book of abstracts by Iztok Kosem; Tanara Zingano Kuhn. Portugal: Brno : Lexical Computing, 2019. 156 p.
35. Geeraerts D. Principles of Monolingual Lexicography. Bloomington, 1989. Pp. 287–296.
36. Gilles-Maurice de Schryver. Lexicographers' dreams in the electronic-dictionary age. URL: <http://tshwanedje.com/publications/dreams.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).
37. Gove P.B. (1972) 'English Dictionaries of the Future' in H.D. Weinbrot (ed.), *New Aspects of Lexicography: Literary Criticism, Intellectual History and Social Change*. Carbondale : Southern Illinois University Press. Pp. 152–168.
38. Guilbert L. Le lexique. Paris : Larousse, 1969. 125 p.
39. Hausmann F.J. Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. *Encyclopédie of Linguistics and Communication Science*. B. Walter de Gruyter, 1991. 1017 p.
40. Kuprijanov E.V. Electronic dictionary classification as problem of modern computer lexicography. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2014. № 1127. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/3795> (дата звернення: 10.09.2020).
41. Malkiel Y.A. Typological Classification of Dictionaries on the Basis of Distinctive Features. *Problems in Lexicography*, Bloomington, 1962. P. 3–24.
42. Müller-Spitzer C. Textual structures in electronic dictionaries compared with printed dictionaries: a short general survey. URL: http://www1.idsmanheim.de/fileadmin/lexik/owid/Preprint_Mueller-Spitzer_HSK5.4-Article11_01.pdf (дата звернення: 10.09.2020).
43. Pastor Veronica, Amparo Alcina. Search techniques in electronic dictionaries: a classification for translators. URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/32816/45010.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.09.2020).
44. Piotrowski T. Z zagadnień leksykografii. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1994. S. 221–239.
45. Rey A. La lexicologie. Lectures. P.: Klincksieck, 1970. Série A–2. 323 p.
46. Wiegand H.E. On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography. *Proceedings Papers from the International conference on Lexicography*. Exeter, 1983. P. 13–20.
47. Wilks Y.A., Slator B.M., Guthrie L.M. *Electric Words: Dictionaries, Computers and Meanings*. Cambridge: The MIT Press, 1996.
48. Zgusta L., Cerny V. *Manual of Lexicography*. P.: La Haye, 1971. 360 p.

References:

1. Араєв М.Л. (2005) Лексикографія. Теорія і практика. Прошлоє. Настоясьє. Будущєє. [Lexicography. Theory and practice. Past. The present. Future]. Nalchik: KBGU imeni H.M. Berbekova. 384 s. [in Russian].
2. Аресян Ю.Д. (1988) Тolkovyiy slovar novogo tipa kak osnova serii slovarey. [Explanatory dictionary of a new type as the basis of a series of dictionaries]. *Sovremennoe sostoyanie i tendentsii razvitiya otechestvennoy leksikografii*. M., 1988. S. 14–16 [in Russian].
3. Balalaieva O.Yu. (2014) Analiz sutnosti poniattia “elektronnyi navchalnyi slovnyk” [Analysis of the essence of the concept of “electronic educational dictionary”]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, Vyp. 14. S. 26–33 [in Ukrainian].
4. Vinogradov V.V. (1977) Izbrannyye trudyi. Leksikologiya i leksikografiya. [Selected Works. Lexicology and lexicography]. M., S. 118–161 [in Russian].
5. Gerd A.S., Sergeeva V.N. (1997) K opredeleniyu ponyatiya «slovar». [To the definition of a dictionary]. *Problemy leksikografii: Sb. st.* SPb.: Izd-vo SPbGU. S. 191–203 [in Russian].
6. Hordienko O.V. (2020) Elektronna leksykografia v umovakh hlobalnoi didzhitalizatsii (krytychnyi analiz anhломovnykh medychnykh slovnykiv). [Electronic lexicography in the context of global digitalization (critical analysis of English medical dictionaries)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*. Tom 31 (70) № 2. Ch. 2. S. 55–59 [in Ukrainian].
7. Gorodetskiy B.Yu. (1983) Problemy i metodyi sovremennoy leksikografii. [Problems and methods of modern

- lexicography]. *Novoe v zarubejnoj lingvistike*. Vyp. XIV. Problemy i metody leksikografii. M.: Progress. S. 5–22 [in Russian].
8. Denisov P.N. (1978) *Praktika, istoriya i teoriya leksikografii v ih edinstve i vzaimoobuslovlennosti*. Problemy uchebnoy leksikografii i obuchenie leksike. [Practice, history and theory of lexicography in their unity and interdependence. Problems of educational lexicography and teaching vocabulary]. M., S. 25–33 [in Russian].
 9. Dubichinskiy V.V. (1994) *Iskusstvo sozdaniya slovarey. Konspekty po leksikografii*. [The art of creating dictionaries. Summaries of lexicography]. Harkov: HGPU. S. 18–23 [in Russian].
 10. Dubichinskiy V.V. (2008) *Leksikografiya russkogo yazyika: uchebnoe posobie*. [Lexicography of the Russian language: a training manual]. M.: Nauka. 432 s. [in Russian].
 11. Zavarueva I.I. (2007) *Ob odnoy vozmojnoj klassifikatsii elektronnykh slovarey*. [About one possible classification of electronic dictionaries]. *Visn. Hark. nats. un-tu imeni V.N. Karazina. Ser.: Filologiya*, № 765, vip. 50. S. 67–70 [in Russian].
 12. Kapranov Ya.V. (2014) *Typologichna klasovo-vydova orhanizatsiia leksykohrafichnykh dzherel*. [Typological class-species organization lexicographical dzherel]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*, Vyp. 25. S. 183–198 [in Ukrainian].
 13. Karaulov Yu.N. (1981) *Lingvisticheskoe konstruirovaniye i tezaurus literaturnogo yazyika*. [Linguistic construction and thesaurus of the literary language]. M.: Nauka. 366 s. [in Russian].
 14. Karaulov Yu.N. (1981) *Ob odnoy tendentsii v sovremennoy leksikograficheskoy praktike*. Russkiy yazyk. Problemy hudojestvennoy rechi. Leksikologiya i leksikografiya. [About one tendency in modern lexicographic practice. Russian language. Problems of art speech. Lexicology and lexicography]. *Vinogradovskie chteniya. IX–X*. M.: Nauka. S. 135–153 [in Russian].
 15. Kuznetsova E.V. (1989) *Leksikologiya russkogo yazyika*. [Lexicology of the Russian language]. M.: Vysshaya shkola. 216 s. [in Russian].
 16. Kucheruk O. (2014) *Osnovni napriamy rozvytku elektronnoi linhvodydaktyky*. [The main directions of development of electronic language didactics]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, Vyp. № 3 (41). S. 83–91 [in Ukrainian].
 17. Leychik V.M. (1988) *Opyt postroeniya klassifikatsii terminologicheskikh slovarey*. [Experience in constructing a classification of terminological dictionaries]. *Teoriya i praktika nauchno-tehnicheskoy leksikografii: sb. st.* M. S. 40–47 [in Russian].
 18. Lukyanova N.A. (1996) *Tipologiya russkikh lingvisticheskikh slovarey*. [Typology of Russian Linguistic Dictionaries]. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Istoriya, filologiya*. Novosibirsk. S. 20–45 [in Russian].
 19. Marchuk Yu.N. (1973) *Vyichislitel'naya leksikografiya*. [Computational lexicography]. M., 183 s. [in Russian].
 20. Merkulova S.V. (1999) *Avtomatizirovannyye tolkovyye slovary i kontekstnoe opredeleniye*. [Automated explanatory dictionaries and contextual definition]. Diss... kand. filol. nauk: spets. 10.02.21 «Strukturnaya, prikladnaya i matematicheskaya lingvistika». M., 189 s. [in Russian].
 21. Mysak R. (2008) *Kompiuterni slovnyky: klasyfikatsiia ta ukladannia*. [Computational dictionaries: classification and comprehension]. *Problemy ukrainskoi terminologii: zb. nauk. prats*, Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika». S. 52–55 [in Ukrainian].
 22. Morkovkin V.V. (1990) *Osnovy teorii uchebnoy leksikografii*. [Fundamentals of the theory of educational lexicography]. Diss. ...d-ra filol. nauk. M., 72 s. [in Russian].
 23. Morkovkin V.V. (1994) *Tipologiya tipologicheskikh slovarey*. [Typology of typological dictionaries]. *Vocabulum et vocabularium*, Harkov, Vyp. 1. S. 13–23 [in Russian].
 24. Nelyubin L.L. (1983) *Perevod i prikladnaya lingvistika*. [Translation and applied linguistics]. M.: Vysshaya shkola. 208 s. [in Russian].
 25. Perebyinis V.I., Sorokin V.M. (2009) *Tradytiina ta kompiuterna leksykohrafiia: navch. posib*. [Traditional and computer lexicography: textbook]. K.: Vyd. tsentr KNLU. 218 s. [in Ukrainian].
 26. Pomyrcha S., Puchkov I. (2017) *Elektronni slovnyky z ukrainskoi movy yak zasib formuvannia leksykohrafichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly* [Electronic dictionaries on the Ukrainian language as a means of forming the lexicographic competence of future primary school teachers]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. Vyp. 59, № 3, 2017. S. 103–113 [in Ukrainian].
 27. Romenskaya V.F. (1978) *O klassifikatsionnoy sheme ponyatiya “tip slovary”*. *Strukturnaya i prikladnaya lingvistika*. [On the classification scheme of the concept of “type of dictionary”. Structural and applied linguistics]. L. S. 181–188 [in Russian].
 28. Sivakova N.A. (2004) *Leksikograficheskoe opisanie angliyskikh i russkikh fitonimov v elektronnom glossarii*. [Lexicographic description of English and Russian phytonyms in the electronic glossary]. Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.21. Tyumen. 25 s. [in Russian].
 29. Stupin L.P. (1985) *Leksikografiya angliyskogo yazyika: uchebnoe posobie*. [Lexicography of the English language: a training manual]. M.: Vysshaya shkola. 168 s. [in Russian].
 30. Tabanakova V.D. (2001) *Ideograficheskoe opisanie nauchnoy terminologii v spetsialnykh slovaryakh*. [Ideographic description of scientific terminology in special dictionaries]. Dis. ... doktora filol. nauk: 10.02.21. Tyumen. 198 s. [in Russian].
 31. Chernytskyi V.B. (2004) *Kompiuterna leksykohrafiia: navch. posib*. [Computer lexicography: textbook]. Mykolaiv: NUK. 81 c. [in Ukrainian].

32. Shreyder YU.A. (1981) Tipologiya kak osnova klassifikatsii. [Typology as the basis of classification]. *Nauchno-Tekhnicheskaya Informatsiya*. Ser. 2. L.-M. S. 1–5 [in Russian].
33. Scherba L.V. (1974) Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost. [Language system and speech activity]. L.: Nauka. 428 s. [in Russian].
34. Geeraerts D. (1989) Principles of Monolingual Lexicography. Bloomington. Pp. 287–296.
35. Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2019) : smart lexicography (2019): book of abstracts by Iztok Kosem; Tanara Zingano Kuhn. Portugal: Brno : Lexical Computing. 156 p.
36. Gilles-Maurice de Schryver. Lexicographers' dreams in the electronic-dictionary age. URL: <http://tshwanedje.com/publications/dreams.pdf> (Accessed 01 April 2020).
37. Gove P.B. (1972) 'English Dictionaries of the Future' in H.D. Weinbrot (ed.), *New Aspects of Lexicography: Literary Criticism, Intellectual History and Social Change*. Carbondale: Southern Illinois University Press. Pp. 152–168.
38. Guilbert L. (1969) *Le lexique*. Paris: Larousse. 125 p.
39. Hausmann F.J. (1991) Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. *Encyclopédie of Linguistics and Communication Science*. B. Walter de Gruyter. 1017 p.
40. Kuprijanov E.V. (2014) Electronic dictionary classification as problem of modern computer lexicography. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Filolohiia»*, № 1127. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/3795> (Accessed 01 April 2020).
41. Malkiel Y.A. (1962) Typological Classification of Dictionaries on the Basis of Distinctive Features. *Problems in Lexicography*, Bloomington. P. 3–24.
42. Müller-Spitzer C. Textual structures in electronic dictionaries compared with printed dictionaries: a short general survey. URL: http://www1.idsmanheim.de/fileadmin/lexik/owid/Preprint_Mueller-Spitzer_HSK5.4-Article11_01.pdf (Accessed 01 April 2020).
43. Pastor Veronica, Amparo Alcina. Search techniques in electronic dictionaries: a classification for translators. URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/32816/45010.pdf?sequence=1> (Accessed 01 April 2020).
44. Piotrowski T. (1994) *Z zagadnień leksykografii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN. S. 221–239 [in Polish].
45. Rey A. (1970) *La lexicologie. Lectures*. P.: Klincksieck. Série A–2. 323 p.
46. Wiegand H.E. (1983) On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography. *Proceedings Papers from the International conference on Lexicography*. Exeter. P. 13–20.
47. Wilks Y.A., Slator B.M. and Guthrie L.M. (1996) *Electric Words: Dictionaries, Computers and Meanings*. Cambridge: The MIT Press.
48. Zgusta L. and Cerny V. (1971) *Manual of Lexicography*. P.: La Haye. 360 p.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2020
The article was received 28 October 2020

6. Перекладознавство

6. Theory of translation

ПАРАЛЕЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОРПУС: ПЕРЕВАГИ ТА ПРИКЛАД ЗАСТОСУВАННЯ В АНАЛІЗІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Гриців Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Інституту комп'ютерних наук
та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
nhrytsiv@yahoo.com, nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua
orcid.org/0000-0001-6660-7161

Кулина Ольга Іванівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Інституту комп'ютерних наук
та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
olha.v.kulyna@lpnu.ua
orcid.org/0000-0002-2334-0660

Мета розвідки – розглянути, описати та проаналізувати взаємодію людини і комп'ютерних технологій, яка стосується опису, генерації, обробки та керування паралельним перекладацьким корпусом, з увагою до англійської та української мов. Сьогодні інструментарій корпусної лінгвістики активно застосовується для обробки даних паралельного перекладацького корпусу та статистичного аналізу отриманих даних. Актуальність цього дослідження зумовлена недостатньою увагою до практичного застосування паралельного перекладацького корпусу та лінгвостатистичних методів у перекладі художньої літератури і перекладознавстві, особливо для аналізу англійських оригінальних творів і українських перекладів з точки зору відтворення домінуючих характеристик авторського ідіостилю. Як показує досвід, відсутність зразка поетапного створення та аналізу корпусу перешкоджає науковцям, зокрема молодим ученим та студентам, активно послуговуватися перевагами корпусів у перекладі. Тому в цій статті ми ставимо собі за мету лаконічно розглянути найважливіші нюанси укладання та застосування паралельного перекладацького корпусу, подаючи їх з урахуванням рівня базових знань нашого адресата в царині філології та комп'ютерних технологій.

Застосовані в статті методи аналізу текстового корпусу дали змогу проілюструвати процес та результат розмітки, уточнити різницю між паралельним перекладацьким корпусом і корпусом паралельних текстів, окреслити етапи аналізу текстового корпусу та реструктуризацію одиниць перекладу, посутньо, унаочнити процедуру відбору мовних відповідників.

Результати та висновки впливають із висвітлених у роботі знахідок та рекомендацій, які можуть слугувати основою для кращого розуміння того, яким чином застосовувати корпуси під час вивчення авторського стилю і в який спосіб залучити отримані результати (а) до перекладознавчого аналізу, (б) якіснішого перекладу. Мовиться про те, що кількісний порівняльний аналіз у перекладі не обмежується статистичними даними для підрахунків одиниць текстового (структурного) рівня; послуговуючись кількісним порівняльним аналізом, маємо змогу різносторонньо розкривати зміст (сенс) авторських повідомлень. Окрім переваги корпусів для перекладознавчих досліджень, зокрема стосовно якості перекладу, отримані результати здатні збагатити особистий «нотатник» перекладача художньої прози.

Ключові слова: кількісний порівняльний аналіз, лінгвометрія, переклад (художній), розмітка тексту, прикладна лінгвістика.

**PARALLEL TRANSLATION CORPUS:
ADVANCES AND APPLICATION EXAMPLE IN THE ANALYSIS OF FICTION**

Hrytsiv Nataliia Mykolaivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Institute of Computer Science and Information Technology
of Lviv Polytechnic National University
nhrytsiv@yahoo.com, nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua
orcid.org/0000-0001-6660-7161*

Kulyna Olha Ivanivna,

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Institute of Computer Science and Information Technology
of Lviv Polytechnic National University
olha.v.kulyna@lpnu.ua
orcid.org/0000-0002-2334-0660*

The aim of the investigation is to address human and computer interaction issues related to the description, generation, application, and management of parallel translation corpus, with close attention to English and Ukrainian languages. Today, Corpus Linguistics is actively used for the processing of parallel translation corpus data and for statistical analysis of the data obtained. The topicality of this study is caused by the insufficient attention to the practical application of the parallel translation corpus and linguistic statistics in translation of fiction and translation studies, especially for the analysis of English original works and Ukrainian translations in terms of reproducing the dominant characteristics of the author's individual style. The evidence has it that the lack of illustrative sample of necessary stages of how to create corpus and analyze it prevents scholars, in particular young researchers and students, from active usage of the benefits of corpus in translation. Therefore, in this article, we aim to look in brief at the most important nuances of compiling and applying a parallel translation corpus. We consider our addressee to have a level of basic knowledge in the field of philology and computer technology.

The methods of text corpora analysis applied in the article helped to illustrate the process and result of text mark-up, clarify the difference between the parallel translation corpus and the corpus of parallel texts, outline the stages of text corpus analysis and restructuring of translation units, specify the procedure for selecting linguistic equivalents.

Results and conclusions are driven from the findings and recommendations outlined in the paper and, thus, can serve as a basis for a better understanding of how to use corpora in the study of author's individual style and how to integrate the results (a) into translation analysis, (b) better translation. It is claimed that quantitative comparative analysis in translation is not limited to statistics for calculating units of text (structural) level; by using quantitative comparative analysis, we are able to disclose the content (meaning) of the author's messages encoded in his/her creative writing. In addition to the benefits of corpora in translation studies research, in particular when it goes about translation quality assessment, the results obtained can enrich the personal notepad of a translator of prose.

Key words: quantitative comparative analysis, linguometry, translation (artistic), text markup.

1. Вступ

На наше переконання, застосування паралельного перекладацького корпусу в перекладі, як і вивчення цього явища, є актуальною, продуманою та своєчасною практикою і відповідає вимогам, продиктованим сучасними потребами різних предметних галузей, адже сьогодні спостерігаємо стрімкий розвиток корпусних студій у світовій науці, що підтверджує чимала кількість досліджень у цій галузі та різноманіття корпусів, які постійно з'являються. Попри беззаперечну наукову та методичну цінність цих видань у вивченні загальної теорії корпусної лінгвістики (Advances in Intelligent Systems, 2019), взаємозв'язок корпусної лінгвістики та інших філологічних дисциплін (Levchenko, 2019), типології корпусів і методики різноманітного залучення корпусних даних для аналізу (Altenberg, 2000; Corpus-based Language Studies, 2002; Hunston, 2002), розроблення загальних засад створення та вивчення природних мов (Кав, 1993; Sinclair 1991), вони зазвичай орієнтовані на системотехнічні та структурні характеристики лінгвістичних корпусів. Водночас перекладацькі теоретико-критичні студії (Baker, 1993; Corpus-based Translation Studies, 2002; Simard 1993; Tymoczko, 1998), які є важливою складовою частиною сучасного перекладознавства, здебільшого уміщують, проте не обмежують описово-аналітичні конструкти та не достатньо відображають прикладний аспект корпусів. Приємним винятком є спорадичні праці (Kenny, 2001; Munday, 1998; Ulrych, 1997), націлені на творчу зорієнтованість у роботі з паралельним перекладацьким корпусом.

З погляду дидактики в останні десятиліття спостерігаємо перехід до компетентнісного підходу в навчанні філологів (Бесєдіна, 2020; Ольховська, 2015; Черноватий, 2013), що сприяє новим науковим пошукам у питанні міжкультурних та міждисциплінарних досліджень, пов'язаних з назрілими викликами освіти в сучасному суспільстві. Увагу зосереджено на спробі впровадити сучасну інтеграційну модель навчання різних міжпредметних галузей з метою об'єднання заради побудови добротного фахового портфоліо перекладача-початківця.

Перелік умовних скорочень:

ТО – текст оригіналу, вихідний текст (у цьому випадку – англійський).

ТП – текст перекладу, цільовий текст, перекладений текст (тут – український).

ППК – паралельний перекладацький корпус.

КПА – кількісний порівняльний аналіз.

TEI – text encoding initiative / набори тегів та правила, додаток мови розширюваної розмітки (XML) для кодування текстів.

XML – Extensible Markup Language / розширювана мова розмітки.

NLP – natural language processing / обробка природної мови.

2. Теоретико-методологічні основи

У широкому сенсі термін «паралельний корпус» позначає тексти одних і тих же доменів, отриманих з різних мов, при цьому отримані взірці-приклади не обов'язково повинні бути перекладом (у класичному розумінні) оригінального тексту. Оскільки його не потрібно конфігурувати між двома мовами, наприклад, в індійському контексті, він може поширюватися на декілька мов, де основним критерієм є підтримка паралелізму текстових доменів або зразків тексту.

Натомість термін «перекладацький корпус» позначає тексти, що супроводжуються їхніми перекладами однією або декількома мовами. Він складається з оригінального тексту з мови джерела та його перекладу цільовою мовою. Іншими словами, перекладацький корпус повинен містити тексти та їхні переклади. Однак, хоча він зазвичай складається із двомовних та багатомовних текстів, він може містити будь-який текст, який знаходиться під поняттям «переклад» (Zanettin, 2000: 102).

У цьому дослідженні за своєю структурою ППК складається з двох частин: (а) тексту, взятого з мови джерела; та (б) її переклад із цільової мови.

Інструментарій корпусної лінгвістики в перекладознавстві: вступні зауваги. З перекладознавчого погляду, лінгвістичний корпус – у поєднанні з кількісним порівняльним аналізом – доречно застосувати на різних етапах: (а) до початку процесу перекладу; (б) аналізуючи безпосередній процес перекладу; (в) критично оцінюючи перекладений продукт із погляду структурної та образної відповідності. Нині в діючих системах штучного інтелекту зазначені застосування (з теоретичного, методологічного, практичного і прикладного ракурсів) вивчаються і використовуються в паралельному перекладацькому корпусі (далі – ППК). Саме ця ланка здатна вдовольнити горизонт очікування перекладача і перекладознавця, тому є напрочуд цікавою.

У розвідці наведено приклади розмітки/маркування тексту та вирівнювання тексту в ППК, подано різницю між ППК і корпусом паралельних текстів, пунктирно окреслено методи аналізу текстового корпусу, висвітлено процес реструктуризації одиниць перекладу, унаочнено етап вилучення мовних відповідників, подано фрагмент створення двомовної лексичної бази даних та ділянок, де ППК та отримані на його основі результати можуть найоптимальніше залучатися до перекладознавчих досліджень та оцінки якості перекладу; виокремлення перекладацьких помилок; з'ясування зв'язності тематичних та інформаційних структур, що увиразнює змістове наповнення оригінального твору, яке ілюструє мережу текстових взаємозв'язків згуртованих чи згрупованих в оригіналі та його (не)відтворення в перекладі.

Обґрунтування доцільності дослідження. Для ефективних перекладознавчих досліджень доцільно використовувати корпусо-орієнтований та описовий підходи поряд із деякими статистичними методами для зіставлення та аналізу відповідників у перекладі. Окрім того, можна скористатися цифровим роззначенням оригінального та перекладеного текстів. Таке рішення доволі зручне, зокрема працюючи з об'ємними текстами, у нашому випадку – це роман Донни Тартт «Щиголь» (Tartt, 2013; Tartt, 2016), який налічує понад 800 сторінок. Роман «Щиголь», написаний сучасною новелісткою, володаркою Пулітцерівської премії, Донною Тартт, вибрано для аналізу, оскільки його ще не досліджували в англо-українській паралелі з погляду ППК та з ракурсу побудови статистичного портфоліо автора та перекладача. Щобільше, роман «Щиголь» удостоївся медалі Ендрю Карнегі за досконалість у художній літературі та був екранізований у 2019 році.

Типологічні та прикладні характеристики аналізованого корпусу. *Анотований:* текстові дані предметної області роззначаються до рівня фраземи. *Двомовний:* відповідні тексти англійською та українською мовами. *Повний текст:* побудований із цілих текстів оригіналу та перекладу. *Корпус-взірець* (sample corpus): взірці оригіналу та їхні переклади уміщено до корпусу. *Ілюстративний:* розроблений для порівняння мовних особливостей оригіналу та перекладу. *Літературний корпус:* особливим різновидом корпусу-взірця є літературний корпус, який може бути додатково розділений на основі типу тексту, що входить до нього: (а) конкретний автор (Донна Тартт); (б) тип тексту одного автора (роман зрілого періоду творчості Донни Тартт); (в) конкретний текст одного автора (корпус роману Донни Тартт «Щиголь»); (г) особливий жанр тексту (роман); (д) особливий період (американський роман двадцять першого століття); (е) певна група (сучасний американський містичний та психологічний трилер); (є) певна тема (емоційний реєстр: емоції, зосереджені навколо болю, втрати, відчуження). *Паралельний:* текст англійською мовою разом з його перекладом українською мовою. *Корпус-взірець:* містить невелику колекцію текстів, які вибираються з особливою ретельністю та увагою, і їх слід детально вивчати. *Статичний:* не передбачає постійного поповнення багатьох текстів корпусу. *Письмовий:* друкований текстовий документ.

3. Процедури та результати

Дослідження проводилося в межах наукової теми «Застосування новітніх технологій для оптимізації інформаційних процесів природною мовою» кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»; куратор проекту – І. М. Кульчицький (к.т.н., доц.). Аналіз проведено на основі певних етапів: *Eman 1:* Створення електронних версій ТО (тексту оригіналу) та ТП (тексту перекладу); *Eman 2:* Роззначення текстів: структурне та з виокремленням лінгвальних ознак (ословеснення образу болю); *Eman 3:* Автоматичне опрацювання даних за допомогою прицільно створеного комп'ютерного програмного забезпечення.

Роззначення текстів: структурне та з виокремленням лінгвальних ознак (ословеснення образу болю).

Роззначення полягає у наданні текстам чи окремим текстовим компонентам спеціальних позначок (тегів). Це можуть бути позамовні відомості про автора та вибраний текст, структурні особливості тексту (розділ/підрозділ, абзац, речення, лексема, графема); питома лінгвальні ознаки (лексичні, граматичні, стилістичні, дискурсні прикмети складників тексту). Поряд із цим індивідуальний елемент розмітки (*тег*, від англ. *tag*) дає певне поле для маневрування з наміром прицільно вдовольнити особистісні наукові потреби перекладавця чи перекладача. Ця практика стала невід’ємною складовою частиною переважаючих новочасних досліджень і здатна суттєво доповнити теоретико-методологічні й практичні аспекти наукової розвідки. Це у свою чергу дозволяє пошукувцю панорамно бачити власне наукове дослідження, найперше з ракурсу прикладного застосування та доречності в сучасному мультимедійному середовищі. Також імпонує використання ППК та авторських розробок визначеного шаблону маркування текстів на комп’ютерній платформі, яке, безумовно, сприяє пошуковій діяльності, зокрема для великих за обсягом творів (текстів).

Позначки роззначення тексту:

<p> </p> – позначка абзацу

<s> </s> – позначка речення

<pain> </pain> – позначення мегаобразу *біль*

<loss> </loss> – позначення образу (втрата рідної людини)

<addiction> </addiction> – позначення образу (залежність: наркотична, алкогольна, від куріння)

<anxiety> </anxiety> – позначення образу (страх втратити друга)

<punishment> </punishment> – позначення образу (страх звинувачення і схоплення поліцією за крадіжку картини)

<rambling> </rambling> – позначення образу (сиротинство/бездомність)

<guilt> </guilt> – позначення образу (відчуття провини за крадіжку картини і продаж підробок)

<suicide> </suicide> – позначення образу (думки про самогубство/депресія)

<abandonment> </abandonment> – позначення образу (нерозділене кохання)

<disappointment> </disappointment> – позначення образу (байдужість батька та розчарування в ньому)

<obsession> </obsession> – позначення образу (неспроможність часто спостерігати за картиною)

<failure> </failure> – позначення образу (нереалізованість кар’єри батька)

<con n=1 > </con n=1 > – приклад ословеснення концептуалізованого образу в тексті (n=1; n – нумерація, 1 – порядковий номер).

Фрагмент роззначення оригінального тексту з увагою до мегаобразу БІЛЬ¹

<p><pain><loss><s><con n=1 >Thanks to my fever I had a lot of weird and extremely vivid dreams, <con>sweats where I thrashed around<con> hardly knowing if it was day or night, but on the last and worst of these nights I dreamed about my mother: </con n=1 > a quick, mysterious dream that felt more like a visitation. </s> <s> I was in Hobie’s shop– or, more accurately, some haunted dream space staged like a sketchy version of the shop–when she came up suddenly behind me so I saw her reflection in a mirror. </s> <s> <con n=2 > At the sight of her I was paralyzed with happiness; </con n=2 > it was her, down to the most minute detail, the very pattern of her freckles, she was smiling at me, more beautiful and yet not older, black hair and funny upward quirk of her mouth, not a dream but a presence that filled the whole room: a force all her own, a living otherness. </s> <s> <con n=3 > And as much as I wanted to, I knew I couldn’t turn around, that to look at her directly was to violate the laws of her world and mine; </con n=3 > she had come to me the only way she could, and our eyes met in the glass for a long still moment; but just as she seemed about to speak–with what seemed a combination of amusement, affection, exasperation–a vapor rolled between us and I woke up.</s></loss></pain></p>

<p><s>ii.</s> </p>

Фрагмент роззначення перекладеного тексту з увагою до мегаобразу БІЛЬ

<p><pain><loss><s><con n=1 >Через лихоманку я пережив безліч дивних і надзвичайно яскравих марень, обливаючись потом, не знаючи, котра година, але в останню й найгіршу з тих ночей мені наснилася мати: </con n=1 > то було швидке й таємниче сновидіння, схоже на несподіваний візит із потойбіччя. </s> <s> Я був у крамниці Гобі чи, точніше кажучи, в якомусь примарному просторі, радше схематично подібному до тієї крамниці, коли вона раптом зупинилася позаду мене так, що я побачив її віддзеркалення. </s> <s> <con n=2 >Помітивши її, я заціпенів від щастя; </con n=2 > то була вона, до найдрібніших деталей, з усім своїм ластовинням, мама всміхалася мені, навіть вродливіша, але ще не постаріла, зі своїм чорним волоссям і кумедним вигином рота, не сон, а її присутність заповнювала кімнату: то була її власна сила, жива інакшість. </s> <s> <con n=3 >І хоч як мені хотілося обернутися, я знав, що подивитися на неї очі в очі було б порушенням законів її світу і мого світу; </con n=3 > вона прийшла до мене в єдиний спосіб, у який могла прийти, і наші очі зустрілися в дзеркалі на тривалу мить, коли все завмерло; та коли, як мені здалося, вона хотіла заговорити – з виразом обличчя, що, схоже, був сумішшю радощів, прихильності й роздратування, – на нас накопився туман, і я прокинувся. </s></loss></pain></p>

Зразки фрагментів створеного корпусу оригінального тексту з увагою до мегаобразу БІЛЬ

<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" standalone="yes"?>

<entry xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance">

<pain>

¹ Роззначення цих фрагментів тексту виконав П. Вус – випускник кафедри прикладної лінгвістики НУ «Львівська політехніка» під керівництвом авторів статті та куратора проекту І. Кульчицького.

<lg>eng</lg>
 <nu>61</nu>
 _{abandonment}

(а) Фрагмент 1

<tx>Every moment of their visit had been torture.</tx>

</pain>
 < pain n>
 <lg>eng</lg>
 <nu>62</nu>
 _{abandonment}

(б) Фрагмент 2

<tx>as hard as I'd tried, I hadn't been able to stay away from Pippa, I'd hovered obtrusively and hated myself for it, so painfully excited had I been by her nearness:</tx>

</ pain>
 < pain>
 <lg>eng</lg>
 <nu>63</nu>
 _{abandonment}

(в) Фрагмент 3

<tx>The agony of her hand on my sleeve. </tx>

</ pain>
 < pain>
 <lg>eng</lg>
 <nu>63</nu>
 _{abandonment}

4. Результати КПА

Відтінок створеного паралельного перекладацького корпусу, з акцентуацією авторської домінанти *біль*

ТО			ТП		
1	loss	Thanks to my fever I had a lot of weird and extremely vivid dreams, sweats where I thrash	1	loss	Через захворювання я перешкодив бачити дитинку і надзвичайно жаркою мовчю, обливаючись потом, не знав
2	loss	At the sight of her I was paralyzed with happiness;	2	loss	Помилувавши її, я задіяно від щастя;
3	loss	And as much as I wanted to, I knew I couldn't turn around, that to look at her directly was	3	loss	І хоч як мені хотілося обернутися, я знав, що подивитися на неї очі в очі було б порушенням законів її сві
4	loss	I felt a petty, irrational pang of disappointment	4	loss	А проте я почував легкий ірраціональний біль розчарування
5	loss	skull-cracking headache, practically seeing double	5	loss	голова в мене розколювалася від болю, речі двоїлися перед очима
6	disappointment	To think of something happening to my mother was especially frightening because my dad	6	disappointment	Думати, що з моєю матір'ю щось статися ввався лячно, мені було особливо страшно, адже сподіватися на
7	disappointment	Apart from this daily awkwardness, I didn't see him much. He didn't eat dinner with us or at	7	disappointment	Окрім цих повсякденних незручностей, бачив я його нечасто. Він не об'їдав із нами й не бував у моєї сям
8	disappointment	towards the end of the week, a sketchy note from my dad arrived (postmarked Newark, NJ	8	disappointment	натроєнка тижня, від батька надійшло коротке повідомлення (повідомлення Ньюарком, штат Нью-Джерсі),
9	rambling	Even though the apartment was rent stabilized, getting by without my dad's salary was a	9	rambling	Хоч ми спожували стабільно комерце за наше помешкання, було надзвичайно складно щомісяць об'їдав
10	rambling	cold, wet, with a tooth-crunching headache—it struck me that with my dad gone, no one in	10	rambling	змаранчлив, моїм, з болем, від якого розколювалася голова, — до мене раптом дійшло, що, позаяк наші
11	loss	The living room—normally so airy and open, buoyant with my mother's presence—had sh	11	loss	Вітальня — за нормальних обставин така свіжа й відкрита, життєрадісно завдяки присутності моєї матері
12	loss	I could feel my heart beating.	12	loss	Я чув, як біжить моє серце;
13	loss	I missed her so much I wanted to die: a hard, physical longing, like a craving for air underw	13	loss	Я так сумував за нею, що мені хотілося померти: то було тяжка фізична туга, схожа на страждання без по
14	loss	Lying awake, I tried to recall all my best memories of her—to freeze her in my mind so I w	14	loss	Не в змозі заснути, я намагався пережити всі свої найкращі спогади про неї — заморозити її у своїй свід
15	loss	drifting uneasily between dreaming and sleep	15	loss	важко переключитися від думки до сну.
16	rambling	My panic must have been written plainly on my face.	16	rambling	На моєму обличчі було, мабуть, написано, що я перебуваю в стані паніки.
17	rambling	I was a minor, and that my parent or guardian had to be present at an official interview	17	rambling	я неповнолітній, і один із моїх батьків або опікунів повинен був бути присутнім на офіційному інтерв'ю
18	punishment	I would simply have to admit it and face the consequences, no matter what the consequ	18	punishment	Тоді мені довелося просто визнати свою провину й змиритися з наслідками, хоч би якими вони були
19	punishment	At a couple of points, I was on the verge of blurting it out, in my terror.	19	punishment	Десь разів за два я мало не зізнався в усьому, опанований страхом.
20	punishment	It was complicated. Every time I thought of it my stomach squirmed,	20	punishment	Проблема було для мене тяжкою. Щоразу, коли я думаю про неї, винят мені судилося,
21	punishment	What if someone found the picture? What would happen to me?	21	punishment	А що буде, як хтось знайде картину? Що станеться зі мною?
22	punishment	Yet in my homeless limbo, it seemed insane to step up and admit to what I knew a lot of pe	22	punishment	Але в моєму бездомному становищі мені здавалося надто ризикованим розкрити рот і зізнатися в тому
23	punishment	Where the hell was the painting? Though I was nearly blind with panic, I didn't stop but kep	23	punishment	Де, в біса, картина? Хоч я майже осліп від паніки, та не зупинився, я вийшов діль, який коридором, на авто
24	loss	My mother's bedroom was dark and cool, and the faint, just-detectable smell of her perfum	24	loss	У спальні матері було темно й прохолодно, і ледь чутний пахощі її парфумів були чимось більшим, ніж в як
25	loss	a million other heart-piercing sights.	25	loss	мільйона інших дитячих, що розривали мені серце.
26	failure	It's one of those lifelong regrets. I would have loved to do something with my gift but I did	26	failure	Це той налі, який, мабуть, буде вічним. </s> </s> Я хотів би якось востановити свій дар, але мені не поща
27	failure	Then—after he'd married my mother—it had all fizzled out. He had a long list of reasons w	27	failure	Потім, після того як він одружився з моєю матір'ю, його ентузіазм пропав. Він називав довгий список пр
28	punishment	While we were waiting to get our boarding passes I was stiff with fear, fully expecting Secu	28	punishment	Потім ми стояли в черзі, щоб одержати посадкові талони, я весь заляканий від страху, чекуючи, що працівни
29	punishment	I felt closed in and terrified in the bright press of strangers—conscious too, as if everyo	29	punishment	я з жорстким відчуженням, як мені затискали в тюрму колі незнайомиця, — я стовав наче тоїм, і всі на-об'їдав днів

У дослідженні було виділено 11 периферійних образів мегаобразу *біль*, які ословеснено в романі Донни Тартт «Щиголь» на основі таких семантичних полів: втрата рідної людини (loss), залежність – наркотична, алкогольна, від куріння (addiction), страх втратити друга (anxiety), страх звинувачення і схоплення поліцією за крадіжку картини (punishment), сиротинство/бездомність (rambling), відчуття провини за крадіжку картини і продаж підробок (guilt), думки про самогубство/депресія (suicide), нерозділене кохання (abandonment), байдужість батька та розчарування в ньому (disappointment), неспроможність часто спостерігати за картиною (obsession), нереалізованість кар'єри батька (failure). На основі отриманих даних проведено детальний аналіз кожного образу та з'ясовано способи концептуалізації: експліцитний (очевидний) та імпліцитний (прихований).

Загальна кількість образів – 107 прикладів. Вони обрамлюють цілісний мегаобраз відчуття *болі*, що його ословеснено в романі Донни Тартт «Щиголь». Найчастіше в романі зустрічається образ *abandonment* – 23 приклади.

Найменш частотний серед усіх образів – *failure*. Попри те, що його вжито тільки двічі, він несе потужне семантичне наповнення; нереалізованість кар’єри батька, як її змальовано у творі, – це своєрідне протиставлення двох начал – материнського (довкола цього розлого описано ніжні до матері відчуття та пекельний біль від її втрати) та батьківського (із загостреною увагою до деструктивних стосунків батька та сина, неспроможність сина скористатися сильним батьківським плечем, так би мовити, та його підтримкою в особливо скрутний час). Стосовно решти вибраних для аналізу образів маємо такі результати: *loss* – 15 взірців, *addition* – 14 взірців, *anxiety* – 12 взірців, *punishment* – 15 взірців, *rambling* – 7 взірців, *guilt* – 6 взірців, *suicide* – 4 взірці, *disappointment* – 3 взірці, *obsession* – 6 взірців. Для того щоб визначити, якими засобами ословеснено *біль* у виокремлених корпусом прикладах, було створено окрему таблицю, в якій ми виділили дві колонки: перша колонка – винятково для прикладів, у яких вжито безпосередню лексему *біль* та її семантико-граматичні похідні (позначено одиницею); друга колонка призначена для тих прикладів, у яких спостерігаємо синоніми до слова *біль* без безпосереднього врахування слова *біль* і його похідних (позначено двома одиницями). Остання колонка вказує на частоту слова.

Після проведення статистики експліцитного ословеснення *болю*, всі лексеми ТО та ТП було окремо переміщено у дві таблиці програми Excel. Таким чином, підраховано кількість усіх слів окремо для оригінального тексту та для перекладу. Під час даного процесу було також підраховано частоту всіх слів у відповідних текстах. Перша колонка – це порядковий номер конкретного слова, друга колонка вказує на частоту вибраного слова.

ТО				ТП					
685	sorrow	1	1	3	953	туга	1	1	2
737	terror	1	1	1	954	туги	1	1	1
777	tooth-crunching	1	1	1	996	хвороба	1	1	1
779	torment	1	1	1	1031	шок	1	1	1
781	torture	1	1	1	43	болею	1		3
5	aching	1		1	44	болю	1		4
345	headache	1		2	45	болючий	1		1
380	hurt	1		1	46	болючими	1		1
					47	боляче	1		1

Рис. 1. Вибірка за ознакою в таблиці Excel

З цього отримуємо співвідношення ословеснення *болю* та його семантико-граматичних різновидів (боліти, боляче, болючий). Спостерігаємо таке: у ТО та ТП експліцитні ословеснення *болю* майже ідентичні та відрізняються несуттєво, натомість синоніми піддаються певній трансформації в перекладі. У ТО мегаобраз *біль*, поряд із його похідними словами, становить 45,78%. Синонімічний ряд поняття *біль* становить 13,22%. У ТП лексема *біль* та його похідні форми становлять 59,79%, а синоніми до *болю* – 16,21%.

У підсумку: ТО налічує 294 619 слів, ТП – 268 409 слів. У вибраних підтекстах (корпусі) в оригіналі роману «Щиголь» авторка оригіналу послуговується 2248 словами, в перекладі відповідного підтексту маємо 2031 слово. Експліцитна концептуалізація *болю* налічує 58 прикладів у ТО і 75 прикладів у ТП цього твору. Уживаність безпосередньої лексеми *біль* та її семантико-граматичні деривативи становлять 13 позицій, у мові перекладу – 16. Відповідно, синоніми до цього поняття вжито 45 разів у ТО та 59 разів у ТП роману «Щиголь».

5. Прикладне застосування ППК вибраного підтексту

ТО	ТП
Thanks to my fever I had a lot of weird and extremely vivid dreams, sweats where I thrashed around hardly knowing if it was day or night, but on the last and worst of these nights I dreamed about my mother	Через лихоманку я пережив безліч дивних і надзвичайно яскравих марень, обливаючись потом, не знаючи, котра година, але в останню й найгіршу з тих ночей мені наснилася мати
at the sight of her I was paralyzed) [...] as much as I wanted to, I knew I couldn't turn around, that to look at her directly was to violate the laws of her world and mine	помітивши її, я заціпенів [...] хоч як мені хотілося обернутися, я знав, що подивитися на неї очі в очі було б порушенням законів її світу і мого світу
Sometimes, in the night, i woke up wailing	Іноді я прокидався вночі, виючи
I felt a petty, irrational pang of disappointment	я почував легкий ірраціональний біль розчарування
Boris never seemed annoyed or even very startled when I woke him, as if he came from a world where there was nothing so unusual in a nocturnal howl of pain	Борис ніколи не дратувався й навіть не дуже дивувався, коли я його будив так, ніби прийшов сюди зі світу, в якому прокидатися вночі, виючи від болю, не вважалось чимось незвичним
My mother's bedroom was dark and cool, and the faint, just-detectable smell of her perfume was almost more than I could bear	У спальні матері було темно й прохолодно, і ледь чутні пахощі її парфумів були чимось більшим, ніж я міг витримати

a million other heart-piercing sights	мільйона інших деталей, що розривали мені серце
The living room—normally so airy and open, buoyant with my mother’s presence —had shrunk to a cold, pale discomfort, like a vacation house in winter	Вітальня – за нормальних обставин така свіжа й відкрита, життєрадісна завдяки присутності моєї матері – тепер здавалася холодною, блідою й незатишною, схожа на дачний будинок узимку
I could feel my heart beating	Я чув, як гупає моє серце
I missed her so much I wanted to die: a hard, physical longing, like a craving for air underwater	Я так сумував за нею, що мені хотілося померти: то була тяжка фізична туга, схожа на страждання без повітря під водою
Lying awake, I tried to recall all my best memories of her —to freeze her in my mind so I wouldn’t forget her [...] drifting uneasily between dreaming and sleep.	Не в змозі заснути, я намагався пережити всі свої найкращі спогади про неї – заморозити її у своїй свідомості, щоб ніколи не забути про неї) [...] важко переходячи від дрімоти до сну

Вживання ключових слів. На цьому етапі в нагоді стають генератори вживання ключових слів. Таких платформ вільного онлайн-доступу маємо сьогодні чимало.

Ми розділили отримані ключові слова на відповідні Блоки.

Блок 1 зумовлено нормами англійської мови, коли іменник вимагає обов’язкового вживання присвійного займенника (*my, his, her* тощо) або артикля (означеного *the* чи неозначеного *a/an*). Ця ознака аломорфна у відношенні до української мови. Тому відмінності у Блоку 1 в зіставленні ТО та ТП зумовлені об’єктивною необхідністю граматичних особливостей мовної пари *англійська :: українська*.

Для нас цікавий Блок 3, оскільки в ньому зафіксовано опорні смислові слова, що їх вжито на позначення мегаобразу *біль*.

Це та варіативна робоча платформа, якою може скористатися як перекладач на етапі саморедагування та кінцевого вичитування, так і перекладознавець для перекладознавчих спостережень стосовно якості перекладу.

Зосереджуємо увагу на головних частинах мови (дієслово, іменник, прикметник). Частково розглядаємо їхні деривативи (дієприкметник).

	ТО	ТП
Блок 1	her – 8; and – 7; the – 6; was – 6;	
Блок 2		бути – 3; світ – 3;
Блок 3	wanted – 2; had – 2; woke – 2; mother’s – 2; like – 2; could – 2; where – 2; world – 2; around – 2; much – 2; night – 2;	виючи – 2; чимось – 2; серце – 2; матері – 2; вночі – 2; очі – 2;
Блок 4		витримати – 1; міг – 1; ніж – 1; більший – 1; через – 1; парфумів – 1; чутні – 1; ледь – 1; прохолодно – 1; темно – 1; спальні – 1; незвичним – 1; вважати – 1; пахощі – 1; інший – 1; мільйона – 1; здавалася – 1; чув – 1; узимку – 1; будинок – 1; дачний – 1; схожий – 1;

Ключові слова ТО вибраного підтексту: *іменники* – *mother, night, world*; *дієслова* – *wanted, woke*. Ключові слова ТП вибраного підтексту: *іменники* – *матір, серце, очі, ніч (вночі), світ*; *дієприслівник* – *виючи*.

Розбіжності – очевидні, проте саме вони – найцікавіші. Отже, помітні такі рішення перекладача:

Для лексеми ТО *wailing* та *howl* запропоновано один відповідник *виючи*. Послугуючись компонентним аналізом, бачимо, що англійська лексема *to wail* має семему *weeping* з українським відповідником *ридання* (рідше – *схлипування*), проте лексеми ТО *howl* відтворено прямим українським відповідником *вити*. Уривок *Sometimes, in the night, i woke up wailing* можна передати так: *Іноді я прокидався вночі, ридуючи*. Така альтернатива жодним чином не порушує «комунікативної динаміки» (у термінології М. Бейкер) висловлювання, напрочуд, таке рішення збагатило б коефіцієнт ексклюзивності ТП.

Генератор ключових слів не розпізнає словосполучення, такі як *heart-piercing*, як окремі значущі одиниці. Тому її було вилучено з автоматичного розрахунку. Вибір перекладача зумовлений аломорфною особливістю англійської та української мов, тобто відсутністю конструкцій *Participle* в українській мові. Таким чином, щоб надати висловлюванню природнього звучання, партиципну конструкцію ТО *a million other heart-piercing sights* складно відтворити іншим способом, ніж *мільйона інших деталей, що розривали мені серце*. Вибір перекладача цілком умотивований.

Фразу TO *to look at her directly* відтворено за допомогою фраземи *подивитися на неї очі в очі* (зворотній переклад: *to look at her eyes to eyes*). Такий вибір певним чином увиразнює локалізацію в перекладі на рівні концептуалізації та символічної образності цільової (української) культури. Знаємо, що *очі* в українській етнокультурній традиції – символ багатий та експресивний (*очі – дзеркало душі; її очі, мов волошки; карі очі, чорні брови*) (Словник символів культури України: 152–153).

Часто вживані випадки з надмірною експресивністю перекладу можуть слугувати плідною платформою для вивчення індивідуального стилю (почерку) перекладача. Зауважимо, що шукати такі випадки вручну – не надто доцільно, оскільки праця копітка та затратна з погляду часу і зусиль. Натомість за умови правильного підходу до формування ППК, такі дані отримуємо, натиснувши одну кнопку.

У наступному аналізованому уривкові *світ* є складником образу *болю*, оскільки його метафоризовано засобами психологічних та емоційних відчуттів мук, страждань та болю, приміром: *I knew I couldn't turn around, that to look at her directly was to violate the laws of her world and mine* (протиставлення світу живих та мертвих) and *world where there was nothing so unusual in a nocturnal howl of pain*. Цю ознаку збережено в перекладі, її частково увиразнено, я знав, що подивитися на неї очі в очі було б порушенням законів її *світу* і мого *світу* and *ніби прийшов сюди зі світу, в якому прокидатися вночі, виючи від болю, не вважалося чимось незвичним*.

Попри невелику кількість проілюстрованих прикладів, ці кілька зразків показують, що інструменти NLP (опрацювання природної мови) – це вагомні ресурси для аналізу перекладів. Поряд із лінгвістично орієнтованими підходами вони корисні на різних етапах процесу перекладу: (а) доперекладацький аналіз, статистичне профілювання оригіналу автора, визначення авторського ідіостилу за допомогою лінгвотриї та генераторів ключових слів, роззначення домінантних лексичних та стилістичних особливостей – поряд із навиками та досвідом перекладача, – безсумнівно, сприятимуть успішному та якісному перекладу; (б) процес перекладу: інструменти NLP можуть допомогти виявити динамічні та сталі елементи в тексті; вирішити, які стратегії залучати (експлікацію чи компенсацію), зосібна, мати можливість їх збалансувати; це полегшує лексичний вибір для перекладача; невідповідність стане швидше усвідомленим рішенням перекладача, а не помилкою чи недбалістю; (в) перегляд готового перекладу: з погляду оцінки якості перекладу та критики перекладу, інструменти NLP, а також результати ППК дають змогу бачити цілісну картину, простежити об'єктивні та суб'єктивні зсуви в перекладі (граматичні, лексичні, текстові), увиразнити когезію та когерентність у ТП. Визначивши одиницю перекладу, маємо змогу визначити механізми та вивчити структуру транзитивності, з'ясувати, чи витримано в перекладі ідейно-тематичну послідовність, задекларовану в оригіналі.

6. Висновки

Перекладацький паралельний корпус – це невід'ємна сьогодні в науці цифрова робоча панель, своєрідна пластична платформа, покликана вдовольнити науково-пошукові потреби науковців філологічного, зокрема, перекладознавчого профілю. Авторська розмітка допомагає вибрати найоптимальніший спосіб кодування та роззначення первинних даних у залежності від цільової потреби та дозволяє адаптувати принципи ТЕІ до власного дослідження, яке водночас не йде в розріз із існуючими стандартами. У нашому випадку авторську розмітку адаптовано для увиразнення переважаючого образу американського роману Донни Тартт «Щиголь» та його українського перекладу. Це дало змогу опрацювати чималий текстовий матеріал та отримати численні дані, якими можемо послуговуватися для різного призначення: вивчати стилі автора та перекладача – у сукупності та відділено, аналізувати перекладацькі рішення, простежувати зсуви та невідповідності, ілюструвати матеріал під час викладання перекладу та перекладознавства.

Серед переваг – зручність зберігання об'ємних даних та легка доступність до різнорідних обчислень, які посутньо можемо долучати до різних аналізів (статистичних, мовознавчих, літературознавчих, перекладознавчих). Текст можна опрацювати поодиночці та групою попередньо натренованих учасників проекту. Отримані дані легко накопичувати, доповнювати й удосконалювати, які згодом стануть добротною візитівкою перекладача чи науковця. На часі – створення спільної всеукраїнської платформи ППК для взірцевих зразків художнього перекладу українською мовою. Така амбіція уможливує створення українського перекладацького еталону в різних жанрах: прозі, поезії, драмі.

Література:

1. Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies, CSIT 2018, September 11-14 Lviv, N. Shakhovska and M. Medykovskyy (eds), Ukraine. Springer: Springer Nature Switzerland, 2019.
2. Altenberg B., Aijmer K. The English-Swedish parallel corpus: A resource for contrastive research and translation studies. In *Corpus Linguistics and Linguistics Theory*, ed. C. Mair, and M. Hundt, 2000. P. 15–33.
3. Baker M. Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. In *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, ed. M. Baker, G. Francis, and E. Tognini-Bonelli, Amsterdam: John Benjamins, 1993, 233–250.
4. *Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book*, ed. T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono, 2006, Routledge.
5. *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications*, ed. S. Laviosa, 2002, Rodopy.
6. Dash N.S., Arulmozi S., *History, Features, and Typology of Language Corpora*, Springer: Springer Nature Singapore, 2018.
7. Hunston S. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. Isabelle, P., Dymetman, M., Foster, G., Jutras, J.-M., Macklovitch, E., Perrault, F., Ren, X. and M., 2002.

8. Kay M., Röscheisen M. Text-translation alignment. *Computational Linguistics*, 1993, 191: 13–27.
9. Kenny D. *Lexis and Creativity in Translation. A corpus-based study*. Routledge, 2001.
10. Levchenko O., Dilai M. Attitudes Toward Feminism in Ukraine: A Sentiment Analysis of Tweets. In *Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies*, CSIT 2018, September 11-14 Lviv, N. Shakhovska and M. Medykovskyy (eds), Ukraine. Springer: Springer Nature Switzerland, 2019. P. 119–131.
11. Munday J.A Computer-assisted approach to the Analysis of Translation Shifts, *Meta*, XLIII, 4, 1998.
12. Simard M. Translation analysis and translation automation. Proceedings of the Fifth International Conference on Theoretical and Methodological Issues in Machine Translation TMI 93: MT in the Next Generation, Kyoto, Japan, pp. 1993, p. 12–20.
13. Sinclair J. *Corpus, concordance, collocation*, Oxford : Oxford University Press, 1991, 137 p.
14. Tartt D. *The Goldfinch*, Little Brown Publishing, 2013. 771 p.
15. Tymoczko M. Computerized corpora and the future of translation studies, *Meta*, 1998. 434. P. 652–659.
16. Ulrych M. The impact of multilingual parallel concordancing on translation. In *Practical Applications in Language Corpora*, ed. B.L. Tomaszczyk, and P.J. Melia, Lodz: Lodz University Press, 1997. P. 421–436.
17. Zanettin F. Parallel corpora in translation studies: Issues in corpus design and analysis. In *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*, ed. M. Olohan, Manchester: St. Jerome, 2000. P. 105–118.
18. Беседина Є.В. Концептуальна модель професійної підготовки конкурентоспроможних перекладачів в умовах диверсифікації вищої освіти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_3/files/ped_2009_03_07_Besedina.pdf (дата звернення: 15.04.2020).
19. Ольховська А.С. Системи автоматизованого перекладу як складова фахового навчання: переваги та недоліки. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. № 2. С. 102–108.
20. Словник символів культури України. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/397017.pdf (дата звернення: 11.04.2020).
21. Тартт Д. Щиголь. Переклад з англійської: Віктор Шовкун. Харків : КСД, 2016. 816 с.
22. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2013, 376 с.

References:

1. *Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies*, CSIT 2018, September 11-14 Lviv, N. Shakhovska and M. Medykovskyy (eds), Ukraine. Springer: Springer Nature Switzerland, 2019.
2. Altenberg B., and K. Aijmer. The English-Swedish parallel corpus: A resource for contrastive research and translation studies. In *Corpus Linguistics and Linguistics Theory*, ed. C. Mair, and M. Hundt, 2000, pp. 15–33.
3. Baker M. Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. In *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, ed. M. Baker, G. Francis, and E. Tognini-Bonelli, Amsterdam: John Benjamins, 1993, 233–250.
4. Besyedina Ye. V. (2009). Kontseptual'na model' profesinyoi pidhotovky konkurentospromozhnykh perekladachiv v umovakh dyversyfikatsiyi vyshchoyi osvity. [The conceptual model of competitive translators' professional training in the conditions of diversification of higher education]. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_3/files/ped_2009_03_07_Besedina.pdf (in Ukrainian)
5. Chernovatyy L. M. (2013). *Metodyka vykladannya perekladu*. [Methods of teaching translation]. Vinnytsya : Nova Knyha.
6. *Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book*, ed. T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono, 2006, Routledge
7. *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications*, ed. S. Laviosa, 2002, Rodopy
8. Dash N. S., S. Arulmozi, *History, Features, and Typology of Language Corpora*, Springer: Springer Nature Singapore, 2018.
9. Hunston S. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. Isabelle, P., Dymetman, M., Foster, G., Jutras, J-M., Macklovitch, E., Perrault, F., Ren, X. and M., 2002.
10. Kay M., Röscheisen M. Text-translation alignment. *Computational Linguistics*, 1993, 191: 13–27.
11. Kenny D. *Lexis and Creativity in Translation. A corpus-based study*. Routledge, 2001
12. Levchenko O., Dilai M. Attitudes Toward Feminism in Ukraine: A Sentiment Analysis of Tweets. In *Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies*, CSIT 2018, September 11-14 Lviv, N. Shakhovska and M. Medykovskyy (eds), Ukraine. Springer: Springer Nature Switzerland, 2019, pp. 119 – 131.
13. Munday J. A Computer-assisted approach to the Analysis of Translation Shifts, *Meta*, XLIII, 4, 1998.
14. Ol'khov's'ka A. S. Systemy avtomatyzovanoho perekladu iak skladova fakhovoho navchannia: perevahy ta nedoliky [The systems of automated translations as a component of professional translator training: advantages and disadvantages]. *Filolohichni traktaty*. 2015. Т. 7, № 2. С. 102–108.
15. Simard M. Translation analysis and translation automation. Proceedings of the Fifth International Conference on Theoretical and Methodological Issues in Machine Translation TMI 93: MT in the Next Generation, Kyoto, Japan, pp. 1993, p. 12–20.
16. Sinclair J. *Corpus, concordance, collocation*, Oxford : Oxford University Press, 1991, 137 p.

17. Slovnyk symboliv kul'tury Ukrainy [The dictionary of symbols of Ukraine] URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/397017.pdf (дата звернення: 11.04.2020).
18. Tartt D. Schyhol' [The Goldfinch]. Pereklad z anhlijs'koi [Translation from English: Viktor Shovkun, Kharkiv: KSD, 2016, 816 stor.
19. Tartt D. The Goldfinch, Little Brown Publishing, 2013, 771 p.
20. Tymoczko M. Computerized corpora and the future of translation studies, *Meta*, 1998, 434, pp. 652–659.
21. Ulrych M. The impact of multilingual parallel concordancing on translation. In *Practical Applications in Language Corpora*, ed. B.L. Tomaszczyk, and P.J. Melia, Lodz: Lodz University Press, 1997, pp. 421–436.
22. Zanettin F. Parallel corpora in translation studies: Issues in corpus design and analysis. In *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*, ed. M. Olohan, Manchester: St. Jerome, 2000, pp. 105–118.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2020
The article was received 28 October 2020

7. Мова і засоби масової комунікації

7. Language and mass media

МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАГОЛОВКИ В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

Ільченко Олена Анатоліївна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри філології, перекладу
та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України
O.ilchenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5467-8883

Бондар Дмитро Вікторович,
слухач магістратури гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України
dmitrijbondar498@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1189-6012

Мета. Стаття присвячена виявленню маніпулятивних заголовків у медіапросторі україномовних інтернет-видань за 2020 рік, їхніх комунікативних функцій, аналізу маніпулятивних технологій, що застосовуються до них. Мета статті – виявити маніпулятивні технології, що застосовуються до заголовків у сучасному україномовному медіапросторі.

Методи. Для досягнення поставленої мети в роботі використано відповідні методи дослідження, а саме: метод суцільної вибірки для добору маніпулятивних медіазаголовків, що трапляються в інтернет-виданнях; метод контент-аналізу для вивчення імплікатурного змісту маніпулятивних заголовків публікацій українських інтернет-видань 2020 року.

Результати. Заголовок в інтернет-виданні – комунікативна одиниця, яка виконує низку функцій: номінативно-інформаційну, рекламно-експресивну, графічно-видільну.

Проаналізовано маніпулятивні технології, які журналісти та редактори використовують для вербального оформлення заголовків матеріалів, які розміщують в інтернет-виданнях. Серед них використання стереотипів, наклеювання ярликів, повтор інформації, анонімний авторитет, констатація факту, відволікання уваги, принцип контрасту, психологічний шок.

Висновки. У результаті проведеного контент-аналізу, що полягав у виявленні імплікатурного змісту маніпулятивних заголовків публікацій українських інтернет-видань 2020 року, автори цієї розвідки з'ясували, що журналісти та редактори продуктивно застосовують маніпулятивні технології, які підвищують клікабельність, а отже, приносять прибуток власникам медіа. Але виявляється тенденція: чим активніше масмедійники використовують ці технології, тобто росте клікабельність, тим нижча якість інформаційного контенту в медіапросторі. Неякісне виконання основної функції масмедіа в суспільстві – інформування – спричиняє порушення процесу суспільно-політичної комунікації. За допомогою проаналізованих технік створюється маніпулятивний контент, мета якого – привернути увагу медіаспоживачів (головною стає рекламно-експресивна функція заголовків), які відіграють важливу роль у медіапросторі, оскільки саме вони поширюють інформацію в соціальних мережах чи усно.

Ключові слова: маніпуляція, медіаманіпуляція, технологія маніпулювання, контент.

MANIPULATIVE HEADLINES IN THE MODERN MEDIA SPACE (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN-LANGUAGE ONLINE PUBLICATION)

Ilchenko Olena Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology,
Translation and Strategic Communication
National Academy of the National Guard of Ukraine
O.ilchenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5467-8883

Bondar Dmytro Viktorovych,
Master's Student of Faculty of Humanities
National Academy of the National Guard of Ukraine
dmitrijbondar498@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1189-6012

Purpose. The article is devoted to the identification of manipulative headlines in the media space of Ukrainian-language online publications in 2020 and the analysis of manipulative technologies applied to them. The purpose of the article is to identify manipulative technologies applied to headlines in the modern Ukrainian-language media space.

Methods. To achieve this goal, the paper uses appropriate research methods: the method of continuous sampling for the selection of manipulative media headlines that occur in online publications; method of content analysis to study the implicative content of manipulative titles of publications of Ukrainian online publications in 2020.

Results. The title in the online edition is a communicative unit that performs a number of functions: nominative-informational, advertising-expressive, graphic-distinctive.

Manipulative technologies used by journalists and editors for verbal design of headlines of materials published in online publications are analyzed. Among them – the use of stereotypes, labeling, repetition of information, anonymous authority, statement of fact, distraction, the principle of contrast, psychological shock.

Conclusions. As a result of the content analysis, which was to identify the implicative content of manipulative titles of Ukrainian online publications in 2020, the authors of this investigation found that journalists and editors productively use manipulative technologies that increase clickability and, consequently, bring profit to owners media. But there is a trend: the more actively mass media use these technologies, i.e. the clickability increases, the lower the quality of information content in the media space. Poor performance of the main function of mass media in society – information – causes a violation of the process of socio-political communication. The analyzed techniques create manipulative content, the purpose of which is to attract the attention of media consumers (the main thing is the advertising-expressive function of headlines), which play an important role in the media space, because they disseminate information on social networks or orally.

Key words: manipulation, media manipulation, manipulation technology, content.

1. Вступ

Масмедіа стали головним ретранслятором інформації та важелем впливу на суспільну свідомість. Вони інтерпретують і фільтрують інформацію, виділяють відповідні аспекти суспільно-політичного життя, чим ігнорують наявність інших, знецінюють їхню важливість. Та інформація чи ідея, що не потрапила в поле масмедійної обробки, обмежена в можливості вплинути на процес формування соціальної оцінності. Тож, під час перегляду стрічки новин реципієнт неминуче піддається впливу масмедіа, що реалізується шляхом застосування маніпуляцій із текстами.

Текстові маніпуляції в сучасному українському медіапросторі активно вивчають такі науковці: Х. Дацишин, яка дослідила мовні маніпуляції в заголовках інтернет-версії телевізійних новин (Дацишин, 2014); Н. Лігачова, С. Черненко, В. Іванов і С. Дацюк, які визначили маніпулятивні технології, проаналізували їх практичне застосування в українському телеєфірі (Лігачова та ін., 2003); Б. Станкевич, який виявив сутнісні ознаки поняття «інформаційна сфера» у контексті виборчих кампаній в Україні та її маніпулятивний вплив на перебіг передвиборних перегонів (Станкевич, 2008); Л. Чабак, яка проаналізувала сутність політичних маніпуляцій та їхні мовні засоби (Чабак, 2017), та інші. Молоді науковці студіюють переважно теоретичні аспекти аналізу медіаманіпуляцій: С. Альбота розглянула питання тлумачення лінгвістичної маніпуляції різними мовознавцями та психологами (Альбота, 2019); Ю. Мельничук проаналізувала особливості формування стереотипів у соціумі як пріоритетного напрямку розвитку масмедіа (Мельничук, 2015). В аспекті медіаосвіти маніпулятивні процеси спостерігали О. Волошенюк, Л. Гуменюк, О. Мокрогуз та інші (Іванов та ін., 2016). Заголовки сучасного україномовного медіапростору в аспекті вивчення маніпулятивних технологій у працях зазначених учених предметом наукового дослідження не були.

Актуальність теми цієї розвідки зумовлена наявністю в мові українських інтернет-видань маніпулятивних заголовків, що демонструють активне застосування маніпулятивних технологій, а отже, потребують детального аналізу з позицій сучасної медіалінгвістики, оскільки український реципієнт тільки пристосовується до стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій, створення глобальної мережі медіакомунікації, формування та розвитку єдиного інформаційного простору тощо.

Об'єкт дослідження – сучасні україномовні інтернет-видання.

Предмет – маніпулятивні заголовки в українському медіапросторі.

Джерельну базу роботи становлять популярні україномовні інтернет-видання 2020 р.: <https://www.pravda.com.ua>, <https://ua.korrespondent.net>, <https://www.unian.ua>, <https://www.ukrinform.ua>, <https://decentralization.gov.ua>, <https://zaxid.net>, <https://tsn.ua>, <https://www.unn.com.ua>, <https://radiotrek.rv.ua>, <https://www.bbc.com/ukrainian>, <https://www.radiosvoboda.org>, <https://www.slovoidilo.ua>, <https://www.5.ua>, <https://4studio.com.ua>.

Мета статті – виявити маніпулятивні технології, що застосовуються до заголовків у сучасному україномовному медіапросторі.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити комунікативні функції заголовка медіатексту в інтернет-виданнях;
- 2) виявити маніпулятивні медіазаголовки в українському просторі сучасних інтернет-видань;
- 3) охарактеризувати маніпулятивні технології, які застосовуються до заголовків в інтернет-виданнях.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань у роботі використано відповідні **методи дослідження**, а саме: метод суцільної вибірки для добору маніпулятивних медіазаголовків, що трапляються в інтернет-виданнях; метод контент-аналізу для вивчення імплікатурного змісту маніпулятивних заголовків публікацій українських інтернет-видань 2020 р.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що аналіз здійснено на новому мовному матеріалі, що досліджується в річищі маніпулятивних медіапрактик.

Теоретичне значення дослідження полягає в описі маніпулятивних технологій, які застосовуються до медіазаголовків в інтернет-виданнях.

Практична цінність роботи. Одержані результати можуть бути використані для вироблення способів протидії медіаманіпуляціям. Теоретичні положення разом з ілюстративним матеріалом можна застосовувати у процесі викладання курсів із медіаграмотності.

2. Заголовок медіатексту як комунікативна одиниця

Заголовок медіатексту – перше, що впадає в око медіаспоживачеві. Саме тому масмедійник вкладає максимум зусиль у його вербальне оформлення. Медіазаголовок зазвичай емоційний, експресивний, свіжий, оригінальний, бо це – засіб привернення уваги до тексту публікації.

Заголовок в інтернет-виданні – комунікативна одиниця, яка лаконічно інформує реципієнта про зміст матеріалу, ознайомлює зі значенням, характером і мірою важливості подій, що відображаються у відповідному матеріалі. За заголовком публікації часто можна зробити припущення про ставлення масмедійника до описуваних подій, про позицію редакції.

Заголовки в інтернет-виданнях виконують кілька функцій. По-перше, номінативно-інформаційну функцію, функцію повідомлення про факт. По-друге, рекламно-експресивну функцію, головне завдання якої – зацікавити читача, змусити його прочитати матеріал, уподобати, поширити, прокоментувати. По-третє, графічно-видільна функція, що дає змогу виділити заголовок серед іншого контенту.

Масмедійники прагнуть уже за допомогою заголовка пробудити в реципієнта активність, утягнути його у процес співтворчості. Із цією метою автори медіатексту використовують різні прийоми актуалізації мовних засобів, посилення смислового навантаження, «оживлення» заголовка, репрезентації авторського ставлення до тексту матеріалу. Але сучасний масмедійник цими прийомами не обмежується, у його арсенал привернення уваги медіаспоживача все частіше додаються й маніпулятивні техніки. Маніпуляції привертають увагу читачів і змушують їх переходити за посиланням – проваюють клікбейт. «Журналісти бідкаються, що через чесні заголовки падає клікабельність. ЗМІ не можуть себе окупити, платити працівникам, а отже, досягти успіху на онлайн-ринку. <...> Щоби медіа могли конкурувати із блогерами та соціальними мережами, час від події до публікації повинен скорочуватись» (Дзюбко, 2019), – зазначає «Європейська обсерваторія журналістики».

Масмедіа контролюють інформаційні потоки в медіапросторі, що дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати модель вигідної суб'єкту впливу дійсності, визначати рівень актуальності проблем сьогодення. Штучно продукується таке явище, як медіасвідомість, коли реальність, пропонована масмедіа, відрізняється від дійсної.

Тож маніпулятивні можливості масмедіа полягають у необхідності інтерпретувати факти, коментувати, оцінювати їх. У цьому разі «усе визначають рівень соціальної відповідальності та ступінь заангажованості журналіста: в який контекст він умонтує факти, якими словами їх опише, що підкреслить, що замовчуватиме, як оцінить» (Станкевич, 2008: 126).

3. Маніпулятивні технології медіазаголовків

Технології маніпулювання, які свідомо або несвідомо використовують масмедійники, наведено в дослідженні Н. Лігачової, С. Черненка, В. Іванова, С. Дацюка (Лігачова та ін., 2003: 43–49), деякі з них застосовано до медіазаголовків в українських інтернет-виданнях, що оприлюднили матеріал у 2020 р.

3.1. Використання стереотипів

Під стереотипом автори цієї розвідки розуміють сприйняття соціального об'єкта у спрощеному, схематизованому вигляді, яке із часом фіксується у свідомості людини і практично вже не піддається аналітиці: *Кіпр надавав громадянство корупціонерам, у списку є впливові українці – розслідування* (<https://www.pravda.com.ua/news/>, 23.08.2020); *У центрі Києва схопили донецького бойовика* (<https://www.pravda.com.ua/news/>, 23.08.2020); *Міноборони Білорусі пригрозило застосувати армію проти демонстрантів* (<https://ua.korrespondent.net/world/>, 23.08.2020).

3.2. Наклеювання ярликів

У «ярликах» важливим є не скільки змістове наповнення, стільки його пейоративне емоційне забарвлення: *Опозиція Білорусі: Українського сценарію не хочемо* (<https://ua.korrespondent.net/world/>, 21.08.2020); *«Рятує» Білорусь від майдану. Лукашенко і вибори* (<https://ua.korrespondent.net/world/>, 04.08.2020); *Від підпалу авто до Таращанського лісу. Чому в Україні може повторитися історія Гонгадзе* (<https://www.unian.ua/politics/>, 20.08.2020).

3.3. Повтор інформації

Проблема в суспільному комунікативному просторі існує доти, доки її педалюють масмедіа. У заголовках основні злободенні теми сьогодення концептуалізують, щоб вони відповідали запитам клікбейту, пор.: *Як я тестував вакцину від COVID-19: розповідь кореспондента BBC* (<https://www.bbc.com/ukrainian/>, 25.07.2020); *Вакцина від COVID-19: які категорії людей першими пройдуть вакцинацію проти коронавірусу* (<https://www.radiosvoboda.org/>, 02.08.2020); *В Індонезії почали тестувати на людях вакцину від COVID-19* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/>, 28.10.2020); *Місцеві вибори 2020: кого та куди обиратимемо* (<https://www.slovoidilo.ua/>, 10.08.2020); *Місцеві вибори 2020: новели законодавства (інфографіка)* (<https://decentralization.gov.ua/news/>, 29.07.2020); *Армія Білорусі звинуватила протестувальників у фашизмі і пригрозила застосувати силу* (<https://zaxid.net/>, 23.08.2020); *У МЗС Білорусі грубо відповіли на слова Зеленського про перевибори* (<https://www.unn.com.ua/uk/news/>, 23.08.2020); *У Білорусі проти студента відкрили кримінальну справу за заклик до страйку* (<https://tsn.ua/svit/>, 28.10.2020).

3.4. Анонімний авторитет

Авторитетом може бути вагома політична фігура, науковець, релігійний діяч, ім'я якого не називається, але апеляція до його позиції надає солідності та правдоподібності висвітленій інформації: *Американські вчені розробили найефективніший спосіб вакцинації від коронавірусу* (<https://www.5.ua/nauka/>, 25.08.2020). У тексті публікації вказано, що ці вчені – представники Медичної школи університету Вашингтона в Сент-Луїсі. *Вчені знайшли*

спосіб, який може уповільнити старість (<https://radiotrek.rv.ua/news/>, 24.08.2020). У тексті статті, до заголовка якої апелюють автори цієї розвідки, вказано, що йдеться про міжнародну команду дослідників з Единбурзького університету у Великій Британії й Інституту біології старіння Макса Планка в Німеччині, тобто жодного прізвища не названо, як і в попередньому прикладі.

3.5. Констатація факту

У медіапросторі бажане становище подається як факт, що вже відбувся: *Українські вчені провели дослідження щодо COVID-19* (<https://ua.korrespondent.net/ukraine/>, 25.08.2020). Заголовок малоінформативний, а текст статті надає лише припущення, але читач, зацікавлений актуальною темою, безперечно, стане учасником маніпулятивної стратегії масмедійника – клікбейту або навіть поширить контент без ретельної перевірки й аналізу.

3.6. Відволікання уваги

Відволікання уваги від змісту повідомлення чутками, сенсаціями, рекламою, плітками тощо ускладнює процес осмислення й вироблення контрдоказів, тобто спрацьовує «правило кількох «с», яким послуговуються журналісти масових видань на своїй редакційній кухні, коли подають новини через: сенсації, сміх, сльози, сум, секс, скандал, смерть тощо» (Іванов та ін., 2016: 44). Приклад «кричущого» заголовка – *Зеленський думає про те, щоб залишити посаду президента* (<https://4studio.com.ua/novyny/>, 02.08.2020). Не виправдовує сенсаційних сподівань реципієнта текст статті: *Займати дарма місце – немає сенсу. Тому і думає Зеленський про те, як вийти із гри, – Гор Луценко*.

3.7. Принцип контрасту

Принцип контрасту використовують тоді, коли тактика прямої аргументації видається надто відвертою і ризикованою: *Кандидат Байден і Україна: чи є у Зеленського привід для занепокоєння* (<https://ua.korrespondent.net/ukraine/>, 21.08.2020).

3.8. Психологічний шок

Війни, катастрофи, природні катаклізми, техногенні аварії, тобто смерть у всіх можливих виявах переповнює медіапростір. Природний психологічний шок, який відчувають, коли стикаються з такими новинами, нормальні люди, руйнує всі рівні психологічного захисту й дає змогу безперешкодно впроваджувати у свідомість інспіровані схеми: *Пандемія коронавірусу викличе голод «біблійних масштабів» – ООН* (<https://www.pravda.com.ua/news/>, 22.04.2020); *Незвично. Світова преса про поступку терористу* (<https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/>, 23.07.2020); *Отруєння незгодних: Навальний – не перший* (<https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/>, 24.08.2020); *Бразильську конгресвумен звинувачують в організації вбивства чоловіка* (<https://ua.korrespondent.net/world/>, 25.08.2020).

Лексеми *голод, війна, тероризм* тощо; *шторм, буря, злива* й інші номенти природних катаклізмів метафоризуються й позбавляються «жахливої» семи, але епатуючого ефекту вже досягнуто, пор.: *Японські пенсіонерки оголосили війну мавпам* (<https://ua.korrespondent.net/lifestyle/>, 25.08.2020); *В Україні зараз спостерігається «заразний комедійний тероризм», – журналістка Крюкова* (<https://zik.ua/news/crime/>, 04.08.2020); *«Ідеальний шторм» насувається на Україну, або Ще раз про реформу місцевого самоврядування* (<https://www.pravda.com.ua/columns/>, 14.04.2020).

4. Висновки

У результаті проведеного контент-аналізу, що полягав у виявленні імплікатурного змісту маніпулятивних заголовків публікацій українських інтернет-видань 2020 р., автори цієї розвідки з'ясували, що журналісти та редактори продуктивно застосовують маніпулятивні техніки, які підвищують клікабельність, а отже, приносять прибуток власникам медіа. Але виявляється тенденція: чим активніше масмедійники використовують ці техніки, тобто росте клікабельність, тим нижча якість інформаційного контенту в медіапросторі. У заголовках публікацій інтернет-видань зміщується акцент із функції повідомлення (номінативно-інформаційна) на рекламно-експресивну. Неякісне виконання основної функції масмедіа в суспільстві – інформування – спричиняє порушення процесу суспільно-політичної комунікації. За допомогою проаналізованих технік створюється маніпулятивний контент, мета якого – привернути увагу медіаспоживачів, які відіграють важливу роль у медіапросторі, оскільки саме вони поширюють інформацію в соціальних мережах чи усно.

Перспективу подальших розвідок автори вбачають у дослідженні типів маніпулятивного контенту в сучасному медіапросторі.

Література:

1. Альбота С. Лінгвістична маніпуляція: поняття та типи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 16. С. 5–8.
2. Дацишин Х. Мовні маніпуляції в заголовках інтернет-версії телевізійних новин (на прикладі інтернет-сторінки програми «ТСН»). *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 204–209. URL: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n13/tv13-28.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
3. Дзюбо А. Маніпуляції в медіа: дослідити неможливо обчислити. URL: <https://cutt.ly/HgR5KLe> (дата звернення: 15.10.2020).
4. Маніпуляції на ТБ. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних телепрограмах українського телебачення: моніторинг, рекомендації щодо захисту від впливу та запобігання застосуванню. Принципи відкритої редакційної політики телеканалів / Н. Лігачова та ін. Київ : Телекритика ; Інтерьюз-Україна, 2003. 218 с. URL: <https://cutt.ly/TgTrWIR> (дата звернення: 15.10.2020).

5. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін : посібник для вчителя / за ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. Київ : Центр вільної преси ; Академія української преси, 2016. 201 с. URL: <https://www.slideshare.net/mobile/ssuser9b9413/ss-63773058> (дата звернення: 15.10.2020).
6. Мельничук Ю. Маніпулятивний вплив соціальних медіа. URL: <https://cutt.ly/ngRyi7T> (дата звернення: 15.10.2020).
7. Станкевич Б. Політичні маніпуляції в інформаційній сфері під час проведення виборчих кампаній в Україні. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 124–129. URL: <https://cutt.ly/4gR5Sp1> (дата звернення: 15.10.2020).
8. Чабак Л. Мовні засоби політичної маніпуляції. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 1 (9). С. 86–90. URL: <https://cutt.ly/Khf6IP6> (дата звернення: 15.10.2020).

References:

1. Albota S.M. (2019) Lingvistyczna manipulacja: ponatta ta typu. [Linguistic manipulation: notion and types]. *Actual'ni problem filologii ta perekladoznavstva*. Vol. 16. P. 5–8. [in Ukrainian].
2. Datsyshyn H. (2014) Movni manipulyatsiyi v zaholovkakh internet-versiyi televizynykh novyn (na prykladi internet-storinky prohramy “TSN”). [Language manipulations in the headlines of the Internet version of television news (on the example of the Internet page of the program “TSN”)]. *Tele- ta radiozhurnalistyka*. Vol. 13. P. 204–209. URL: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n13/tv13-28.pdf>. [in Ukrainian].
3. Dziubko A. (2019) Manipuliacii v media: doslidyty nemozhlyvo obchyslyty. [Manipulations in medias: investigating is impossible to calculate]. URL: <https://cutt.ly/HgR5KLe>. [in Ukrainian].
4. Lihachova N., Chernenko S., Ivanov V. & Datsyuk S. (2003) Manipulyatsiyi na TB. Manipulyatyvni tekhnolohiyi v informatsiyno-analitychnykh teleprohramakh ukrayins'koho telebachennya: monitorynh, rekomendatsiyi shchodo zakhystu vid vplyvu ta zapobihannya zastosuvannyu. Pryntsypy vidkrytoyi redaktsiynoyi polityky telekanaliv. [Manipulations on TV. Manipulative technologies in information-analytical TV programs of Ukrainian television: monitoring, recommendations on protection against influence and prevention of application. Principles of open editorial policy of TV channels]. Kyiv: Telekrytyka, Intern'yuz-Ukrayina. URL: <https://cutt.ly/TgTrWIR>. [in Ukrainian].
5. Ivanov V., Voloshenyuk O. & Mokrohuz O. (2016) Mediahramotnist' na urokakh suspil'nykh dystsyplin: Posibnyk dlya vchytelya. [Media literacy in the lessons of social disciplines]. Kyiv: Tsentr vil'noyi presy, Akademiya ukrayins'koyi presy. URL: <https://www.slideshare.net/mobile/ssuser9b9413/ss-63773058>. [in Ukrainian].
6. Melnychuk Yu. (2015) Manipulyativnyi vplyv sotsialnykh media. [Manipulative influence of social media]. URL: <https://cutt.ly/ngRyi7T>. [in Ukrainian].
7. Stankevych B. (2008) Politychni manipulyatsiyi v informatsiyniy sferi pid chas provedennya vyborchkykh kampaniy v Ukrayini. [Political manipulations in the information sphere during election campaigns in Ukraine]. *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku*. Vol. 20. P. 124–129. URL: <https://cutt.ly/4gR5Sp1>. [in Ukrainian].
8. Chabak L. (2017) Movni zasoby politychnoyi manipulyatsiyi. [Linguistic resources in political manipulation]. *Problemy socialnoyi roboty: filofosfia, psyhologia, sociologia*. № 1 (9). P. 86–90. URL: <https://cutt.ly/Khf6IP6>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020
The article was received 20 October 2020

8. Міжкультурна комунікація

8. Intercultural communication

МІФОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КІНОГЕРОЯ-БОКСЕРА РОККІ БАЛЬБОА

Гальчук Оксана Василівна,
*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
o.halchuk@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3676-7356*

Мета цієї студії – схарактеризувати образ протагоніста кіносаги про боксера Роккі крізь призму міфопоетики як тип нового культурного героя із царини спорту. **Методами** дослідження є історико-культурний, міфопоетичний і порівняльний. Їх застосування дає можливість окреслити генетичний зв'язок образу героя-боксера з літературною традицією; визначити його основні параметри як міфогероя; вказати на точки перетину авторського міфу з міфом американської мрії; розглянути набуття міфологією Роккі обрисів ідеологеми.

Результати дослідження: з'ясовано, що генеза образу персонажа-спортсмена сягає неоромантичної традиції. Тоді як міфологізація кіногероя-боксера в культурі ХХ ст. зумовлена активним зверненням до ритуалу і міфу; новою хвилею інтересу до спортивних змагань як втіленням принципу агонічності; популярністю жанру спортивної кінодрами. Разом із тим масову глядацьку аудиторію і потужний інтерпретаційний потенціал персонажа Роккі забезпечував і жанровий синкретизм фільмів про нього: поєднання елементів спортивної драми, фільму-біографії, бойовика, мелодрами з типовими для міфосценарію архетипними ситуаціями. Визначено, що в екранній історії Роккі переплітаються факти з життя боксерів Р. Марчіано, Р. Граціано, героїв спортивних кінодрам і факти біографії самого С. Сталлоне. Зв'язок зі спортом як ритуалом надає фільмам про Роккі міфологічного підтексту і водночас окреслює його «утилітарний» аспект, притаманний американській просвітницькій традиції і орієнтований на практичне застосування переглянутого. Історії боксерських поєдинків кіногероя разом з історіями взаємин із «ближнім колом» сприймаються етапами ініціації на шляху до нового культурного героя у хронотопі, де великий (Філадельфія) і малий (ринг) топоси стають місцями здобуття ним професійного і особистісного визнання. Наголошено, що серед фільмів франшизи виокремлюється четвертий епізод, де Роккі втілює спортсмена-захисника національного способу життя, виступаючи проти боксера з «імперії зла». У такий спосіб герой масової свідомості переходить у міфоідеологеми.

Висновки. У культовому персонажеві світового кінематографу Роккі Бальбоа зреалізована характерна для людини маси ХХ ст. потреба в нових культурних героях. Завдяки приналежності до двох видовищних сфер – кіно і спорт – персонаж, створений С. Сталлоне, здобув величезну популярність і тривале екранне «життя». Тоді як утвердження Роккі у статусі певної міфологеми, а потім й ідеологеми, зумовило «чудесне» походження як персонажа, тобто поєднання біографії реальних і фікційних прототипів; зв'язок життєвого сценарію з ритуалами; кореляцію морально-етичних переконань героя з ідеями національного міфу американської мрії; його життєві випробування як етапи ініціації в сакральному хронотопі.

Ключові слова: фільм «Роккі», міфогерой, ритуал, спортивна драма, хронотоп, ідеологема.

MYTHOLOGICAL PARAMETERS OF THE BOXER PROTAGONIST ROCKY BALBOA

Halchuk Oksana Vasylivna,
*Doctor of Philological Science, Associate Professor,
Professor at the Department of World Literature
Institute of Philology
of Boris Grinchenko University
o.halchuk@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3676-7356*

The **purpose** of this study is to characterize the image of the protagonist of the saga of the boxer Rocky through the prism of mythopoetics as a type of new cultural hero in the field of sports. Research **methods** are historical and cultural, mythopoetic, and comparative. Its application allows to outline the genetic connection of the image of the hero-boxer with the literary tradition; identify its main parameters as a mythohero; allocate the points of intersection of the author's myth with the myth of the American dream; consider the acquisition of the mytheme of Rocky the beginnings of the ideologeme.

Results of the research: The genesis of the image goes back to the traditions of neo-romantic literature. The active appeal to a ritual and a myth, and a new wave of interest in sports as an embodiment of the principle of agony and, therefore, the popularity of sports drama, resulted in the mythologization of the boxer character in the culture of the 20th century. The distinct feature of the movie is a genre syncretism; it is a combination of sports drama, film-biography, action, and melodrama with typical for mytho-scenario archetypic situations. This determines the mass audience and the range of interpretation of Rocky's story, formed as a mythological scenario. Rocky's biography interweaves the facts of life of the real prototypes (boxers Rocky Marciano, Rocky Graziano), fictional characters (heroes of Hollywood sports movies), and autobiographical (Sylvester Stallone). The connection with sports as a ritual gives the film a mythological connotation. Simultaneously, it highlights the utilitarian aspect, inherent in the American tradition of Enlightenment and focused on the practical application of the context. The stories of Rocky's boxing matches, and the stories of his relationships we perceive as "steps" of his initiation to a new cultural hero or a hero of mass culture. This occurs in a chronotope with characteristics of large (Philadelphia) and small (boxing ring) topos as places of professional and personal recognition. *Rocky IV* stands

out among the films of the franchise; the protagonist embodies the athlete-defender of the national way of life that fights against a boxer from the “empire of evil”; and from the cult hero from of mass culture he turns into a mytho-ideology.

Conclusions. The popular character of world cinema Rocky Balboa realizes the typical for the 20th century need for the new cultural heroes. Belonging to the two entertainment spheres – cinema and sports – the character created by Stallone gained immense popularity and a long screen “life”. Whereas Rocky’s assertion to the mytheme, and then ideologeme, led to a “fantastic” origin as a character, that is, a combination of biographies of real and fictional prototypes; connection of life scenario with rituals; correlation of moral and ethical beliefs of the hero with the ideas of the national myth of the American dream; his life trials as stages of initiation in the sacred chronotope.

Key words: Rocky, mythohero, ritual, sports drama, chronotope, mytho-ideology.

1. Вступ

У світовому мистецтві другої половини ХХ століття, в тому числі й кіно, з’явилося чимало персонажів, які продовжують своє буття в сучасній культурі, демонструючи здатність набувати нових конотацій і функцій. Серед таких і Роккі Бальбоа – протагоніст боксерської саги, створеної автором сценарію і виконавцем головної ролі С. Сталлоне. 1976 року на екрани вийшов фільм «Роккі», з якого розпочався шлях його персонажа-боксера, що, на відміну від героїв численних спортивних кінодрам, став не лише культовою фігурою жанру, а й міфологемою кінематографу та однією з ідеологем західної маскультури загалом.

Актуальність дослідження образу Роккі як персонажа/міфологеми/ ідеологеми зумовлена стійким інтересом до проблеми соціологічного осмислення міфу. Про потребу такого ракурсу вивчення міфу наголошував ще О. Лосєв, а концептуальні розробки означеного підходу запропонували у своїх працях М. Еліаде, К. Хюбнер, Р. Барт та ін. Із появою в ХХ – початку ХХІ ст. нових міфогероїв (особливо, коли ними стають персонажі масової культури) такий підхід залишається актуальним. І хоча науковці традиційно віддають перевагу аналізу героїв літературних творів, кіно як потужний ресурс «постачання» нових міфоперсонажів – від Супермена до агента 007 та багатьох інших – так само є цікавим і відкритим для нових спостережень об’єктом дослідження. Мета цієї студії – схарактеризувати образ протагоніста кіносаги про боксера Роккі крізь призму міфопоетики, визначити його типом нового культурного героя масової свідомості з царини спорту. Застосовуючи історико-культурний, міфопоетичний і порівняльний методи дослідження, вважаємо за необхідне вирішити такі завдання, як-от: окреслити зв’язок образу Роккі з традицією неоромантичної літератури; схарактеризувати основні параметри його характеристики як міфогероя; позначити точки перетину історії Роккі з міфом американської мрії.

2. Неоромантична генеза нового культурного героя

Феномен героя-боксера фільмів С. Сталлоне увиразнюється на тлі тенденцій і явищ ХХ століття, віддзеркалюючи чи ілюструючи їх. Насамперед це стосується відродження інтересу до спорту не тільки як до професійного, а й до масового явища. Саме його різноманітні види були б окремим розділом у символічному списку британських «подарунків» світові. Поряд із футболом, гольфом, тенісом, крикетом, неодмінним (і чи не найпершим) у ньому б опинився бокс. Перейнятий від давніх греків (відомо, що Піфагор був чемпіоном олімпійських ігор із кулачного бою, а серед симпатиків цього виду змагань – Платон і Аристотель), у Британії бокс здобув правила, статус і постійну «реєстрацію» в літературі. І хоча Б. Шоу іронізував, що популярність футболу і боксу – це ознаки кінця світу, у творі «Кар’єра одного борця» він відтворив життя боксера й особливості цього виду спорту. Його сучасник А. Конан Дойл не тільки розробляв боксерську тему в романі «Родні Стоун», а й визначив його сферою особливого захоплення свого найвідомішого персонажа Шерлока Холмса, а отже – спортом-фаворитом для багатьох своїх співвітчизників. Цілком закономірно, що неоромантичні тенденції англійської літератури не лише були творчо засвоєні американськими письменниками, а й перетворились на сумірне з національним способом життя, ментальністю і традицією явище. Перш ніж потрапити на екран, бокс як самодостатня тема або окремий мотив пройшов апробацію в американській літературі з виразним неоромантичним потенціалом (Джек Лондон «Мексиканець», «Місячна Долина», «Шматок м’яса», «Гра», Е. Гемінгвей «І сонце сходить», «Боєць», «П’ятдесят тисяч», «Вбивці», пізніше Г. Робінсон «Камінь для Денні Фішера», за мотивами якого був знятий мюзикл з Елвісом Преслі) і оприявнився в цілій галереї персонажів професійних боксерів і боксерів-аматорів із відповідними характеристиками відчайдушних, бунтівних і ... відчужених. Імовірно, що саме художнім досвідом письменників-неоромантиків наснажувались кінематографісти. Серед них і автор сценарію та виконавець ролі Роккі Бальбоа С. Сталлоне, який і запустив механізм перетворення свого героя на міфоідеологема масової свідомості.

Аналізуючи, як персонаж фільму перетворюється на міфогероя, враховуємо висновки М. Хренова щодо кореляції міфу і культури ХХ століття, зокрема про запит на культурного героя. На думку дослідника, людина маси викликає до життя його фантом, бо відчуває гостру потребу заповнити вакуум, утворений через розрив із традиційною культурою, регулятивні механізми якої накладали відбиток на всі прояви особистості, організовуючи її свідомість і поведінку. Відповідно, якщо «старих богів зберегти неможливо, то людина, яка в місті стала людиною маси, створює нових богів. Саме їх ми і впізнаємо в «культурних героях» нової історії, в героях перехідної епохи» (Хренов, 2015: 134). Коли в першій половині ХХ ст. їхніми джерелами були історична та політична сфери, то пізніше, а особливо в оптиці постмодернізму, вони набували амбівалентних характеристик або пародіювались. Натомість новими героями ставали персонажі зі сфери видовищ.

Приналежність і до спорту, і до кіно, зумовлюючи *подвійну видовищність* Роккі, стає підґрунтям його популярності та міфологізації, що своєю чергою стає підтвердженням, по-перше, чергового сплеску *інтересу до міфології* як заперечення традиційної форми сюжетності і звернення до сюжетності ембріональної, що визначили пошуки суголосності міфосюжетів із сучасністю. І особливо в кіно, яке виявилось більшою мірою, ніж література,

відкритим до таких пошуків. По-друге, сигналізує про зміни в парадигмі глядацьких смаків: популярні до цього соціальні драми поступаються місцем жанрам, цікавим масовій аудиторії. Можливо, так західний кінематограф «реагував» на настання «ситих» років споживацької доби. Спортивна драма з елементами біографічного, історичного, комедійного, пригодницького, мелодраматичного кіно і навіть мюзиклу опинилась у числі привабливих для масового глядача жанрів. Як і в «Роккі», де безпрограшно поєдналися спортивна драма, бойовик із трафаретними (архетипними) ситуаціями та казковими мотивами, що контрастували з цинічним реалізмом «важкого» чи соціально заангажованого кіно. Проте «казковість» фільмів про Роккі не в традиційному happy end з героєм, який проходить усі випробування, щоб у кінці отримати наречену, багатство чи чемпіонський титул. Це історія про більш важливу здатність, ніж перемагати, – про вміння підніматись після поразки і йти далі, залишаючись людиною. Це новітній міф про не народженого героєм, а того, хто стає ним: злидений боксер із провінції зі специфічною зовнішністю і характерним прізвиськом Італійський Жеребець, в якого роман із продавчицею Едріан із зоомагазину, вийшовши проти чемпіона світу Аполло Кріда, витримує 15 раундів. І хоча за кількістю очок Роккі програє, саме він, а не Аполло, сприймається глядачем справжнім переможцем, щоб із кожним наступним фільмом кіносаги все більше утверджуватись у статусі культового персонажа.

3. Історія Роккі Бальбоа як міфосценарій

Міфологічну характеристику Роккі конструюють такі моменти, як «чудесне» походження; зв'язок із ритуалами; кореляція з національним міфом; ініціативні сценарії в сакральному хронотопі впродовж екранного «буття». Навіть якби перший фільм не мав продовження, в ньому містились всі складники для перетворення його героя Роккі на міфологема. Насамперед це сама історія його «походження» як персонажа, що нагадує «чудесне» народження міфогероя як посередника між різними світами. У його кінобіографії переплітаються факти із життя кількох особистостей: американських боксерів Рокко (Роккі) Марчіано та Рокко Граціано, кіногероїв спортивних драм, зокрема біографічної про Граціано «Комуś на небі я до вподоби» (1956) і «В порту» (1954) з М. Брандо в ролі колишнього боксера на службі в гангстерів. Міфологічність Роккі употужнюють і автобіографічні риси його «творця» С. Сталлоне. Відомо, що до своєї зіркової ролі він був початківцем-невдахою з великими акторськими амбіціями, але з типовою «італійською» зовнішністю і специфічною (через отриману при народженні травму) вимовою – ніби зумисне не для ролей інтелектуалів, а таких, де герой навряд чи переконуватиме опонента вербально – радше фізично. Якщо вірити біографам, то проблемний підліток С. Сталлоне змінив 12 (ось і 12 «подвигів Геракла»!) шкіл через погану поведінку й низьку успішність не в останню чергу з причини знущань однокласників над його вадами. Та наполегливість, талант, віра у свої сили допомогли Сталлоне, як і його героєві Роккі, здолати свій «шляху нагору». Таке поєднання життєвих сценаріїв реального прототипу, фікційного персонажа і автобіографічного нагадує відому ситуацію з іншим культовим персонажем – Шерлоком Холмсом А. Конан Дойла, де риси героя детективних новел Е.А. По Дюпена і реальних – професора Единбурзького університету Джозефа Белла і самого творця шерлокіани – стали підґрунтям для біографії знакової фігури модерністського дискурсу, що зажив власним життям у наступні історико-культурні епохи. Як і англійський письменник, Сталлоне в такий спосіб задовольняв запити «універсального» (краще – масового) глядача, пропонуючи мікс документальності, реалістичності, художньої правди, вигадки з легким флером сенсаційності. Від одного з найяскравіших боксерів в американській історії ХХ ст. Марчіано (у фільмі на стіні висить плакат із зображенням цього легендарного боксера), єдиного чемпіона світу у важкій вазі, який не зазнав жодної поразки, персонажеві «Роккі» дісталось ім'я, спільне на двох зі Сталлоне італійське походження, агресивний стиль ведення поєдинків і особливо – історія перших кроків у спорті (хоча в кінокартині є покликання і на відомі поєдинки Джо Фрейзера, Чака Вепнера з Мохаммедом Алі). Тренером Роккі Бальбоа став Майкл Голдман – калька тренера Марчіано Чарлі Голдмана, схожого на нього і в ментальному сенсі, і зовні, з таким самим специфічним почуттям гумору, різкою вдачею, нещедрим на похвалу. Сталлоне навіть переніс у фільм характерну особливість тренувань Голдмана, коли той зв'язував ноги Рокко мотузком, щоб покращити його стійку. Образ тренера Голдмана відповідає архетипові мудрого Старого чи казково-міфологічного помічника, який перетворює невідомого і без явних видатних даних спортсмена-любителя на професійного боксера.

Міфотвірним чинником історії Роккі є також зв'язок фільму з *ритуалами* завдяки темі боксу, адже спорт, змагання, гра належать до ритуалів, які так само набувають актуальності в часи, коли суспільство потребує підказок, як вижити за кардинальних змін, а отже, їх відтворення передбачає моделювання символічної ситуації повернення з хаосу до космосу. Окрім того, на відміну від інших фільмів про спорт, «Роккі» пропонував потужний «практичний» аспект ознайомлення з такими ритуалами: у синопсисі фільму сцени тренувань і боїв прописані детальніше за діалоги, їх можна сприймати відеоуроками з боксу. Так фільм отримує характерне для американської літератури «утилітарне» застосування разом із комплексом мотивів, що ілюструють основоположні тези трансценденталізму із закликком «довіри до себе». У цьому сенсі характерна фраза Роккі: «Я здобуду перемогу. Для себе. Для себе!»

4. Роккі як втілення американської мрії

Зазначимо, що Роккі Бальбоа логічно вписується і в *національний міф американської мрії*, що «проявляє себе як сукупність ідеальних зразків, які охоплюють різні сфери життя, і стає підґрунтям для появи емоційного зв'язку індивіда з нацією» (Шебуренкова, 2010: 116). Серед міфем, які структурують «американську мрію», – свобода як віра у вільну країну і вільну людину, рівність, безумовність права на життя і щастя. Кожна з них мовою кінематографа так чи так відтворюється в «Роккі». Вважаємо, що маємо не тільки продовження традиції сприйняття спортсмена символом нації, витоки якої у фільмі 1940 року «Ньюті Ронні – справжній американець» із

героєм-футболістом у головній ролі, а й нове її прочитання. Специфіка репрезентованого Роккі виду спорту як *індивідуального протистояння супернику* надає персонажеві виразних рис нового/старого національного символу: герой-боксер виявляється оптимальним вибором для аудиторії (нації), що формувалась у перманентному агоні з природою, представниками іншої цивілізації чи панівної метрополії. Тому його історія пропонувала вільні асоціації спортивних двобоїв із «життям-поєдинком», употужнені *індивідуалізмом* як рисою характеру, філософським принципом, життєвою позицією персонажа.

Культ самоцінної незалежної особистості, що узгоджувався з міфом американської мрії, дає Роккі насагу долати труднощі. Адже його історія – це історія отриманих можливостей, якими людина не знехтувала, історія другого шансу. Така сюжетна схема стає традиційною (і в цій повторюваності теж спрацьовує принцип художньої міфологізації) для кожного наступного фільму франшизи, коли, залишаючись «своїм» хлопцем, якого не торкнулася зіркова хвороба, боксер продовжуватиме переконувати глядачів (і себе!), що будь-хто може скористатись можливістю «зіграти вдруге» і досягти бажаного. Характерно, що в кожному епізоді (фільмі) з життя Роккі спостерігатиметься повтор ситуації випробування з різними – «злету» або «падіння» – варіантами фіналів. Так, після офіційного програву в першому фільмі, у «Роккі-2» він все ж стає новим чемпіоном світу з боксу. У третьому фільмі спочатку програє новому суперникові Ленгу, але після того, як знаходить у колишньому антагоністові Аполло відданого друга, повертає втрачений титул. Саме за його смерть Роккі мститиме в наступному епізоді кіносаги Іванові Драго, нокаутуючи його на московському ринзі. У п'ятому фільмі в житті Роккі виникають проблеми з фінансами, здоров'ям і взаєминами із сином, які він намагається здолати в новій іпостасі тренера. Бальбоа змушений битись зі своїм учнем Томмі, щоправда, не на ринзі, а через його провокацію – на вулиці Філадельфії. При цьому більш ваговою, ніж перемога Роккі-боксера, стає його батьківська перемога – примирення з сином. Далі, у «Роккі-6», одвілий боксер, уже власник ресторану, надихається змодельованим комп'ютерним боєм, де він «б'ється» з чемпіоном Мейсоном, і поновлює тренування. У фіналі, навіть зазнавши поразки, вкотре переконує себе і глядачів щодо можливості сприймати програвші перемогами над собою. У сьомому фільмі Роккі тренує Адоніса – позашлюбного сина Аполло Кріда, тобто готує символічне продовження себе як боксера. А в останньому фільмі 2018 року колаборація Роккі й Адоніса спрямована проти давнього суперника і ворога Івана Драго. Він так само підготував наступника – сина Віктора. А отже, відбувається протистояння двох поколінь спортсменів, які об'єднались, щоб завершити давню історію. Таким чином, шлях Роккі звивистий, із чергуванням злетів і падінь, здобутків і втрат, шлях не супергероя, а людини, яка не боїться викликів долі й помилок у протистоянні їй. Одним словом, це історія *self-made men(a)* в боксерських рукавичках з акцентом на «людину». Важливий нюанс: у перших фільмах Сталлоне не звучить притаманна для письменницького дискурсу 1980-х років критика американської мрії як такої, що перетворилась на споживчу культуру і гонитву за грошима й успіхом. Вона звучатиме у творах Дж. Донліві, Дж. Хоукса, Дж. Барта і особливо в П. Остера, де рейганівська Америка поставатиме країною, духовна криза якої увиразнювала національні проблеми, що перетворили велику американську мрію на великі американські ілюзії.

5. Міфологічний хронотоп кіноісторії боксера Роккі

Характерно, що історія Роккі розгортається в декораціях сакрального хронотопу як смислового ядра нового міфу. Так, вирішальний бій з Крідом відбувається 1 січня, позначаючи початок нового етапу життя героя, а сам фільм відкриває його екранне існування довжиною в 40 символічних років. Показове і відношення Роккі до часу, який саме його вважає тим єдиним суперником, якого не здолати. Боксер стверджує: «*Час нокаутує всіх, його не перемогти*». Символічно, що саме в сьомому (!) фільмі замикається умовне коло: Роккі готує до поєдинків сина свого колишнього суперника Аполло, із зустрічі з яким розпочався його шлях у великий бокс. Так Роккі перебирає на себе роль мудрого Старого – тренера, який час від часу виходить на ринг, але не для чемпіонського титулу, а щоб допомогти і надихнути молодого вихованця.

Сакральний простір історії Роккі творить міфологія *великого топосу* Філадельфії і *малого топосу* – рингу. Кінокритики вказують, що С. Сталлоне сам наполіг, щоб містом, де відбуваються події, була саме Філадельфія. Для автора – це місто його щасливих підліткових років, для країни загалом – місто, де підписали Конституцію і права та свободи американців. Таким чином, особисто-сентиментальне «щасливе минуле» і суспільно-романтичне «свобода» у сприйнятті Філадельфії мали би переважати не вельми привабливі індустріальні пейзажі й увиразнювати символічний зміст цього топосу як місця віднайдення себе-у-світі. Це підсилюється антиномією «провінція (периферія) – центр»: вихід Роккі на ринг проти Аполло Кріда – це й вихід боксера-аматора з провінційного Кенсінгтона проти філадельфійського чемпіона, де ще не достатньо високий професіоналізм першого компенсується силою духу і прагненням до самоствердження.

Малий топос – це ринг як місце випробування фізичних і моральних якостей персонажа і, відповідно, територія проходження його ініціації, власне саме життя. Невипадково Роккі наголошує на «змістовому» складнику перебування на рингові: «*Важливо те, в що ти віриш у рингу*». Водночас ринг – це і територія боротьби за свою мрію. На символічному рівні визначає сумірність цього топосу із самою Америкою. «*Згадай все, про що ти мріяв. Борись за це!*» – закликає Роккі. Так топоси Філадельфії і рингу формують єдиний простір «свободи, що здобувається випробуваннями». Його елементом є мікротопос сходів Філадельфійського музею мистецтв, на яких відбуваються ранкові пробіжки Роккі, що символізують виснажливі зусилля, необхідні для «підйому на вершину».

6. Роккі як ідеологема

Семантика образу рингу, який із символу життєвих і спортивних випробувань стає місцем *ідеологічного двобою*, розширюється в четвертому фільмі про Роккі. Відомо, що в тоталітарних державах (і мова не лише про ХХ ст.) як тільки спорт виходив на міжнародні арени, він переставав бути лише спортом, а перетворювався на

потужну політичну зброю впливу, демонстрацію сили чи зневаги (ігнорування) через відмову брати участь у змаганнях. На відміну від Давньої Греції, сучасний світ не зупиняв війни на час проведення Олімпійських ігор і не надто старанно сповідував один із принципів П'єра де Кубертена «О спорт! Ти – мир і надбання / Усіх народів на планеті!». Як і продовжував дискутувати щодо тези «спорт поза політикою», оскільки все більше він (спорт) перетворювався на інструмент цієї політики. Показовими в цьому сенсі є Олімпіада 1936 року в нацистській Німеччині чи Олімпіада 1980 року, зігнорована 65 країнами на знак осуду вторгнення в Афганістан Радянського Союзу, і, як відповідь – неучасть команди СРСР в Олімпіаді 1984 року, яка проходила в Лос-Анджелесі. Аналогічною демонстрацією новоімперської «величі» з усіма супровідними, як-от допінгові скандали, фейкові «вкиди» щодо суперників тощо, стала Олімпіада в Сочі 2014 року. Власне маємо тенденцію «використання спорту в політичних цілях, а також <...> інциденти в спорті, що були політично забарвлені» (Ніколайчук, 2015: 286). Характерно, що саме в останнє десятиліття в російському кінематографі поряд із великою кількістю псевдоісторичних та ідеологічно заангажованих фільмів з'явилося і чимало стрічок, присвячених спорту. Спільними для більшості з них є, по-перше, суспільно-політичне тло, що має формувати стійку ідеологему «тоталітарного як ностальгійно-ідеального» (а тому – прийняттого), приміром події Першої («Garpastum») і Другої («Матч») світових війн, радянських часів («Легенда № 17», «Лід», «Тренер») і путінської Росії («Чемпіони», «Викрутаси», «Еластико», «Коробка» та ін.). По-друге, в кіноісторіях акцент зроблений саме на командних видах спорту, що мали б асоціюватися із країною, яка змагається з рештою світу. У результаті – спортивні кінодрами перетворюються на чергові пропагандистські стрічки з цілком визначеною ідеологічною функцією. Такі мотиви вбачаємо і в кіносазі про Роккі, зокрема в четвертому фільмі.

«Роккі-4» вийшов 1985 року, коли, здавалось, що протистояння в «холодній війні» досягло своєї кульмінації: у відомому виступі 1983 року перед Національною асоціацією євангелістів президент Р. Рейган назвав СРСР серед країн «тоталітарних сутінків» й «імперією зла» та закликав боротися з цим злом. У фільмі проти Роккі виходить советський боксер Іван Драго, який, здавалось б, підтверджує рейганівське визначення, демонструючи агресію, підступність і нечесну гру, власне ту державну тактику СРСР, яка і визначала його «імперією зла». Бій Аполло Кріда і Драго закінчується смертю друга Роккі, й тепер він повинен не лише помститись, а й показати «іншу» гру чи «інший» спорт, тобто засвідчити протилежні ідеологію і мораль. Тут і Роккі, і його супротивник Драго ілюструють одну з форм взаємин спорту і політики, а саме «спортсмен як політичний актор», коли атлет «виступає не лише як гравець, рекордсмен, але і як представник своєї соціальної системи загалом чи яких-небудь її спільнот, тобто набуває статусу політичного актора, дії якого мають політичне забарвлення в тому числі» (Ніколайчук, 2015: 288). Отже, у «Роккі-4» головний герой не просто мстить за загибель колишнього друга-суперника, вбитого Драго, а здійснює акт відплати, перетворюється на ідеологему-відрух тези про необхідність боротьби з «імперією зла». Тож тепер Роккі бореться за країну, що протистоїть тій імперії, утверджуючи переваги національного способу життя. Алюзіями на міфічний мотив боротьби космосу з хаосом є імена персонажів: боксер з «імперії зла» має прізвище Драго, що відсилає до міфічного монстра, тоді як загиблого друга – Аполло (Аполлон), а його сина, що в майбутньому стане учнем Роккі, – Адоніс. Маємо новий, авторський міф про олімпійських богів і героїв та хтонічних чудовиськ: за Аполлона, який не зміг вбити дракона (змія), мстить Адоніс. Попри міфологічний підтекст, «Роккі-4» програє першому фільму і в художності, і через прямолінійність відвертої «агітки». Та навіть зі зниженням успіху наступних фільмів про Роккі, глядач сприймає його протагоніста насамперед крізь призму життєвездної філософії першого фільму, що дає надію будь-кому на перемогу над власною невпевненістю і недосконалістю.

7. Висновки

Інтерес масового глядача до спортивних кінодрам, присвячених такому популярному виду спорту, як бокс, з одного боку, і закладена традицією неоромантичної літератури підвищена увага до дієвого героя-одинака, який у двобої з антагоністом долає «внутрішнього» ворога і віднаходить свій «світ», з другого, заклали підґрунтя не лише для екранного довголіття Роккі Бальбоа, а й для його перетворення на культового персонажа. Завдяки архетипним ситуаціям, міфологічному «потенціалу» героя на шляху ініціації, суголосності з настроями аудиторії, яка вірить в американську мрію, символічним часопросторовим координатам, цей персонаж-боксер стає однією з національних міфологем у культурі кінця ХХ ст. Як продукт масової свідомості Роккі еволюціонує від образу до поняття. А за певних суспільно-ідеологічних запитів переходить із міфологеми в ідеологему з виразною семантикою утвердження переваг і вартостей «західної» цивілізації як символічної перемоги космосу над хаосом. Більше того, за час свого екранного «життя» образ боксера став своєрідним інтертекстом, а значить, потенційним простором для народження нових міфологем. У перспективі подальших досліджень образу Роккі – його місце в типології нових міфогероїв, створених сучасним кінематографом, та специфіка кінофраншизи про боксера в контексті проблеми жанрової дифузії зразків масової культури.

Література:

1. Ніколайчук Г. Теоретичні аспекти дослідження взаємозв'язку спорту і політики. *Гілея* : науковий вісник. 2015. Вип. 98. С. 285–289.
2. Хренов Н. Міф і культура ХХ века: Кинопроизводство мифологем. *Культура культуры*, 2015. 2 (6). С. 134–153. URL: cyberleninka.ru/article/n/mif-i-kultura-v-hh-veke-kinoproizvodstvo-mifologem-nachalo/viewer (дата звернення: 29.09.2020).
3. Шебуренкова Т. Концепт свободи як один із концептів міфу про американську мрію у романі Пола Остера «Левіафан». *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. 2010. Вип. 141. Т. 128. С. 116–119.

References:

1. Hrenov N. (2015) Mif i kultura XX veka: Kinoproizvodstvo Mifologem [Myth and culture of the 20th century]. *Kultura Kultury*, 2 (6), 134–153. <https://cyberleninka.ru/article/n/mif-i-kultura-v-hh-veke-kinoproizvodstvo-mifologem-nachalo/viewer> [in Russian].
2. Nikolaichuk H. (2015) Teoretychni aspekty doslidzhennia vzaiemozviazku sportu i polityky. [Theoretical aspects of the study of the relationship between sport and politics]. *Hileia: Naukovyi Visnyk*, 98, 285–289. [in Ukrainian].
3. Sheburenkova T. (2010) Kontsept svobody yak odyin iz kontseptiv mifu pro amerykansku mriiu u romani Pola Oстера «Leviafan». [The concept of freedom as one of the concepts of the myth of the American dream in Paul Oster's novel «Leviathan»]. *Naukovi Pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo*, 128(141), 116–119. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2020
The article was received 7 October 2020

НОМІНАЦІЯ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В ГОВІРКАХ БУЗЬКО-ІНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

Жвава Ольга Анатоліївна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української філології
та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили
qwerty84848@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1046-8849

Метою статті є презентація репертуару та опис номінації родинних обрядів українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя у структурно-семантичному аспекті.

Методи: теоретичний аналіз літератури; критичний аналіз досліджень; описовий та лінгвогеографічний; використано елементи порівняльно-історичного, зіставно-типологічного методів та методики контекстуального аналізу.

Результати. Уперше досліджено вербальні засоби родинних обрядів українських говірок як фрагмент мовної картини світу носіїв цих говірок; оприлюднено значний за обсягом діалектний та етнографічний матеріал, який відбиває стан збереження традиційних родинних обрядів та їх номінації у другій половині ХХ ст.; досліджено просторову поведінку мовних елементів, пов'язаних із традиційною культурою.

Здійснене на межі споріднених суміжних наук (лінгвістики, етнографії та фольклористики) дослідження сприяє вирішенню теоретичних питань, що стосуються проблем специфіки народної культурної термінології, взаємодії обряду та його мовної реалізації в семіотичному плані. Практичне значення дослідження полягає в тому, що зібраний і систематизований мовний та етнографічний матеріал може бути використаний у діалектній лексикографії, етимології, етнографії, дидактиці.

Висновки. Лексика традиційних родинних обрядів є одним із найбільш архаїчних шарів діалектного словника. Вона не є ізольованою від лексики інших говірок. У Словнику українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя зафіксовано понад 1000 назв на позначення реалій, пов'язаних із родинними обрядами Бузько-Інгульського межиріччя. У статті лексику весільного обряду структуровано за тематичними і лексико-семантичними групами. Спостереження над лексикою досліджуваного регіону дає підстави відзначити збереження репертуару зафіксованих назв як у старшого, так і молодшого покоління. Таку думку підтверджено наявністю великої кількості найменувань, що мають сталий характер: *вєс'їл: 'а, 'свад'ба, об'зорини, 'огл'ади* та ін. Постійно вербалізованими у різних говірках виявилися поняття, що складають ядро обряду: назви етапів обрядів, учасників, обрядового одягу, предметів, що використовуються з ритуальною метою. Страви і напої рідко мають спеціальні назви (окрім суто обрядових страв). До складу весільної лексики входять здебільшого полісемічні лексеми. Мотивованість назв пов'язана насамперед із вибором мотиваційних ознак, що є основою для називання предметів і явищ.

Ключові слова: лексико-семантичні групи, словниковий склад традиційних родинних обрядів, ареал між Бугом та Інгулом, специфіка народної культурної термінології, лексика весільного дійства.

NAMING OF WEDDING CEREMONY IN THE DIALECTS OF THE REGION BETWEEN BUH AND INHUL RIVERS

Zhava Olga Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology
and Intercultural Communication
Petro Mohyla Black Sea National University
qwerty84848@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1046-8849

Purpose. The aim of the article is a presentation of the repertoire and a description of the nomination of family rites of Ukrainian dialects of the region between Buh and Ingul in structural-semantic aspect.

Methods: theoretical analysis of the literature; critical analysis of research; descriptive and linguistic-geographical; elements of comparative-historical, comparative-typological methods and methods of contextual analysis.

Results. For the first time the verbal means of family rites of Ukrainian dialects as a fragment of the linguistic picture of the world of the speakers of these dialects were studied; published a significant amount of dialectal and ethnographic material, which reflects the state of preservation of traditional family rites and their nomination in the second half of the twentieth century; the spatial behavior of language elements related to traditional culture is studied.

Carried out on the border of related related sciences (linguistics, ethnography and folklore) research helps to address theoretical issues related to the specifics of folk cultural terminology, the interaction of the rite and its linguistic implementation in semiotic terms. The practical significance of the study is that the collected and systematized linguistic and ethnographic material can be used in dialect lexicography, etymology, ethnography, didactics.

Conclusions. The vocabulary of traditional family rites is one of the most archaic layers of the dialect dictionary. It is not isolated from the vocabulary of other dialects. The Dictionary of Ukrainian dialects of the region between Buh and Ingul contains more than

1000 names to denote the realities associated with the family rites of the region between Buh and Ingul. In the article the vocabulary of the wedding ceremony is structured by thematic and lexical-semantic groups.

This opinion is confirmed by the presence of a large number of names that have a permanent character. Constantly verbalized in various dialects were the concepts that make up the core of the rite: the names of the stages of the rites, participants, ceremonial clothing, items used for ritual purposes.

Key words: lexical-semantic groups, the vocabulary of traditional family rites, the region between Buh and Ingul, the vocabulary of wedding action.

1. Вступ

В українській діалектології кінця ХХ – початку ХХІ століття домінантним є принцип системного вивчення лексики за тематичними групами, що дозволяє вирішити низку завдань сучасної діалектології: забезпечити якомога повне вивчення діалектної лексики, дослідити її семантику та диференціацію, а також створити цілісну картину ареального варіювання мови, укласти Лексичний атлас української мови, Словник українських діалектів.

Лексика родинних обрядів є предметом дослідження кількох поколінь діалектологів (К. Михальчука, В. Ганцова, О. Потебні, М. Сумцова, Ф. Жилка, М. Толстого, О. Гури, М. Бігусяка, В. Шевченко, В. Конобродської, П. Романюка, Я. Вакалюк, І. Магрицької, В. Дроботенко, О. Тищенко, О. Сєдакової та ін.). Праці про українські традиційні обряди можна поділити на дві групи: дослідження, що спеціально не присвячені вивченню номінації українських традиційних обрядів (Л. Артюх, Б. Рибаківа, Д. Зеленина, Л. Нідерле); роботи, що досліджують номінацію українських традиційних обрядів (П. Чубинського, С. Руданського, Г. Калиновського, А. Метлинського, Я. Головацького, Ю. Кміта, В. Левицького, В. Гнатюка, П. Литвинової-Бартош, В. Борисенко, Н. Гаврилук, Г. Бондаренко, Л. Виноградової, С. Гвоздевич, П. Дарманського, Г. Кабакової, З. Кузелі, Р. Іванського та ін.).

Оскільки не було спеціальних розвідок, присвячених вивченню лексики родинних обрядів Бузько-Інгульського межиріччя взагалі, і весільного зокрема, а родинний обряд представлений частково (Іванський, 1999), то це питання у сучасному мовознавстві залишається актуальним. Адже однією із проблем української діалектології залишається вивчення лексичного складу говорів, тому збирання та різноплановий опис діалектної лексики не втрачають своєї доцільності (Гриценко, 1984: 22; Дзєндзелівський, 1969: 3). Проривом у вивченні українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя є видання Словника українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя (Спанатій, 2018). Збирання й записування лексичного матеріалу проводилося понад 40 років. У *Словнику*, який охоплює різні лексико-семантичні та лексико-тематичні групи, близько 20000 діалектизмів та їх варіантів.

Отже, метою статті є презентація репертуару та опис номінації родинних обрядів українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя у структурно-семантичному аспекті на матеріалі лексики весільного обряду.

Основними методами є описовий, метод спостереження над мовними фактами, класифікації та систематизації, порівняльно-історичний. Описовий метод застосовано як основний для дослідження мовних одиниць родинної обрядовості; методику лінгвістичного спостереження – для поділу мовних явищ на окремі групи на основі диференційних ознак; методику семантико-функціонального аналізу – для розкриття смислової самобутності мовних обрядових лексем та закономірностей їх використання.

2. Номінація етапів весільного обряду

Традиційний весільний обряд має чітку структуру; незалежно від наявних локальних варіантів окремих елементів обряду в різних регіонах він умовно ділиться на три етапи: передвесільний, власне весільний і післявесільний (Борисенко, 2000: 126).

Передвесільний етап на півдні України включає: знайомство, сватання, заручини. На позначення знайомства у всіх досліджених населених пунктах¹ існують номені: *зна'комл'ау'а*, *зна'йомл'ау'а*.

Знайомляться молоді люди не тільки *у клуб'і*: *ход'ат до церкви^е*, *ход'ат у к'іно*, *ход'ат у клуб*, *ход'ат на д'іско'т'еку*, *ход'ат на дан'ці'і* (танці), *ход'ат на кавал'ерку*.

Життя дівчини до одруження має назви: *д'ібуван'а*, *д'івоцтво*. Назви походять від псл. *děva* «дівчина», яке походить з **doi-ца*, з якого реконструюють первинне значення «здатна годувати груддю» або «яка ссе» (Етимологічний словник УМ, I: 84).

Життя хлопця до одруження має назви: *паруб'ку'ван'а*, *паруб'оцтво*, а також виражено дієсловами *паруб'очити*. Хлопець до одруження має назви: *паруб'чук*. Усі назви походять від псл. **paorbъkъ* «молодий слуга, молодий робітник», похідне від **orbъ* «раб, слуга» (Етимологічний словник УМ, IV: 30). У деяких населених пунктах зафіксовано лексему *бат'аруб'вати*.

Сюди ж належить і поняття часу, коли відбувається знайомство хлопця і дівчини, що має назви: *вечор'ниці'і*, *веч'ірниця'і*, *веч'ірники*, *ноч'іжжк*, *чеч'пур'ниця'і*, *бол'із'ан*, *здибанка*, *вечор'ничити*, *ход'ат у клуб / на д'іско'т'еку*, *ходити на гул'і*.

Після вибору пари *с'ватайці'а*. Розпочинається передвесільний етап, що має назви: *с'ватан'а*, *за'сватини*. Збирається родина молодого, серед родини вибирають найповажніших, а потім усі йдуть до батьків дівчини.

Після або під час застілля на сватанні батьки домовляються про весілля. Якщо молоді живуть у різних селах, то відбувається знайомство родин, зокрема оцінка майнового стану: *злеб'вини*, *об'зори*, *об'зорини*, *огл'ади*, *розгл'ади*, *вигл'ади*, *смотрини*.

¹ Усю лексику подано за Словником українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя : укл. Л.С. Спанатій, А.П. Супрун, М.Ф. Тимченко, В.П. Токар ; за заг. ред. Л.С. Спанатій. Миколаїв : Ліон, 2018. 876 с.

Власне весільний етап є найбільшим за складом учасників, за змістом і тривалістю. На півдні традиційне весілля починається у четвер чи п'ятницю, коли молоді запрошують гостей. Власне весілля включає низку етапів: запрошення; вінкоплетини (приготування вінків, плетення квіток, букетів для дружок і друзів); випікання весільного хліба; одягання молодої; благословення молодих батьками; шлюб; реєстрація шлюбу державними органами; повернення молодого до свого дому (не у всіх населених пунктах); зупинки молодого під час дороги до молодої (цей етап може відбуватися декілька разів: коли молодий іде за молодою, коли молоді йдуть додому після вінчання, коли молодий іде за молодою з дружиною); викуп молодої; дарування подарунків; весілля у молодої; дарування короваю гостям (у молодої); молоді йдуть до дому молодого; зустріч молодих батьками молодого; покривання молодої; роздавання короваю гостям (у молодого); обрядові танці молодих.

Весілля, обряд одруження та святкування цієї події за звичаєм, має назви: *веч'їл: 'а, свад'ба, свайба, же'н'ачка*.

Першим власне весільним обрядом є запрошення гостей на весілля, що має назви: *просе на в'їс'їл'а, за'прошуйт'на вє'їл: 'а*. Цей етап чітко не визначений у часі, бо запрошення гостей може відбуватися за 1-2 тижні до весілля (часто у будь-який день) упродовж тижня до вінкоплетин.

Обрядова вечірка молодої напередодні весілля має назви: *в'їн'ки, в'їнкоплетини, в'їнкоплетини, в'їнкоплетини*.

Виготовлення вінків для молодих є ключовою дією на вінкоплетинах. За часом вінкоплетини можуть проводитися у різні дні напередодні весілля, але здебільшого увечері перед весіллям. Віночок для молодої *плетут / плетут*.

Випікання весільного хліба як обрядодія також не має чіткої закріпленості в часі. Весільний хліб печуть у *суботу зранку, у п'ятнець, у п'ятнець чи суботу*. Випікання короваю є обов'язковим атрибутом весілля у молодого і молодої; обряд має назви: *пекте коровай / лежен*.

Обряд **одягання молодої** поділяється на два етапи: одягання на молоду головного убору та одягання молодої у весільний одяг. Перший етап надзвичайно важливий щодо магічного змісту: це і прощання з дівочтвом, і зміна життя, і перехід в інший (чужий) рід. Одягання на молоду головного убору має такі назви: *уб'єрати вел'он, одагати ф'ату, одагати вел'он*. Для другого етапу – одягання молодої у весільний одяг – зафіксовано назви: *зберайт'н'їв'єсту, н'їв'єста / молада збирайт'а*.

У Кривоозерському районі зафіксовано назву старовинного обряду, коли під час весілля молоду виводять до гостей як на оглядини – *вив'їд*.

У Врадівському та Кривоозерському районах зафіксовано назву першого весільного ритуального танцю молодих – *вожак*.

У Вознесенському, Доманівському, Єланецькому районах зафіксовано назву обрядового танцю під час весілля – *данці, данець*. «Він виконується тоді, коли молодий приходять за молодою. Грає спеціальна музика, а молодий з близькими і рідними створюють коло. В свою чергу, молода із своїми подругами і рідними створюють танок, друге коло. Обидва кола рухаються. Коли молодий і молода стають один проти одного, всі зупиняються. Підходить батько молодої, з'єднує руки молодих, чим показує, що віддає свою дочку в руки молодого. Після цього створюється одне загальне коло і всі знову продовжують виконувати танець. Після танцю молодий забирає молоду і садовить за стіл біля себе» (Спанатій, 2018: 189).

Обряд, що закінчує весілля у молодої, під час якого розподіляють коровай молодої між учасниками весілля, немає спеціальної назви на відміну від інших регіонів. Після цього молоді йдуть до дому молодого, де батьки приготувалися до зустрічі.

Післявесільні обряди мають розважальний характер, і не є чітко визначеними у часі: у деяких населених пунктах обряд «дурна молода» може відбуватися після весілля у понеділок, вівторок чи в неділю.

Післявесільний етап розпочинається обрядом пригощання у будинку молодого після першої шлюбної ночі. У понеділок у деяких населених пунктах відбувається *пропії*. Цей обряд може відбуватися і через тиждень-два після весілля, або молоді самі переносять свої речі, тоді окремої назви ця дія не має (що характерне і для інших обстежених населених пунктів).

На другий день після весілля гості збираються у молодих і пригощаються бульйоном із курятини, такий обряд має назви: *кури, пу'ни*. Інколи гості самі несуть курей до будинку молодих. Молоді мають зварити з курятини бульйон та пригостити усіх.

Інколи відзначають у деяких регіонах сьомий день після весілля – *суха'п'ї*.

3. Назви учасників весілля

Лексико-семантична група на позначення учасників весілля охоплює весь весільний обряд, тому що весілля – масове гуляння людей у будь-якому регіоні України, і починається воно зі сватання чи заручин.

Людей, яких запрошують проводити сватання, називають *свати*.

Людина, яка просить згоди батьків на шлюб обраної особи (крім батьків хлопця, самого хлопця) має назви: *сват, староста, бат'ко і д'ам'ко, про'сатор, про'саторка*.

Назва *сват* походить від псл. *svatъ*, виводиться зі **svojat-*, похідного від займенникової основи *svo-*, *sve-* (Етимологічний словник УМ, V: 187).

Назва *староста* походить від псл. *starъ-jь* «старий, давній» (Етимологічний словник УМ, V: 398).

Гостей, які йдуть з молодим за молодою, називають *гос'т'ї молодого, в'їд молодого*.

Сукупність молодих дівчат і хлопців називають *молод', молод'ож'*. Будь-який учасник весілля має назву *вє'їл'ник (ч.р.), вє'їл'ниц'а (ж.р.)*.

Хлопці і дівчата, яких не запрошено на весілля, мають назву *випр'їш'чаки*.

У досліджених населених пунктах чітко розрізняють поняття «старший дружба» і «дружба».

Старшиєї дружба, св'ідок, шафер, шафар, шаф'ір, св'ід'ет'ел', кана'кар, кодаш, хорунжий – це найкращий друг молодого або найближчий родич, а *дружба* – неодружений учасник весілля із родини чи друзів. На старшого дружбу молодого покладено багатобов'язків: разом із молодим запрошує на весілля, тримає церковний вінець, супроводжує молодих на реєстрацію, допомагає роздавати коровай, а також є старшим над неодруженими учасниками весілля з роду молодого.

Юнак, який на завітчаному коні їздить із калачем та запрошує гостей на весілля, – *ворник*.

У досліджених населених пунктах розрізняють поняття «старша дружка» і «дружка». *Старша дружка, ша'фарка, ша'ферка* – це найкраща подруга молодої або найближча родичка, яка бере участь у весільному обряді на запрошення молодої. На старшу дружку молодої покладено такі обов'язки: разом із молодою запрошує на весілля, тримає церковний вінець, супроводжує молодих на реєстрацію, допомагає роздавати коровай, а також є старшою над незаміжніми учасницями весілля з роду молодої.

Парубок, який досяг шлюбного віку, має такі назви: *'парубок, паруб'її, х'лопець', же'н'їх, 'парен'*. Назва *же'н'їх* походить від псл. *žena* (< **genā*) „жона” (Етимологічний словник УМ, II: 205-206).

Парубок, який має намір одружитися, має такі назви: *же'н'їх*.

Якщо хлопець має намір одружитися і вибирає собі наречену, то для нього існують такі назви: *же'н'їх, 'майє же'н'їт'їс'а*.

Молоду неодружену дівчину називають: *'д'їучи'на, 'д'їука, 'д'їу'ча, 'донда, 'видани'ц'а*.

Молодий парубок, який одружується, має назви: *моло'деї, же'н'їх, окол'ц'ованій, окол'ц'у'ва'їс'а*. Лексема *моло'деї* зафіксована у словниках української мови. Назва *моло'деї* (похідні та варіанти) походить від псл. **mol'dь* „молодий” (Етимологічний словник УМ: III, 502).

Дівчину, яка досягла шлюбного віку, називають *'д'їука, 'д'їука на в'їд'ан'ї, 'видани'ц'а*.

Молоду дівчину, яка виходить заміж (до весілля), називають *моло'да, н'їв'єста*. Назва *н'їв'єста* походить від псл. *nevěsta*, етимологічно не зовсім ясне, очевидно, пов'язане з дієсловом *věděti* «знати» (Етимологічний словник УМ, IV: 59-60).

Молоду дівчину, яка виходить заміж (під час весілля), називають *моло'да, моло'духа, мо'ло'духа, моло'дайка, не'р'аса*.

Цнотливу молоду називають *не'займана, 'чесна*. Нецнотливу – без'стижа, *не'чесна, вис'л'уга, ві'ку'вата, 'гєйша, ла'худра, ле'дача, 'хвойда, 'л'отка, 'накре'тка, 'феїза, ша'лава*.

Дівчина, яка вийшла заміж, має назви: *ж'їнка*.

4. Назви весільного одягу молодих

Усе вбрання молодої взагалі називають *ве'сі'л'не, с'вад'їбне*.

Головний убір молодої взагалі має такі назви: *'вел'он, 'вил'он, 'вел'їн, хва'та*.

Назва *фа'та* запозичена з турецької *futa, fota* «передник, полосатая тканин индийского производства» (Фасмер, 2007, IV: 187).

Легку прозору тканину, білого кольору, що одягають на голову молодій, називають *'вел'он, 'вил'он, 'вел'їн, хва'та*. У населених пунктах, де функціонує лексема *'вел'он*, у пасивному словнику інформаторів є і номен *фа'та*.

Під фатою нареченій чіпляють стрічки, що мають назви (в однині): *'л'єнта, 'бинда*.

Назва *'бинда* є запозиченням через посередництво польської мови з німецької мови (Етимологічний словник УМ, I: 184).

Назви головного убору заміжньої жінки. Заміжня жінка має після весілля носити хустину, символ подружнього життя, що має назви: *'хустка, хуст'ена, пла'ток, капур, 'кичка, че'пак*.

Назва *'хустка* походить, ймовірно, від італійського слова *fustagno* «вид бавовняної тканини», яке запозичено через посередництво польської мови (Фасмер, 2007, IV: 286). Назва *пла'ток* походить від псл. *platъ* «частина, шматок (тканини)» (Етимологічний словник УМ, IV: 430).

5. Назви обрядових страв та приданого

У весільному дійстві використовують велику кількість різноманітних страв, українських, а також запозичених у інших народів. Розглянемо найголовніші страви, без яких весілля вважають неможливим, бо вони є символами багатства та забезпеченості молодих.

На весільному столі обов'язковим є весільний хліб у всіх досліджених населених пунктах, що символізує подружнє життя.

Страва, яку роздають наприкінці весілля, символізує його закінчення, це *коро'вай, 'лежен'/леж'їн', лу'патий*.

Виріб із тіста, спечений на вишневій гілці з нагоди одруження сина чи видання заміж дочки, має назву *в'їл'це* (Єланецький р-н), *ку'рай*.

Місце, де відбувається весільне застілля, має назви: *ша'лаш, бала'ган / бал'ган*.

Назва *бал'ган* запозичена з тюркських мов через посередництво російської мови (Етимологічний словник УМ, I: 122).

Назва *ша'лаш* запозичена з угорської мови, можливо, через румунське посередництво; румунське *sălás* «житло; житло пастухів» (Етимологічний словник УМ, V: 168).

Розмова про **придане** йде ще на сватанні. Придане молодої після весілля належить тільки новій родині, молодій і молодому, які стали господарями.

Придане у вигляді речей називають *'зестра, с'а'берщина, в'їно / в'їну'вати*. Придане у вигляді худоби має назву *ху'доба*.

Назва *зестри* у значенні «посаг» є запозиченням зі східнороманських мов; румунське *zestre* «посаг», молдавське *zestre* «посаг; майно» (Етимологічний словник УМ, II: 58).

6. Висновки

Обрядова весільна лексика бере свій початок від часів язичництва і протягом історичного розвитку суспільства та еволюції української мови зазнавала чимало змін та впливів інших мов. Найдавніші з обрядових назв поступово зникають з ужитку. Останнім часом спостерігається чітка тенденція до занепаду як елементів народного весільного обряду, так і назв на позначення весільних реалій. Частково зберігаються лише усталені літературні назви в офіційній церемонії шлюбу, передбаченій законодавством і релігією. Чи не найпершими виходять з ужитку назви обряду оглядин та розплетин. А назви на позначення обрядів сватання, заручин, запросин тощо мають синоніми. Весілля, обряд одруження та святкування цієї події за звичаєм, має назви: *в'іс'іл':а / ве"с'іл':а, с'вад'ба / с'вайба*. Лексема *весілля* та її варіанти поширена в усіх українських говорах та в інших слов'янських мовах. Лексема *с'вад'ба, с'вайба* є поширеною у досліджуваному регіоні.

Розглядаючи обрядову лексику традиційного весільного обряду, необхідно підкреслити, що лексика в основному загальноновживана: *парубок, хлопець, гост'и, діючи'на, діюка, жінка*, та ін. Невелика кількість лексем використовується і поза обрядом, але при цьому втрачає надане мовцями те визначальне значення, навантаження, яке слово набуває в культурному контексті. Поєднання лексеми «староста» з дієсловами «засилати, посилати, йти» підкреслює обрядове використання термінів «засилати старостів», «посилати старостів», «йти в старости», що і поза обрядом не втрачають своє культурне значення, створюючи асоціації весільного обряду. Весільні страви не є спеціальними, обрядовими, крім короваю, який є символом весілля, подружнього життя, а також програматором майбутнього родинного життя. Назви весільного хліба не відрізняються варіативністю, але форма хліба як мотиваційна ознака має велике значення, що свідчить про різноманітність і специфіку обрядових звичаїв, пов'язаних із випіканням та символікою короваю. Розглядаючи весільні предмети, необхідно зазначити, що вони набирають обрядової сили під час певного обряду і в руках чітко визначених учасників весілля. До основних весільних предметів чи атрибутів, які мають символічне значення, належать: весільний хліб, коровай; весільне деревце; весільний вінок; посаг / віно; обрядові виплати й подарунки; обрядові предмети – символи згоди/відмови під час сватання (заручин); інші ритуальні речі. Таким чином у подальшому перспективним є дослідження обрядової лексики й в етнокультурному аспекті.

Література:

1. Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. 2000. 190 с.
2. Гриценко П.Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22–30.
3. Дзендзелівський Й.О. Програма для збирання до Лексичного атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1969. 221 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982.
5. Іванський Р.Д. Вербальний компонент традиційного українського родильного обряду в говірках Інгуло-Бузького межиріччя : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запоріж. держ. ун-т., Запоріжжя. 1999. 17 с.
6. Руснак Ю.М. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2010. 20 с.
7. Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя : укл. Л.С. Спанатій, А.П. Супрун, М.Ф. Тимченко, В.П. Токар ; за заг. ред. Л.С. Спанатій. Миколаїв : Іліон, 2018. 876 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / (за ред. І.К. Білодіда). Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. 1971. 550 с.
9. Фасмер М. Предисловие автора. *Этимологический словарь русского языка*: В 4 т.: Пер. с нем., 4-е изд., стереотип., Москва : Астрель. 2007. Т. 4. 860 с.
10. Хомчак Л.М. Проблеми дослідження родинно-обрядової лексики в надсянських говірках. *Наук. час. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М.Я. Плющ]. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. Кн. 2. С. 145–152.

References:

1. Borysenko V.K. (2000). Tradytysii i zhyttiedialnist etnosu: na materialakh sviatkovo-obriadovoi kultury ukrainsiv. [Traditions and vital activity of the ethnos: on the materials of festive and ritual culture of Ukrainians]. Kyiv: Publishing center "Uniserv", 190 p. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko P.Iu. (1984). Doslidzhennia leksyky ukrainskykh hovoriv [Research of vocabulary of Ukrainian dialects]. *Movoznavstvo*. Issue. № 5. pp. 22-30. [in Ukrainian].
3. Dzendzelivskiy Y.O. (1969). Prohrama dlia zbyrannia do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy. [Program for compiling the Lexical Atlas of the Ukrainian language]. Kyiv: Publishing center "Naukova dumka", 221 p. [in Ukrainian].
4. Ivanskyi R.D. (1999). Verbalnyi komponent tradytysiinoho ukrainskoho rodylnoho obriadu v hovirkakh Inhulo-Buzkoho mezhyrichchia. [The verbal component of the traditional Ukrainian birth rite in the dialects of the region between Buh and Ingul]. Candidate's thesis, Zaporizhzhia. Zaporizhzhia State University, 17 p. [in Ukrainian].
5. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: in 7 t. (1982). [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Academy of Sciences of Ukraine, Potebnya Institute of Linguistics. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].

6. Rusnak Y.M. (2010) *Leksyka rodynnykh obriadiv u bukovynskomu dialekti*. [Vocabulary of family rites in the Bukovynian dialect]. Candidate's thesis, Chernivtsi, 20 p.
7. Spanatii L.S. (2018). *Slovyk ukrainskykh hovirok Buzko-Inhul'skoho mezhyrichchia*. [Dictionary of Ukrainian dialects of the region between Buh and Ingul]. Mykolaiv. Publishing center "Ilion". 876 p. [in Ukrainian].
8. *Slovyk ukrainskoi movy* : in 11 t. (1970–1980). (za red. I.K. Bilodida). [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Publishing center Nauk.dumka. [in Ukrainian].
9. Fasmer M. *Predyslovye avtora* (2007). // *Etymologichesky slovar russkogo yazika*: in 4 t. [Etymological dictionary of the Russian language]. Moscow: Publishing center "Astrel-AST". 1 – 588 p., 2 – 671 p., 3 – 830 p., 4 – 860 p. [in Russia].
10. Khomchak L.M. (2007) *Problemy doslidzhennia rodynno-obriadovoi leksyky v nadsianskykh hovirkakh*. [Problems of research of family-ritual vocabulary in Nadsyan dialects]. Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University. Issue. 3. Book. 2. pp. 145–152. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2020
The article was received 30 October 2020

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (ЗА ЖУРНАЛОМ «AB IMPERIO»)

Микитюк Оксана Романівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
MykytyukStek@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3922-4610

Мета: з'ясувати суть вербалізації української ідентичності за статтями міжнародного журналу «Ab imperio». Поставлена мета передбачає розгляд таких завдань: з'ясувати невідповідність певних публікацій тижневика історичним фактам, задекларувати вихід українських друкованих пам'яток як явища національної ідентичності та показати необхідність омовлення в різних засобах масової інформації знань про українську спадщину гетьманської та козацької доби.

Методи. У статті використано: а) метод контекстуального аналізу, за допомогою якого відтворено інформацію щодо українського питання на основі аналізованого журналу; б) контрастивний метод, оскільки є два навзаєм несумісні погляди, один з яких відтворює українське бачення проблеми, інший – російське, яке висвітлюють публікації журналу; в) міждисциплінарний метод, бо до аналізу мовознавчих аспектів долучено дані історії, етнології, літератури, що дає змогу комплексно розглянути матеріал дослідження.

Результати. Проведений аналіз дає змогу зрозуміти, що російськоцентрична позиція щодо національної української ідентичності спотворює сутність української ментальності. Доведено: 1) зовнішні чинники, зокрема, одяг українців, хата патріота, переважання національних страв, характерні вуса та розповіді про народне життя були лише додатковим елементом для творення національної ідентичності, а не основним чинником, який визначив формування української нації; 2) про сконструйований комунікативний код українців (російська позиція) немає ніякої підстави говорити, оскільки українська мова існувала з прадавніх часів, що засвідчують численні писемні пам'ятки, наприклад, найвідоміша – літопис «Повість временних літ»; 3) літературно-писемна традиція Русі – це не російська традиція, а руська (тобто українська); 4) зміна української ідентичності не пов'язана з євангельськими сектами; 5) немає потреби польську меншину (у Львові) називати «субкультурою»; 6) термін «правильна Україна» є недоречним, бо ставить під загрозу цілісність Української держави. У статті спростовано тезу, що Україна отримала власну ідентичність після трагічних подій 2014 року.

Висновки. Вербалізація суті української ідентичності крізь призму матеріалів «Ab imperio» часто спричиняє розуміння сучасної України у світовому вимірі як підколоніальної території, яка не дає собі ради без Росії. Потрібно впроваджувати в мовно-ментальний простір факти про українські традиції, національну символіку, незламний дух та героїчну спадщину козацької та гетьманської держави.

Ключові слова: мова, мовно-ментальні риси, Русь-Україна, Росія, національне відродження, конструювання національної мітології.

VERBALIZATION OF THE ESSENCE OF UKRAINIAN IDENTITY (BASED ON THE MAGAZINE «AB IMPERIO»)

Mykytyuk Oksana Romanivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of the Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
MykytyukStek@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3922-4610

Purpose. The purpose of the research is to find out the essence of verbalization of Ukrainian identity based on articles of the international journal «Ab imperio». The aim is to consider the following tasks: to find out the inconsistency of certain publications of the weekly with historical facts, to declare the appearance of Ukrainian printed monuments as a phenomenon of national identity and to show the need to publicize knowledge about the Ukrainian heritage of the Hetman and Cossack era.

Methods. The article uses: a) the method of contextual analysis, which reproduces the information on the Ukrainian issue on the basis of the analyzed journal; b) a contrasting method, as there are two mutually incompatible views, one of which reproduces the Ukrainian vision of the problem, the other – the Russian, which is covered by the journal's publications; c) interdisciplinary method, as the analysis of linguistic aspects includes data from history, ethnology, literature, which allows a comprehensive consideration of the research material.

Results. The study makes it possible to understand that the Russian-centric position on the national Ukrainian identity distorts the essence of the Ukrainian mentality. It is proved that: 1) external factors, in particular, Ukrainian clothes, patriot's house, predominance of national dishes, characteristic mustaches and stories about people's life were only an additional element for the formation of national identity, not the main factor determining the formation of the Ukrainian nation; 2) It is logically reasoned that the designed communicative code of Ukrainians (Russian position) does not exist. It is proved that the Ukrainian language was not constructed lately. Numerous written memoirs in particular the chronicle «The Tale of Bygone Years» testify that it had existed since ancient times; 3) It is explained that the literary and written tradition of Rus' is not a Russian tradition, but a Rus' one (ie, Ukrainian); 4) The change of Ukrainian

identity is not related to evangelical sects; 5) There is no need to call the Polish minority (in Lviv) a «subculture»; 6) The term «correct Ukraine» is inappropriate because it threatens the integrity of the Ukrainian state. The article refutes the thesis that Ukraine received its own identity only after the tragic events of 2014.

Conclusions. Therefore, if such statements from «Ab Imperio» still shape public opinion, and Ukrainian scholars do not respond to such posts, it will lead to the understanding of the modern Ukraine on a global scale again as a subcolonial territory that cannot cope without Russia. There is need to introduce into the linguistic and mental space facts about Ukrainian traditions, national symbols, indomitable spirit and heroic heritage of the Cossack and Hetman state.

Key words: language, linguistic and mental features, Rus'-Ukraine, Russia, national revival, construction of national mythology.

1. Вступ

Мовно-культурне надбання народу – це панцир нації, який оберігає спільноту від ворожих ударів, отже, важливо утверджувати, примножувати та аналізувати національні надбання минулого.

Об'єктом дослідження є міжнародний журнал «Ab imperio», що актуалізує надважливе значення державної ідеології та фокусує своє бачення мовної, історичної й національної свідомості. Предметом аналізу є два навзаєм несумісні погляди, один з яких відтворює українське бачення проблеми, інший – російське, яке вербалізовано в статтях щоквартальника.

З'ясування наповнення «Ab imperio» крізь українознавчу призму вмотивовує новизну та актуальність дослідження. Джерельною базою є журнал «Ab imperio», який позиціонує себе як міжнародний, а мету діяльності вбачає у вивченні історії імперії, національних рухів, національності на пострадянському просторі. У роботі на основі контрастивного аналізу показано суттєву відмінність між українсько- та російськоцентричною оптикою. Серед українознавчих статей щоквартальника (їх понад 60) до уваги беремо публікації, що стосуються питання української ідентичності, оскільки періодика суттєво впливає на формування мовної політики держави та є дотичною до уточнення численних історичних фактів.

Метою статті є проаналізувати суть вербалізації української ідентичності за статтями щоквартальника «Ab imperio». Поставлена мета передбачає розгляд таких *завдань*: з'ясувати невідповідність деяких публікацій тижневика до історичних фактів, задекларувати вихід українських друкованих пам'яток як явища національної ідентичності та показати необхідність омовлення в різних засобах масової інформації знань про українську спадщину гетьманської та козацької доби.

Дослідження та публікації, в яких започатковано розв'язання вказаної проблеми, особливої гостроти та актуальності набуло за часів незалежності. Чи не найкращим підсумком міждисциплінарного аналізу (на основі мовознавчої, історичної, філософської та політичної аналітики) є праця Я. Верменич, яка фокусує свої бачення проблеми на моделюванні української ідентичності, вивченні еволюції української національної ідеї та пошуку опору для української самоідентифікації. Авторка доводить, «що відвертий реванш у стратегії Російської Федерації підкріплюється своєрідною «війною за ідентичність» – доволі показовий симптом, який свідчить про намагання агресора сховати за зовні нейтральним поняттям налаштованість на нову стадію ідеологічної війни» (Верменич, 2016: 14). Українознавчу позицію аналізованого питання підкріплено фактажем монографії І. Огієнка, який поетапно та системно формулює історію української літературної мови як творення української неповторності (Огієнко, 1995), соціолінгвістичною працею І. Фаріон, яка досліджує суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII ст. (Фаріон, 2015), та документами й матеріалами з історії лінгвоциду української мови у XX ст. (Українська мова у XX сторіччі, 2005). Вивчення української ідентичності дотично розглянуто в матеріалах посібників (Лизанчук, 2017; Микитюк, 2020).

Російськоцентричну думку показано на основі численних статей з «Ab imperio», в яких існування українського простору, української мови та української ідентичності пояснено зовнішніми чинниками. Зокрема, мотиви українського національного відродження XIX ст. подає С. Єкельчик (Єкельчик, 2006), про середньовічну націю Русь говорить Б. Мішель (Michel, 2001), пошук «національної» ідентичності в середні віки намагається виявити І. Гаріпзанов (Garipzanov, 2001), проблемі культурної ідентифікації в українських провінціях присвячено роботу С. Жука (Zhuk, 2006). Принагідно проаналізовано сучасну польську ідентичність у Львові (Руха, 2017) та зміну національного обличчя України після подій Майдану (Осипян, 2014).

Стаття спирається на загальнонаукову *методологію*, що включає в себе теоретичні концепції контрастивної лінгвістики. Використано методи дослідження, що є основою української мовознавчої науки, зокрема:

а) метод контекстуального аналізу, за допомогою якого відтворено інформацію щодо українського питання на основі аналізованого журналу;

б) контрастивний метод, оскільки є два навзаєм несумісні погляди, один з яких відтворює українське бачення проблеми, інший – російське, яке висвітлюють публікації журналу;

в) міждисциплінарний метод, бо до аналізу мовознавчих аспектів долучено дані історії, етнології, літератури, що дає змогу комплексно розглянути матеріал дослідження.

2. Розуміння ідентичності в історичному ракурсі

Свого часу Г.–І. Гадамер писав: «Не математика, а мовний стан, у якому перебуває людство, закладає підвалини сучасної цивілізації» (Гадамер, 2001: 167), отже, надважливо з'ясувати сутнісні українські мовно-ментальні риси, що визначають державну самостійність та формують мовну свідомість.

Недостатньо вивченими з позиції соціолінгвістики є питання ідентичності в Російській імперії. Впадає у вічі, що російська пропаганда постійно підмінює поняття «Русь» та «Росія», привласнює собі питому спадщину Київської Русі, попри те, що це питання має потужну мовознавчу, історичну, етнологічну школу вивчення. Зокрема,

історичні дані засвідчують, що об'єднання племен східних слов'ян у першу державу Русь відбулося в VIII–IX ст., а формування українського етносу, як стверджують етнологи, завершилося наприкінці XII – на початку XIII ст. Саме тоді, на думку вчених, у морально-духовному устрої суспільства вже були присутні риси української ідентичності (Огієнко, 1995: 62–73). Натомість на мапах Європи та світу Росія, що була спадкоємицею Московського царства, починає фігурувати від XIV ст., а проголошення Російської імперії датовано 1721 р. Тому Русь (грецька назва Рóсія) не може асоціюватися з Росією за жодних обставин. Варто пригадати, що Московія на час підписання Переяславської ради (1654 р.) налічувала 9 мільйонів осіб, українці налічували 11 мільйонів, а тогочасна Україна «була цілком незалежною державою» (Лизанчук, 2017: 67).

2.1. Вербалізація ідентичності через зовнішні чинники

Розуміння української ідентичності в «Ab imperio» має відмінне трактування. Наприклад, С. Єкельчик пояснює мотиви національного відродження XIX ст. так: «Якщо в Російській імперії останньої третини XIX ст. й існував такий простір, де б українські патріоти могли якось заявити про себе, виразити свою *ідентичність*, то *це був простір їхнього власного тіла*» (Єкельчик, 2006: 23). Отже, на думку автора статті, простір для вираження національної тожсамости обмежувався домівкою патріота, його (чи її) одягом, переважанням національних страв («галушки перетворилися в символ патріотизму»), зачісок, характерними вусами та аркушем паперу, на якому можна було написати розповідь про народне життя. Дописувач зазначає, що лише в одязі українофіли відтворювали елементи козацького строю. Далі С. Єкельчик робить суб'єктивний висновок, що *українці вдягалися в козацький одяг, бо цей період асоціювався з Україною, а не вдягалися в одяг Київської Русі, бо це асоціювалося з російською державною традицією* (Єкельчик, 2006: 32). Така позиція дописувача вимагає не лише пояснення, а й спростування численними матеріалами дослідження.

Незаперечно, що одяг донині відтворює мовно-ментальну ідентичність певного народу. Наприклад, вишиванка – одвічний символ України, натомість кокошник – це символ Росії. Одяг Київської Русі не міг і не може асоціюватися з Росією хоч би тому, що Росії на той час не було, навіть не існувало ще Московського царства. Щодо невикористання строїв Київської Русі, то це безпідставна неправда, оскільки українці донині мають за честь обирати елементи цього одягу для найсвятковіших подій: весілля, хрестин, першого причастя та інших урочистостей (також дизайнерський одяг з українськими елементами давно став світовим надбанням). Прикметно, що вбрання часів Київської Русі настільки красиве, що одягати його в повсякденному житті просто неможливо. Отже, не лише зовнішні чинники, наприклад одяг, національні страви, хата, а наявність великої мовно-культурної спадщини, яка корінням сягає IX–XI ст., є основою формування ідентичності.

2.2. Ідентичність українців як напрацювання комунікативного коду

Одну з тез С. Єкельчик подає так: «*Українофіли напрацювали новий комунікативний код, що складався з певних функцій-знаків. Цей код їм був потрібний для передачі нового змісту – конструктивної національної мітології*» (Єкельчик, 2006: 53). Отже, зі статті випливає, що українці створили мову та сконструювали національну мітологію. Лексему *мітологія* Словник української мови визначає як «сукупність міфів якогось народу» (Словник української мови, т. 4, 1973: 757), отже, міт – це «1) стародавня народна оповідь <...> або фантастичні оповідання; 2) (перен.) щось вигадане, неіснуюче, фантастичне» (Словник української мови, т. 4, 1973: 756). Нескладно здогадатися, що комунікативний код – це, на думку автора статті, «напрацювання», проте для українців мова є запорукою існування, ментальним символом, зрозумілим для своїх та чужим для ворогів, традиційною системою мислення, продовженням славних традицій. Наявність численних писемних пам'яток є свідченням українського мовного коду (а не «конструктивної мітології», як пише С. Єкельчик). Наприклад, літописне зведення «Повість временних літ», датоване XI – поч. XII ст., було написано в Києві (Україна), основним упорядником тексту був Нестор (відомий як Нестор-літописець). Щодо «Слова про закон і благодать» (XI ст.), то цей філософсько-богословський твір митрополита Іларіона показує значення Русі в історичному розрізі (Микитюк, 2010: 23–26). Отже, за авторством, датами та місцем написання ці пам'ятки є взірцем саме української культури. Важливо, що назву «Рóсія» у літописах не вжито жодного разу.

У матеріалах «Ab imperio» вербалізовано позицію, відповідно до якої Росія не мислить себе без української спадщини, оскільки на державному рівні святкує хрещення Русі, привласнює собі спадщину Володимира Великого (Coleman) та розглядає Русь як винятково російську територію (визнає «середньовічну націю Русь» (Michel, 2001: 98). Зокрема, Б. Мішель пише: «*До Петра Великого існує багата літературна традиція, що охоплює шість століть і тісно пов'язана з Російською православною церквою*» (Michel, 2001: 98). Отже, автор міжнародного часопису виводить основи національної самосвідомості росіян від XI ст., розглядаючи «Повість временних літ» та «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона як феномен російської нації (хоча аксіомою є їхнє українське походження, про що було написано вище). На особливу увагу заслуговує величезна праця В. Лизанчука, яка цілковито спростовує російськість Русі. Український професор зазначає, що «наприкінці IX ст. організаційно в руській (давньоукраїнській) землі оформлюється церковна структура – метрополія» (Лизанчук, 2017: 422), а з прийняттям християнства утвердилася писемна традиція. І, як очевидний висновок: «У Московії-Росії продовжують цинічно маніпулювати історичною правдою, калічать свідомість, заявляючи, що саме Росія, а не Україна є спадкоємицею Русі – Київської Русі» (Лизанчук, 2017: 424). Фактаж монографії проф. І. Фаріон реконструює формування назв *Русь, руський* та ін. в аспекті історичної соціолінгвістики (Фаріон, 2015: 211). Важливо, що в «Ab imperio» подано історично доведену та вмотивовану позицію І. Гаріпзанова: «*Спроба Мішеля Бушара знайти найдавніші сліди основи російської національності аж до одинадцятого століття здаються мені занадто самонадійними*»,

«слово «народ», знайдене в російській середньовічних текстах із терміном «нація», викликає серйозні сумніви» (Garipzanov, 2001: 144–145).

2.3. Українська ідентичність та євангельські секти

Викликає подив погляд, відповідно до якого зміну ідентичності українців у провінціях пізньої імперської Росії пов'язують із деякими євангельськими сектами, зокрема зі штундистами. С. Жук пояснює, як штундисти намагалися створити нову євангельську українську ідентичність, тобто «окрему націю» та «змінити манеру говорити, намагаючись уникати селянських слів і наслідувати мову грамотної еліти» (Zhuk, 2006: 159). Ці штундисти використовували для власної ідентифікації форми місцевої української культури, проте, з іншого боку, «цей рух підтримував ідеологічні основи російської політичної системи, створив «культурну плутанину» та незвичне формування динамічної ідентичності в Росії» (Zhuk, 2006: 160).

Варто нагадати, що руйнування національної тожсамости з метою привілейованого становища – це не нова ідея, бо вже Т. Шевченко картав рідних земляків «із циноними гудзиками» («Сон»). Численне «обрусення краю» заохочувалося більшою платнею, згодом оплата вчителів російської мови (постанова від 1975 р.) була на 15% вищою, ніж українців. Однак навіть така репресивна політика не передбачала стабільності в імперії. С. Жук робить висновок, що «для російської адміністрації сама ідея українських штундистів як «окремої нації» була справжньою загрозою» (Zhuk, 2006: 160). Отже, будь-яке українське питання завжди передбачало самостійність, якої панічно боялася імперія. Зрештою, «усвідомлений пошук людиною чи групою свого місця в соціумі, їхня культурно-цивілізаційна співпричетність також найкраще передаються поняттям «ідентичність»» (Верменич, 2016: 16).

2.4. Ідентичність мешканців Львова

Сумнівним є розуміння національної ідентичності (в «Ab imperio») щодо мешканців Львова, які вважають себе поляками. Р. Пира зазначає, що їх не можна називати меншиною, а варто звільнитися від практик минулого та «використовувати по-новому осмислене поняття "субкультури"» (Pyrah, 2017: 292). Фактами історії є те, що український Львів під впливом політичних обставин належав і Речі Посполитій, і Австро-Угорській імперії, проте нині кордони Львова закріплено, а будь-який їх перегляд є загрозовим для політичного життя країни. Зрештою, усі держави називають прикордонні групи, що входять на законодавчому рівні до їх складу, тільки меншинами. Отже, плутанина в термінах лише створюватиме чергові проблеми щодо назовництва, вирішення яких завжди є надскладним. Принагідно варто нагадати, що і чукотське, і чуваське, і чеченське, і ненецьке, і ямало-ненецьке населення в Росії називається меншиною, хоча їхня культура має свою ідентичність, виходить, що їх також (на думку автора статті) можна було б назвати субкультурою.

3. Ідентичність українців у післямайданний період (2014 р.)

Стаття О. Осип'яна стверджує, що *Україна отримала «нову українську ідентичність» після трагічних подій 2014 року*, до якої влилися «носії совєтської ідентичності» та «люди з несформованою/розмитою ідентичністю» (Осип'ян, 2014: 179). Натомість російська модель із владним керівником та пасивними масами залишилася «втраченим золотим віком». Прикметно, що О. Осип'ян дає погляд закордонних дослідників, які вивчали *справжню* (як вони вважали) українську ідентичність у Києві, Львові та Карпатах, яку протиставили Одесі, що виявилася космополітичною, «стала здобутком минулого, а не відтворенням сучасного» (Осип'ян, 2014: 179). Автор бачить живучість радянської ідентичності, з якою ототожнює себе значна частина населення Донбасу, та вважає, що «до життя пробуджуються фантом нової ідентичності, тобто це «Новоросія», яка набуває матеріальних рис» (Осип'ян, 2014: 181). Цій Новоросії О. Осип'ян протиставляє номен «правильна Україна», на відміну від східних та південних регіонів України, які 2010 року привели до влади Януковича. На наш погляд, термін «правильна Україна» є недоречним, бо ставить під загрозу цілісність Української держави. Необхідно пам'ятати, що ідеологія СРСР, численні репресії, голодомор, переселення українців на неукраїнські території, постанови про нищення системи правопису тощо (Українська мова, 2005: 108–353) призвели до ментального спустошення України.

Щодо Майдану, то це зовсім не зміна ідентичності, а відродження козацького духу та гетьманських часів, коли боротьба за утвердження свого становила суть тодішньої ідеології. Тому для українців Майдан – це символ духу, незнищенність національної ідеології, боротьба за правду та вияв героїзації суспільства – усі необхідні складники для творення сильної держави. Свого часу І. Франко у творі «Із секретів поетичної творчості» писав: «Великий закон непропащої сили має і в психології певне значення; що раз напечатано в комірках нашої мізкової матерії, се лишається нам на ціле життя» (Франко, 1981: 61).

4. Висновки

Проведений аналіз переконує, що російськоцентрична позиція щодо національної української ідентичності спотворює сутність української ментальності, оскільки омовлення знань про українську спадщину гетьманської та козацької доби в журналі «Ab imperio» стосується зовнішнього вигляду та створеної мовної ідентичності, що не відповідає національним мовно-етнічним фактам. Доведено: 1) зовнішні чинники, зокрема, одяг українців, хата патріота, переважання національних страв, характерні вуса та розповіді про народне життя були лише додатковим елементом для творення національної ідентичності, а не основним чинником, який визначив формування української нації; 2) про сконструйований комунікативний код українців (російська позиція) немає ніякої підстави говорити, оскільки українська мова існувала з прадавніх часів, що засвідчують численні писемні пам'ятки, наприклад, найвідоміша – літопис «Повість временних літ»; 3) літературно-писемна традиція Русі – це не російська традиція, а руська (тобто, українська); 4) зміна української ідентичності не пов'язана з євангельськими сектами;

5) немає потреби польську меншину (у Львові) називати «субкультурою»; 6) термін «правильна Україна» є недоречним, бо ставить під загрозу цілісність Української держави. У статті спростовано тезу, що Україна отримала власну ідентичність після трагічних подій 2014 року.

Отже, оцінка журналу «Ab imperio» щодо української ідентичності применшує вагу української самостійності та руйнує державотвірні процеси. Потрібно впроваджувати в мовно-ментальний простір факти про українські традиції, силу духу, національну символіку, незламну віру та героїчну спадщину козацької та гетьманської держави.

Перспективою подальших розвідок є вивчення теорії та практики національного питання за матеріалами журналу «Ab imperio».

Література:

1. Верменич Я.В. Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 356 с.
2. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
3. Фаріон І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива : монографія Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. 656 с.
4. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ : Києво-Могилянська акад., 2005. 399 с.
5. Лизанчук В. Інформаційна безпека України: теорія і практика : підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 728 с.
6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч. посібник. 6-е вид., зі змінами. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2020. 440 с.
7. Екельчик С. Человеческое тело и национальная мифология: некоторые мотивы украинского национального возрождения XIX века / Пер. с англ. М. Лоскутовой. *Ab imperio*. № 3. 2006. С. 23–54.
8. Michel B. The Medieval Nation of Rus’: The Religious Underpinnings of The Russian Nation. *Ab imperio*. 2001. № 3. P. 97–122.
9. Garipzanov I. Searching for “National” Identity in the Middle Ages (the Response of a Europeanist). *Ab imperio*. 2001. № 3. С. 143–146.
10. Zhuk S. A Separate Nation of Those Who Imitate Germans: Ukrainian Evangelical Peasants and Problems of Cultural Identification in the Ukrainian Provinces of Late Imperial Russia. *Ab imperio*. 2006. № 3. P. 139–160.
11. Pyrah R. Place, Borderland and Elective Affinities: Contemporary Polish Identity in Post-1945 Lviv, between “Minority” and “Subculture”. *Ab imperio*. 2017. № 1. P. 264–292.
12. Осипян А. Украина все же обрела собственное лицо. *Ab imperio*. 2014. № 3. С. 177–182.
13. Гадамер. Г.–Г. Різноманітність мов і розуміння світу. Г.–Г. Гадамер. *Герменевтика і поетика. Вибрані твори*. Київ : Юніверс, 2001. С. 164–175.
14. Словник української мови: в 11 т. / редкол. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
15. Coleman Heather J. From Kiev Across all Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus’ and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab imperio*. 2018. № 4. P. 95–129.
16. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Зібр. тв.: у 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 45–119.

References:

1. Vermenych Ya.V. (2016). Konstruiuvannia ukrainskoi identychnosti: natsionalni y rehionalni proekty druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Construction of Ukrainian identity: national and regional projects of the second half of the XIX – early XX centuries]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 356 p. [in Ukrainian].
2. Ogiienko, I. (Mitropolit Ilarion). (1995). Istoriiia ukraiins'koi literaturnoi movi [History of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Lybid, 296 p. [in Ukrainian].
3. Farion, I. (2015). Suspilnyi status staroukrainskoi (ruskoi) movy u XIV–XVII stolittiakh: movna svidomist, movna diisnist, movna perspektyva [Social status of the Old Ukrainian (Rus’) language in the XIV–XVII centuries: linguistic consciousness, linguistic reality, linguistic perspective]. Lviv: Publishing House of the Lviv Polytechnic, 656 p. [in Ukrainian].
4. Masenko, L. (Eds.). (2005). Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia lnhvotsydu. Dokumenty i materialy [Ukrainian language in the 20th century: the history of linguocide. Documents and materials]. Kyiv: Publishing House of Kyiv-Mohyla Academy, 399 p. [in Ukrainian].
5. Lyzanchuk, V. (2017). Informatsiina bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka [Information security of Ukraine: theory and practice]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 728 p. [in Ukrainian].
6. Mykytiuk, O. (2020). Suchasna ukrainska mova: samobutnist, systema, norma [Modern Ukrainian language: Identity, System, Norm]. Lviv: Publishing House of the Lviv Polytechnic, 440 p. [in Ukrainian].
7. Ekelchik, S. (2006). Chelovecheskoe telo i natsionalnaya mifologiya: nekotoryie motivy ukrainskogo natsionalnogo vrozozhdeniya XIX veka [The human body and national mythology: some motives of the Ukrainian national revival of the 19th century]. *Ab imperio*, 3, pp. 23–54. [in Russian].
8. Michel, B. (2001). The Medieval Nation of Rus’: The Religious Underpinnings of The Russian Nation. *Ab imperio*, 3, pp. 97–122. [in English].

9. Garipzanov, I. (2001). Searching for “National” Identity in the Middle Ages (the Response of a Europeanist). *Ab imperio*, 3, pp. 143–146. [in English].
10. Zhuk, S. (2006). A Separate Nation of Those Who Imitate Germans: Ukrainian Evangelical Peasants and Problems of Cultural Identification in the Ukrainian Provinces of Late Imperial Russia. *Ab imperio*, 3, pp. 139–160. [in English].
11. Pyrah, R. (2017). Place, Borderland and Elective Affinities: Contemporary Polish Identity in Post-1945 Lviv, between “Minority” and “Subculture”. *Ab imperio*, 1, pp. 264–292. [in English].
12. Osypian, A. (2014). Ukraina vse zhe obrela sobstvennoe litso [Ukraine nevertheless acquired its own face]. *Ab imperio*, 3, pp. 177–184. [in Russian].
13. Gadamer, H.–G. (2001). Rізноманітні мови і розуміння світу. *Hermenevtyka і poetyka*. [Diversity of languages and understanding of the world, Hermeneutics and poetics]. Kyiv: Yunivers, pp. 164–175. [in Ukrainian].
14. Bilodid, I.K. (Eds.). (1970–1980). *Slovnyk Ukrainskoi Movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
15. Coleman Heather, J. (2018). From Kiev Across all Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus’ and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab imperio*, 4, pp. 95–129. [in English].
16. Franko, I. (1981). Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti [From the secrets of poetic creativity], Vol. 31. Kyiv: Naukova dumka, pp. 45–119. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.10.2020
The article was received 27 October 2020

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — **LXXXIV**
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,76. Замов. № 1220/350. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.